

A decorative illustration of a rainbow with a five-pointed star at its apex. The rainbow is composed of several distinct bands of color: red, orange, yellow, green, blue, and purple. The star is white with black outlines and is positioned centrally above the rainbow's peak. The entire illustration is set against a plain, light-colored background.

frío aperta

Fabuleuze vertellingen

Grote ABC nr. 291

Hermann Hesse

Fabuleuze vertellingen

VERTAALD DOOR THEODOOR DUQUESNOY

AMSTERDAM

UITGEVERIJ DE ARBEIDERSPERS

Eerste druk, april 1977
Tweede druk, april 1977
Derde druk, mei 1979

Copyright © 1954 Suhrkamp Verlag, Frankfurt a/M. Alle
Rechte vorbehalten

Copyright Nederlandse vertaling © 1977 B.V. Uitgeverij De
Arbeiderspers, Amsterdam

Oorspronkelijke titel: *Fabulierbuch*

Uitgave: Suhrkamp Verlag, Frankfurt a/M

Omslag: Friso Henstra

Druk: Tulp, Zwolle

ISBN 90 295 1905 3

Inhoud

- 1 Drie legenden uit de Thebais 7
- 2 De verliefde jongeling 31
- 3 De belegering van Kremna 37
- 4 Uit de jeugd van de heilige Franciscus van Assisi 49
- 5 De dood van broeder Antonio 59
- 6 Ongastvrij onthaal 67
- 7 Chagrin d'amour 74
- 8 Hannes 81
- 9 De verteller 88
- 10 De meerman 108
- 11 De dwerg 114
- 12 Een avond bij doctor Faustus 138
- 13 Drie linden 144
- 14 Anton Schievelbeyns onvrijwillige reis
naar Oost-Indië 149
- 15 De arrestatie 165
- 16 De bosmens 173
- 17 Een trekdag honderd jaar geleden 181
- 18 Binnen en buiten 206
- 19 In het Presselse tuinhuis 221
- 20 De man met de vele boeken 254
- 21 Ziegler 261

Index

1. The first part of the book is devoted to a general introduction to the subject of the book.
2. The second part of the book is devoted to a detailed description of the various methods of the book.
3. The third part of the book is devoted to a detailed description of the various methods of the book.
4. The fourth part of the book is devoted to a detailed description of the various methods of the book.
5. The fifth part of the book is devoted to a detailed description of the various methods of the book.
6. The sixth part of the book is devoted to a detailed description of the various methods of the book.
7. The seventh part of the book is devoted to a detailed description of the various methods of the book.
8. The eighth part of the book is devoted to a detailed description of the various methods of the book.
9. The ninth part of the book is devoted to a detailed description of the various methods of the book.
10. The tenth part of the book is devoted to a detailed description of the various methods of the book.
11. The eleventh part of the book is devoted to a detailed description of the various methods of the book.
12. The twelfth part of the book is devoted to a detailed description of the various methods of the book.
13. The thirteenth part of the book is devoted to a detailed description of the various methods of the book.
14. The fourteenth part of the book is devoted to a detailed description of the various methods of the book.
15. The fifteenth part of the book is devoted to a detailed description of the various methods of the book.
16. The sixteenth part of the book is devoted to a detailed description of the various methods of the book.
17. The seventeenth part of the book is devoted to a detailed description of the various methods of the book.
18. The eighteenth part of the book is devoted to a detailed description of the various methods of the book.
19. The nineteenth part of the book is devoted to a detailed description of the various methods of the book.
20. The twentieth part of the book is devoted to a detailed description of the various methods of the book.

1 Drie legenden uit de Thebais

1 *De veldduivel*

In de tijd dat in Egypte het wormstekige heidendom hoe langer hoe meer plaats maakte voor de nieuwe leer en in steden en dorpen talrijke christengemeenschappen tot bloei kwamen, trokken de duivels aldaar zich steeds meer terug in de Thebaïsche woestijn. Deze was destijds nog volkomen onbevolkt; want de vrome asceten en kluizenaars hadden dit verlaten en gevaarlijke gebied nog niet durven betreden en hielden zich, hoewel van iedere gemeenschap met de wereld verstoken, meestal in kleine boerenhoeves of hooischuren in de nabijheid der dorpen en steden op. Aldus hadden de duivels met hun legerscharen en gevolg volledig vrij spel in die grote woestenij; want er huisden daar alleen wilde dieren en velerlei giftige reptielen. In hun gemeenschap begaven zich nu, door de heiligen en asceten overal verdrongen, de opperduivels en onderduivels evenals alle wezens en gedierte van heidense aard. Daaronder waren saters of faunen, die men nu veldduivels of ook wel bosgoden noemde, eenhoorns en centauren, dryaden en velerlei geesten; want over hen allen was de duivel macht gegeven, en er werd verondersteld dat zij ten dele vanwege hun heidense afkomst, ten dele vanwege hun half dierlijke uiterlijk door God verstoten en de hemelse zaligheid niet deelachtig waren.

Maar van deze diermensen en gevallen heidengoden bezaten niet allen een volstrekt kwade inborst, sommige van

hen waren veeleer slechts met tegenzin onderworpen aan de duivel. Anderen gehoorzaamden hem graag en namen in hun woede een waarlijk duivels gedrag aan; want zij wisten niet waarom zij uit hun vroegere onschadelijke en ongestoorde bestaan waren losgerukt en ingelijfd waren bij de verachten, vervolgd en bozen. Volgens de berichten over het leven van de heilige woestijnmonnik Paulus en Athanasius' mededelingen over de heilige vader Antonius lijken de centauren of paardmensen vijandig en boos van inborst, de saters of veldduivels daarentegen voor een deel vreedzaam en tam te zijn geweest. Er staat tenminste geschreven dat de heilige Antonius op zijn wonderbaarlijke woestijnreis naar vader Paulus zowel een paardmens alsook een veldduivel heeft ontmoet, en de eerstgenoemde gedroeg zich nijdsig en grof, maar de sater sprak met de heilige en gaf blijk van verlangen naar zijn zegen. En over die zelfde sater of veldduivel gaat de onderhavige legende.

De veldduivel was met vele anderen van zijn soort de stoet der boze geesten naar de woestijn gevolgd en zwierf daar in de ruwe woestenij rond. Aangezien hij vroeger in een mooi en vruchtbaar bosgebied had geleefd en alleen met zijnsge-lijken en met enkele lieflijke dryaden was omgegaan, verdroot het hem niet weinig dat hij nu naar zo'n woest oord en naar het gezelschap van boze geesten en duivels verban-nen moest zijn.

Overdag zonderde hij zich bij voorkeur van de anderen af, dwaalde alleen over de rotsen en door zandwoestijnen, droomde op zonnige plaatsen over zijn vroegere onbekom-merde en vrolijke leven en sluimerde menig uur onder de luttele palmbomen. 's Avonds zat hij meestal in een woest en donker rotsdal, waar een klein beekje doorheen stroom-de, en speelde op een rieten fluit droevige en kwelende lied-jes, waar hij altijd nieuwe bij verzon. Wanneer deze klaag-lijke tonen weerklonken, hoorden sommige faunen van ver-re toe en dachten met smart terug aan de voorbije mooiere

tijden. Sommige zuchtten erbarmelijk en gaven zich over aan smartelijk geweeklaag. Andere volvoerden, bij gebrek aan beter, met gefluit en geschreeuw uitgelaten dansen om het verlorene gemakkelijker te vergeten. Maar als de ware duivels de eenzame, kleine veldduivel daar zo zagen zitten en hoorden fluiten, dan maakten zij zich vrolijk over hem, deden hem spottend na en hielden hem op duizend en een manieren voor de gek.

Toen de sater lange tijd eenzaam over de oorzaken van zijn droefenis, over het vroegere paradijselijke geluk en het tegenwoordige vreugdeloze en verachte woestijnleven had nagedacht, gezucht en getreurd, begon hij allengs met enkele van zijn broeders over die dingen te praten. Weldra bevond zich onder de meer serieuze veldduivels een kleine gemeenschap, die het ter harte ging de reden van hun verworpenheid te onderzoeken en in beschouwingen te treden over de mogelijkheid van een terugkeer naar de vroegere toestand van geluk.

Zij beseften allen terdege dat zij onder het gezag en het bewind van de duivel waren gesteld, omdat over de wereld een nieuwe God regeerde. Van deze nieuwe God wisten zij maar weinig. Wél wisten zij echter erg veel over de heerschappij en het wezen van hun vorst, de duivel. En wat zij over hem wisten, beviel hun niet. Wel was hij heel machtig en verstond hij velerlei toverkunsten, zoals hij ook hen zelf in zijn ban had, maar zijn heerschappij was hardvochtig en schrikwekkend.

Nu zagen zij echter dat deze geweldige duivel zelf verbannen en naar deze onbewoonde woestenij ontvlucht was. Dus moest de nieuwe God nog veel machtiger zijn. En daaruit concludeerden de arme veldduivels dat het vermoedelijk beter voor hen zou zijn om onder Gods heerschappij te staan in plaats van onder die van Lucifer. Zodoende koesterden zij een verlangen deze God beter te leren kennen, en zij besloten alle mogelijke informatie over hem in te winnen en

zich vervolgens, als hij bij hen in de smaak zou vallen, een weg naar hem te banen.

Zo sleet deze kleine en schroomvallige gemeenschap van veldduivels onder leiding van voornoemde fluitblazer in een geringe en angstige hoop zijn treurige dagen. Zij wisten nog niet hoe groot de macht van de opperduivel over hen was. Maar dat zouden zij weldra ondervinden.

Rond die tijd namelijk begonnen de vrome kluizenaars hun eerste schreden te doen in de tot dusver onbetreden Thebaïsche woestijn. Al sinds vele jaren was als enige vader Paulus in de woestenij doorgedrongen. Over hem verhaalt de heilige legende dat hij vele decennia lang in een nauw rotshol het leven van een boeteling had geleid en zich alleen had gevoed met water uit een bron, met de vruchten van een palmboom en met een half brood, dat hem iedere dag door een raaf vanuit de hemel werd gebracht.

Op zekere dag werd de veldduivel deze Paulus van Thebe gewaar, en aangezien een zekere schroomvallige sympathie hem naar de man toe lokte, probeerde hij de heilige kluizenaar veelvuldig te observeren en af te luisteren. Het doen en laten van deze man kwam hem wonderbaarlijk voor. Want Paulus leidde een heel armzalig leven in volstrekte eenzaamheid. Hij at en dronk niet meer dan een vogel nodig heeft om zich te voeden, hij ging gekleed in de bladeren van de palmboom, huisde zonder legerstede in een smal hol en verdroeg hitte, kou en natheid, ja, hij kastijdde zich zelf nog met bijzondere oefeningen, knielde vele uren op de harde rots en bad, ook vastte hij op sommige dagen helemaal door zich ook dat armelijke voedsel te ontfangen dat hij te verteren had.

Dit kwam de nieuwsgierige veldduivel allemaal heel wonderlijk voor, en aanvankelijk versleet hij die man voor een krankzinnige. Maar weldra nam hij waar dat de voornoemde Paulus weliswaar een erbarmelijk en ruw leven had, doch dat zijn biddende stem zeldzaam warm, innig en innerlijk

blij weerklonk en dat op zijn grijze hoofd en op zijn magere en afgetobde gezicht een heilige gloed lag die een oprechte, getrooste gelukzaligheid uitstraalde.

Lange tijd observeerde de veldduivel de heilige boeteling iedere dag, en hij kwam tot het inzicht dat deze kluizenaar een gelukkig man was en uit onbekende bronnen stromen van een niet aards geluk deelachtig werd. En daar hij hem zo veelvuldig de namen van God hoorde uitroepen en lofprijzen, dacht hij wel dat Paulus een dienaar en vriend van die nieuwe God was en dat het goed zou zijn om deze God toe te behoren.

Daarom trok hij op zekere dag de stoute schoenen aan, trad vanachter de rots te voorschijn en liep naar de grijze kluizenaar toe. Deze weerde hem af en riep: 'Apage! apage!' en dreigde hem luid, maar de veldduivel groette hem deemoedig en zei zacht: 'Ik ben naar je toe gekomen, omdat ik je liefheb, kluizenaar. Wanneer je een dienaar Gods bent, o, vertel mij dan iets over je God en onderricht mij, opdat ook ik hem dienen kan.'

Bij deze woorden geraakte Paulus in twijfel, en in zijn goedheid riep hij hem toe: 'God is liefde, onthoud dat. En gelukkig is hij die hem dient en hem zijn leven offert. Maar jij lijkt me een onreine geest, daarom kan ik je Gods zegen niet geven. Scheer je weg, demon!'

De veldduivel ging bedroefd heen en droeg de woorden van de boeteling met zich mee. Hij had er graag zijn leven voor gegeven om gelijk te worden aan deze dienaar van God. De woorden liefde en geluk, hoewel hun betekenis hem duister was, resonneerden verwachtingsvol en heerlijk in zijn hart en riepen in hem een vurig verlangen op, niet minder zoet en machtig dan het heimwee naar het verloren leven van weleer. En toen hij na enkele onrustige dagen weer aan zijn vrienden dacht, die net als hij de duivelsdienst moe waren, zocht hij hen op en vertelde hun alles, en zij spraken erover, zuchtten en wisten geen raad.

Rond dezelfde tijd kwam een tweede boeteling naar de woestijn en vestigde zich op een verlaten plek, waar voor zijn voet een leger afzichtelijke reptielen wegluchtte. Dit was de heilige Antonius. Maar de duivel, verbolgen over de indringer en beducht geraakt voor zijn heerschappij over deze woestijn, bracht terstond zijn macht in het geweer om hem te verdrijven. Het is een ieder bekend op welk een menigvuldige wijze hij de heilige man nu eens probeerde te verleiden, dan weer probeerde aan het schrikken te maken en te verjagen. Hij verscheen hem in de gedaante van een mooie, behaagzieke vrouw, ja, als broeder en bidgezel, hij bood hem kostelijke spijzen aan en legde goud en zilver op zijn weg.

Omdat dit allemaal niet werkte, wendde hij zijn verschrikkingen aan. Hij sloeg de heilige tot bloedens toe, hij verscheep aan hem in afschrikwekkende gedaantes, hij trok met duivels, boze geesten, saters en centauren evenals met scharen verscheurende wolven, panters, leeuwen en hyena's door zijn hol. Ook de smachtende veldduivel moest de stoet volgen, maar hij genaakte de martelaar slechts omzichtig en wanneer zijn broeders hem plaagden, aan zijn baard trokken en mishandelden, dan vroeg hij met beschaamde blikken om vergiffenis. Maar Antonius merkte hem niet op of zag hem aan voor een goocheltruc van de satan. Hij weerstond alle aanvechtingen en leefde vele jaren in eenzaamheid een heilig leven.

Toen hij negentig jaar oud was, liet God hem weten dat er in dezelfde woestijn een nog oudere en waardiger boeteling leefde, en terstond begaf Antonius zich op pad om hem te zoeken. Zonder de weg te weten, trok hij de wildernis door en de smachtende veldduivel volgde hem, hielp hem ongemerkt de juiste weg te vinden en maakte tenslotte schroomvallig bij hem zijn opwachting. Hij groette hem deemoedig en zei dat hij en zijn broeders een verlangen naar God koesterden en hem verzochten hen te zegenen. Maar

omdat Antonius hem wantrouwde, maakte hij zich weelklagend uit de voeten, zoals dat ook in alle oude berichten der *Vitae patrum* geschreven staat.

Intussen liep Antonius verder, vond vader Paulus, verootmoedigde zich voor hem en was zijn gast. Maar Paulus stierf, honderddertien jaar oud, en Antonius was getuige dat twee wilde leeuwen met klaaglijk gebrul naderbij kwamen en met hun klauwen een graf groeven voor de heilige. Daarop verliet hij de streek en keerde naar zijn vorige plaats terug.

Al deze gebeurtenissen had de veldduivel op enige afstand bijgewoond. In zijn onschuldige hart pijnigde het hem oneindig dat de heilige vaders hem beiden hadden afgewezen en zonder troost hadden gelaten. Omdat hij van plan was liever te sterven dan verder aan de satan onderworpen te zijn, en omdat hij het leven en het wezen van wijlen Paulus goed gadegeslagen en zich ingeprent had, begaf hij zich in diens armzalige hol. Hij trok diens boetekleed van palmbladeren aan, voedde zich met water en dadels, knielde urenlang in een moeizame houding en met pijn op de harde stenen en probeerde in alles de gestorvene na te volgen.

Daarbij werd zijn hart steeds bedroefder. Dat God hem niet net als Paulus aanvaardde, kon hij wel zien, want de raaf met het dagelijkse brood, die naar de eerstgenoemde was gekomen, liet zich niet meer zien. En toch had hij gezien dat bij het bezoek van de heilige Antonius dezelfde raaf een dubbel brood had gebracht. Er lag wel een evangelie in het hol, maar de veldduivel kon niet lezen. Op sommige ogenblikken, wanneer hij tot uitputtens toe geknielend en Gods naam uitgeroepen had, voelde hij wel een vaag en heimelijk begrip van God en diens zaligheid langswaaien, alleen tot volledig inzicht kon hij niet geraken.

Daarom herinnerde hij zich de woorden van die Paulus, dat het gelukzalig was om voor God te sterven, en besloot te sterven. Nog nooit had hij een zijnsgelijke zien sterven, en de gedachte aan de dood was verschrikkelijk en bitter voor

hem. Desondanks bleef hij bij zijn voornemen. Hij at en dronk niet meer en bracht, met Gods naam op de lippen, dag en nacht op zijn knieën door.

En hij stierf. Hij stierf knielend, zoals hij dat bij vader Paulus had gezien. Maar enkele ogenblikken voor zijn dood zag hij met verbazing de raaf naderbij vliegen met een brood, gelijk aan dat van de heilige, en tegelijk beving hem met diepe blijdschap de zekerheid dat God zijn offer aanvaard en hem voor de zaligheid uitverkoren had.

Korte tijd na zijn dood kwamen opnieuw vrome pelgrims naar dat gedeelte van de woestijn om zich daar te vestigen. Zij zagen het lijk dat in boetegewaad geknield tegen de rots leunde, en toen zij bemerkten dat het een dode was, besloten zij hem christelijk te begraven. Zij dolven een klein graf, want de dode was klein van postuur, en hieven gebeden aan.

Maar toen zij het lijk optilden om het in het graf te leggen, werden zij gewaar dat onder zijn verwarde haren twee horentjes en onder zijn gewaad van bladeren twee geitepoten schuilgingen. Toen slaakten zij een luide schreeuw en verbijsterden zich over deze vermeende spot van de satan. Zij lieten de dode liggen en vluchtten luid biddend weg.

2 De zoete broden

De vele eerbiedwaardige berichten der voorvaderen over het leven van de goddelijke kluizenaars in de woestijn van Thebais verhalen veelvuldig hoe velerlei verzoeking van de duivels deze beproefde heilige tergden. Maar dat Gods goedheid zelf zulk een kluizenaar tot verzoeking strekte, daarvan geeft de heilige Johannes van Egypte een voorbeeld.

In Heliopolis woonde een welgesteld man. Zonder nu bepaald een verwerpelijke levenswandel te voeren, hield hij toch van de geneugten van deze wereld. Hij bezocht het

circus en de baden, hield van de vrouwen, en aangezien hij van nature vreedzaam en ietwat traag was, ging zijn voorliefde vooral uit naar de tafelgenoegens.

Op zekere dag, toen hij zich na een overvloedige maaltijd met pijnen naar bed moest begeven, raakte de hand van de Heer deze goede man zo krachtig aan dat hij met schrik de ijdelheid van zijn levenswandel onderkende en terstond besloot om vanaf dat moment alleen voor zijn zieleheil te leven. Dadelijk zocht hij omgang met vrome christelijke mensen, meed ieder slecht gezelschap en veranderde met Gods genade zozeer dat hij een gelofte deed om in het vervolg ieder genot van deze wereld vaarwel te zeggen en zijn leven als een boetende heremiet in ascese en gebed door te brengen.

Dus trok hij, zoals in die tijd vele vrome mannen deden, weg uit de stad Heliopolis naar de grimmige wildernis, zocht op een woeste plek een rotshol en bleef daar. Gebrek-kig ontgon hij met zijn blote handen een heel klein stukje grond, zaaide een handvol graan en linzen en voedde zich met de geringe opbrengst van deze arbeid. Naar het voorbeeld der heilige vaders nam hij nimmer voedsel tot zich zolang de zon aan de hemel stond, maar at pas nadat de zon was ondergegaan, en ook dan slechts enkele graankorrels of in water geweekte linzen, en dronk daarbij uit een nabijgelegen bron. Ook volgde hij de vrome heremieten na met bidden, lofgezing en boetedoeningen.

Deze pogingen sloeg een kleine engel welwillend gade, die met andere van zijns gelijken dikwijls die afgelegen streek bezocht om een oog te hebben op de kluizenaars. De kleine engel schiep een bijzonder welbehagen in deze asceet en was hem veelvuldig onzichtbaar nabij om zijn zuchten en gebeden te aanhoren en voor God een getuige te zijn voor zijn toewijding en vroomheid.

Nadat de engel verscheidene jaren lang de goede man in stilte had gadegeslagen, vatte hij eindelijk moed, trad voor

Gods troon en sprak: 'Ik ken een vrome man in de woestijn, die sinds vele jaren te uwer ere een heel nederig en arm leven leidt. Sta mij toe dat ik hem, als teken van uw grote goedheid, een weinig troost en vreugde breng.'

Toen vroeg de Heer: 'Wat doet die kluizenaar dan voor bijzonders dat je hem vóór anderen wilt verblijden?'

En de engel zei beschroomd: 'Ach, iets bijzonders doet hij eigenlijk niet. In zijn goede hart is hij veel te nederig en eenvoudig om iets bijzonders te doen. Hij is mij zeer welgeval-
lig.'

De Heer glimlachte en zei: 'Goed, ik sta je toe hem een plezier te doen. Maar bederf hem niet voor mij!'

De kleine engel hief een loflied aan en spoedde zich naar de woestijn, waar de boeteling huisde. Aan de rand van de woestijn ging juist de zon onder, en de vrome man ging een handjevol linzen in het water leggen. Toen wist de engel plotseling wat hij wilde doen en vloog heen.

Toen de heremiet de volgende avond de rots verliet waarop hij placht te bidden en die al door zijn knieën was uitgehoud, en zijn hol binnenging, steeg hem een fijne, lang niet meer waargenomen geur naar de neus. En hij trof op de stenen tafel drie broden aan, die wit als sneeuw, zacht als wol en honingzoet waren. Hij rook eraan, hij betastte ze, hij brak er een brok af en bracht die naar zijn mond. Toen speelde er een stille lichtglans over zijn gezicht, hij knielde neer, at het eerste brood op en vond dat het naar honing smaakte. Het tweede smaakte naar perzik en was op zijn tong en tanden gelijk aan het vlees van rijpe perziken. Het derde dat hij langzaam genietend oppeuzelde, geurde nog kostelijker en had de smaak van ananas. Bij deze smaak zuchtte de begenadigde asceet zachtjes als in een droom.

De volgende dag verrichtte hij zijn oefeningen met dankbaarheid. Maar tegen de avond keek hij af en toe naar de stand van de zon, en nauwelijks was haar rode schijf aan de horizon uitgedoofd of hij ging ijlings zijn hol binnen om

naar de tafel te kijken. En zie, wederom lagen er drie broden, en zij smaakten naar appel, naar frambozen en naar kweeperen. Het kweeperenbrood ontlokte de vrome man weer een zucht.

Op de derde dag was het middaguur nog maar nauwelijks overschreden, of de kluizenaar dwaalde met zijn gedachten af naar de avond en hij gaf zich over aan een hevige nieuwsgierigheid wat voor broden het die dag zouden zijn. Intussen overwon hij zich zelf weer, bad en wierp zich ter aarde, maar hij moest telkens weer nu eens aan aardbeien, dan aan spalierperen, dan weer aan verse boter of koude kip denken.

Na de maaltijd had hij geen zin om nogmaals de rots te beklimmen en te bidden, hij sprak zittend een kort dankgebed uit en ging voldaan liggen, sliep tot de volgende morgen en droomde over louter eetbare dingen, waar hij in geen jaren meer aan had gedacht. 's Morgens strafte hij zich zelf en besloot God te vragen hem geen broden meer te sturen. Maar dat kon hij niet over zijn hart verkrijgen en hij maakte zich zelf wijs dat dit ondankbaar zou zijn. In plaats daarvan besloot hij 's morgens die dag geen van de broden te eten. Rond het middaguur kwam hij daar iets op terug en nam hij zich voor er althans maar één te nemen. Maar 's avonds at hij er twee op. Het derde, waarvan hij alleen de geur had geproefd, liet hij liggen toen hij zich te ruste begaf. Hij kon die nacht echter maar weinig slapen. Na een uur stond hij op, keek naar het brood, nam het in zijn hand en legde het weer neer. En weer na een uur stond hij opnieuw op, vast besloten het brood nu toch op te eten. Maar nu was het verdwenen.

Er braken kwade dagen aan. Nu eens slaagde hij erin om één brood, of zelfs twee, te laten liggen, dan weer at hij ze allemaal op, en nooit was hij met zich zelf tevreden. Maar met het goede voedsel keerde het bloed naar zijn wangen en de kracht naar zijn ledematen terug. Hij droomde over tafels

vol uitgelezen gerechten, over zoete wijn uit Cyprus, over lauwe, welriekende baden. Ten slotte verzuimde hij zijn werk en gebed steeds meer, zag de hele dag verlangend uit naar de zonsondergang en bleef lange luie uren op zijn legerstede liggen. De kleine engel zag met verdriet wat hij had aangericht. De boeteling zijn broden helemaal onthouden, durfde hij niet, opdat deze niet aan Gods goedheid zou wanhopen. Maar nu eens legde hij nog maar een enkel, dan weer slechts een half hemelsbrood voor hem neer, en hoe slechter de heremiet zich gedroeg, des te minder en des te slechter brood wachtte hem 's avonds.

Op die manier was de man echter niet te helpen. Het heimwee naar het aardse leven had hem het vuur na aan de schenen gelegd, en ten slotte won de verleiding het. Hij stak twee broden bij zich en begaf zich op weg om de stad Helio-polis en zijn goede leven van weleer weer op te zoeken.

De kleine engel zag dit met ontzetting, vloog naar Gods troon, bekende alles en ging huilend aan de voeten van de Heer liggen.

Maar de kluizenaar spoedde zich vol begeerte voort, tilde als bij het dansen zijn voeten op en had zijn hoofd vol lieflijke beelden. Allengs echter werd hij moe, en 's avonds was hij blij toen hij enkele hutten in het oog kreeg, waar andere christelijke boetelingen leefden. Hij trad bij hen binnen, groette en verzocht om onderdak. Zij ontvingen hem broederlijk, boden hem noten en water aan, aten met hem en vroegen hem toen waar hij vandaan kwam. En toen hij over zijn leven vertelde en hun een groot heilige toescheen, be-wezen zij hem eerbied, vroegen om zijn zegen en voerden stichtelijke gesprekken. Hij luisterde met een beklemd gemoed, aangezien hij heel andere gedachten in zich verborg. Maar hij moest hun antwoord geven, en terwijl hij over zijn lange leven in de woestijn vertelde, beangstigde het hem hoe nabij hij God was geweest en hoe ver hij zich nu van Hem had verwijderd.

Ten slotte vroeg een der broeders, een vrij jonge man, hem om raad en zei: 'Help mij, mijn waarde, vrome vader. Ik heb geen ander verlangen dan mijn ziel ongeschonden naar God te brengen. Maar ik ben nog jong, en somtijds overvalt mij verleiding en vleselijke lust. U, die dat allemaal reeds lang hebt overwonnen, zeg mij: hoe word ik die aanvechtingen de baas?'

Toen barstte de heremiet in tranen uit, klaagde zich zelf aan en bekende de broeders alles wat hem was overkomen. Zij troostten hem, baden met hem, behielden hem enige dagen in hun midden en lieten hem toen gaan als een opnieuw geredde die onverwijld zijn vroegere hol weer opzocht, boete deed en tot zijn heilige levenswandel terugkeerde. Hij vond geen broden meer en moest weer in het zweet zijns aanschijns de kleine stenige akker bewerken. Maar de engel stond hem ongezien bij en droeg, toen zijn uur had geslagen, zijn bevrijde ziel lofzingend ten hemel.

3 *De beide zondaars*

Op een verborgen plaats in de Thebais leefden lange tijd twee broeders als heremieten, die het wereldse leven hadden verlaten en nog op jeugdige leeftijd besloten hadden hun dagen voortaan met het berouwen van vroegere zonden en een heilige levenswandel door te brengen. De een heette Basilius, de ander Justinus, en beiden hadden een weliswaar niet onmatig, maar toch regelloos en vrolijk temperament, zodat zij er binnen hun geboortestad en het wereldse leven niet in waren geslaagd te volharden in een reine levenswandel. Basilius, de oudste, hield namelijk van het dobbelspel en drinkgelagen, terwijl de jongere Justinus daarentegen een aangeboren voorliefde voor vrouwen en minnelust bezat. Daar nu beiden de grote macht van de verleiding en van het slechte voorbeeld wel hadden ondervonden, ook de ge-

vaarlijkheid van hun natuurlijke neigingen kenden en er innig naar verlangden zich zelf te overwinnen en hun lusten de baas te worden, hadden zij samen van hun geboortestad en al hun bezittingen afstand gedaan om zich in vroomheid en kastijding op een heilige levenswandel toe te leggen.

In de eerste tijd van hun kluizenaarsbestaan probeerden zij ten volle de heilige vaders na te volgen. Zij verrichtten gebeden en vrome beschouwingen, lazen in een heilig boek, waarin Paulus' brieven aan de Corinthiërs vervat waren, en teerden spaarzaam op hun meegebrachte voorraden, waarbij zij de hoop koesterden dat spoedig de mare van hun heremietendom zou weerklinken en hun dan door gelovige bezoekers en smekelingen het voor hun vleselijke leven noodzakelijke rijkelijk zou worden aangeboden. Deze hoop ging echter niet in vervulling, doch spoedig zagen zij zich in hun spelonken door de mensen vergeten en door nood in het nauw gebracht.

Nu onderkenden de beide asceten dat de Heer weliswaar in staat was zijn uitverkorenen en profeten op een wonderbaarlijke wijze van voedsel te voorzien, maar niet van zins was de lediggangers evenzo in leven te houden. Derhalve begonnen zij te werken en het duurde niet erg lang of zij werden de zegen deelachtig die God op het werk der handen legt. Zij vergaarden vruchten, bessen en wortels, plantten jonge bomen, ontgonnen een stuk grond en zaaiden daar graan en maïs op. Ook groeven zij voor hun rotsbron een vergaarbak, waarin het heldere water zich verzamelde, en leidden het vervolgens door hun kleine tuin. En bij al die inspanning en arbeid wonnen zij aan kracht, en het bestrijden van hun oude lusten en hartstochten ging hun daarbij gemakkelijker af dan bij het lezen en bidden het geval was geweest.

Intussen droeg de weinige grond slechts karige vrucht, evenals de palm- en vijgebomen. De beide vrome broeders bestreden met moeite hun dagelijkse nood en braken zich er

bezorgd het hoofd over waar zij voor de eerstvolgende zaai-tijd hun graan en zaden vandaan moesten halen. Ook ont-brak het aan menig gereedschap evenals aan kleding. Zij dachten er dan ook ijverig over hoe hun omstandigheden te verbeteren en enig geld voor behoeftige tijden te verdienen. Justinus beijverde zich om uit wilgetakken allerlei manden te vlechten, die hij na enige oefening heel mooi en in een grote verscheidenheid wist te vervaardigen. Basilius daaren-teen had in vroeger jaren enige kennis van geneeskrachtige kruiden opgedaan en waar hij ze maar vond, verzamelde hij zulke nu met groot enthousiasme, droogde ze, onttrok sap-pen aan hun wortels en rangschikte en reinigde zorgvuldig hun stengels, bladeren en zaden.

Met deze ambachten, waarmee zij naast de tuinbouw al hun tijd vulden, hoopten de kluizenaars weldra alle nood het hoofd te bieden, en hun hoop bedroog hen niet. Toen zij voor de eerste keer de halve dagreis naar de stad onderna-men, konden zij al het bijeen gezamelde benevens de mooie manden en vlechtwerken van Justinus met gemak en tegen een goede prijs aan de handelaren verkopen en zij keerden met aanzienlijke voorraden aan levensmiddelen en zaaiko-ren terug naar hun eenzame spelonk. Toch deed de aanblik van de stad, van de ambachten en mensen, van de handel en het weelderige vertier hun beiden geen goed, maar bracht hun sluimerende hartstochten heimelijk in beroering, zodat zij de plaats weliswaar in ere, zij het veeleer gelijk vluchte-lingen dan als overwinnaars verlieten om in de stille verla-tenheid opnieuw met werk, gebed en soberheid zich zelf te bestrijden en te louteren. Ook namen zij het besluit de stad als een oord der verleiding altijd alleen te zamen en alleen voor hoognodige zaken wederom te betreden.

Van toen af ging hun leven vele jaren lang onveranderd op deze wijze voorbij. Justinus vlocht zijn sierlijke manden die steeds beter lukten en steeds meer profijt opleverden; Basilius verzamelde geneeskrachtige kruiden en bereidde

poeders en drankjes, en te zamen bewerkten zij hun akker, oogstten het ooft en volhardden in hun armelijke, doch welgefundeerde leeftrant. Op bepaalde dagen vastten zij en lazen in hun boek, zij heiligden de zevende dag en kregen somtijds aanloop van langstreckende broeders uit andere heremitages.

Twee keer per jaar echter bezochten zij de stad. Dat was nodig vanwege het zaaigoed, want men kan in dat land de akker twee keer per jaar bezaaien en oogsten, en zij moesten aldus zowel gerst als tarwe, zowel maïs als graan van handelaren kopen, aangezien hun kleine oogst altijd tot de laatste graankorrel werd verzvolgen door hun dagelijkse behoefte.

Deze tocht naar de stad ging voor de beide boetelingen elke keer reeds vele dagen tevoren, en nog vrij lang achteraf, gepaard met grote opwinding en een beklemd gemoed doordat de nabijheid en de aanblik van de zonde en van het wereldse leven hen hevig opwond, hun boze lusten van weleer oprakelde en hun innerlijke vooruitgang een zwaar obstakel in de weg legde, dat naderhand in gebed en werk slechts langzaam weer uit de weg kon worden geruimd. Ja, men kan wel stellen dat elk van die zeldzame tochten naar de stad meer dan de helft weer neerhaalde van hetgeen eenzaamheid en boete in hun hart hadden opgebouwd, zodat de beide vrome mannen weliswaar vrij bleven van nieuwe zonden, maar in hun boete steeds weer een stap terug maakten en zich van jaar tot jaar nagenoeg vergeefs alle moeite getroostten zonder de vurig verbeide heiligheid ooit te bereiken.

Zo was het met onze broeders gesteld toen zij na de gewone tijd zich weer eens genoodzaakt zagen het werk van hun handen in ruil voor etenswaren, graan en linnen te koop aan te bieden.

Geen van beiden durfde over de stad te spreken, maar 's avonds zaten zij in ledigheid, zwegen en stootten verholten

zuchten uit. De zaaitijd stond voor de deur, en van Justinus' manden was een flinke vracht gereed voor de verkoop. Ook Basilius deed zijn geneesmiddelen en planten in zakjes en mandjes en maakte zich klaar voor de reis.

Hij begon er als oudste het eerst over te praten. 'Wat vind je?' vroeg hij, 'zullen wij er in Gods naam morgen heen-gaan?' Justinus keek hem aan en antwoordde met een zucht: 'Dat zal wel moeten, mijn broeder, en mijn manden staan klaar. Is het ook jou zo rusteloos en beklemd te moede?'

'Ja, mijn broeder,' zei Basilius treurig. 'Ik zie de valse schittering der wereldse lust al tot mij doordringen en ik moet mij veel geweld aandoen om te voorkomen dat mijn hart verleid en trouweloos wordt. Daarmee wil God ons arme zondaars op de proef stellen. Hem vertrouw ik het heil van mijn ziel toe. Laat ons bidden, broeder Justinus!'

En zij knielden neer, zuchtten en baden tot diep in de nacht. Toch moesten zij luid roepen en zich geweld aandoen om niet in zonde te vervallen, want de aanstaande terugkeer naar de wereld omgaf hen beiden met een verleidelijk odeur, dat hen als het ware bedwelmde en al hun goede voornemens ontzenuwde en in slaap zong, zoals een tovenaars naar arme kinderen begoochelt.

's Morgens vroeg hadden zij beiden weinig geslapen en stonden gelijktijdig op. Zij laadden hun waar op hun schouders, en hun houten sandalen klepperden over het gesteente. Onderweg zwegen zij, maar hun gedachten snelden hun vooruit en verwijlden bij het vertier van de stad, in die zin dat Justinus enkel mooie en wellustige vrouwen zag, in tegenstelling tot Basilius, die de geur van zoete wijn en kruidig voedsel rook en het klinkende stuiteren der dobbelstenen op marmeren tafels hoorde. En hoezeer zij er ook tegen vochten, toch gingen hun verlangens telkens weer dezelfde weg, terwijl het zweet hen van het voorhoofd gutste en hun droge lippen geluidloze gebeden prevelden. Wie hen had gezien, zou hen niet voor onschuldige pelgrims, maar voor

twee vertwijfelden hebben versleten.

Een uur voor de middag bereikten zij de oostelijke stadspoort. In hun gemoedsbeweging, die evengoed angst als begerigheid te noemen was, liepen zij in snelle draf door de poort de stegen in. Maar op de markt stonden zij stil en namen afscheid van elkaar, zodat elkeen zijn eigen zaken zou kunnen afwikkelen. En als altijd spraken zij af om in die en die herberg weer samen te komen, waar zij in de regel een bescheiden maal gebruikten om na een korte rust weer snel de verdorven stad te verlaten. Zo gingen zij ook dit keer uit-een.

Nu overkwam het Justinus dat zijn zaken veel sneller en beter opschoten dan anders. Direct in de eerste steeg namelijk riep een groothandelaar hem zijn winkel binnen en nam hem al zijn manden, een aanzienlijke mansvracht, zonder te marchanderen tegen een goede prijs af, want hij had een grote zending olijven ontvangen, die hij onverwijld in manden wilde vullen en naar de markt sturen. Zo zag de heremiet zich onverhoeds verlost van zijn last en zorg en stond daar met twee grote zilverstukken in zijn hand.

Dankbaar zag hij daarin een wilsbeschikking van de Heer en begaf zich op slag, om zich het zekerst voor iedere bekoring te vrijwaren, naar die herberg waar hij van zins was op Basilius te wachten. Deze had echter veel voor de boeg en kon nog lang niet komen.

In de herberg zat op dat uur geen mens, en de kastelein lag op een mat op de grond te slapen. Bescheiden ging Justinus op een bank zitten en wachtte geduldig tot de kastelein wakker zou worden. Die sliep echter rustig verder, maar in zijn plaats verscheen weldra een jonge dienstmaagd die de boeteling vroeg wat hij wenste. Hij vroeg om brood en dadel, en hoewel hij het meisje niet in haar gezicht durfde te kijken en zijn ogen terneergeslagen hield, moest hij toen zij zich wegrepte toch zijn blik opslaan en haar nakijken. En hij zag een volle, mollige gestalte, zwart haar, een bruine

hals met speelse zwarte krulletjes, ook een paar krachtige, ronde armen, fraai gevormde, tijdens het lopen gespannen heupen en sierlijke, gracieus geschoeide voeten.

Deze dingen joegen de arme heremiet het zweet naar het voorhoofd, en terwijl hij nog in verrukking in de leegte keek, welden schaamte, beklemming en vrees op in zijn verwarde gemoed. Hij zuchtte zacht, wiste met zijn mouw zijn voorhoofd af en hield, toen de jonge dienstmaagd terugkeerde, zijn ogen met geweld neerwaarts op de tafel gericht. Maar zij schoof hem zijn eten toe, keek hem oplettend aan, merkte terstond zijn zielskwellen en verwarring op en trok in haar verwaarloosde gemoed de conclusie dat zij deze vis aan de haak had geslagen, waarin zij helaas gelijk had, zij het dat Justinus dat niet zou hebben toegegeven. Maar zijn hart klopte snel en zijn ogen wilden met alle geweld weer naar het meisje kijken.

Toen glimlachte zij flauwtjes en zei met een ernstige klank in haar stem: 'Ik zie dat u een boeteling en een heilig man bent. Hebt u dan wel geld om uw eten te betalen? Want ik heb het u gegeven en moet het verantwoorden.' Bij die woorden haalde hij fluks zijn beide zilverstukken te voorschijn en liet ze aan de vrouw zien.

'Het is goed,' zei ze, 'en ik heb vertrouwen in u. Weet u, ik zou graag over iets belangrijks met u willen spreken. Maar hier kan dat niet, want de kastelein zou het kunnen horen en mijn zaak is geheim. Als ik u vragen mag, heilige man, gaat u dan een ogenblik met mij mee, want de kwestie ligt mij na aan het hart.'

Onthutst en verlegen volgde Justinus haar, zij trok hem echter haar kamer binnen, liet haar rode keurslijf vallen, lachte hem hemels lonkend toe en zei terwijl zij zich tegen hem aan drukte: 'Als je mij een zilverling geeft, dan mag je zien hoe mooi ik ben. En geef je mij er twee, dan mag je bij me slapen.'

Dit overviel de in het nauw gebrachte kluizenaar als een

hete woestijnwind. Hij kon niet meer denken sinds de deerne met zachte hand zijn handen aangeraakt en haar ogen dicht bij de zijne gebracht had. Bevend stond hij zijn beide zilverstukken af, hoorde het meisje lachen, zag onder licht linnen een schouder en witte geheimenissen schitteren en zeeg verloren tegen haar aan, stamelde vergeten troetelwoorden en beging bezinningloos en blind als een dronkeman zijn zondeval. En meteen daarop zat hij weer aan de tafel van de herberg, met brood en dadels voor zich en de snurkende kastelein op de mat. Uit een afgrondelijke bedwelming en kramp der zinnen ontwaakt, ontwaarde hij met verblinde ogen de dag en alle dingen, zag wat hij had gedaan, sloeg beide handen voor zijn ogen en verzonk in een onuitsprekelijke treurigheid; berouw, schaamte en verwijfeling overvielen hem, zijn val kwam hem onbegrijpelijk voor, en hij zag alle barre jaren van kluizenaarschap voor God uitgewist en al zijn boetedoening en hoop vervlogen.

In zulk een toestand trof hem na een uur Basilius aan, die intussen zijn zaken had afgewikkeld en een zilveren munt had verdiend. 'Wat is er met jou gebeurd?' riep hij hevig geschrokken uit en legde zijn hand op de schouder van zijn broeder. Toen barstte Justinus in tranen uit en riep: 'Wee mij, ik ben verloren!' Maar hij was niet in staat te bekennen wat er was gebeurd, doch schudde alleen vertwijfeld met zijn hoofd en liet zijn lege handen zien.

Toen voerde Basilius hem liefdevol mee de stad uit, en voor de poort ging Justinus op een veldsteen zitten, die langs de weg lag, en zei met afgewende blik: 'Verlaat mij, broeder, en ga alleen! Ik heb mijn ziel aan de duivel verkocht en er is geen hoop meer.' En hij vertelde hem alles.

Basilius zag wel hoe de ongelukkige er aan toe was en dat berispen en preken hier niet op zijn plaats zou zijn. Zijn hart bloedde om de gevallen, en in zijn gekwetste, deernisvolle liefde verzon hij een goedbedoelde, zij het gevaarlijke list

om hem te troosten. Deze list was een leugen.

‘O broeder,’ zei hij gemaakt en met geveinsde schaamte, ‘je doet er verkeerd aan mij weg te sturen. Ach, als je wist wat ik op mijn geweten heb! Kijk, mijn beste, terwijl jij in de herberg op mij zat te wachten en in zonde verviel, heb ik ongelukzalige nog iets ergers gedaan.’ En hij loog en vertelde dat hij drie zilverlingen had gehad, daarmee naar een wijnhuis was gegaan, daar had gebrast en gedobbeld, een jongeling al zijn geld uit de zak had geklopt en dat weer aan andere spelers had verloren. Hij vernederde zich diep om zijn makker op te vrolijken, klaagde zich zelf aan om de ander te troosten en bezoedelde zich zelf om de ander schoon te wasen.

Verbijsterd hoorde Justinus hem aan, daarop gaf hij hem huilend een hand en klaagde: ‘O mijn broeder, wat moet er nu van ons terechtkomen?’ Basilius hees hem overeind, trok hem met zich mee en zei vertroostend: ‘Bij God is vergiffenis. Laten wij naar onze woestenij terugkeren en boete doen.’

Zij liepen de verre weg terug en betraden, elk diep in gedachten, laat op de avond wederom hun kluizenaarswoning. Met weemoed bekeek Justinus de plaats en zijn reine legerstede. Hij ging niet op het bladerstro liggen, maar wierp zich terneer op de koude rotsen en sliep na eindeloze zelfaanklachten en berouwvolle gedachten pas tegen de morgen in.

Basilius verging het anders. Wat hij zijn bedroefde broeder had verteld, was een leugen geweest en op leugens rust geen zegen. Terwijl hij zijn broeder troostte, had zijn verhaal hem zelf vergiftigd en zijn verbeelding ontvlamd. Basilius had een zonde begaan en betreurde deze bitter, maar hij had, zij het met een goede bedoeling, met de zonde gespeeld en voor het kwaad een deur opengezet. Nu gingen al zijn gedachten wellustig de gewezen weg en alles wat hij ter wille van Justinus had verzonnen, schilderde hij zich

zelf in vrolijke kleuren voor en hij ontbrandde in boze harts-tocht, die zijn slaap verdreef.

Zo gebeurde het dat Justinus het in deze nacht kommer-vol berouwde dat hij had gezondigd, terwijl Basilius niet minder intens berouwde dat hij de zonde had nagelaten. Aldus gaan in het gemoed van de mens de goede en slechte krachten heen en weer.

Toen Justinus in de vroegte op zijn harde legerstede ont-waakte, was hij alleen. Stil deed hij zijn gebed en ging, hoe-wel hij moe was, aan zijn dagelijkse werk, in de veronder-stelling dat zijn makker op het veld kruiden was gaan zoe-ken. En toen Basilius wegbleef en ook 's avonds niet terug-kwam, kreeg de door wroeging verteerde Justinus geen arg-waan, maar dacht in zijn berouwvolle ootmoed dat deze hem uit walging alleen had gelaten en na zijn misstap zijn broeder niet meer wilde zijn. Want hij herinnerde zich Ba-silius' bekentenis nog wel, maar zijn eigen schuld leek hem veel groter en afschuwelijker. Daarom nam hij een strenge boete in acht, vastte meerdere dagen, sloeg zich zelf met wil-getakken tot bloedens toe en lag 's nachts naakt op de ste-nen.

Ondertussen hing Basilius, die er 's nachts vandoor was gegaan en zich heimelijk naar de stad had begeven, met een buidel vol fortuinlijk bijeengedobbeld geld in Griekse wijn-huizen rond en kwam in dronken zwelgerij aan zijn kwade voornemen tegemoet.

Nu leek het er wellicht op als had Gods gerechtigheid de-zes beide mannen vergeten, dat hun verwoede boetedoening dus op een mislukking was uitgelopen en een aanfluiting geworden was. Maar Gods gedachten zijn ondoorgrondelijk. Het was Hem niet verborgen gebleven dat in deze ar-me boetelingen de wereldse lust niet was verstikt, en hij liet hen vallen, maar niet om hen in het verderf te storten. Ter-wijl Justinus zich aan zijn zware boete wijdde, kwam zijn gemoed tot rust en hij zag dat de zondige verlangens voor

altijd van hem geweken waren. Maar hij juichte daar niet over, volhardde veeleer in ootmoed en hield niet op zich voor het gebeurde te straffen. En hij vroeg God om een teken, terwijl hij zich voornam zijn harde kastijding niet te beëindigen voordat zijn verdwenen broeder naar Gods wil terugkeerde en hem vergaf.

Toen ontfermde God zich over de verootmoedigde en zond hem 's nachts in zijn droom een stem, die hem alles bekend maakte, hoe Basilius uit medelijden een leugenaar en uit leugens een zondaar was geworden, en droeg hem op de verlorene te zoeken, opdat Gods mededogen hun beiden deelachtig zou worden.

Vrolijk begaf Justinus zich nu nog voor het aanbreken van de dag op pad en haastte zich als op vleugels naar de stad, en het was de eerste keer dat hij met een onbezwaard gemoed en zonder enigerlei beklemming deze weg ging. En vroeg in de morgen bereikte hij de stad, liep vol vertrouwen de poort door en ging naar de markt om zijn verloren broeder te zoeken.

Weldra kwam hij langs een beruchte kroeg, waar uit de deur een hels spektakel van vloeken, twistgesprekken, gelach en schunnige scheldwoorden opklonk. En juist toen hij langs liep, scheurde het deurgordijn en tuimelde, gedreven door voetschoppen en vuistslagen, een dronken personage in haveloze kleren en met een bebloed gezicht de straat op, tolde wankelend rond en viel in de modder. Niemand hielp de man, veeleer klonken hem scheldwoorden na, zoals ellendeling en galgebrok, en de kastelein spuwde op de grond en draaide zich om.

Justinus boog zich met afgrijzen en medelijden over de arme drommel, die verbijsterd uit zijn troebele ogen keek en helemaal onder het bloed zat, en hij herkende hem, nam zijn broeder Basilius in zijn armen en droeg hem weg. 'Dat heeft hij allemaal om mij doorgemaakt!' zei hij met vochtige ogen tot zich zelf en koesterde zijn verloederde makker als een

hartsvriend aan zijn borst, waste hem bij de fontein, liet hem drinken en voerde de op zijn benen wankelende Basilius weg door de honende stegen.

Hij bracht hem met veel moeite terug naar hun oude klui-zenaarswoning, maakte een bed voor hem klaar, verbond zijn gewonde ledematen en verzorgde en vertroetelde hem met zorgzame liefde. En toen Basilius lichamelijk genas, maar zijn ziel in duisternis en vertwijfeling viel, bleef hij om hem heen, troostte hem, bad met hem en onthulde hem hoe Gods genade over hen beiden had geregeerd.

Maar toen de broeders erover beraadslaagden op welke wijze zij in staat zouden zijn God te eren, hun lichaam te straffen en hun euvel daden uit te wissen, besloten zij een gelofte af te leggen dat geen van hen de stad ooit weer met eigen ogen zou zien. En zij beloofden elkaar liever van honger om te komen en gebrek te lijden dan dat zij zich weer met de zaken van de wereld zouden inlaten.

Daarop werd hun leven vele jaren lang weer stil, nijver en vredig. Zij werden oud en vergaten de wereld, maar niet hun gelofte. En God schiep behagen in hun leven.

Want op een keer mislukte de oogst volkomen, zodat ook de palm- en vijgebomen iedere vrucht weigerden, en de heremieten geraakten in zware hongersnood. Maar het kwam niet bij hen op hun gelofte te breken en bij mensen redding te zoeken, maar zij vertrouwden alleen op God, en als hij dat zo wilde, zouden zij graag de hongerdood sterven.

Maar zie, nadat de broeders twee dagen lang zonder enig voedsel waren gebleven, zond de Heer een raaf, die droeg een hemels brood en legde het voor de boetelingen neer en voedde hen, zoals God alleen zijn uitverkorenen voedt.

2 De verliefde jongeling

een legende

Deze geschiedenis speelde zich af ten tijde van de heilige Hilarion. In de geboortestad van deze heilige, in Gaza, woonde een eenvoudig en godvruchtig echtpaar, dat de Heer had gezegend met een verstandige en erg mooie dochter. Tot vreugde van iedereen groeide het lieve meisje in deemoed en godsvrucht op, door haar ouders in alle deugden onderwezen, en was zij in haar kuise bekoorlijkheid even liefvallig om te zien als een engel Gods. Haar witte voorhoofd was omkringeld door donker, glanzend haar, haar zedig terneergeslagen ogen werden door lange, fluweelzwarte wimpers beschaduwd, op kleine sierlijke voetjes liep zij even slank en licht als de gazellen onder de palmen. Voor de mannen had zij geen oog, want op haar veertiende jaar was zij bij een dodelijke ziekte door haar ouders tot een bruid des hemels voorbestemd indien zij gespaard zou blijven, en God had het offer aanvaard.

Op deze reine maagd raakte een jongeling verliefd die in dezelfde stad woonde. Ook hij was mooi en recht van lijf en leden; hij was de zoon van welgestelde ouders, door hen met alle zorg grootgebracht en onderwezen. Maar sinds hij verliefd was op het mooie meisje nam hij iedere gelegenheid te baat om haar te zien en stond dan in verrukking en met verlangende blik naar het zo welgeschapen kind te kijken. Als hij haar evenwel een dag niet te zien kon krijgen, dan liep hij bleek en somber rond, wilde geen voedsel tot zich nemen en bracht menig uur zuchtend en weeklagend door.

De jongeling had een goede christelijke opvoeding genoten en was zachtmoedig en godvruchtig van aard geweest, maar nu maakte deze hevige verliefdheid zich volledig meester van zijn gemoed. Hij kon niet meer bidden, en in plaats van aan heilige dingen te denken, dacht hij enkel aan het lange zwarte haar van het meisje, aan haar stille, mooie ogen, aan de kleur en welving van haar wangen en lippen, aan haar ranke, blanke hals en aan haar kleine, rappe voetjes. Hij schrok er evenwel voor terug haar zijn grote liefde en verlangen kond te doen; want hij wist maar al te goed dat zij voornemens was geen man te accepteren en geen andere liefde in zich droeg dan die voor God en voor haar ouders.

Toen hij uiteindelijk van verlangen wegwijnde, schreef hij haar toch een lange smekende brief, waarin hij zijn vorige liefde uitsprak en haar oprecht vroeg hem te aanvaarden om te eniger tijd met hem een gelukkig en God welgevallig huwelijk te leiden. Dit schrijven maakte hij met een edel Perzisch poeder welriekend, wond er een zijden lint omheen en zond het heimelijk via een oude dienstmaagd naar het meisje.

Toen zij zijn woorden las, werd zij rood als scharlaken. In haar eerste verwarring was zij geneigd de brief te verscheuren of dadelijk aan haar moeder te laten zien. Alleen omdat zij de jongeling als kind goed had gekend en graag had gemogen, en ook in zijn woorden een zekere bescheidenheid en goedaardigheid waarnam, deed zij dat niet, maar gaf de brief aan de oude vrouw terug met de woorden: 'Breng degene die dit heeft geschreven zijn brief terug en vraag hem nooit meer zulke woorden tot mij te richten. Zeg hem ook dat ik door mijn ouders tot een bruid Gods ben voorbestemd, dat ik dus nooit een man mijn hand mag toesteken, doch ik moet en wil door te volharden in mijn maagdelijke staat God verdienen en hem eren, daar Diens liefde verhevener en dierbaarder voor mij is dan menselijke lief-

de. En zeg hem daarom dat ik, zo ik niet iemand vind, wiens liefde verhevener en dierbaarder is, ik mijn belofte gestand zal doen. Maar hem, die de brief heeft geschreven, wens ik Gods vrede toe, die alle verstand overtreft. En ga nu heen en weet dat ik nooit weer een boodschap van je zal aannemen.'

Verbaasd over zoveel standvastigheid keerde de dienstmaagd naar haar meester terug en stelde hem zijn brief weer ter hand, zij berichtte hem ook alles wat het meisje had gezegd.

Hoewel zij vele woorden van troost toevoegde, barstte de jongeling in luide jammerklachten uit, verscheurde zijn kleren en strooide aarde op zijn hoofd. Hij durfde het meisje op haar wandelgangen niet meer te ontmoeten en probeerde haar enkel nog van veraf te zien te krijgen. 's Nachts lag hij slapeloos in zijn kamer, riep de naam van zijn geliefde en tal van lieve en tedere troetelwoorden uit, noemde haar zijn licht en zijn ster, zijn ree en zijn palm, zijn ogentroost en parel, en wanneer hij uit zulke fantasieën ontwaakte en zag dat hij alleen in de donkere kamer was, dan knarste hij met zijn tanden, vervloekte God en bonkte met zijn hoofd tegen de muren.

Door de aardse liefde was de godsvrucht in zijn hart verduisterd en uitgedoofd. En nauwelijks had de duivel toegang tot zijn hart gevonden, of hij dreef hem van gruweldaad tot gruweldaad. De jongeling zwoer dat hij het meisje in zijn bezit zou krijgen, al was het met geweld. Hij reisde naar Memphis, ging in de leer bij de heidense priesters van Asklepios en nam les in de kunsten der magie. Een jaar lang legde hij zich met grote ijver op deze wetenschap toe en keerde vervolgens naar Gaza terug.

Toen grifte hij in een koperen plaat tekens en machtige woorden, die een sterke liefdesbetovering inhielden. Die zelfde magische plaat begroef hij bij nacht onder de dremmel van het huis waarin het meisje woonde.

Reeds de volgende dag was het meisje veranderd, zij liet haar anders zo zedig terneergeslagen ogen vrijer spel, knoopte haar haar los en liet het vrijelijk wapperen, verzuimde godsdienstoefening, en gebed en neuriede een liefdesliedje dat niemand haar had geleerd. Dit gedrag nam van dag tot dag toe, en 's nachts lag zij in haar bed te woelen en riep luid de naam van de jongeling, noemde hem haar liefste en brandde van verlangen naar hem.

Niet lang kon dit veranderde gedrag de ouders van het betoverde meisje verborgen blijven. Oplettend geworden door haar woorden en gedragingen luisterden zij haar af, ook 's nachts, en schrokken en verbijsterden zich dermate dat de vader zijn ontaarde dochter, zoals hij haar noemde, wilde verstoten. Maar de moeder vroeg hem geduld te oefenen, zij begonnen de zaak te onderzoeken en constateerden dat hun dochter door tovenarij tot zulk een slecht gedrag was vervallen.

Toen het meisje onveranderlijk bezeten bleef, ja zelfs godslasteringen uitkraamde en luidkeels naar haar liefste verlangde, herinnerden de ouders zich de heilige kluizenaar Hilarion, die sinds vele jaren ver van de stad in de woestijn leefde en zo dicht bij God stond dat al zijn gebeden werden verhoord. Hij had zoveel zieken genezen en duivels uitgedreven dat hij naast de heilige Antonius wellicht de machtigste Godsman van die tijd kon worden genoemd. Zij brachten hun dochter bij hem, overstelpen hem met smeekbeden, en terwijl zij alles vertelden hoe het was gebeurd, vroegen zij hem haar te genezen.

De heilige richtte zich tot het meisje en riep: 'Wie heeft jou van een dienaars van God tot een vat van boze lusten gemaakt?' Maar het meisje keek hem, met zijn magere lichaam en gebruinde huid, aan en begon de spot met hem te drijven; zij prees haar eigen blanke huid en haar gladde lichaam en noemde de Godsman een schurftige vogelverschrikker, zodat haar arme ouders op de knieën zonken en uit schaam-

te hun hoofd verhulden. Maar Hilarion glimlachte en herkende de duivel, die in het meisje zat en die hij dadelijk het vuur zo hevig aan de schenen legde dat hij zijn naam onthulde en alles bekende. De heilige verjoeg de heftig tegenstribbelende demon met geweld uit het meisje; toen ontwaakte zij als uit een koortsige droom, herkende en begroette haar huilende ouders, vroeg Hilarion om zijn zegen en was vanaf dat moment weer dezelfde vrome bruid des hemels van weleer.

De jongeman had ondertussen op haar gewacht, in de zekerheid dat de liefdesbetovering haar overwinnen en in zijn armen drijven zou. In zekere verwachting bracht hij meerdere dagen door, gedurende welke tijd de beschreven dingen zich met het meisje toedroegen. Toen zij al genezen en naar de stad teruggekeerd was, liep hij intussen over straat, toen zag hij haar in de verte aankomen en liep haar tegemoet. Toen zij dichterbij kwam, kon hij zien dat haar voorhoofd de vroegere reinheid uitstraalde, ja, er lag zulk een vredige schoonheid over haar gezicht dat zij regelrecht uit het Paradijs leek te komen. Onthutst stond de jongeling stil en begon zich bij haar aanblik al voor zijn euveldaad te schamen. Doch hij verzette zich daartegen, en toen zij hem heel dicht was genaderd, vertrouwde hij op de volvoerde betovering, liep op haar toe, pakte haar bij haar hand en zei: 'Welaan, heb je mij lief?'

Zonder te blozen richtte het meisje haar blik omhoog, zodat haar reine oog hem trof als een ster. Een onuitsprekelijk vriendelijke goedheid glansde hem daarin tegemoet, zij drukte zijn hand en zei: 'Ja, mijn broeder, ik heb je lief. Ik houd van je arme ziel, en ik vraag je, ontruk haar aan het kwaad en vertrouw haar toe aan God, opdat zij weer mooi en rein wordt.'

Het hart van de jongeling werd door een onzichtbare hand bewogen, zijn ogen stonden vol tranen, en hij riep: 'O, moet ik dan voor altijd afstand van je doen? Maar onder-

werp mij aan je bevel, ik wil alleen nog maar doen wat jij wilt.'

Toen glimlachte zij als een engel en zei tegen hem: 'Je hoeft niet voor altijd afstand van me te doen. Er komt een dag waarop wij voor Gods troon zullen staan. Laat ons trachten dat wij Hem in de ogen kunnen zien en zijn vonnis met goed gevolg doorstaan. Dan zal ik je vriendin zijn. Het is maar voor een korte tijd dat je je van mij moet scheiden.'

Zachtjes liet hij haar hand los en glimlachend liep zij verder. De jongeling bleef een tijdje als aan de grond genageld staan, toen ging hij heen, sloot zijn huis af en begaf zich naar de woestijn om God te dienen. Zijn schoonheid week van hem, hij werd mager en gebruind, en hij deelde zijn verblijfplaats met de dieren van het veld. En als hij moe werd en door twijfels werd bevangen en geen andere vertroosting meer wist, dan zei hij honderd keer haar woorden op: 'Het is maar voor een korte tijd...'

Die tijd viel hem wel lang, hij werd grijs en hij werd wit en bleef op aarde tot zijn eenentachtigste levensjaar. Maar wat zijn tachtig jaar? De tijd vliedt heen als had zij de vleugels van een vogel. Sinds het leven van die jongeling zijn er duizend en vele honderden jaren voorbijgegaan, en hoe spoedig zullen ook ons doen en laten en onze naam vergeten zijn en geen spoor van ons leven meer zijn overgebleven dan misschien een kleine, ongewisse legende...

3 De belegering van Kremna

Tijdens het bewind van de keizers Aurelius, Tacitus en Probus had een zekere Lydius in de sedert eeuwen als roversnest beruchte Kleinaziatische provincies Isaurië, Pisidië en Lykië een gevreesde naam. Hij was een Isauriër en onder Philippus Arabs geboren, en vrijwel al zijn voorvaderen waren rovers geweest. Zijn vader was tijdens een rooftocht in Lykië omgekomen, zijn grootvader en twee ooms waren die zelfde dag aan de galg gestorven. Zijn geboortenaam is niet bekend; vanaf zijn twintigste jaar noemde hij zich Lydius en onder deze naam maakte hij zich in die landstreken beroemd.

Lydius was van nature een verstandig en bedachtzaam man, vermetel, maar gematigd in wat hij ondernam. Hij wist de mensen te gebruiken en hun liefde of angst aan zijn plannen dienstbaar te maken. Zo behaalde hij snel het ene succes na het andere en smaakte hij reeds als jongeling roem en macht, zonder dat moe te worden of er genoeg van te krijgen. Pas na zijn dertigste jaar, toen meer vermete overrompelingen als wonderen gelukten, begon de roes en overmoed der onoverwinnelijken vat op hem te krijgen, zodat hij de door de goden gestelde grenzen overschreed en ten slotte plotseling ten val kwam.

Tijdens een tocht door Kilikië, die Lydius met zijn talrijke schare ondernam, leerde hij op een keer een Ionische Griek kennen, Hephaistion geheten, die tot dusver had gewerkt voor de Kilikische zeerovers, maar zich nu liever aan-

sloot bij deze roemruchte schare. Vanaf dat moment was Lydius in staat steeds grotere dingen te ondernemen, die hem alle gelukten, want deze Hephaistion was een sluwe en gewiekste man, vol plannen en bedenkzels. Hij sprak wel vijf talen, kon kaarten tekenen en spionage bedrijven, verstond de kunst van oorlogvoering en belegering, maar hij onderscheidde zich voornamelijk als scherpschutter en machinebouwer. Hij vervaardigde vernuftige werpmachines, waarmee hij met pijlen of stenen projectielen zijn man van op grote afstand zeker raakte, en bij het lange-afstandsgevecht wist hij van ieder landschap een listig gebruik te maken, ook moest hij bij belegeringen het grondwerk aan schansen en graven leiden.

Lydius wist wel wat hij aan deze man had. Hij bewees hem respect en vriendelijkheid, gunde hem een dubbel aandeel in de buit en de plaats die op de zijne volgde. In het begin had hij hem niet zonder wantrouwen en jaloezie bekeken, omdat hij vreesde dat er uit deze Griekse duizendkunstenaar een gevaarlijke mededinger kon groeien, die hem uiteindelijk op een zekere dag ten val zou kunnen brengen. Maar hij zag al gauw dat Hephaistion weliswaar in sommige vaardigheden en talenten zijn meerdere was, maar desondanks niet om te heersen in de wieg was gelegd. En werkelijk zou deze, ondanks zijn vernuft, niet voor aanvoerder geschikt zijn geweest; daartoe ontbrak hem de beheersende blik, het imposante gebaar en de moed om te sterven, zonder welke niemand ook maar de kleinste schare mannen in gehoorzaamheid en afhankelijkheid zou kunnen houden. Daarom liet hij zijn wantrouwen varen, en ook de Griek had er volledig vrede mee zijn raadgever en eerste onderdaan te zijn in plaats van zelf naar de heerschappij te streven.

Lange tijd hield de schare, vele honderden man sterk, zich op in de kleine provincie Pisidië, een deel van Pamphilië. De boeren werden beroofd van hun vee en graan, fruit en wijn,

de stedelingen en kooplieden van hun geld en goed, en niemand durfde het tegen de machtige hoofdman op te nemen. Bij de stadhouder van de provincie, evenals in Rome bij de keizer en de senaat, kwamen klachten en smeekschriften om bijstand binnen, en van tijd tot tijd werd er een bataljon soldaten op de rovers afgestuurd, maar zij werden ofwel verslagen of moesten onverrichterzake weer de aftocht blazen, omdat de rovers bij het zien van de overmacht in het onbegaanbare, spelonkige Taurus-gebergte verdwenen.

Zo groeide er in Lydius allengs een buitensporige trots en de overtuiging dat hij het in geval van nood ook best tegen het Romeinse Rijk en de keizer kon opnemen, waarvan de macht tegen hem zo dikwijls ontoereikend was gebleken. Hij daagde nu ook onverschrokken het staatsgezag uit, ontzag soldaten en ambtenaren niet en liet bij gelegenheid horen dat hij het Rijk de hele provincie zou betwisten en tot zijn eigendom dacht te maken. Dat scheelde ook inderdaad niet veel, want Lydius brandschatte hele dorpen en gehuchten, trok aan zich wat hij maar wilde en had niet alleen honderden strijdbare en getrainde soldaten tot zijn beschikking, maar ook overal verklikkers en helers, spionnen en heimelijke bondgenoten.

In Rome was intussen op een zwakke regering de dappere en rechtschapen keizer Probus gevolgd. De zich steeds herhalende bezwaarschriften en noodkreten uit die beruchte uithoeken van Klein-Azië noodzaakten hem spoedig strenge orders uit te vaardigen en de stadhouders aldaar een regelrechte oorlog tegen de bandieten te gelasten. Dat ondervond Lydius weldra aan den lijve, en nu leek hem de tijd gekomen om zijn macht te laten zien en het Romeinse Rijk openlijk te bespotten. Daar hij overal door rondzwervende Romeinse troepen achtervolgd en lastig gevallen werd, besloot hij in een openlijk oproer verzet te bieden en een grote daad van geweld te wagen.

Tegen een steile rotshelling van het Taurus-gebergte lag

in Pisidië de stad Kremna, van nature en met list onneembaar, want zij was aan drie kanten vlak tegen de duizelingwekkende afgrond aangebouwd en aan de vierde door een geweldige muur versterkt. Deze stad besloot Lydius in te nemen en van daaruit alles en iedereen het hoofd te bieden. Hij besprak dit met Hephaistion en enkele bevoorrechte trawanten, die zijn stoutmoedige plannen goedkeurden, en bracht het vermetelde plan reeds na een week daadwerkelijk ten uitvoer.

Op een morgen in april verschenen aan de stadspoort van Kremna tien mannen, die ongezien langs de steile bergweg naar boven waren gekomen. Zij bezetten geruisloos de poort en zonder op noemenswaardig verzet te stuiten, hingen de rode vlag uit en lieten lachend de beide verbijsterde wachtposten vrijuit gaan. Kort daarop kwam de hele legerschare van Lydius de berg opgetrokken. De aanvoerder, een mooie, gebruinde man met donkere, boze ogen, reed voorop op een muildier. Hij zweeg en gaf zijn manschappen, van wie er sommigen zongen en gekscheerden, het teken stil te zijn. Aandachtig bekeek hij de weg en de vermetel tegen de afgrond hangende bergstad. Hij wist wel dat hij zijn grootste avontuur tegemoet reed en dat hij door deze muren alleen als gekroonde overwinnaar of dood weer naar buiten zou komen. Peinzend keek hij omhoog langs de hoge muurtinne, wellicht innerlijk met een voorgevoel van het keerpunt in zijn geluk, zij het koel en vastberaden, want vrees was hem vreemd. Heimelijk stak hem de trots dat hij, de vaderloze avonturier, als heer een versterkte Romeinse stad binnenreed.

Achter hem volgden in het gelid te voet zijn manschappen, een honderdtal bewapende mannen, een keur uit de besten van zijn bende, en ten slotte een trits wagens met huisraad en graan alsmede een kudde geroofd vee. De stoet werd gesloten door Hephaistion, gezeten op een klein grijs bergpaardje, op de aanvoerder na de enige beredene, een

kleine stille man met een ogenschijnlijk gewoon en onschuldig gezicht, waarin echter achter zijn rimpels honderd listen schuilgingen.

De intocht voltrok zich rustig en ordelijk. De stedelingen keken verwonderd en verontrust toe, aan verzet dacht niemand, en luierende klaplopers die in de schaduw aan de westelijke kant van de straten stonden of hurkten, riepen de bewapende mannen schertsende woorden toe, die vrolijk werden beantwoord.

Uit een klein huis, waar in de benedenverdieping een houtsnijwerker zijn atelier had, trad, toen de stoet net voorbij was, een groot meisje met een kruik op haar hoofd naar buiten; zij keek de mannen met grote ogen verbaasd na. Hephaistion, die helemaal achteraan reed, keek haar enkele ogenblikken in de verwonderde bruine ogen, was erg gecharmeerd door het mooie meisje, knikte haar vriendelijk lachend toe en neuriede in zich zelf het laatste couplet van een oud Ionisch liefdesliedje.

Lydius bezette intussen het stadhuis en liet zich door lopers tot heer over de stad uitroepen. Aangezien zijn manschappen zich goed in bedwang hielden en eigendom noch vrijheid van de bewoners in gevaar brachten, had niemand iets op de veroveraar tegen. Het verhaal deed de ronde dat hij de beroemde Lydius was, en velen waren blij de zonderlinge en gevreesde held nu eens met eigen ogen te aanschouwen. Hij sloeg er geen acht op, beval zijn manschappen zich bij de burgerij in te kwartieren en trok zich, nadat hij wachtposten had uitgezet, spoedig terug. De stad werd nu luidruchtig en vrolijk, de meeste soldaten vonden vriendelijke en bereidwillige onderdakverschaffers, gezang klonk op uit alle straten. Hephaistion echter had zijn intrek genomen in het huis van de voornoemde houtsnijwerker en zich bij de arme mensen met een paar zilveren munten geliefd gemaakt. Daarna begaf hij zich op zijn gemak en vergenoegd naar zijn aanvoerder en bracht plannen makend en overleg ple-

gend de middag met hem door. 's Avonds trakteerde hij zijn gastheer en de zijnen op wijn en vlees, tokkelde op zijn lier en zong vrolijke liederen, hij vertelde over vreemde landen en had aan zijn voeten het grote, bruinogige meisje, dat met haar hoofd in zijn schoot rustte, terwijl hij met haar lange donkere haar speelde. Zij heette Phoebe en volgde hem dan wel niet naar zijn kamer, maar stelde hem dat voor de volgende dag in het vooruitzicht, waar hij het bij liet.

Daags daarop ontving Lydius het bericht dat een Romeins leger tegen hem gerekruteerd en in aantocht was, zoals hij had verwacht. Nu liet hij zijn voltallige manschappen op het marktplein de krijgseed afleggen en begon onverwijld de geschrokken stad op de belegering voor te bereiden. Tweehonderd burgers moesten met hun gezinnen de stad dezelfde dag nog verlaten, waarbij hun was toegestaan hun levende have, maar niets eetbaars mee te nemen. Er ontstond in alle huizen geweeklaag en ontzetting, maar niemand durfde zich te verzetten en 's avonds waren de verbannen weg. Daags daarop werden honderd anderen verjaagd en verder vluchtten velen uit doodsangst.

Een week later zag men vanuit het vlakke land het Romeinse leger oprukken, en terzelfder tijd keerden de verdreven burgers terug, in gezelschap van een gezant van de stadhouder, die eiste dat zij weer toegelaten zouden worden en Lydius vermaande de stad te verlaten. Zwijgend trokken de burgers door de geopende poorten binnen, maar de gezant bleef van een antwoord verstoken.

De volgende morgen was Kremna door een groot oorlogsleger omsingeld en onder beleg gehouden. Lydius liet een vrolijk gezicht zien, zijn plan stond nu vast, en hij was besloten liever zelf samen met de hele stad ten onder te gaan dan te zwichten. Om te beginnen liet hij de daags ervoor teruggekeerde verdrevenen van de best zichtbare en hoogste plaats van de rotshoogte naar beneden werpen. Dreigementen en vloeken klonken uit de diepte op, de veroordeel-

den jammerden en verzetten zich met hand en tand, enkelen sprongen ook vrijwillig in de afgrond, en in de stad ging zwijgen en afgrijzen om. Iedereen voelde welk een vertwijfelde onderneming er aan de gang was, en iedereen was beducht voor zijn leven. Wie kon, ontvluchtte nog via sluipwegen, de achterblijvers trokken zich angstig in hun huizen en kelders terug. Vanaf die dag bestond er in de stad geen eigendom meer, alle levensmiddelen werden door Lydius in beslag genomen. Hij zelf liep af en aan, deelde bevelen, berispingen of lofprijzingen uit. De manschappen kregen zwaar werk te doen. Lydius liet namelijk een gedeelte van de huizen neerhalen, de grond ompsitten en bemesten en met graan bezaaien.

De enkele in de stad achtergebleven bewoners, nog geen derde van de vroegere burgers, geraakten al spoedig in de diepste misère. Want al het vee, alle voorraden aan koren, meel, wijn, fruit en andere voedingsmiddelen waren door Lydius bijeengebracht en in loodsen opgeslagen. Een dagelijks rantsoen aan vlees, brood en wijn werd gelijkelijk en zonder aanzien des persoons uitgedeeld, zij het alleen aan diegenen die dagelijks een bepaald aantal uren aan de bouw- en grondwerkzaamheden deelnamen. De anderen waren aan de honger en aan het mededogen van de bende overgeleverd, wat meestal alleen de vrouwen ten goede kwam.

Hephaestion had zijn gastheer, de houtsnijwerker, en diens vrouw helpen vluchten en hen van wat geld voorzien, hun dochter had hij echter bij zich gehouden, en nu leefde hij met haar, die tegelijk zowel zijn huishoudster als minnares was. Maar om harentwille verzaakte hij zijn plicht niet, doch was druk bezig met het tekenen van kaarten, het smeden van plannen en het observeren van de vijand. Zo nu en dan, wanneer iemand uit het Romeinse leger beneden zich te ver naar voren waagde, richtte Hephaestion zijn geschut op hem en schoot hem weg. Van de belegeraars reikten slechts een enkele maal schoten en steenworpen tot in de

hoge stad, zij deden daar ook weinig moeite voor en hadden besloten de rovers uit te hongeren. Daarom stelde Lydius met de hulp van Hephaistion alles in het werk om een toekomstige hongersnood te voorkomen. Vlees werd ingezouten en gerookt, alle koren en meel veilig opgeborgen, iedere lege plek ingezaaid, en ten slotte kwam Hephaistion op de gedachte een onderaardse gang naar het vrije veld aan te leggen. Men begon er meteen aan, talloze natuurlijke uithollingen en kloven kwamen aan het stoutmoedige plan tegemoet en in nog geen maand was de tunnel klaar.

Intussen was het aantal burgers sterk geslonken. Voordat de graafwerkzaamheden begonnen, had Lydius een hele dag de poort vrijgegeven en scharen nutteloze eters hadden de stad verlaten. Sindsdien mocht niemand, opdat de gang niet verraden zou worden, de stad verlaten. Daarentegen werd een ieder die niet tot zwaar werk in staat was en over honger klaagde, kortweg over de muur naar beneden geworpen, en beneden in het ravijn hadden gieren, havikken en vossen goede dagen.

De onderaardse gang kwam dus onder Hephaistions leiding klaar en leidde naar een klein beekdal, dat aan de andere kant van het Romeinse kamp lag. Op de dag dat de gang voor het eerst gebruikt kon worden, had Lydius de Griek in het openbaar omhelsd en hem een gouden halsketting ten geschenke gegeven. Nu begon er in de van de buitenwereld afgesloten stad een vrolijk leven. Door de gang werden om de vier of vijf dagen geroofd en gekocht vee, graan, brood en andere voorraden in rijke mate aangevoerd, ook wijn was er nu voldoende, en de belegerden rustten bij dubbele rantsoenen uit van het zware grondwerk. Men hoorde fluitspel, het ketsen van dobbelstenen en gezang, de meisjes moesten dansen, en Lydius zelf organiseerde op het marktplein een feestmaal dat hij met een krans om zijn hoofd bijwoonde. Zo ging het tot aan de zomer, en de Romeinen legerden mismoedig en vermoeid voor de vrolijke roversstad. Zo nu en

dan probeerden zij via halsbrekende klimwegen de stad in nachtelijke overvallen te overmeesteren. Maar Lydius hield scherp de wacht. Waar maar tussen de bruine rotskloven een hoofd opdoemde of een stap weerklonk, daar sloeg op hetzelfde ogenblik een hagel van pijlen en stenen projectielen in.

In de zomer gebeurde het op een avond dat een vrouw op het veld haar koe wilde zoeken die was afgedwaald. In een klein dal tussen wilgestruiken en rotsen liep zij zoekend en lokroepend heen en weer, toen hoorde zij stemmen, schrok en verschool zich tussen de rotsblokken. En zij hoorde en zag mannen uit de grond naar boven komen en dalopwaarts in de richting van de bergen verdwijnen. In de hoop op een goed bodenloon spoedde de vrouw zich meteen naar de Romeinse veldheer, meldde hem het feit en kreeg dan ook een goudstuk met de beeltenis van de vorige keizer ten geschenke. Maar de veldheer legde zich onverwijld met honderd man in de hinderlaag en toen de rovers met hun voorraden terugkeerden, werden zij overvallen en allen gevangen genomen. De tunnel echter werd gebarricadeerd en voortdurend met een sterke wachtpost bezet.

Vanaf die dag was er een einde gekomen aan het onbezorgde leven in Kremna. Wijn werd de mensen niet meer gegeven, de meel-en-vleesrantsoenen werden door Lydius gehalveerd. Hem was duidelijk dat hij er enkel nog kans op had onoverwonnen en hooghartig te sterven.

Dag en nacht dwaalde Lydius rond en dacht er over na hoe hij de stad het langst kon behouden. Zijn gezicht werd zo donker als een wolk. Met het zwaard in de hand ging hij de huizen binnen, en waar hij maar iemand aantrof die volgens hem wel gemist kon worden, velde hij hem weer. Gespaard bleven alleen de mensen die voor de bewaking nodig waren, evenals enkele vrouwen die het gemeenschappelijk bezit van de rovers waren. Alleen Hephaistion, die wist

dat hij onmisbaar was en zijn meisje goed verborgen hield, bleef goed geluimd en zag de stormbui onbewogen aan. De anderen raakten van ontzetting vervuld, omdat niemand zich zijn leven meer zeker zag en de rantsoenen met de dag minder werden. Lydius sliep niet meer en droeg op alle uren van de dag en de nacht het ontblote wapen in de hand. Dagenlang heerste er een bedompte, doodse rust, tot hij weer, met een steeds donkerder gezicht, zijn huis als een roofdier verliet en ergens een eenzame wachtpost, die hij niet langer nodig vond, met zijn zwaard neersloeg of over de muur wierp.

Enkele van zijn manschappen hadden besloten hem om het leven te brengen. Maar iedereen deinsde terug voor zijn vurige blik, en al deze ruige kerels voelden met afschuw dat deze man door de duivel bezeten voortging om een verschrikkelijk lot in vervulling te doen gaan. Hephaistion en enkele trouwe onderbevelhebbers hielpen hem de opslagplaats bewaken en volgden hem zwijgend van verre wanneer hij zijn gruwelijke rondgang maakte om weer eigenhandig een of twee van zijn manschappen af te slachten. De sage ontstond dat hij zich voedde met het bloed van deze slachtoffers, dat hij rokend zou drinken.

Spoedig maakte zijn dodelijke waanzin hem ook wanhopig tegenover zijn beproefde en meest getrouwe volgelingen. Zo sloop hij op een nacht naar het huisje waar Hephaistion woonde en luisterde diens samenzijn met Phoebe af.

De volgende dag ontbood hij de Griek bij zich en zei: 'Je houdt een meisje bij je verborgen. Dat breng je vanavond wanneer het donker wordt, naar mij toe.'

Hephaistion schrok. Hij was niet genegen zijn liefje af te staan, en omdat hij haar toch niet zelf kon behouden, stak hij het meisje 's avonds een dolk in haar hart, wikkelde de dode in een deken en liet haar door twee mannen naar het huis van Lydius dragen.

De volgende dag stond Hephaistion bij zijn geschut op de

vestingmuur en hield de vijand in het oog. Lydius kwam naar hem toe, glimlachte en zei: 'Bedankt voor het knappe meisje. Nu zou je me nog een plezier kunnen doen. Richt je geschut op die wachtpost daar op de bovenste toren van de poort, en schiet die man voor me naar beneden. Ik heb die wachtpost niet meer nodig.'

De Griek, die het bloed van zijn meisje nog aan zijn handen voelde, keek Lydius doordringend aan en weigerde.

'Schiet zelf maar!' zei hij. 'Mijn pijlen zijn niet voor mijn kameraden bestemd.'

Toen riep Lydius drie mannen naderbij, die steeds in zijn nabijheid en hem als honden toegedaan waren, zij moesten Hephaistion gevangen nemen, hem al zijn kleren uittrekken en met de zweep afranselen. Daarna ging hij weg en scheen zich niet meer om hem te bekommeren.

De meesterschutter wist echter wel dat zijn leven nu verloren was. Hij verborg zich in een regenput, wachtte de nacht af en sprong toen, voorzien van een over twee boogspanten gespannen laken als parachute de muur over, het ongewisse tegemoet. Het liep goed af en hij kwam levend in het Romeinse kamp aan, waar hij zich bij de veldheer liet brengen. Aan hem maakte hij zich bekend, vroeg om clementie en beloofde daarvoor in de plaats Lydius ten val te brengen.

Dit lukte hem ook reeds na enkele dagen. Hephaistion had met de hulp der Romeinse genie-officieren een werpmachine gebouwd, waarmee hij projectielen tot de hoogte der stadsmuren kon afschieten. Nu kende hij precies de plaats waar Lydius doorgaans vanachter een spleet in de muur de vijand in het oog hield, en toen hij hem daar weer kon vermoeden, schoot hij er een ijzeren pijl heen af.

Daarmee was er een einde gekomen aan de belegering van Kremna. De pijl trof Lydius in zijn oog en verwondde hem dodelijk. Maar hij hield zich nog een hele dag met geweld overeind, doodde nog twee van zijn mensen en liet,

toen hij de dood onstuitbaar voelde naderen, zijn voltallige manschappen een afgrijselijke eed afleggen, dat zij zich na zijn dood niet zouden overgeven, maar zich tot de laatste druppel bloed zouden verdedigen.

Maar toen hij stierf en zijn gevreesde blik in zijn duistere gezicht was uitgedoofd, ontwaakten de manschappen als uit een mysterieuze betovering, bespuwden de dode, bespotten en onteerden hem en gaven zich op genade of ongenade over aan de belegeraars.

4 Uit de jeugd van de heilige Franciscus van Assisi

'Cesco!' riep de stem van zijn moeder van boven.

Het was stil en warm alom, een lome Italiaanse namiddag.

Nog eens lokkend en speels: 'Cesco!'

De twaalfjarige jongen zat in de schaduw naast de voortrap van het huis op de stoffige stenen, hij sliep bijna en had zijn beide magere handen rond zijn puntige knieën gestrengeld, een bruine lok viel over zijn lichte, teder geaderde kindervoorhoofd.

Wat klonk dat mooi! Die zachte, lichte, als een vogel gevleugelde moederstem, mooi en vriendelijk, eigen en voor naam, zoals moeder helemaal was. Vol tederheid overpeinsde Francesco haar verstorven roep. Het tintelde hem een ogenblik in zijn benen om overeind te springen, maar deze zwakke opwelling sliep aldra weer in, en terwijl hij in de diepe zonnestilte nog altijd haar lieve stem voelde weerklinken, waren zijn gedachten al ver afgedwaald.

Prachtige dingen waren er op de wereld. Niet iedere dappere man zat net als hij, begraven in het schaduwgat voor de vaderlijke trap, door zijn vader verwend en door zijn moeder vermaand, en van alle kanten keken de buurhuizen, de fontein, de cipres en de bergen naar binnen, altijd gelijk, altijd hetzelfde. Er waren mannen die reden te paard door de hele wereld, door Frankrijk, Engeland en Spanje, langs alle kastelen en steden, en waar ergens iets verschrikkelijks gebeurde, waar een of andere vrome, goede man ter dood

gebracht of een mooie, arme prinses betoverd was, daar verscheen de held, de ridder, de bevrijder, trok zijn grote zwaard en deed wat juist was. Ridders waren er die alleen een heel Morenleger smadelijk op de vlucht joegen. Op schepen voeren zij tot aan het einde van de wereld, en voor hen uit blies de storm hun roemruchte, grote namen en daden over de landen. Zo had Piero, de knecht, hem gisteren over Orlando verteld.

Met zijn ogen knipperend keek Frans onder de lok uit, in de leemte tussen het met mos begroeide dak van het buurhuis, die tussen de stenen pilaren van een met wijnranken begroeide galerij een smal uitzicht op de verte bood, neer op de Umbrische dalvlakte en naar de bergen aan de overzijde, waar een kleine stad met een witte klokketoren oneindig klein en ver tegen de helling kleefde, en daarachter blauwe lucht en een kleurig voor gevoel van de wereld. Wat was dat mooi en wat een kwelling om daarachter alles te weten, alles, alles: rivieren en bruggen, steden en meren, koningsburchten en legerkampen, ruiterscharen met muziek, helden te paard en mooie adellijke vrouwen, toernooien en snarenspeel, gouden uitrustingen en ruisende gewaden van zijde, alles in gereedheid, alles in afwachting, alles een gedekte tafel voor degene die kwam, die durf had en het aan zich trok.

Ja, durf moest je hebben. Ook bij voorbeeld om 's nachts door een vreemde woestenij te rijden, wanneer het alom spookte en vol vijandige betovering was, en hollen vol mensesgeraamtes lagen. Zou hij, Frans Bernadone's zoon, zoveel durf hebben? En wanneer je gevangen werd en voor een van woede opgezwollen Moorse vorst geleid of in een betoverd kasteel gestopt werd! Het was niet eenvoudig. Het was niet te overzien. Het was moeilijk, vreselijk moeilijk, en er waren er vast maar weinig die dat konden. Misschien had zijn vader het gekund? Misschien — wie weet? Maar als er nu eenmaal van die lieden waren die dat konden, als Orlando en Lancelot en zo meer hun daden volbracht had-

den, bestond er dan voor een jongeman een andere weg dan aan hen gelijk te worden? Kon je dan nog om bonen spelen of meloenpitten rijgen, kon je dan nog ambachtsman of koopman willen worden, of priester of wat ook?

Zijn blanke voorhoofd trok zich in diepe rimpels, zijn ogen verdwenen onder zijn gefronste wenkbrauwen. Mijn God, het was moeilijk om een beslissing te nemen. Hoevelen hadden het waarschijnlijk al niet geprobeerd en waren er al niet in het begin te gronde gegaan: jonge schildknapen en ridders, over wie geen enkele prinses ooit hoorde, over wie geen lied werd gezongen, over wie geen paardeknecht 's avonds vertelde! Weg waren ze, verslagen, vergiftigd, verdronken, van rotsen getuimeld, door draken verslonden, in holen ingemetseld. Voor niets waren zij eropuit getrokken, vergeefs hadden zij ontberingen verduurd en kwellingen geleden!

Frans huiverde. Hij keek neer op zijn magere, gebruinde handen. Misschien zouden ze eens door Sarazenen afgehakt, misschien met spijkers aan een kruis genageld, misschien door aasgieren verorberd worden. Het was afschuwelijk. Als je bedacht hoeveel goeds er op aarde was, hoeveel moois, aangenaams en lekkers. O, wat een goede dingen! Een haardvuur in de herfst met poffende kastanjes erin, en een bloemenfeest in het voorjaar met de in het wit geklede dochters der edellieden. Of een jong mak paard, zoals zijn vader hem had beloofd als hij veertien jaar oud zou zijn. Maar er waren ook andere, veel eenvoudiger dingen, honderden en duizenden, die mooi en kostelijk waren. Alleen al zo iets als dit zitten in de halfschaduw, met de zon op de punt van je voeten en je rug tegen de koele muur. Of 's avonds in bed te liggen en niets te voelen dan de zachte, lauwe warmte en de milde schemering der vermoeidheid. Of de stem van je moeder horen en haar hand in je haar te voelen. En zo waren er duizend en één dingen, zo was wakker zijn en slapen, avond en morgen, overal zoveel geuren en fijne klanken,

zoveel lieflijks en weldadigs.

Was het nu nodig dat allemaal gering te schatten, dat allemaal op te offeren, dat allemaal op het spel te zetten? Alleen om een draak te verslaan (ofwel door hem te worden verscheurd) of om door een koning tot hertog te worden benoemd? Was dat nodig? Was dat juist?

Het kwam niet bij de jongen op dat geen mens ter wereld, noch zijn vader, noch zijn moeder, zo iets van hem vergde, dat alleen zijn eigen hart daarover sprak, daarover droomde en daarnaar verlangde. Hij voelde de uitdaging. Een ideaal was gesteld. Een lokroep was naar hem uitgegaan, een vuur was in hem ontbrand. Maar waarom was dat wat het mooiste leek, het heldendom, zo moeilijk? Waarom moest je dan kiezen, offers brengen, beslissen? Kon je dan niet gewoon doen waar je zin in had? Ja, maar waar had je dan zin in? In alles en niets, in alles voor een ogenblik, in niets voor altijd. Ach, die dorst! Ach, dat verterende verlangen! En zoveel kwelling en heimelijke angst zat eraan vast!

Woedend stootte hij met zijn hoofd tegen zijn knieën. Wel, hoe dan ook – hij wilde een ridder worden. Of ze hem nu dood sloegen of dat hij in een zandwoestijn van dorst zou omkomen – hij wilde een ridder worden. Ze zouden nog opkijken, Marietta en Piero, en ook moeder, en al helemaal zijn stompzinnige Latijnse leraar! Op een witte hengst zal hij huiswaarts keren, met een gouden helm met Spaanse veren op en een groot litteken op zijn voorhoofd.

Met een zucht liet hij zich achterover zakken, keek tussen de met wijnranken begroeide zuilen door naar de roodachtig rokende verte, waar iedere blauwe schaduw een droom en een belofte was. Binnen in het magazijn hoorde hij Piero in de stofbalen rommelen. De strook schaduw naast hem was breed geworden en stak met strakke contouren in de zonnige straat. Boven de verre heuvels werd de warme hemel mild en goudkleurig.

Toen kwam een kleine stoet kinderen de steeg in, zes of

acht kleine jongens en meisjes, twee aan twee, en speelden processie, zij hadden bladerkransen om hun stoffige hals en kostuumpjes gewonden en droegen veldbloemen in hun handen: boterbloemen en margrietten, ooievaarsbekjes en sallie, achteloos afgeplukt, half geknakt en al bijna verwelkt, met grashalmen ertussen. Hun blote voeten kletsten zacht op het stenen wegdek, een groter jongetje liep er in klompen de maat slaand naast. Zij zongen allen te zamen een klein, verminkt vers, de verbasterde nagalm van een kerklied, met als refrein:

mille fiori, mille fiori
a te, Santa Maria...

Zo kwam de kleine pelgrimsstoet de berg op, een weinig klank en geur kwam mede over de afgestorven straat gewaaid. Helemaal achteraan liep een meisje, dat een vlecht vlocht, terwijl zij de tweede met zijn bloemen in haar mond vasthield, zonder daarom het zingen of neuriën op te geven. Een paar verloren bloemen lagen achter de stoet in het stof.

Frans had de melodie van het welbekende lied op slag meegeneuried. Ook hij had dit spel gespeeld, wel meer dan honderd keer; het was lange tijd zijn lievelingsspel geweest. Nu, sinds hij tot de grotere jongens behoorde en al meermaals had deelgenomen aan verboden jongensstreken, was met de eerste kinderonschuld ook dit vrome spel vreemd voor hem geworden, en hij behoorde tot de overgevoelige kinderen, voor wie al in deze vroegste zielsveranderingen vermanend en bedroevend het lied van de vergankelijkheid der vreugden klinkt. Helemaal vandaag, nu hij had besloten een held te worden, moest het kinderspel hem als onnozel vertier voorkomen.

Hij keek onverschillig en fier naar de kleintjes die langskwamen. Toen zag hij naast het meisje met de losse vlecht een jongetje van een jaar of zes lopen, hij hield één enkele

geknakte bloem met beide handen voor zich omhoog en schreed in een plechtstatige, brede, welhaast wadende tred als een vaandeldrager voort, en hoe vals hij ook zong, zijn ronde ogen straalden van feestelijkheid en gelovige overgave.

'Mille fiori,' zong hij met vuur, 'mille fiori a te, Santa Maria!'

Toen Frans hem zag, ontroerde hem, de wispelturige, plotseling de schoonheid en wijding van dit bloemenspel of veeleer de opwellende herinnering aan verwelkte geestdrift die hij eens bij dezelfde bezigheid had gevoeld. Met een onstuimige sprong ging hij de kinderen achterna, wenkte hen gebiedend naar zich toe en beval hun hier voor het huis een ogenblik te wachten.

Zij volgden hem – hij was gewend aan te voeren, en was ook de zoon van een rijk en gerespecteerd man – en wachtten met hun bloemflarden in de hand. Het gezang was verstomd.

Intussen liep Frans het tuintje van zijn moeder in, een heel kleine aanplanting van een vier passen lengte, moeizaam tussen huismuren opgehoogd en onderhouden. Er stonden maar weinig bloemen in, de narcissen waren uitgebloeid en de muurbloemen droegen al zaad. Er stonden echter twee hoge struiken paarse gladiolen in bloei. Die waren van zijn moeder. Hij moest zich vermennen, maar hij greep toe en brak bijna al die grote, mooie bloemen af. De sappige, vette stengels knarsten in zijn hand. Hij bekeek er een, keek van dichtbij in de witte kelk waar het paars flets werd en in een nauwkeurige rangschikking gele, harige meeldraden stonden. Hij voelde in zijn hart dat het zonde was van de bloemen.

Nu kwam hij terug, en ieder kind kreeg een lelie te dragen. Hij hield er zelf een in zijn hand, trad aan het hoofd van de stoet en ging hen voor. Zo trokken zij naar de volgende steeg, en de mooie tuinbloemen en het voorbeeld van

de aanvoerder, die allen kenden, deed vele kinderen volgen. Met of zonder bloemen sloten zij zich aan, en in de volgende steeg weer anderen, en toen zij eindelijk zingend het kerkplein bereikten en tegen de gouden hemel de avondbergen in een blauwrode gloed stonden, toen was het een grote schare. 'Mille, mille fiori,' zongen zij; en voor de kerk begonnen zij te dansen, en Frans, vol enthousiasme en met gloeiende wangen, danste voor. Avondlijke boemelaars en huiswaarts kerende boeren bleven staan kijken, de jonge meisjes loofden Frans en ten slotte trok er een de stoute schoenen aan en deed wat allen graag wilden: zij liep naar de mooie jongen toe, gaf hem een hand en danste met hem verder. Gelach en applaus mengden zich erin, de speelse kindergodsdienstoefening ontloek een ogenblik tot een klein, vrolijk festijn, zoals op de lippen van kleine meisjes een kinderlach wordt tot de lach van een jonge vrouw.

Tegen het vesperuur was alles afgelopen en uiteengeval-
len. Verhit en opgewonden verscheen Frans thuis en merkte pas toen dat hij barrevoets en zonder muts aan de optocht en de dans had meegedaan, iets wat hij sinds enige tijd anders angstvallig vermeed, omdat hij nu veel met oudere jongens en met zonen der adellijken omging.

Na het eten, toen hij zich na enig verzet en tegenstribbelen toch naar bed had laten sturen, stonden hem het ridderschap en het hoge aantal mannelijke plichten, die hij op zich had genomen, eensklaps weer voor de geest. Hij werd bleek van woede en zelfverachting, dat hij zich zelf zo had kunnen vergeten. Met gesloten ogen en samengeknepen lippen berispte en verachtte hij zich zelf, zoals zo dikwijls, tot in de grond van zijn hart. Een fraaie held, een flinke Orlando, die de bloemen van zijn moeder afplukte en met een troep kleine kinderen ging dansen en spelen! Een fraaie ridder! Een hansworst was hij, een grappenmaker en een losbol – God mag weten hoe het ooit bij zo iemand was opgekomen iets behoorlijks en edels te willen worden. O, hoe nog bij het

dansen voor de kerk de avondgloed en de ijle goudkleurige verte hem in zijn hart had geschenen! Sprak dat niet, verlokte dat niet, vermaande dat niet hoog en gloeiend als de roep van een heraut? En hij had gedanst en gespeeld, en had zich door dat boerenmeisje ten slotte ook nog laten kussen! Toneelspeler! Grapjas! Hij kerfde zijn vingernagels in zijn gebalde hand en kreunde van vernedering en zelfbeklag. Ach, zo was het met alles wat hij deed! Zo was het met alles – altijd goed, trots en edel begonnen en bedoeld, en dan kwam er een gril, een windvlaag, een geur of een verlokking ergens vandaan, en de edele held was weer een straatjongen en dwaas als altijd. Nee, er waren geen verheven dromen, geen geheiligde besluiten en verrukkingen – dat was allemaal voor anderen, voor edeler, voor waardiger lieden dan hij zelf. O, Lancelot! O, Orlando! O, heldenliederen en verre, heilige gloed op de bergen bij Trasimeno!

In het schemerduister ging de deur geruisloos open en zachtjes kwam zijn moeder binnen. Zij sliep, nu vader op reis was, op dezelfde kamer bij Frans. Op zachte pantoffels trad zij stilletjes aan zijn bed.

‘Slaap je nog niet, Cesco?’ vroeg zij zacht.

Hij was in de verleiding zich slapende te houden, maar speelde dat niet klaar. In plaats van te antwoorden, greep hij haar hand en hield die vast. Hij hield van de handen van zijn mooie moeder, evenals van haar stem, met een welhaast verliefde tederheid. Zij liet haar rechterhand in de zijne rusten en streekte met haar linker over zijn haar.

‘Scheelt er iets aan, mijn kind?’

Hij zweeg een poosje, toen zei hij heel zachtjes: ‘Ik heb iets slechts gedaan.’

‘Is het iets ergs, Frans? Vertel het mij!’

‘Vandaag heb ik bijna al je bloemen afgeplukt. De blauwe bloemen, weet je wel, die grote. Ze zijn er niet meer.’

‘Ik weet het. Ik heb het gezien. Jij was het dus? Ik dacht dat het Filippo of Graffe was geweest. Zo iets barbaars doe

jij anders toch niet.'

'Ik had er meteen zelf spijt van. Ik heb ze aan de kinderen gegeven.'

'Wat voor kinderen?'

'Er kwamen kinderen langs. Wij hebben mille fiori gespeeld!'

'Jij ook? Heb jij meegespeeld?'

'Ja, ik moest opeens meedoen. Zij hadden alleen van die verwelkte veldbloemen, ik wilde er iets moois van maken.'

'Zij jullie naar de kerk gegaan?'

'Ja, naar de kerk, net als vroeger.'

Zij legde haar hand op zijn hoofd.

'Nee, dat is niet erg, Fransje. Ja, als je de bloemen alleen uit baldadigheid had vernield! Maar zo... dat is werkelijk niet erg. Wees maar kalm!'

Hij lag stil, zij dacht dat hij tot kalmte was gekomen. Toen hernam hij heel zacht: 'Het is niet vanwege de bloemen.'

'Niet? Ja, waarom dan wel?'

'Dat kan ik niet zeggen.'

'Zeg het me, vertel het me maar! Heb je nog een kwaad geweten?'

'Moeder, ik zou graag ridder worden.'

'Ridder?... Ja, dat is te proberen... Maar wat heeft dat ermee te maken?'

'Het heeft ermee te maken! Het heeft er erg veel mee te maken! Jij kunt me helemaal niet begrijpen!... Zie je, ik wil ridder worden. En toch kan ik dat niet! Telkens weer doe ik domme dingen. Ridder worden, dat is zo moeilijk, zo moeilijk... een echte ridder doet nooit iets slechts of iets doms en belachelijks, en ik zou dat ook willen, ik wil ook zo zijn, en toch kan ik het niet! Opeens ben ik vandaag met de kinderen meegelopen en heb hun voorgedanst! Als een klein kind!'

Zijn moeder duwde hem op zijn kussen terug.

'Doe niet zo mal, Frans! Dansen is geen zonde. Ook een

ridder mag best zo nu en dan dansen, als hij blij is of de anderen een plezier wil doen. Zie je, je kwelt je zelf met dingen die helemaal niet zo zijn als jij denkt. Men kan niet alles meteen zoals men zou willen. Ridders zijn ook eens jongetjes geweest en hebben gespeeld en gedanst, en al die dingen meer... Maar vertel me eens: waarom wil je eigenlijk ridder worden? Omdat die zo vroom en dapper zijn?’

‘Ja, ja. En ook... weet je, dan kan ik vorst of hertog worden, en praten alle mensen over mij.’

‘Zo, moeten alle mensen dan over je praten?’

‘O ja, dat zou ik erg graag willen.’

‘Doe dan maar je best dat men altijd goede dingen over je kan vertellen! Anders is het verschrikkelijk om bij de mensen over de tong te gaan!’

Zij moest nog een poosje bij hem blijven en zijn hand vasthouden. Het was haar vreemd te moede, wanneer zij de kinderlijkheid van zijn verlangens en voornemens vergeleek met de hartstocht en pijnlijke opwindings die zij bij hem te weegbrachten. Deze kleine jongen stond veel liefde te wachten, dat was zeker, maar ook veel, veel ontgoochelingen. Een ridder zou hij wel niet worden, dat waren dromen. Maar iets uitzonderlijks was toch wel voor hem weggelegd, in goede of kwade zin.

Zij maakte in het donker een kruis over hem en noemde hem bij zich zelf in haar hart bij die naam, die hij zich later zelf toedichtte: Poverello.

5 De dood van broeder Antonio

Hoogerwaardede vrouwe en lieve zuster in Jezus! Overeenkomstig uw door mij ontvangen verzoek schrijf ik u in de onderhavige brief die dingen waarover u wenst te horen, zonder mijn moeite te berouwen. Want weliswaar bent u, zoals u weet, een volslagen onbekende voor mij; ik moet echter aannemen dat u de ontslapene vroeger goed hebt gekend, en u moge dit met consideratie voor mijn zwakheid lezen en overdenken.

Veel mensen treft de dood die Poverello zaliger onze beste broeder noemde als een gemakkelijke en gewillige prooi aan. Anderen, en onder hen bevinden zich zowel menige vrome als moedige mensen, geven zich pas na een verwoede strijd en tegen hun wil aan hem over als aan een vijand die men niet genoeg kan haten. Tot de laatstgenoemden behoort mijn waarde medebroeder Antonio, wiens heengaan mij met diepe ontzetting en met zulk een verbazing heeft vervuld dat ik geen van zijn woorden, geen rimpel van zijn gezicht noch één beweging van zijn handen heb vergeten.

Weliswaar heb ik het ogenblik van zijn sterven niet gezien, maar wél vertoefde ik tot vlak daarvoor aan zijn legerstede. Ik zal alles opschrijven wat ik daarover weet en u vlijtig verslag doen. Ook hindert mij mijn oprechte eerbied voor de overledene niet, want ik ben na veel nadenken tot de stellige overtuiging gekomen dat Antonio een loffelijke dood is gestorven en door God als een trouw dienaar in genade werd opgenomen.

Het gebeurde op een koele morgen, en sindsdien zijn er vier maanden verstreken, dat een boodschapper van broeder Antonio bij mij kwam en mij toeriep: Sta vlug op en haast je, want onze vader Antonio ligt op sterven en zal niet veel uren meer leven. Ik schrok, pakte mijn stok en volgde de man in grote haast de berg over. De weg is lang, ook steil en moeilijk begaanbaar, en wij liepen zes uur voor wij even uitrustten, en toen nog eens twee uur, terwijl droefenis en grote onrust ons gemoed bezwaarde, zodat geen van ons beiden meer dan enkele onbeduidende woorden kon uitbrengen. En de boodschapper, die de halve vorige nacht had doorgelopen om mij te halen, raakte zo vermoeid dat ik hem langs de weg achterliet en alleen het doel bereikte. Zo snel, als was ik vele jaren jonger, beklom ik de heuvel van onze broeder en trof hem in zijn hut aan, slapend op zijn brits. Hij lag er rustig bij, ademde zwak, en het teken des doods stond op zijn gezicht. Toen ging ik naast het bed zitten, pakte voorzichtig zijn rechterhand vast en waakte over hem. Maar aangezien ik op hoge leeftijd en mijn lichaam van de verre voettocht vermoeid was, gebeurde het mij dat ik in slaap viel en er verstreek wel een uur voor ik weer wakker werd. En zie, toen hield de zieke mijn hand vast en had zijn ogen naar mij gericht, maar hij zei niets. Ik was beschaamd, omdat ik had geslapen, en erg terneergeslagen.

‘Broeder Antonio,’ zei ik, ‘ik kom afscheid van je nemen. Gelukzalig ben jij die zo vlak voor Gods troon staat.’

Antonio zweeg en glimlachte op een speciale manier, alsof hij mijn woorden niet geloofde. Ik dacht nu dat hij met mijn slapen de spot dreef, verootmoedigde mij derhalve en vroeg hem om vergeving, vroeg hem ook wat ik voor hem kon doen.

‘Zet de deur wijd open!’ zei hij tegen me. En ik deed zoals hij had bevolen. En omdat hij wederom zweeg, vroeg ik nogmaals welke dienst hij van mij verlangde.

‘Open het dak ook!’ antwoordde hij, omhoog wijzend. En

ik liep de hut uit en lichtte twee planken uit het dak en was vol verwondering wat dit te beduiden mocht hebben. Toen ik weer op zijn legerstede toetrad, was zijn blik gevestigd op de opening in het dak. Nu glimlachte hij weer op die wonderlijke manier.

‘Ik heb in geen zes dagen de hemel gezien,’ riep hij me toe en verzocht me weer naast hem te gaan zitten. Ik gaf er terstond gevolg aan en hij begon nu plotseling luid en enorm te praten. Zijn ogen schitterden als kaarsen, en zijn handen bewogen als de handen van iemand die een volksmenigte toespreekt. En dit waren zijn woorden: ‘Jullie, die over het leven en de dood spreekt, wat weten jullie er eigenlijk van? En wie van jullie is al eens de bittere dood gestorven, zodat hij hem wellicht kent? Maar jullie weten ook weinig van het leven, want jullie ogen zijn dof en jullie zintuigen lui. Maar ik weet wat het leven is, want mijn oog is helder geweest, en vandaag staat de dood aan mijn bed. Ik weet hoe groots en rijk aan wonderen de aarde is en hoe mooi en wreed de zee. En waarlijk, de smalle lichtbundel die de zon hier mijn hut binnenzendt, schenkt mij meer vreugde dan ik ooit aan mensen heb beleefd.

O lieflijke zon! O ver verschiet! O bergen waarop ik heb gestaan en beken waaruit ik heb gedronken! O, mijn verre geboorteland en o mijn jeugd!

Jullie arme, ongelukkige mensen, wat vliedt jullie leven schraal en zonder geluk heen gelijk een troebel water dat een voortijdig einde vindt in het zand! O, opent toch jullie ogen en aanschouwt hoe wonderschoon en heerlijk de aarde is waar jullie op wonen! O, zie toch hoe zacht en geheimzinnig een dal is dat de maan beschijnt en hoe vol schittering de zee waar de zon uit oprijst!’

Mij kwamen deze woorden merkwaardig voor, en ik was bang dat mijn broeder de ogen zou sluiten zonder Gods naam op de lippen. Daarom stootte ik hem zachtjes aan en wenkte naar hem met mijn hand. Hij echter zweeg een kor-

te tijd en glimlachte; toen zei hij met een zeer zachte stem tegen mij: 'Broeder Gennaro, op je tocht van vandaag ben je over de rug van de heuvel gekomen, van welke hoogte je tegelijk de zee en het grote sneeuwgebergte kunt zien. Op die plek staat een esdoorn en een beeld van de heilige Moeder van Smarten. Ken je die plek?'

Toen ik dat beaamde, vervolgde hij: 'Goed, die ken je dus. Je hebt van daaruit de stormwinden misschien wel eens over het meer zien trekken, en boven de verre witte bergen het blauwe firmament en de wazige wolken. En je zag de esdoorn en lag uit te rusten in zijn ronde schaduw. En je snoof de geur op van zijn bladeren en de zeelucht, en je blikken gingen je voor, neerwaarts langs de mooie, lichte weiden.'

'Ja,' zei ik, 'het is allemaal zoals je mij zegt en ik heb dat allemaal dikwijls gezien.'

'Het is goed,' sprak Antonio. 'Zie je, al die dingen zal ik nooit meer zien, noch de bergen, noch de esdoorn, noch het meer of de lichte weiden.'

'Zo is het,' antwoordde ik, 'jij zult niet meer op die plaats komen, maar jij zult het rijk der engelen Gods binnengaan.'

'En de stad waar ik werd geboren,' vervolgde hij, 'en onze rivier en dat alles zal ik nooit meer zien?'

'Nee,' zei ik weer, 'want God wil het zo.'

'O mijn broeder,' schreeuwde hij nu luid, 'die rivier en de blauwe hemel en al die mooie en kostbare dingen der aarde heb ik meer lief dan jou en alle mensen en alle engelen Gods!'

Toen schrok ik innerlijk zozeer dat ik verbleekte, en ik zeeg op mijn knieën neer en bad tot God. Toen stond ik op en zei tegen de zieke: 'Ik heb niet gehoord wat je zei. Maar ik smee je, zeg me dat je God méér liefhebt dan alle meren en verrukkelijke dingen van deze aarde!'

En hij boog een weinig voorover; toen zag ik dat zijn ogen vol tranen stonden. En hij zei: 'God de vader, ik houd méér van u dan van mijn eigen leven, wees mijn ziel genadig.'

Daarop werd hij erg stil, en ik zat naast hem, en wij huil-
den en zuchtten tot de zon zich uit de hut terugtrok. Toen
dat gebeurde, schreeuwde hij nogmaals heel heftig en strek-
te zijn armen uit. Ik dacht dat het met hem afliep en diende
hem het heilig oliesel toe. Hij volhardde zwijgend in grote
oetmoed en bedankte mij ook daarna met hartelijke woor-
den. Toen vroeg hij me weg te gaan.

‘Ga nu,’ sprak hij, ‘mijn beste broeder; men zal je daar-
ginds missen. Laat mij alleen sterven; want ik weet dat je
vanaf dit uur de dood als vuur zou vrezen. Laat mij je zeg-
nen!’

Hij zegende mij met grote innigheid en kustte mij als een
vader zijn zoon, hoewel hij maar weinig ouder was dan ik.
En ik liet hem begaan, omdat hij het zo wilde, en aanvaard-
de de terugweg. Mijn ziel was echter vol schroom en mijn
hart brak van verdriet en beklemming. Al biddend en zuch-
tend ging ik mijns weegs, en toen ik bij de esdoorn aankwam
en het meer in het licht van de opkomende maan zag schit-
teren, werd ik door mijn droefenis overmand, zodat ik op
de grond viel en lang bleef liggen als een verslagene. Maar
terwijl ik mij weer van de grond oprichtte, zag ik de verre
dalen aan weerszijden in wit licht badend en de hemel met
sterren bezaaid.

Sinds dat zelfde uur heb ik mijn dierbare broeder Antonio
nooit vergeten, doch veeleer dikwijls gedacht aan wat hij
had gezegd en aan alles wat ik van zijn levenswandel en ge-
moed wist. Daarbij gingen mijn ogen open voor de onuit-
puttelijke macht en liefde van God, die van deze Antonio
een gelukkig en wijs man had gemaakt. Want vroeger was
deze niet alleen een welgesteld edelman en verbrasser, maar
ook een dichter en vermaard liefhebber van de profane we-
tenschap, ja zelfs het Grieks en vele andere kunsten meester,
waaraan onze arme ziel geen behoefte heeft. Zo moet hij
een zondige liefdesverhouding hebben gehad met een
vrouw van hoge geboorte en aan haar een heel bundeltje La-

tijnse verzen hebben gewijd. Ook in de tijd dat ik hem al kende en vanwege zijn vroomheid en wijsheid hogelijk ver-eerde, sprak hij verschillende keren in de trant der dichters, in verrukking als het ware, en richtte zich tot bergen en winden alsof zij een ziel bezaten. En eenmaal verweet ik hem derhalve bescheiden een goddeloos, ja heidens wezen te zijn. Toen lachte hij onverschrokken en zei: 'Weet je dan niet dat Poverello al die dingen onze broeders en zusters noemt en dat hij zelf voor de vogels en andere dieren heeft gepre-dikt? Waarlijk, ik weet dat iedere grashalm op het veld heilig en God dierbaar is. En ook de vissen, die niet kunnen spreken en onder water leven, zijn hem lief, en de heilige man, wiens naam ik draag, heeft hun het evangelie gepre-dikt.'

Aldus stond zijn hart, dat tegen mensen soms hardvochtig en streng kon zijn, open voor alle soorten natuurlijke en lieflijke dingen, zoals hij ook alle dieren en zelfs de kleine vliegjes en kevertjes heilig noemde en met grote omzichtigheid behandelde. Want hij zei op een keer: 'Wanneer je een mens pijn doet, kan hij wraak nemen of je vergeven. Maar de onschuldige planten en dieren zijn door God aan de mens toevertrouwd opdat hij van hen houdt en met hen leeft als met zwakkere broers en zusters. Wanneer je iemand een weldaad bewijst, vergeldt hij dat met zijn dank en zijn liefde; maar wanneer je een kever, vis of vogel, een plant of struik ontziet, ja blijk geeft van je liefde, dan doe je dat aan God. En wanneer je als vroom gestorven christen en prediker voor hem staat, zal Hij je wellicht vragen: Waarom heb je die worm vertrapt? Waarom heb je die bloem afgebroken en weggegooid? Waarom heb je die tak geknakt? Dit alles heb je aan Mij gedaan.'

Meer dan tien jaar geleden schreef Antonio een erg lang en mooi gedicht over de bijen en hun leefwijze, hoe zij in zwermen bijeen leven en op een merkwaardige wijze honing bereiden. Dit heeft hij mij zelf voorgelezen, en ik be-

wonderde de waarachtigheid en schoonheid van zijn woorden in hoge mate. Maar toen ik hem een andere keer vroeg waarom hij – daar God hem immers tot dichter had voorbestemd – niet liever het lijden van de Verlosser of het leven der heilige kerkvaders had bezongen, werd hij zeer ernstig en berispte me op wat ik had gezegd. ‘Want zie,’ zei hij, ‘hoe zou ik God en Zijn heilige naam in verzen durven beschrijven, nu voor mij het kleinste van Zijn werken, net als die bijen, zo wonderlijk en moeilijk te begrijpen is.’

Maar genoeg hierover. U wilt over het heengaan van Antonio horen en dus schrijf ik hierover nog het weinige op wat mij achteraf ter ore is gekomen.

Kort nadat ik de stervende had verlaten, zoals zijn eigen bevel was geweest, bezocht hem een geitenhoeder uit Torre, en die is tot de dood van onze broeder bij hem gebleven. Hij trof hem zeer verzwakt aan, maar met de ogen geopend, en toen hij hem vroeg wat hij voor hem kon doen, dankte broeder Antonio hem met een zwakke stem, doch zonder enige hulp te verlangen. En na een tijdje begon hij bij volle bewustzijn heel zacht te spreken. Hij vroeg deze herder namelijk naar zijn kudde, en wel zowel naar het aantal van zijn geitebokken als naar hun naam, leeftijd en soort, niet anders dan een herder met zijnsgelijke spreekt. Toen vroeg hij: ‘Heb je ook jonge geitjes in je kudde?’ wat de herder beaamde. En broeder Antonio noemde hem verschillende kruiden als geneesmiddel voor jonge dieren wanneer ze ziek zijn. En sommige van de kruiden waren de geitenhoeder bekend, sommige ook niet, en de stervende beschreef hem die zo duidelijk mogelijk.

‘Vergeet niet,’ zei hij, ‘dat al die diertjes, al zijn ze nog zo klein, door God geschapen en levende wonderen van diens goedheid zijn. Hen moet je vertroetelen, niet mij, want zie: ik ben een gebarsten kruik en mijn leven vloeit weg door een onherstelbaar gat. Maar je moet iedere dag van je leven aan mij denken, opdat je je verheugt in je leven zolang dat

duurt. Want eens zal ook jouw kracht verminderen en je zult de dood smaken die bitterder is dan een gedachte denken kan. Hoe moeilijk je leven ook mag zijn, vriend, nog veel moeilijker en schrikwekkender is de dood. Weet dit en schep vreugde in je dagen zolang je leeft.'

Daarna rustte hij lang, en zijn krachten ontvloten hem. Toch sprak hij nog eenmaal, en wel deze eigenaardige woorden: 'Wie een vrouw begeert en liefheeft, en hij weet niet of zijn verlangen wederzijds is, die lijdt en maakt moeilijke dagen door, en iedere man voelt dit aan zijn hart. Maar wie God begeert en liefheeft, lijdt nog méér en aan zijn leed komt geen einde, omdat hij nooit weet of hij zeker kan zijn van Gods liefde.'

Hierna zei hij niets meer. Maar de herder vertelde dat de in God ontslapene met steeds helderder ogen om zich heen had gekeken, ook zijn eigen hand indringend en als verwonderd had aanschouwd en vervolgens herhaaldelijk zijn hoofd had geschud. Daarna had hij op een onbeschrijflijk goedge en droevig stemmende manier geglimlacht en was even later overleden. Moge hij rusten in vrede!

Méér weet ik over dit onderwerp niet te vertellen. Aanvaardt u dit weinige in goedheid, en God zegene u! Dit wenst u uw dienaar en broeder in Christus

frater Gennaro.

6 Ongastvrij onthaal

De mensen zijn veelsoortig van aard, doch er bestaat maar één waarheid, en zo treft men niet zelden de meest uiteenlopende mensen onder hetzelfde vaandel als broeder verenigd aan. De heilige Franciscus van Assisi was nog maar net begraven en gevrijwaard voor teleurstellingen die ook heiligen niet bespaard kunnen blijven, of reeds overal trokken enthousiaste volgelingen en discipelen van zijn blijmoedig en kinderlijk geloof de wereld door en lieten de vreugdevolle woorden van hun meester en de lieflijke bekoring van zijn leer allerwegen weerspiegelen. Zelfs in het verre barre Engeland waren al enkele franciscaner broeders doorgedrongen, en twee van hen, Egidius en Gottlieb, doorkruisten in 1224, ten tijde van koning Henry III, het Angelsaksische land.

Egidius was de oudste van dit tweetal; hij was ook de vroomste, want hij moest tientallen jaren van een in wereldse lust en zotternij vermorst leven afboeten en klampte zich aan de verlossende genadeleer vast, zoals een schipbreukeling zich vastklampt aan de laatste balk die hij nog drijven en redding beloven ziet. Zodoende had ook de lichte, blijmoedige leer uit Umbrië in zijn hoofd een schaduwrijke en bijna duistere gedaante aangenomen, zijn boetekleed was voor hem belangrijker dan de heldere blik, en zijn armoede was niet heimelijk triomferend, maar koppig verbeterd en zelfkwellend.

Gottlieb daarentegen bewandelde de weg van zijn leer-

meester als een kind, met vreugde en zonder het gevoel daarmee een bijzondere daad te verrichten, zoals hij ook geen bijzondere zonden hoefde te kwijten, want na een vredig en vlijtig leven als tuiniersknecht was hij in zijn jonge jaren bekeerd, omdat de lichte, vriendelijke verhalen over het leven van de heilige hem als zoete muziek in de oren hadden geklonken en omdat het hem juist en gemakkelijk leek de man van Assisi na te volgen en uit Gods hand te leven zoals de vogel in het loof. Hij dong naar Gods genade niet anders dan een gezond mens naar zonneschijn, en zijn tevreden wezen wekte dikwijls genoeg de afkeurig en ook heimelijke jaloezie van de beladen pelgrim Egidius, die zich naast deze jongeling gevoelde als een invalide naast een gezonde rekrut.

De beide voetreizigers waren in de omgeving van Oxford sinds negen uur onderweg, en de ruwe, sombere herfstdag begon al in de vroegtijdig ingevallen schemering boven de bossen te verbleken toen zij nog steeds geen dak en geen muur, geen jagershuis en geen opstijgende rook hadden aangetroffen. Bovendien was het weer triest en drukkend, een miezerige, koude regen viel bij grillige tussenpozen neer, en somtijds veegde een stormachtige windvlaag ruw over de hei en door het bos, onrustig en zwaarmoedig als een ontevreden, zielszieke koning die niet weet op wie hij zijn woede moet botvieren en of het wel de moeite waard is om te blijven regeren en de wereld zijn droevige ontstemming te laten voelen.

‘Je zult zien,’ klaagde broeder Egidius vermoeid, ‘dat we in het bos zullen moeten overnachten.’

‘Dat is best mogelijk,’ gaf Gottlieb toe.

‘Al mijn ledematen doen me pijn,’ verzuchtte de oudste, ‘en ik durf er mijn hoofd om te verwedden dat er hier wolven genoeg zijn.’

‘Dat wil ik niet tegenspreken,’ zei Gottlieb goedmoedig. Hij had de hele dag zijn metgezel moeten troosten, op hem

moeten wachten en zijn jammerklachten moeten aanhoren, nu was hij moe en dacht dat de heilige van Assisi het op zijn omzwervingen wel niet veel zwaarder zou hebben gehad.

‘Dat zeg je nu wel zo kalm,’ hield Egidius woedend vol. ‘Als je het mij vraagt, ben je er nog blij om ook als ik hier moet blijven liggen.’

‘Beslist niet, broeder. Ik blijf bij je, dat heb ik je beloofd, en dat blijft zo. Zullen wij niet samen een psalm zingen?’

‘Zingen? Echt iets voor jou. Nee, ik voor mij ben bereid te sterven als het moet, maar dat ik nu ook nog psalmen zing, dat kan de heilige moeder Gods zelfs niet van me verlangen.’

‘Welnu, het was maar een voorstel,’ meende Gottlieb en ondersteunde zijn kameraad krachtiger, want het leek hem nu geraten om vlugger te lopen. De regen striemde hun gezicht, en sinds zonsondergang wakkerde de wind gestaag aan, als had hij bij het invallen van de avond opnieuw moed gekregen om te bulderen en ergerlijke streken uit te halen. Zij liepen nu in het bos en hoorden boven zich in de half ontbladerde kruinen de storm wervelen en zich aftobben; maar toen zij even later de bomen weer verlieten en de open, natte hei bereikten, vatte de stormwind hen grimmig bij hun katoenen kleren en hilde hun als een hongerige zwerm wolven om de oren. Broeder Egidius schrok opnieuw en begon te fluisteren over de goden en demonen uit de oude heidense tijd, en Gottlieb, die het aan kennis schortte, liet hem praten en luisterde half huiverend. De wolkenkudden scheerden als in panische vlucht laag en zwart over de verregende hei, de gehele aarde leek in angst te buigen en plaats te maken voor de angstwekkende scharen die in zondige overmoed of ongebreidelde gewetenspijn door het hemelruim leken te razen.

Luidkeels zong broeder Gottlieb een vertroostende psalm de vijandige avond in, maar zijn aan hem vastgeklemd makker hoorde hem nauwelijks, zó ging de herfststorm te

keer. Deze griste de vrome woorden van de zingende man af en joeg ze vertoornd weg, met afgerukte bladeren en takken, wachtte dan weer en stortte zich opnieuw op de arme vreemdelingen.

Egidius was stil geworden, angstig en vermoeid hield hij zich aan zijn metgezel vast en marcheerde met gebogen hoofd in doffe ellende voort.

Verdoofd door de wind en verslapt door de afmatting waren zij welhaast voorbijgelopen aan het enige onderkomen dat in deze verlatenheid te vinden was, en zij zagen het pas toen zij onverhoeds voor een dikke muur en een stevige, uit balken getimmerde poort stonden. Het was een klooster. En toen zij opgelucht stil stonden en zich op hun opzet bezonnen, hoorden zij door de dikke muur heen, als van heel ver weg, een spookachtig lawaai, dat de storm terstond meevoerde en smadelijk in de duisternis aan flarden scheurde. Toen zij beter luisterden, moesten zij erkennen dat het een feestgedruis was en dat men daar binnen ongetwijfeld aan de drinkbeker zat en vrolijk was.

‘Ach, dat wij bij deze broeders onze intrek moeten nemen!’ zei Egidius misnoegd. ‘Is het geen schande om uit deze kloostermuren in plaats van een lofzang op God deze rondedans van de satan te horen opklinken?’

‘Stil maar,’ raadde Gottlieb, ‘ze zullen ons niet opeten. Maar wanneer je liever bij de wolven de nacht doorbrengt, is mij dat om het even.’

‘Nee, nee,’ riep Egidius. ‘Maar ik zal het hun zeggen, ik zal hun geweten wakker schudden, zij moeten zich schamen en God danken dat hij hun ons heeft gestuurd.’

‘Eerst moeten we binnen zijn, waarde broeder,’ suste de ander. En hij nam zijn hazelaren stok en sloeg daarmee op de poort, zodat het luid weergalmde.

Er verging enige tijd, zonder dat er iemand kwam. Maar boven hen ging – zij zagen het niet – een klein raampje open, en de poortwachter bekeek de beide onverwachte gas-

ten. Rustig liep hij toen, terwijl broeder Gottlieb buiten nogmaals zijn stok op de deur beproefde, naar de abt en meldde dat er door twee hongerlijders op de poort werd geklopt; of hij ze moest opendoen.

De abt, die verzot was op vertier en lange tijd geen gast meer had gehad, vroeg terstond begerig: 'Zijn het speellieden? Het zijn vast rondtrekkende muzikanten, goochelaars of straatzangers; wie anders zou er op dit uur in den lande rondzwerven! Ga het ze vragen, en als het speellieden zijn, laat ze dan binnen en breng ze bij mij. Maar als het gewoon bedelbroeders, boetelingen of soortgelijke vervelende nachtuilen zijn, doe dan maar net of je niets hoort en laat ze blijven waar het hun belieft.'

De poortwachter keerde naar de poort terug, opende nogmaals zijn kleine kijkraampje en riep naar buiten: 'Hé daar, wie zijn jullie?'

'Goed volk,' riep Gottlieb snel naar boven. 'Doe ons open, wij zijn moe!'

'Zijn jullie speellieden?' schreeuwde de poortwachter vervolgens. Maar de wind ging tekeer, en de poortwachter was uit een noordelijke streek afkomstig en verstond niet de helft van wat die daar buiten zeiden, en ook zij hadden moeite om hem enigszins te verstaan.

'Of jullie bedelmuzikanten zijn?' vroeg hij opnieuw.

Zij begrepen het niet en hadden dat woord nooit eerder gehoord, en om aan het wachten een einde te maken, riep Gottlieb naar boven: 'Ja ja, wij zijn goede broeders, wees maar gerust en doe open!'

Toen liet de poortwachter hen binnen en zag met een verachtelijk medelijden hoe de arme zwerfbroeders verformfaaid en wankelend in hun natte pijen van vreemdsoortige snit binnenstapten en de regen uit hun ogen wreven.

Hij bracht hen naar de eetzaal, waar de abt en de broeders in begerige afwachting bijeenzaten. De monniken hadden die avond zoekgebracht met het bedenken van een

nieuw dobbelspel, hadden daar ruzie over gekregen en elkaar na een vechtpartij pas weer kunnen verdragen; nu hadden zij rijkelijk bier gedronken en waren blij nieuw vertier te vinden.

‘Goedenavond, mensen,’ riep de abt hen tegemoet. ‘Jullie zijn dus muzikanten en lolbroeken, dat komt goed uit. Jullie zien er alleen niet naar uit, moet ik zeggen. Neem een kruik bier en een mondvul ham, dan komen jullie wel weer op dreef.’

De broeders stonden perplex over deze woorden. Gottlieb zweeg verlegen en glimlachte stompzinig, maar Egidius voelde zich door de geest aangemoedigd, hij deed een plechtstatige stap op de abt toe, strekte zijn hand uit en riep met schelle stem: ‘Wee, jullie broeders. Wij zijn geen liedjeszangers en avonturiers, maar afgezanten van de Heer, wij zijn jullie broeders en willen jullie leren wat onze heilige meester ons heeft geleerd. Keer daarom in u zelf, geef ons iets te eten en laat ons daarna onze gebeden verrichten...’

Tevergeefs trok broeder Gottlieb hem van achteren aan zijn jas. Nog voordat hij zijn schallende toespraak had beëindigd, stond de abt met een rood gezicht voor hem, sloeg zijn uitgestrekte hand omlaag, gaf hem een duw tegen zijn borst en schreeuwde: ‘Wat, jij hondsvot, jij loslopende zakkenroller! Jij wilt onze broeder zijn? Jij wilt ons onderrichten? Je mag blij zijn dat ik je niet al je tanden uit je babbelse mond sla, malloot. Zo, en nu eruit met jullie, dat soort gasten hoeven wij niet.’

Het geschiedde zoals de vertoornde abt had bevolen en de verkleumde vingers van de voetreizigers waren nog niet ontdooid in de heerlijke warmte van de kachel, of zij stonden al weer, met een duw na, buiten voor de poort die met een harde klap achter hen in het slot viel.

Zoals de mensen verschillend zijn, zo weerspiegelen zich in hen ook de gebeurtenissen en dingen verschillend. Lange

tijd nadien, toen broeder Gottlieb en Egidius al lang uit elkaar waren gegaan, vertelde elk van hen zo nu en dan dit verhaal over het ongestvrij onthaal in het klooster bij Oxford, maar ieder vertelde het anders, en men weet niet wie van beiden de ware toedracht heeft verteld.

Iedere keer als broeder Gottlieb erover begon, zei hij: 'Toen we weer buiten aan de zoom van het bos stonden te blauwbekken, kwam de gedachte pas bij mij op dat de abt, al bedoelde hij het anders, niet helemaal ongelijk had gehad. Onze meester Franciscus heeft zich namelijk al af en toe voor een speelman Gods uitgegeven, en het was aan ons de uitdaging aan te nemen en ons als speellieden te laten onthalen, maar daarna welgemoed openlijk onze leer te belijden. Oftewel, wij hadden niet verstandig gehandeld en het was ons verdiende loon dat wij in de schuur naast de stal moesten overnachten.'

Maar broeder Egidius vertelde, en zo is het verder verteld en aan ons overgeleverd: 'Ik had liever bij de wolven in het bos geslapen dan dat ik dat huis nog eens had betreden. Desondanks wachtten wij of de verblinden wellicht door spijt zouden worden overvallen, en inderdaad kwam na een half uur een jonge broeder naar buiten geslopen, die het betreurde dat de afgezanten van de Heer in zijn huis zo duivels waren ontvangen. Hij bracht ons naar een schuur bij de stal, waar hij ons hooi gaf en waar wij sliepen. Maar die zelfde nacht had ik een droom en zag ik God de Heer over deze monniken recht spreken, en hij sprak het vonnis uit dat ze zouden worden opgehangen, en aldus geschiedde. En toen wij 's morgens wakker werden, was van alle monniken van dat klooster alleen nog die ene jonge broeder in leven, de anderen lagen dood in hun bed, en hun hals vertoonde de merktekens zoals men die bij gehangenen ziet.'

7 Chagrin d'amour

Sinds geruime tijd legerden de edellieden voor Kanvoleis, de hoofdstad van de provincie Valois, in hun vele prachtige paviljoens. Iedere dag opnieuw ontbrandde de toernooi-strijd, met als inzet koningin Herzeloyde, de kuise weduwe van Kastis en de knappe dochter van graalkoning Frimutel. Onder de deelnemers aan het toernooi zag men edellieden van hoge geboorte: de koningen Pendragon van Engeland en Lot van Noorwegen, de koning van Aragon, de hertog van Brabant, en beroemde graven, ridders en helden zoals Morholt en Riwalin; men vindt hen opgesomd in het tweede gezang van Wolfram von Eschenbachs *Parzifal*. De een was het alleen te doen om wapenroem, een ander om de mooie blauwe meisjesogen van de jonge koningin, maar de meesten om haar rijke en vruchtbare land, om haar steden en burchten.

Behalve de vele hoge edellieden en beroemde helden had zich een grote schare onbekende ridders, avonturiers, struikrovers en arme drommels aangemeld. Van hen bezaten sommigen niet eens een eigen paviljoen, zij kampeerden her en der, vaak zonder onderkomen in het vrije veld onder hun jas. Zij lieten hun paarden in de omtrek op de weiden grazen, vonden al dan niet uitgenodigd voedsel en drank bij anderen aan tafel, en voor zover hij er al aan dacht om aan het toernooi deel te nemen, hoopte ieder van hen op het geluk en het toeval. Want zij maakten in wezen erg weinig kans, omdat zij slechte paarden hadden; en op een slechte

knol kon ook de dapperste in het toernooi weinig uitrusten. Velen dachten er dan ook in het geheel niet aan om in het strijdperk te treden, maar wilden er alleen bij aanwezig zijn en zoveel mogelijk delen in de algehele vrolijkheid of daar zijn voordeel mee doen. Zij waren allen zeer goed geluimd. Er waren iedere dag banketten en feesten, nu eens op het kasteel van de koningin, dan weer in het tentenkamp bij de machtige en rijke edellieden, en menig arme ridder was blij dat de einduitslag van het concours zo lang werd uitgesteld. Men maakte pleziertochtjes te paard, ging op jacht, converseerde, dronk en speelde, keek naar de toernooien en nam er zo nu en dan zelf aan deel, men genas geblesseerde paarden, keek naar de weelderige pracht der hooggeplaatsten, verzuimde niets en nam het er die dagen goed van.

Een van de arme en roemloze krijgsmannen heette Marcel, de stiefzoon van een kleine baron uit het Zuiden, een knappe, ietwat ondervoede jonge avonturier met een bescheiden uitrusting en een zwak oud paardje, dat Melissa heette. Net als alle anderen was hij hierheen gekomen om zijn nieuwsgierigheid te bevredigen en zijn geluk te beproeven en om bij het algehele tumult en jolijt ook een weinig mede te gast te zijn. Bij zijnsgelijken en ook bij enkele voorname ridders had deze Marcel een zekere vermaardheid verworven, niet als ridder, maar als zanger en speelman, want hij wist hoe hij moest dichten en zijn liederen de luit bespelend heel aardig te zingen. Hij voelde zich prettig in dit tumult, dat hem als een grote jaarmarkt voorkwam, en wilde niets liever dan dat dit vrolijke legerkamp met al zijn vertier een hele tijd mocht voortbestaan. Toen nodigde een beschermheer, de hertog van Brabant, hem op een avond uit aan een maaltijd deel te nemen die de koningin voor de voorname ridders wilde aanrichten. Marcel ging mee naar de hoofdstad en naar het kasteel, de zaal was een en al prachtige flonkering, en schotels en kruiken boden goede

lafenis. Maar de arme jongeling ging die avond niet met een blij gemoed weg. Hij had koningin Herzeloyde gezien, haar heldere vibrerende stem gehoord en haar zoete blikken ingedronken. Nu klopte zijn hart in liefde voor de hooggeboren vrouw, die zo teder en bescheiden als een meisje leek en toch zo heel hoog en onbereikbaar boven hem stond.

Wel kon hij, net als iedere andere ridder, om haar vechten. Het stond hem vrij in de toernooien zijn geluk te beproeven. Alleen noch zijn paard en zijn wapens waren in een bijzonder goede staat, noch mocht hij zich zelf een grote held noemen. Weliswaar kende hij geen vrees en was hij te allen tijde van harte bereid zijn leven te wagen in de strijd om de vereerde koningin. Maar zijn kracht was niet te vergelijken met die van een Morholt of koning Lot of zelfs maar van Riwalin en andere helden; dat wist hij wel. Desondanks wilde hij er niet van afzien dit uit te proberen. Hij voederde zijn paard Melissa brood en uitgelezen hooi, dat hij bij elkaar moest bedelen, hij zorgde goed voor zich zelf door regelmatig te eten en te slapen en hij poetste en wreef zijn ietwat onooglijke wapenuitrusting met uiterste zorgvuldigheid op. En na enkele dagen reed hij vroeg naar het veld en meldde zich aan voor het toernooi. Een Spaanse ridder nam het tegen hem op, zij stoven met de lange speren in galop op elkaar in, en Marcel werd met paard en al overhoop gelopen. Er vloeide bloed uit zijn mond, en al zijn ledematen deden hem pijn, maar zonder hulp stond hij op, leidde zijn trillende paardje weg en waste zich terzijde bij een beek, waar hij de rest van de dag eenzaam en vernederd bleef zitten.

's Avonds, toen hij naar het tentenkamp terugkeerde en al her en der de fakkels brandden, riep de hertog van Brabant hem bij zijn naam. 'Je hebt vandaag je wapengeluk beproefd,' zei hij goedmoedig. 'Wanneer je daar een volgende keer weer zin in hebt, neem dan een paard van mij, mijn beste, en wanneer je wint, houd het dan voor je zelf! Maar

laten we nu vrolijk zijn en zing op deze vrije avond een mooi lied voor ons!’

De kleine ridder was niet in de stemming om te zingen en vrolijk te zijn. Maar omwille van het beloofde paard stemde hij toe. Hij ging het paviljoen van de hertog binnen, dronk een beker rode wijn en liet zich de luit aanreiken. Hij zong een lied, en nog een, zijn kameraden en de edellieden prezen hem en brachten een dronk op hem uit.

‘God zegene je, zanger!’ riep de hertog opgetogen. ‘Geef jij dat speerbreken maar op en ga met mij mee naar mijn hof, dan zul je een goed leven hebben.’

‘Dat is vriendelijk van u,’ zei Marcel zacht. ‘Maar u hebt mij een goed paard beloofd, en voor ik aan andere dingen denk, wil ik nog eenmaal ten strijde rijden. Wat heb ik aan een goed leven en mooie liederen wanneer andere ridders elkaar om roem en minne te lijf gaan!’

Iemand lachte: ‘Wil je de koningin veroveren, Marcel?’

Hij voer uit: ‘Ik wil wat jullie allemaal willen, al ben ik ook maar een arme ridder. En al kan ik haar niet veroveren, dan kan ik toch om haar vechten en om haar bloeden en een nederlaag en pijn om haar lijden. Ik sterf liever voor haar dan dat ik zonder haar lafhartig een plezierig leven leid. En wie me daarom wil uitlachen, voor hem is mijn zwaard geslepen, ridder.’

De hertog maande tot kalmte en weldra ging een ieder naar zijn slaapplaats. Toen hield de hertog de zanger, die nu ook weg wilde gaan, met een wenk tegen. Hij keek hem in de ogen en zei vriendelijk tegen hem: ‘Je bent erg jong, mijn jongen. Wil je je dan met alle geweld ellende, bloed en pijn op de hals halen omwille van een droombeeld? Jij kunt geen koning van Valois worden en je kunt de koningin Herzelayde niet als geliefde bezitten, dat weet je best. Wat heb je er aan om een of twee onbeduidende ridders uit het zadel te lichten? Je zou immers de koningen, Riwalin, mij en alle helden moeten verslaan om je doel te bereiken! Daar-

om zeg ik je: Wanneer je al strijden wilt, begin dan met mij zelf, en wanneer je mij niet de baas wordt, laat dan je droombeeld varen en treed bij mij in dienst, zoals ik je al heb aangeboden.'

Marcel kleurde, maar hij zei zonder zich te bedenken: 'Ik dank u, meneer de hertog, en morgen zal ik tegen u uitkomen.' Hij ging heen om naar zijn paard te kijken. Dit snoof hem vriendelijk tegemoet, at brood uit zijn hand en legde zijn kop op zijn schouder.

'Ja, Melissa,' zei hij zacht en streekte haar kop, 'je hebt mij lief, Melissa, mijn paardje. Maar we zouden beter af zijn geweest als we onderweg in het bos waren omgekomen voordat wij dit tentenkamp bereikten. Welterusten, Melissa, mijn paardje.'

De volgende morgen in alle vroegte al reed hij naar de stad Kanvoleis en verkocht zijn paardje Melissa aan een burger voor een nieuwe helm en nieuwe laarzen. Toen hij weg liep, strekte het dier hem zijn kop met een lange nek na, hij liep door en keek niet meer om. Toen bracht een knecht van de hertog hem een rode hengst, een jong en sterk dier, en een uur later kwam de hertog zelf in een tweegevecht tegen hem uit. Er kwamen velen kijken, omdat er een edelman aan het toernooi deelnam. In de eerste ronde kreeg geen van beiden de overhand, omdat de hertog van Brabant de jongeling ontzag. Maar toen ontstak hij in woede over de dwaaze jongeling en rende zo heftig op hem in dat Marcel ruggelings ten val kwam, in de stijgbeugel bleef hangen en door de rode hengst werd meegesleurd.

Terwijl de avonturier met wonden en builen overdekt in een tent der bedienden van de hertog lag en werd verpleegd, weerklonk in de stad en in het kamp de mare dat Gachmuret, de wereldberoemde held, was aangekomen. In pracht en praal deed hij zijn intrede, zijn naam ging hem lichtend vooruit als een ster, de roemruchte ridders fronsten hun voorhoofd, maar de arme onbeduidende begroetten hem

met gejubel, en de mooie Herzeloyde keek hem blozend na. Daags daarna kwam Gachmuret op zijn gemak naar de weide gereden, begon uit te dagen en te redetwisten en tilde de ene roemruchte ridder na de andere uit het zadel. Men sprak alleen nog over hem, hij was de winnaar, hem kwam de hand en het land van de koningin toe. Ook de zieke Marcel kwam het gepraat ter ore dat in het kamp omging. Hij hoorde dat Herzeloyde voor hem verloren was, hij hoorde de lofzang op Gachmuret en hij keerde zich zwijgend naar de wand van zijn tent, klemde zijn tanden op elkaar en wilde dat hij dood was. Maar hij hoorde nog meer. Hij kreeg bezoek van de hertog die hem kleren ten geschenke gaf en ook over de winnaar sprak. En Marcel hoorde dat koningin Herzeloyde er van liefde tot Gachmuret blozend en bleek uitzag. Over deze Gachmuret echter hoorde hij dat hij niet alleen een ridder was van koningin Anflise van Frankrijk, maar dat hij ook in het land der heidenen een zwarte Moor-se vorstin had achtergelaten, wier echtgenoot hij was geweest. Toen de hertog was heengegaan, stond Marcel moeizaam van zijn legerstede op, trok zijn kleren aan en ging ondanks de pijn naar de stad om de winnaar Gachmuret te zien. En hij zag hem, een geweldige bruine krijgsman, een zware reus met kolossale ledematen. Hij kwam hem voor als een slachter. Hij wist het slot binnen te glippen en zich onopgemerkt onder de genodigden te mengen. Toen zag hij de koningin, de tedere meisjesachtige vrouw, van geluk en schaamte blozen en de vreemde held haar mond bieden. Tegen het einde van het feestmaal herkende zijn beschermheer, de hertog, hem echter en riep hem bij zich.

‘Staat u mij toe,’ zei de hertog tegen de koningin, ‘dat ik u deze jonge ridder voorleid. Hij heet Marcel en is een zanger, wiens kunst ons dikwijls in verrukking heeft gebracht. Zo u dat wilt, zal hij voor ons een lied ten gehore brengen.’

Herzeloyde knikte de hertog en ook de ridder vriendelijk toe, glimlachte en liet een luit brengen. De jonge ridder was

bleek, hij maakte een zeer diepe buiging en nam aarzelend de luit aan die hem werd gebracht. Maar toen streek hij snel met zijn vingers over de snaren, richtte zijn blik lijnrecht op de koningin en zong een lied dat hij vroeger eens in zijn geboorteland had geschreven. Als refrein voegde hij na ieder couplet echter twee eenvoudige strofen in, welke droevig klonken en uit zijn verwonde hart opwelden. En deze twee strofen, welke die avond in het kasteel voor het eerst weerklonken, werden spoedig in de wijde omtrek bekend en veel gezongen. Zij luiden:

*Plaisir d'amour ne dure qu'un moment,
Chagrin d'amour dure toute la vie.*

Toen hij het lied beëindigd had, verliet Marcel het kasteel, uit de vensters waarvan het felle kaarslicht hem nastroomde. Hij keerde niet naar de tenten terug, maar trok in een andere richting de stad uit, het nachtelijk duister binnen om ontdaan van het ridderschap als luitspeler een zwervend bestaan te leiden.

De feesten zijn vervlogen en de tenten tot stof vergaan, de hertog van Brabant, de held Gachmuret en de mooie koningin zijn al vele honderden jaren dood; niemand heeft meer weet van Kanvoleis en van het toernooi rond Herze-loyde. Door de eeuwen heen is niets overgebleven dan hun namen, die ons vreemd en verouderd in de oren klinken, en die verzen van de jonge ridder. Die worden nu nog gezongen.

8 Hannes

In een klein stadje woonde een welgestelde ambachtsman, die voor de tweede keer was getrouwd. Uit zijn eerste huwelijk had hij een zoon, die sterk en lomp was; zijn tweede zoon, Hannes, was echter een fijngevoelige jongen, die van jongs af aan voor ietwat onnozel werd versleten.

Na de dood van zijn moeder brak er een hachelijke tijd voor Hannes aan; zijn broer verachtte en mishandelde hem, en zijn vader gaf altijd zijn broer gelijk, want hij geneerde zich dat hij zo'n domme zoon had. Hannes kreeg namelijk steeds meer de naam van een heel beperkt kind, omdat hij niet deelde in het jolijt en de liefhebberijen van andere jongens, erg weinig zei en zich alles liet welgevallen. Sinds hij de toevlucht tot zijn moeder moest missen, had hij de gewoonte aangenomen om voor de stadspoort door de weiden en tuinen te zwerven, zo vaak hij vrijelijk het vaderlijk huis kon verlaten.

Daar buiten bleef hij soms halve dagen en vond vertier in het bekijken van gewassen en bloemen, in zijn poging de verschillen en soorten in stenen, vogels, kevers en andere dieren te leren kennen en in zijn vriendschappelijke omgang met al deze dingen en schepsels. Dan was hij dikwijls helemaal alleen, maar niet altijd. Niet zelden sloten kleine kinderen zich bij hem aan en het bleek dat Hannes, die met de jongens van zijn eigen leeftijd in het geheel niets gemeen kon hebben, heel kameraadschappelijk wist om te gaan met veel kleinere kinderen. Hij wees hun de groeiplaatsen der

bloemen, speelde met hen en vertelde hun verhalen; hij droeg ze als ze moe waren en bemiddelde wanneer ze onderling ruzie hadden.

In het begin zag men met lede ogen dat de kleintjes met hem meegingen. Daarna raakte men eraan gewend, en menige moeder was blij dat zij haar kinderen af en toe aan de hoede van de jongen kon toevertrouwen.

Na enkele jaren moest Hannes weliswaar ook van deze beschermelingen onaangenaamheden ondervinden. Zodra zij aan zijn toezicht ontgroeiden en van iedereen hoorden hoe onnozel Hannes wel was, ontliepen hem de meer opgevoeden en dreven de botteriken de spot met hem.

Wanneer dat hem te zeer verdroot en kwelde, vluchtte hij alleen de tuinen of het bos in, lokte de geiten met kool en de vogels met broodkruimels en verheugde zich in het gezelschap der bomen en dieren, van wie hij ontrouw noch vijandigheid te duchten had. Hij zag op hoge onweerswolken God aan de aarde voorbijtrekken en zag op stille landwegen de Heiland lopen, en als hij hem zag, verborg hij zich in het struikgewas en wachtte met kloppend hart tot hij voorbij was.

Toen de tijd aanbrak dat hij een sociale status en beroep moest kiezen, nam hij geen dienst in de werkplaats van zijn vader, zoals zijn broer had gedaan, maar ging de stad uit naar de boerderijen en was als herder werkzaam. Schapen en geiten, varkens en rundvee en zelfs ganzen dreef hij naar de wei. Zijn dieren bleven ongedeerd en al gauw kenden zij hem en hielden zij van hem, ze begrepen zijn lokroep en volgden hem liever dan andere hoeders. Dat viel de stedelingen en boeren weldra op en na enkele jaren werden de grootste en mooiste kudden aan de jonge herder toevertrouwd. Maar wanneer hij in de stad naar de markt moest, liep hij met een deemoedige en verlegen tred, de leerlingen hielden hem voor de gek, de schoolkinderen riepen hem spotnamen na en zijn broer keerde hem verachtelijk en zon-

der groet de rug toe. De laatste boorde hem, toen hun vader het slachtoffer van een epidemie was geworden, ook meer dan de helft van zijn erfdeel door de neus, zonder dat Hannes daar acht op geslagen of protest tegen aangetekend had. Wat hij van zijn herdersloon opspaarde, schonk hij zo af en toe weg aan kinderen en arme mensen, dikwijls ook kocht hij voor een koe of een geit, waar hij bijzonder op gesteld was, een halsband met een heldere klok eraan.

Zo gingen ettelijke jaren voorbij, en Hannes was niet jong meer. Van het leven der mensen wist hij weinig af, maar hij was volledig op de hoogte met de wind en het weer, de groei van het gras en de oogst, het vee en de honden, hij kende al zijn vele dieren stuk voor stuk naar hun schoonheid en kracht, naar hun karakter en leeftijd, en behalve het vee kende hij allerlei vogels, hun gewoonten en soorten, verder hagedissen, slangen, kevers, bijen, vliegen, marters en eekhoorns. Ook wist hij alles van planten en kruiden, en had hij verstand van de grond en het water, de jaargetijden en de maangestalte. Hij beslechtte ruzie en jaloezie onder zijn dieren en genas ze wanneer ze ziek waren, bracht verweesde jongen met zorg groot en dacht niet dat hij in zijn leven ooit iets anders zou doen dan het werk van een schaap- en koeherder.

Op zekere dag lag hij aan de zoom van het bos in de schaduw en hield zijn vee in het oog; toen kwam er vanuit de stad een vrouw aangelopen, die zonder hem te zien in zijn nabijheid het bos binnendrong. Daar zij er opgewonden en verdrietig uitzag, keek hij haar na, en even later zag hij dat zij voornemens was een ongeluk te begaan, want zij bond een touw aan de tak van een beuk en maakte aanstalten de lus om haar hals te leggen.

Hannes spoedde zich er behoedzaam heen, legde zijn hand op haar schouder en weerhield haar van haar voornemen. Geschrokken liet de vrouw het erbij en keek hem vijandig aan. Toen dwong hij haar te gaan zitten, en terwijl hij

met haar praatte als met een ontroostbaar kind, bewoog hij haar ertoe hem haar verdriet en haar hele geschiedenis te vertellen. Ze zei dat zij niet langer met haar man kon leven, en toch beluisterde en merkte hij wel dat zij van haar man hield. Hij liet haar praten en klagen, tot zij wat gekalmeerd was. Toen probeerde hij haar te troosten, praatte over andere dingen, vertelde over zijn werk, over het bos en de kudden, en ten slotte vroeg hij haar huiswaarts te keren en nog eens met haar man te praten. Zachtjes huilend ging zij heen en geruime tijd zag en hoorde hij niets meer van haar.

Maar tegen de herfst kwam deze vrouw op een keer terug, in gezelschap van haar man en haar zwager. Zij was vrolijk en dankbaar, vertelde de herder het verhaal van hun verzoening, nodigde hem uit haar in de stad te bezoeken en verzocht Hannes, op haar zwager wijzend, ook hem zijn raad en troost niet te onthouden. Haar zwager klaagde zijn nood: zijn molen was afgebrand en daarbij was zijn zoon omgekomen; en in de wijze waarop de schaapherder naar hem luisterde, hem aankeek en hem vertroostte, lag een merkwaardige rust en kracht. Zonder zich daarvan bewust te zijn, verzachtte hij het leed van de ongelukkige en schonk hij hem nieuwe levensmoed. Dankbaar verlieten de stedelingen hun vertrooster.

Het duurde niet lang of de zwager van die vrouw kwam weerom en bracht een vriend mee die raad nodig had, de vriend keerde later met een andere terug, en na enkele jaren sprak de hele stad erover dat de schaapherder Hannes in staat was geesteszieken te genezen, geschillen te beslechten, radelozen met raad en wanhopigen met bemoedigende woorden een hart onder de riem te steken.

Nog altijd dreven velen de spot met hem, maar vrijwel iedere dag zocht de een of andere smekeling hem op. Een jonge verkwister en nietsnut bracht hij weer op het rechte pad, zwaar beproefden schonk hij lankmoedigheid en hoop, en het baarde groot opzien toen twee rijke met elkaar in on-

min levende families zich door zijn bemiddeling verzoenden.

Sommigen spraken van bijgeloof en tovenarij; maar aanzien de herder van niemand ten dank enigerlei beloning aanvaardde, raakten alle verwijten kant noch wal, en men ging naar de bescheiden man toe als naar een heilige kluizenaar. Verhalen en sagen over zijn persoon en zijn leven waren alom geliefd; men zei dat de dieren uit het bos hem volgden en dat hij de taal der vogels verstond, hij zou regen kunnen opwekken en de bliksem kunnen afwenden.

Tot degenen die nog altijd met minachting en afgunst over Hannes spraken, behoorde vooral zijn oudere broer. Hij noemde hem een gek en een gekkenvanger, en op een avond bij een drinkgelag verstoutte hij zich zijn broer ter verantwoording te roepen om aan diens gedoe een eind te maken. Zich aan zijn woord houdend, begaf hij zich de volgende dag met twee metgezellen op weg, zocht de herder op en trof hem aan op een afgelegen hei. Hannes ontving hem vriendelijk, bood hem brood en melk aan, vroeg hoe het met hem zelf en zijn gezin ging en nog voordat de broer boze woorden had kunnen spreken, ontroerde en kalmeerde het wezen van de herder hem dermate dat hij hem om verging vroeg en berouwvol huiswaarts keerde.

Dit laatste voorval snoerde alle kwaadwilligen de mond, men vertelde het met steeds nieuwe bijzonderheden en een jongeman schreef er een gedicht over.

Toen Hannes vijfenvijftig jaar oud was geworden, brak er voor de stad een moeilijke tijd aan. Het begon met een burgertwist om 's keizers baard, waarbij bloed vloeide en grimmige vijandschappen ontstonden. Enkele onverhoedse sterfgevallen werden bij geruchte als gifmoorden gedoodverfd, en terwijl de gemeenschap nog bol stond van opwindning en partijtwist, brak er in het stadje een epidemie uit, die begon met een schrikwekkende kindersterfte, daarna ook volwassenden te lijf ging en binnen enkele weken een vierde van de

bevolking uit het leven wegrukte.

Juist in deze barre tijd stierf de oude burgemeester van de stad, en in de door burgervete en ziekte geteisterde gemeenschap kreeg moedeloosheid en vertwijfeling de overhand. Dievenbendes maakten alles onveilig, iedereen behalve de spitsboeven was de kluts kwijt, dreigbrieven joegen de rijken schrik aan en de armen hadden niets te eten.

Toen kwam op zekere dag Hannes naar de stad om enkele van zijn beschermelingen op te zoeken. De een trof hij dood, de ander ziek, een derde verweesd en verarmd aan, huizen stonden leeg, en in de straten heerste schrik, angst en wantrouwen. Terwijl hij over het marktplein liep en hij zielepijn gevoelde om de grote ellende in zijn vaderstad, werd hij door velen uit de menigte herkend. Een zwerm hulpzoekenden zat hem op de hielen en liet hem niet ontsnappen. Voor het raadhuis werd hij, zonder te weten hoe dat in zijn werk ging, het bordes opgeduwd en zag hij zich plotseling oog in oog met een grote volksmenigte die naar troostrijke en hoopgevende woorden smachtte.

Toen beving hem de drang om verlichting te brengen en wel te doen, hij strekte zijn armen uit en begon het verstommende volk toe te spreken. Hij sprak over ziekte en dood, zonde en verlossing en eindigde met een troostrijk verhaal. Gisteren, vertelde hij, had hij op de heuvel boven de stad Jezus zien staan, de wereldverlosser, die onderweg was om alle misère te verhelpen. En terwijl hij dat vertelde en zijn gezicht van medelijden en liefde straalde, wilde het menig-een voorkomen dat hij zelf de verlosser was en hun door God als redder was gezonden.

'Breng hem hierheen!' riep de menigte, 'breng ons de heiland om ons te helpen!'

Pas nu werd Hannes met schrik gewaar welk een storm van ongeduldige hoop hij had ontketend. Zijn geest verduisterde en werd moe, voor de eerste keer voelde hij dat 's werelds misère machtiger en groter was dan zijn eigen vertrou-

wen. De ongelukkigen, die voor hem stonden, was het niet meer voldoende om over de heiland te horen, zij wilden hem zelf in hun midden zien, zijn handen beetpakken en zijn stem horen, om niet tot wanhoop te vervallen.

‘Ik zal voor jullie tot hem bidden,’ zei hij met vermoeide stem, ‘ik zal drie dagen en drie nachten naar hem zoeken en hem smeken met mij mee te komen en jullie te helpen.’

Afgemat en in de war bereikte de profeet door de krioelende massa, over de brug en de poort door, het vrije veld waar de laatsten hem verlieten. Bedroefd kwam hij bij het bos en zocht met bezwaarde gedachten die plaatsen op waar hij op andere momenten bijwijken de nabijheid van God had gevoeld. Biddend, maar zonder hoop doolde hij rond, ternegereslagen door de misère van het duizendtal. Buiten zijn wil om was hij van een herder en kindervriend een zielzorger voor velen geworden, velen had hij geholpen en velen gered, en nu was alles tevergeefs geweest, en hij moest zien dat het kwaad op aarde onuitroeibaar was en triomfeerde.

Toen hij de vierde dag gebogen en langzaam de stad binnenging, was zijn gezicht oud en zijn haar wit geworden. Zwijgend stond het volk hem op te wachten en menigeen knielde neer waar hij voorbijkwam.

Hij eindigde zijn leven echter met een leugen, die toch de waarheid was.

‘Heb je God gezien? En wat heeft Hij tegen je gezegd?’ vroeg het volk hem.

En hij sloeg zijn ogen ten hemel en gaf ten antwoord: ‘Al-dus heeft Hij tegen mij gesproken: “Ga heen en sterf voor je stad, zoals Ik voor de wereld ben gestorven.”’

Een ogenblik beving schrik en teleurstelling de grote menigte. Toen sprong een oude man vloekend op en spuwde de profeet in zijn gezicht. En toen kwam Hannes ten val en viel zonder een kik te geven ten prooi aan de woede van het volk.

9 De verteller

In een hoog in de Toscaanse Apennijnen gelegen klooster, waar hij te gast was, zat aan het raam van zijn knusse kamer een hoogbejaarde geestelijke. Buiten brandde de voorzomerzon op de muren, op de smalle, vestingachtige binnenplaats, de stenen trappen en de steile, geplaveide rijweg, die vanuit het groene dal zinderend en moeizaam bergopwaarts naar het klooster leidde. Verder weg lagen groene, vruchtbare dalen, waar in de tuinen olijven, maïs, ooft en wijnranken rijpten, lichte kleine gehuchten met helle muren en ranke torens, daar achter de hoge, kale, roodachtige bergen, met her en der ommuurde boerderijen en kleine witte landhuizen.

Op de brede vensterbank had de oude man een klein boek voor zich liggen. Het was ingebonden in een stuk perkamenten handschrift, waarvan de vermiljoenkleurige initialen krachtig schitterden. Hij had er in zitten lezen en streek nu spelenderwijs met zijn witte hand over het boekje, met een peinzende glimlach en zachtjes met zijn hoofd schuddend. Het bandje was niet zomaar afkomstig uit de kloosterbibliotheek en zou daar ook niet in hebben gepast; want het bevatte noch gebeden, noch meditaties, noch de *Vitae Patrum*, maar een aantal novellen. Het was een in het Italiaans geschreven novellenbundel, pas kortelings verschenen, en op de fraai gedrukte bladzijden ervan stonden allerlei edele en onedele dingen: tedere ridder- en vriendschapsgeschiedenissen naast doortrapte schelmerijen en sappige verhalen

over huwelijksbedrog.

Ondanks zijn milde uiterlijk en ondanks zijn hogere kerkelijke waardigheden had meneer Piero geen reden om aanstoot te nemen aan deze wereldse en onkiese verhalen en kluchten. Hij had zelf een aardig stuk van de wereld gezien en genoten, en hij was zelf schrijver van talrijke novellen, waarin de neteligheid der onderwerpen wedijverde met de fijnzinnigheid van de uitbeelding. Zo goed als hij in zijn jonge jaren had geweten hoe hij knappe vrouwen het hof moest maken en hoe door verboden vensters naar binnen te klimmen, zo goed en bondig had hij later geleerd zijn eigen en andermans avonturen te vertellen. Hoewel hij nooit een boek had gepubliceerd, kende men hem en zijn verhalen door heel Italië. Hij hield van een meer exquise wijze van presentatie: hij liet zijn werkstukken, ieder klein stuk voor zich, in sierlijk schrift overschrijven en zond zo'n bladzijde of schrift nu eens aan deze, dan weer aan gene van zijn vrienden ten geschenke, steeds voorzien van een vleierende of geestige opdracht. Deze kostbare perkamenten gingen eerst in de bisschoppelijke residenties en hoven van hand tot hand, werden naverteld en steeds weer overgeschreven, en vonden hun weg naar stille, afgelegen kastelen, naar reis-koetsen en schepen, naar kloosters en pastorieën, naar schilderateliers en vrijmetselaarsloges.

Nu was het weliswaar reeds enkele jaren geleden sinds de laatste galante novelle van zijn schrijftafel de wijde wereld was ingegaan, en er waren reeds in verschillende steden boekdrukkers, die als de wolven op zijn dood wachtten, om dan terstond verzamelbundels van zijn novellen samen te stellen. Meneer Piero was oud geworden, en van het schrijven was voor hem het plezier af. Ook had met het ouder worden zijn gemoed allengs de galante en geestige onderwerpen de rug toegekeerd en neigde weliswaar niet tot ascese, maar toch tot een dieper, nadenkend beschouwen van het geheel en ieder ding afzonderlijk. Een gelukkig en gevuld

leven had tot dusver zijn verstand alleszins met werkelijkheid gevoed en van piekeren verre gehouden; nu kwam er zo nu en dan een uur, waarin hij in plaats van de kleine bonte wereld van het tijdelijke de grote ruimtes van het eeuwige in ogenschouw nam en over het merkwaardig en onverbreekelijk met het oneindige vervlochten eindige in stille bewondering verzonk. Vrolijk en vrijmoedig als zijn vroegere denken waren ook deze bespiegelingen; hij voelde zonder klagen dat zijn rusttijd gekomen en de herfst aangebroken was, wanneer de rijpe vrucht haar streven beu wordt en zich, moe wordend, naar de moederlijke aarde neigt.

Peinzend en genietend keek hij van zijn boek op naar het vrolijke zomerlandschap. Hij zag boeren op het veld werken, aangespannen paarden voor halfbeladen wagens bij de tuinhekken staan, zag een haveloze bedelaar op de lange witte weg lopen. Met een glimlach nam hij zich voor die bedelaar iets te geven wanneer hij naar boven naar het klooster zou komen, en opstaande keek hij met speels medelijden over de weg met zijn grote bocht rond de beek en de molen en over de steile, warme straatweg voor de poort, waarop een eenzame kip dromerig en onvast liep en waarlangs op de zinderende muren de hagedissen speelden. Zij liepen haastig, bleven stil ademend staan, bewogen zacht en zoekend hun mooie nek en hun donkere harde ogen, zogen met welbehagen de van warmte trillende lucht in en gingen er, door onbekende besluiten daartoe aangezet, plotseling weer bliksemsnel vandoor, verdwenen in smalle kieren tussen de stenen en lieten hun lange staarten naar buiten hangen. Onderwijl had de toeschouwer dorst gekregen. Hij verliet de kamer en liep door de koele slaapvertrekken naar de in slaap verzonken kruisgang. Hulpvaardig trok broeder tuinier de zware emmer voor hem uit de diepte van de koele regenput, waarin de vallende druppels onzichtbaar op een klinkend wateroppervlak ketsten. Hij vulde een beker, plukte uit de goed onderhouden citroenstruiken

een gele, rijpe vrucht en kneep het sap daarvan in zijn drinkwater uit. Toen dronk hij met langzame teugen.

In zijn kamer en aan het raam teruggekeerd liet hij stil genietende blikken over de dalen, tuinen en bergketens dwalen. Bereikte zijn blik een tegen de berghelling aangevlijde hoeve, dan stelde hij zich in zijn geest een zonnige koetspoort voor, waaronder knechten met gevulde manden, zweetende trekpaarden en breedbekkige ossen, schreeuwende kinderen, haastige kippen, brutale ganzen en roze deernen in en uit liepen. Viel zijn oog hoog op een bergkam op een statig, steil opvlammend cipressenpaar, dan stelde hij zich voor hoe hij, met een veer op zijn hoed, een amusant boekje in zijn zak en een lied op de lippen, daaronder als een wandelaar zat uit te rusten. Waar een bosrand zijn gekartelde schaduw over een lichte weide verbreidde, daar rustte zijn blik in de voorstelling van een zomers gezelschap: hij zag jonge mensen in de anemonen uitrusten en de tijd verdrijven met gebabbel en geflirt, zag aan de rand van het bos grote, platte manden met koude spijzen en fruit klaarliggen en half verzonken in de koele bosgrond smalhalzige wijnkruiken, waar men bovendien thuis ijsblokjes in had gedaan.

Hij was gewend zich in het bekijken van de zichtbare wereld te verlustigen, zodat, wanneer ander vermaak ontbrak, ieder stuk land of wereld, van zijn raam of reiswagen uit gezien, voor hem een tijdverdrijf werd, waarbij de menigvuldige bezigheden en beslommeringen der mensen hem als superieure toeschouwer tot glimlachen brachten. Want hij gunde een ieder wat deze bezat en voorstelde, en hij had ook goede redenen om te geloven dat een kerkvorst in het oog van God weinig meer betekende dan een of andere arme knecht of een boerenkind. En terwijl hij, pas sinds kort aan de stad ontsnapt, zijn oog te goed deed aan de groene vrijheid, keerde zijn beweeglijke geest na velerlei vluchten terug naar de vrolijke velden van zijn jeugd, als zag hij deze

in het beeld van het lichte landschap tot een in zijn ouderdom behaaglijke terugblik voor zich uitgebreid. Met navreugde herinnerde hij zich menige dag van plezier, menige vrolijke jachtpartij toen hij nog geen rokken droeg, hete snelle ritten op zonnige wegen, nachten vol gezang, gebabbel en bekergerinkel, Donna Maria de trotse, Marietta de molenaarster en de herfstavonden waarop hij de blonde Giuglietta had bezocht.

Neergezeten hield hij zijn oog gevestigd op de roodbruine keten der hoge bergen, als verbleef daar in de verte zichtbaar nog een glans en geur van destijds, als brandde daar een lang ondergegane zon nog voort. Zijn herinnering keerde terug naar de tijd dat hij geen jongen meer en toch nog geen jongeling was. Dit alleen had hij reddeloos verloren; dat was het enige wat zich in zijn leven nooit had herhaald en wat ook de herinnering niet meer volledig vermocht op te roepen – dat voorjaarsachtige, smachtende gevoel van opbloei. Hoe had hij toen naar kennis gehongerd, naar een betrouwbaar bericht over de wereld en het leven als man, over het wezen van de vrouw en van de liefde! En hoe rijk en onbewust gelukkig was hij in dat pijnlijk dorstende smachten geweest! Wat hij later had gezien en genoten, was mooi, was verrukkelijk geweest; maar mooier, verrukkelijker en gelukzaliger was dat fantastische dromen, waren die voorgevoelens en dat smachten geweest.

Een heimwee naar die tijd be kroop de oude man. Slechts één van die uren nog eenmaal te hebben, toen hij tastend voor het gordijn van het leven en van de liefde stond, nog niet wetend wat hij daarachter vinden zou en of hij daarnaar verlangen of het vrezen moest! Nog eenmaal blozend de gesprekken van zijn oudere vrienden af te luisteren en bij het groeten van iedere vrouw, van wier liefdeleven men het een en ander wist of bevroedde, tot in zijn hart te sidderen!

Piero was er niet de man naar om te treuren over herinneringen en zijn welbevinden op te offeren aan een jacht naar dromen. Met een plotselinge grimas begon hij zachtjes de melodie van een oud vrolijk liedje door zijn tanden te fluiten. Toen greep hij opnieuw naar de novellenbundel en schiep er behagen in om door de kleurrijke dichtertuin te wandelen, waar het schitterde van de prachtige kostuums, terwijl de bekkens der fonteinen weergalmden van het gekrijs van badende meisjes en in het struikgewas het geminneloos van verliefde paartjes te horen was. Her en der knikte hij herkendend en voldaan een goede woordspeling toe, her en der leek een pointe hem goed geslaagd, een krachtwoord wel op zijn plaats, een kleine wulpse bijzin, door deze in schijn weg te moffelen, handig en bekoorlijk in het volle licht geplaatst; soms ook dacht hij met een corrigerend gebaar: dat zou ik anders hebben gedaan. Menige zin las hij halffluid, de toonval uitproberend. Vrolijkheid verbreidde zich over zijn wijze gezicht en ontstak kleine pretlichtjes in zijn ogen.

Maar zoals het kan gebeuren dat ongewild een deel van onze ziel, terwijl wij met het een of ander bezig zijn, door verre streken dwaalt en stilstaat bij voorstellingen die méér dan fantasieën en minder dan herinneringen zijn, zo was een deel van zijn gedachten, zonder dat hij daar echt weet van had, in die ver verwijderde, vroege lentetijd van zijn jeugd gebleven en fladderde onzeker rond haar rustende geheimen, zoals de nachtvlinders rond een verlicht en gesloten venster gonzen.

En toen na een uur het vermakelijke boek opnieuw terzijde gelegd op de stoel lag, waren deze verdoolde gedachten nog niet teruggekeerd, en om ze huiswaarts te roepen, ging hij hen zo ver in de verte achterna dat hij er zin in kreeg om daar nogmaals een poosje uit te rusten. Met zijn hand greep hij spelenderwijs een klaarliggend strookje papier, nam een pen van zijn schrijftafel en begon fijne lijntjes te

krabbelen. Een lange, ranke vrouwengestalte tekende zich af op het papier, met stille vreugde bracht de blanke, zachte priesterhand liefdevol een arcering aan in de plooiën en zomen; alleen het gezicht was en bleef een stompzinnig masker, daarvoor was zijn vaardigheid niet toereikend. Terwijl hij hoofdschuddend de starre lijnen van de mond en van de ogen enkel zwarter en stijver zag worden, veranderde het daglicht zich steeds meer, en eindelijk opkijkend zag Piero de bergen door een rode gloed omstraald. Hij leunde in het raam, zag in het gulden stofgeflonker van de weg het vee en de wagens, de boeren en vrouwen huiswaarts keren en hoorde in nabije dorpen kloggelui opklinken en, toen dit weggestorven was, heel ver weg en fijn nog een diep gezoem, uit de een of andere verder weg gelegen stad, wellicht uit Florence. In het dal hing een rozekleurige avondgeur, en bij het naderen van de schemering werden de bergen plotseling fluweelblauw en de hemel opaal van kleur. Piero knikte naar de donkerende bergen, bedacht tegelijk dat het nu tijd was voor de avondmaaltijd en vervoege zich met langzame passen trapopwaarts naar de eetkamer van de abt.

Naderbij komend hoorde hij ongebruikelijk vrolijke klanken, die op de aanwezigheid van gasten duiden, en bij zijn binnenkomst stonden twee vreemdelingen uit hun stoel op. De abt stond eveneens op.

‘Je bent laat, Piero,’ zei hij. ‘Mijne heren, op hem hebben wij gewacht. Mag ik zo vrij zijn, Piero – dit hier is meneer Luigi Giustiniani uit Venetië en zijn neef, de jonge heer Giambattista. De heren komen uit Rome en Florence, en zouden mijn bergnest wel nauwelijks hebben opgezocht, als niet jouw roemruchte aanwezigheid die men hun in Florence heeft yerraden, hen hierheen had gelokt.’

‘Werkelijk?’ lachte Piero. ‘Maar misschien ligt het toch anders en gaven de heren gewoon gehoor aan de stem van hun bloed, die hen aan geen enkel klooster voorbij zou mogen laten gaan.’

‘Waarom dan?’ vroeg de abt verwonderd, en Luigi lachte.

‘Meneer Piero schijnt alwetend,’ zei hij vrolijk, ‘dat hij ons zo onverwacht op oude familiegeschiedenissen onthaalt.’

Nu vertelde hij de abt in het kort de merkwaardige geschiedenis van zijn voorvader. Deze zag op zekere dag namelijk, als heel jonge, nog niet lang in een pij gehulde monnik, dat hij als de enige mannelijke drager van zijn naam was overgebleven, daar de hele mannelijke stam der Giustiniani voor Byzantium te gronde was gegaan. Opdat het geslacht niet zou uitsterven, ontsloeg de paus hem van zijn gelofte en verbond hem in de echt met de dochter van de doge. Hij kreeg met haar drie zonen; maar nauwelijks waren die volwassen en uitgehuwelijkt aan vrouwen uit de meest invloedrijke families, of de vader keerde naar zijn klooster terug, waar hij in de strengste ascese leefde.

Piero was op zijn ereplaats gaan zitten en beantwoordde op zijn voorname wijze de hoffelijkheden, die de zachtsprekende Venetianen als olie van de mond dropen. Hij was wat moe, maar daar liet hij niets van merken en terwijl op de vis het gevogelte en op de lichte, pittige wijn uit Bologna een krachtige, oude chianti volgde, werd hij zienderogen geanimeerder.

Toen de schotels waren afgedragen en naast de bekers enkel nog de wijnkruik en een schaal met vruchten op tafel stonden, was het in de kamer al bijna donker. Door de smalle, zwaar gemetselde vensterbogen blauwde de nachtelijke hemel naar binnen, en ook toen de kandelaars ontstoken waren, bleef zijn gloed nog lang zichtbaar. Onder de vensters waren zo nu en dan uit de diepte van het dal zomeravondgeluiden te beluisteren, nu eens een ver hondegeblaf, dan uit de richting van de molen gelach, gezang of luitspel, dan weer op de weg de langzame dubbele tred van een liefdespaar. In rustige golven stroomde de zoele, naar de velden geurende lucht naar binnen, kleine nachtvlinders met grijze, zilverbestofte vleugels van fluweel cirkelden dolend

rond de kaarsen, waarlangs het kaarsvet tot dikke baarden neerdrupte.

Aan tafel deden spotternijen, woordspelingen en anekdotes de ronde. Het gesprek, dat met politiek nieuws en de laatste grappen over het Vaticaan ingezet en toen een wending naar het literaire genomen had, bleef ten slotte bij liefdeskwesties en liefdeservaringen hangen, waarbij de jonge gasten het ene voorbeeld na het andere te berde brachten, in antwoord waarop de abt zwijgend knikte, maar Piero opmerkingen en inzichten gaf, waarvan het wezen even vakkundig grondig als hun vorm precies was. Hij hechtte echter meer waarde aan genoeglijke afwisseling dan aan strikte consequentie, en nauwelijks had hij de bewering gewaagd dat een kundig man ook in de dichtste duisternis aan onbedrieglijke kentekenen kon herkennen of een vrouw blond was of donker, of hij scheen zich zelf tegen te spreken met het volgende axioma, dat namelijk bij vrouwen en in de liefde drie even en licht donker was.

De Venetianen waren erop gebrand hem een of ander verhaal te ontlokken, en wendden alle kunsten aan om hem ongemerkt tot vertellen te verleiden. Maar de oude man bleef rustig en beperkte zich ertoe theorieën en uitspraken in het gesprek te werpen, waardoor hij de gasten spelenderwijs het ene verhaal na het andere ontlokte, waarvan hij elk geamuseerd inpaste in de schat van zijn angstwekkend rijke geheugen. Hij hoorde daarbij ook menige hem sinds lang bekende stof in een nieuwe, persoonlijke versie voordragen, zonder de plagiator te ontmaskeren; hij was oud en wijs genoeg om te weten dat goede oude verhalen nimmer mooier en amusanter zijn dan wanneer een nieuweling ze zelf meegemaakt denkt te hebben.

Maar ten leste werd de jonge Giambattista ongeduldig. Hij nam een slok van de donkerrode wijn, zette de beker op tafel en wendde zich tot de oude man. 'Hoogvereerde heer,' riep hij, 'u weet evengoed als ik dat wij allen van verlangen

sterven om uit uw mond een verhaal te horen. U hebt ons er nu toe verlekt dat wij minstens al een tiental verhalen hebben verteld, altijd in de hoop dat u een beter zou opdissen, al was het maar om ons te beschamen. Doet u ons het genoeg en verblijdt u ons met de een of andere oude of nieuwe novelle!

Piero verorberde bedachtzaam een in wijn gedompelde vijgesnipper en terwijl hij daarna slurpte, ging hij bij zich zelf te rade. 'U vergeet, waarde heer, dat ik geen lichtzinnig novellist meer ben, maar een oude man, die enkel nog het schrijven van een epigram voor zijn grafsteen rest.'

'Met uw verlof,' kwam Giambattista tussenbeide, 'u hebt zoëven nog woorden over de liefde gezegd, waar iedere jongeling trots op zou mogen zijn.'

Ook Luigi begon hem te smeken. Piero glimlachte merkwaardig. Hij had besloten toe te geven, doch een verhaal te vertellen, waarvan hij mocht verwachten dat het de jongemannen zou teleurstellen. Rustig schoof hij de drievlammi-ge kandelaar verder van zich af, dacht even na, wachtte tot allen stil werden en hun bekers hadden gevuld, en begon te praten.

De kaarsen wierpen hoekige schaduwen op de brede tafel, waarop enkele bruine en groene vijgen en gele citroenen verspreid lagen. Door de hoge vensterbogen ademde, koeler wordend, de nacht, die inmiddels de heldere hemel donker gemaakt en met sterren overdekt had. De drie toehoorders waren in hun diepe stoelen achteruit gaan zitten en keken voor zich omlaag naar de roodstenen vloer, waarop de schaduw van het tafelkleed zich licht golvend bewoog. In de molen en ver weg in het dal was alles verstomd, en het was zo stil dat men in de verre verte een moe paard stapvoets over het harde wegdek hoorde lopen — zo langzaam dat men niet kon onderscheiden of het naderbij kwam of zich verwijderde.

Piero vertelde:

‘Wij hebben deze avond meermaals over het kussen gesproken en erover geredetwist welke soort kus de meest verblijdende was. Het is aan de jeugd om dat te beantwoorden; wij oude mensen zijn over het beproeven en uitproberen daarvan heen en kunnen over dat soort belangrijke dingen alleen nog te rade gaan bij onze troebel geworden herinnering. Uit mijn bescheiden herinnering zal ik jullie dus de geschiedenis van twee kussen vertellen, van welke mij elke tegelijk als de meest zoete en meest bittere in mijn leven is voorgekomen.

Toen ik tussen zestien en zeventien jaar oud was, bezat mijn vader nog een landhuis aan de Bolognese zijde van de Apennijnen, waar ik het grootste deel van mijn jongensjaren heb doorgebracht, vooral die tijd tussen mijn knapenjaren en jongelingschap, die mij nu – of jullie het begrijpen of niet – als de mooiste in mijn hele leven voorkomt. Ik zou dat huis allang weer eens hebben opgezocht of het als rustoord voor mij zelf hebben verworven, als het niet door een ongelukzalige erfenis aan een van mijn neven was toegevalen, met wie ik bijna reeds van kindsbeen af slecht overweg had gekund en die trouwens een hoofdrol speelt in mijn verhaal.

Het was een mooie, niet al te warme zomer, en mijn vader bewoonde met mij en mijn zojuist genoemde neef, die hij te gast had gevraagd, het kleine landhuis. Mijn moeder leefde indertijd allang niet meer. Mijn vader was nog in de kracht van zijn leven, een goed geconditioneerde edelman, die ons jongens in het paardrijden en jagen, schermen en spelen, in *artibus vivendi et amandi* tot voorbeeld diende. Hij bewoog zich nog altijd soepel en bijna jeugdig, was mooi en fors gebouwd, en is spoedig nadien voor de tweede maal in het huwelijk getreden.

Mijn neef, die Alvise heette, was destijds drieëntwintig en, naar ik moet toegeven, een mooie jongeman. Niet alleen was

hij slank en goed gebouwd, droeg hij fraaie lange lokken en had hij een fris, roodwangig gezicht, maar hij bewoog zich ook elegant en gracieus, was een bruikbaar causeur en zanger, danste heel goed en genoot reeds toen de reputatie van een der meest benijde vrouwengunstelingen uit onze omgeving. Dat wij elkaar in het geheel niet mochten, had wel zijn gegronde redenen. Hij behandelde mij uit de hoogte of met een onverdraaglijk ironische welwillendheid, en daar ik verstandelijk mijn leeftijd vooruit was, beledigde deze neerbuijgende wijze om met mij om te gaan mij voortdurend tot in het diepst van mijn ziel. Ook had ik als een goed observator vele van zijn intriges en geheimen ontdekt, wat hem natuurlijk weer heel onaangenaam was. Enkele malen probeerde hij mij door een gehuicheld vriendschappelijk gedrag voor zich te winnen, maar ik ging er niet op in. Als ik een klein beetje ouder en gewiekster was geweest, dan had ik hem door dubbel zo aardig te zijn in de val laten lopen en hem bij goede gelegenheid ten val gebracht – succesvolle en verwende mensen zijn immers zo gemakkelijk te misleiden! Zo echter was ik weliswaar volwassen genoeg om hem te haten, maar nog te zeer een kind om andere wapenen dan preutsheid en koppigheid te kennen, en in plaats van hem zijn pijlen sierlijk vergiftigd weer toe te werpen, dreef ik ze door mijn machteloze verontwaardiging alleen mij zelf nog dieper in het vlees. Mijn vader, aan wie onze wederzijdse antipathie natuurlijk niet verborgen was gebleven, lachte erom en plaagde ons ermee. Hij was op de mooie en elegante Alvise gesteld en liet zich door mijn vijandig gedrag niet weerhouden hem veelvuldig uit te nodigen.

Zo leefden wij ook die zomer te zamen. Ons landhuis was fraai tegen de heuvel gelegen en zag over wijngaarden uit op de verre vlakte. Gebouwd werd het, voor zover ik weet, door een onder de heerschappij der Albizzi verbannen Florentijn. Een aardige tuin lag eromheen; mijn vader had rondom een nieuwe muur laten optrekken, en zijn wapen was boven het

portaal in steen uitgehouwen, terwijl boven de deur van het huis nog altijd het wapen van de eerste eigenaar hing, dat uit een brosse steen was gemaakt en nauwelijks nog herkenbaar was. Verder in de richting van het gebergte was het erg goed jagen; daar liep of reed ik te paard bijna alle dagen rond, hetzij alleen of met mijn vader, die mij destijds in de valkenjacht onderrichtte.

Als gezegd, ik was bijna nog een knaap. Maar toch was ik dat niet meer, doch stond midden in die korte, merkwaardige tijd, waarin tussen de verloren vrolijkheid van het kind en de nog niet vervulde manbaarheid de jonge mensen als tussen twee afgesloten tuinen over een hete weg lopen, wellustig zonder reden, zonder reden bedroefd. Natuurlijk schreef ik een grote hoeveelheid terzinen en dergelijke, maar ik was nog nooit op iets anders dan op poëtische droombeelden verliefd geweest, al meende ik te sterven van verlangen naar een werkelijke liefde. Zo liep ik in een voortdurende koorts rond, hield van de eenzaamheid en kwam mij zelf onuitsprekelijk ongelukkig voor. Mijn leed werd verdubbeld door het feit dat ik het zorgvuldig verborgen moest houden. Want noch mijn vader, noch die ellendige Alvisse zouden mij, naar ik precies wist, hun spot hebben bespaard. Ook mijn mooie gedichten verborg ik met meer voorzorg dan een vrek zijn dukaten, en wanneer het kistje mij niet meer veilig genoeg voorkwam, bracht ik de huls met de papieren naar het bos en begroef die daar, maar ik ging elke dag kijken of de huls er nog wel was.

Bij zulk een schatdelving zag ik eens toevallig mijn neef aan de zoom van het bos staan. Ik sloeg meteen een andere richting in, daar hij mij nog niet had gezien, maar hield hem in het oog; want ik had mij evenzeer uit nieuwsgierigheid als uit vijandschap aangewend hem voortdurend in de gaten te houden. Na enige tijd zag ik uit de velden een jonge dienstmaagd, die tot ons huishouden behoorde, te voorschijn komen en op de wachtende Alvisse toelopen. Hij sloeg

zijn arm om haar heupen, drukte haar tegen zich aan en verdween zo met haar in het bos.

Toen beving mij een soort koorts en tegelijk een gloeiende afgunst jegens mijn oudere neef, die ik vruchten zag plukken die voor mij nog te hoog hingen. Bij de avondmaaltijd vatte ik hem scherp in het oog, want ik dacht dat je op de een of andere manier aan zijn ogen of zijn lippen moest zien dat hij gekust en liefde gesmaakt had. Hij zag er echter net zo uit als anders en was ook even opgewekt en praatlustig. Van toen af aan kon ik noch die dienstmaagd, noch Alvisse aankijken, zonder een lichte huivering te bespeuren, die mij even aangenaam als onaangenaam was.

Rond die tijd – het liep tegen het hartje van de zomer – bracht mijn neef op zekere dag de tijding dat wij burens hadden gekregen. Een rijke man uit Bologna met zijn mooie jonge vrouw, die Alvisse beiden reeds geruime tijd kende, hadden hun landhuis betrokken, dat nog geen half uur van het onze verwijderd en iets lager tegen de berg lag.

Deze man was ook met mijn vader bekend, en ik geloof dat hij zelfs een verre bloedverwant was van mijn overleden moeder, die uit het huis der Pepoli stamde; maar dat weet ik niet zeker. Zijn huis in Bologna stond vlak bij het Collegio di Spagna. Het landhuis was echter het eigendom van zijn vrouw. Zij en hij, en ook reeds hun drie kinderen, van wie er destijds nog niet een was geboren, zijn nu allen gestorven, zoals behalve ik van allen die indertijd bijeen waren, enkel nog mijn neef Alvisse in leven is, en ook hij en ik zijn nu oude mannen, zonder dat wij elkaar weliswaar om die reden een beter hart toedragen.

Reeds de volgende dag ontmoetten wij bij een uitstapje die Bolognees. Wij begroetten hem, en mijn vader nodigde hem uit om hem met zijn vrouw spoedig te bezoeken. De man leek mij niet ouder dan mijn vader; maar het sloeg nergens op deze beide mannen met elkaar te vergelijken, want mijn vader was groot en van edelste gestalte, de ander

echter klein en lelijk. Hij was een en al hoffelijkheid jegens mijn vader, sprak ook enkele woorden tegen mij en beloofde ons de volgende dag te bezoeken, waarop mijn vader hem terstond allervriendelijkst aan tafel nodigde. De buurman bedankte en met veel complimenten en in opperste tevredenheid gingen wij uiteen.

Daags daarna liet mijn vader een goed maal bestellen en ook, ter ere van de vreemde dame, een bloemenkrans op tafel leggen. Wij verwachtten onze gasten in de opperste vreugde en spanning, en toen zij arriveerden, liep mijn vader hen tot onder de poort tegemoet en tilde de dame zelf van haar paard. Wij gingen daarop allen vrolijk aan tafel, en ik bewonderde tijdens de maaltijd Alvise nog meer dan mijn vader. Hij wist de vreemdelingen, vooral de dame, zoveel koddige, vleende en vermakelijke dingen te vertellen, dat iedereen in een goede stemming geraakte en het gesprek en het gelach geen moment stokte. Bij die gelegenheid nam ik mij voor die waardevolle kunst ook te leren.

Het meeste echter hield mij de aanblik van de jonge edelvrouwe bezig. Zij was uitzonderlijk mooi, groot en slank, prachtig gekleed, en haar bewegingen waren natuurlijk en bekoorlijk. Ik herinner mij precies dat zij aan haar naar mij toegekeerde linkerhand drie gouden ringen met grote stenen en om haar hals een driestenig gouden kettinkje met plaatjes droeg van Florentijnse makelij. Toen de maaltijd ten einde liep en ik haar genoegzaam had bekeken, was ook ik al dodelijk verliefd op haar en ervoer in alle werkelijkheid voor de eerste keer die zoete en verderfelijke hartstocht, waarover ik al veel gedroomd en gedicht had.

Na beëindiging van de maaltijd rustten wij allen een poosje uit. Vervolgens begaven wij ons in de tuin, zaten daar in de schaduw en verlustigden ons aan velerlei gesprekken, waarbij ik een Latijnse ode reciteerde en een weinig lof oogstte. 's Avonds aten wij in de loggia, en toen het donker begon te worden, gingen de gasten op weg naar huis. Ik bood

meteen aan hen te vergezellen; maar Alvise had zijn paard al voor laten leiden. Men nam afscheid, de drie paarden zetten zich in beweging en ik had het nakijken.

Die avond en die nacht had ik toen voor het eerst gelegenheid om iets over het wezen van de liefde aan de weet te komen. Zo dolgelukkig als ik de hele dag bij de aanblik van de dame was geweest, zo ellendig en ontroostbaar voelde ik mij vanaf het moment dat zij ons huis weer had verlaten. Met smart en afgunst hoorde ik na een uur mijn neef thuis-komen, de poort vergrendelen en zijn slaapkamer opzoeken. Toen lag ik de hele nacht, zonder te kunnen slapen, zuchtend en onrustig in mijn bed. Ik probeerde mij precies te herinneren hoe de dame eruit zag, haar ogen, haar en lippen, haar handen en vingers, en elk woord dat zij had gezegd. Ik fluisterde teder en bedroefd haar naam Isabella meer dan honderd keer, en het was een wonder dat niemand de volgende dag mijn ontredderde uiterlijk opmerkte. De hele dag wist ik niets anders te doen dan listen en middelen te bedenken om de dame weer te zien en zo mogelijk de een of andere vriendelijkheid van haar in de wacht te slepen. Natuurlijk kwelde ik mij tevergeefs, ik had geen ervaring, en in de liefde begint een ieder, ook de meest gelukkige, noodzakelijkerwijs met een nederlaag.

Een dag later waagde ik het naar het landhuis over te steken, wat ik heel eenvoudig heimelijk kon doen, want het lag vlak bij het bos. Aan de rand van het bos verschool ik mij behoedzaam en spiedde meerdere uren lang naar de overkant, zonder iets anders te zien te krijgen dan een trage, logge pauw, een zingende dienstmaagd en een vlucht witte duiven. En nu liep ik iedere lieve dag daar naar toe en smaakte ook twee of drie keer het genoegen Donna Isabella in de tuin te zien wandelen of aan een venster te zien staan.

Allengs werd ik vermeteler en drong meermaals door tot in de tuin, waarvan de poort vrijwel altijd open stond en

door hoge struiken was afgeschermd. Daaronder verstopte ik mij zo dat ik meerdere wegen kon overzien en me ook heel dicht bij een prieeltje bevond, waar Isabella in de voormiddag graag vertoefde. Daar stond ik halve dagen, zonder honger of vermoeienis te voelen, en trilde telkenmale van geluk en angst zodra ik de mooie vrouw te zien kreeg.

Op zekere dag was ik de Bolognees in het bos tegengekomen, en ik liep met dubbele vreugde naar mijn post, nu ik hem niet thuis wist. Om dezelfde reden waagde ik mij ditmaal ook verder dan anders de tuin in en verschool me vlak naast het voornoemde prieel in een donkere laurierstruik. Aangezien ik binnen geluiden hoorde, wist ik dat Isabella aanwezig was. Eenmaal meende ik ook haar stem te horen, maar zo zacht, dat ik daarvan niet zeker was. Geduldig wachtte ik in mijn bezwaarlijke schuilplaats tot ik haar te zien zou krijgen, en verkeerde tegelijk voortdurend in de vrees dat haar echtgenoot zou thuiskomen en mij bij toeval zou ontdekken. Het mij toegekeerde raam van het prieel was tot mijn grote spijt en ergernis met een blauw gordijn van zijde afgeschermd, zodat ik niet naar binnen kon kijken. Daarentegen stelde het mij een weinig gerust dat ik op deze plek vanuit de villa niet gezien kon worden.

Nadat ik langer dan een uur had gewacht, kwam het mij voor als begon het blauwe gordijn te bewegen, alsof er iemand achter stond en door de spleet de tuin in probeerde de spieden. Ik hield mij goed verborgen en wachtte in opperste opwindning wat er nu zou gebeuren, want ik was nog geen drie stappen van dat raam verwijderd. Het zweet parelde over mijn voorhoofd, en mijn hart bonsde zo hevig dat ik bang was dat men het kon horen.

Wat nu gebeurde, trof mij erger dan een pijlschot in mijn onervaren hart. Het gordijn vloog met een heftige ruk opzij, en bliksemsnel, maar heel zacht, sprong er een man uit het raam. Nauwelijks was ik mijn onuitsprekelijke verbijstering te boven, of ik verviel alweer in een nieuwe; want het vol-

gende ogenblik herkende ik in de vermetele man mijn vijand en neef. Als een bliksemschicht ging mij plotseling een licht op. Ik beefde van woede en jaloezie, en het scheelde niet veel of ik was overeind gesprongen en had mij op hem geworpen.

Alvise had zich van de grond opgericht, glimlachte en keek voorzichtig om zich heen. Meteen daarop kwam Isabella, die het paviljoen aan de voorkant door de deur had verlaten, de hoek om en naar hem toe, lachte tegen hem en fluisterde zacht en teder: 'Ga nu, Alvise, ga! Addio!'

Tegelijk boog zij zich naar hem over, hij sloeg zijn armen om haar heen en drukte zijn mond op de hare. Zij kusten elkaar maar een enkele keer, maar zo lang en begerig en gloeiend, dat mijn hart in deze minuut zeker duizend slagen deed. Nooit had ik de hartstocht, die ik tot dusver eigenlijk alleen uit gedichten en verhalen kende, van zo nabij gezien, en de aanblik van mijn Donna, wier rode lippen dorstend en gulzig aan de mond van mijn neef hingen, beroofde mij welhaast van mijn verstand.

Deze kus, mijne heren, was voor mij tegelijk zoeter en bitterder dan willekeurig welke die ik ooit zelf gegeven of ontvangen heb – een enkele wellicht uitgezonderd, waarover jullie zo dadelijk ook zult horen.

Nog dezelfde dag, terwijl mijn ziel nog trilde als een verwonde vogel, werden wij uitgenodigd morgen bij de Bolognees te gast te zijn. Ik wilde niet meegaan, maar mijn vader gelastte het mij. Zo lag ik weer een nacht slapeloos en in zielepijn. Toen bestegen wij de paarden en reden op ons gemak naar de overzijde, door de poort en de tuin, die ik zo dikwijls heimelijk had betreden. Maar terwijl het mij hoogst bang en ellendig te moede was, bekeek Alvise het tuinhuisje en de laurierstruiken met een glimlach die mij dol maakte.

Weliswaar waren aan tafel ook ditmaal mijn ogen onafgebroken op Donna Isabella gevestigd, maar iedere blik be-

reidde mij een helse pijn, want tegenover haar zat die ellendige Alvise aan tafel, en ik kon de mooie vrouw niet meer aankijken, zonder mij zonneklaar de scène van gisteren voor te stellen. Desondanks keek ik voortdurend naar haar bekoorlijke lippen. De tafel was voortreffelijk bezet met spijzen en wijnen, het gesprek kabbelde vrolijk en geanimeerd voort; maar mij smaakte geen hap, en ik durfde met geen enkel woordje aan de conversatie deel te nemen. De middag kwam mij, terwijl alle anderen zo vrolijk waren, zo lang en verschrikkelijk voor als een week van boete.

Tijdens het avondeten meldde de bediende dat er een boede op het erf stond, die de heer des huizes wilde spreken. Dus verontschuldigde deze zich, beloofde spoedig terug te keren en ging heen. Mijn neef leidde weer hoofdzakelijk het gesprek. Maar mijn vader had, geloof ik, hem en Isabella doorzien en vermaakte zich ermee hen met toespelingen en vreemde vragen wat te plagen. Onder andere vroeg hij de dame schertsend: "Vertelt u eens, Donna, wie van ons drieën zoudt u het liefst een kus geven?"

De mooie vrouw schaterde het uit en zei heel vurig: "Het liefste die aardige jongen daar!" Zij was ook al uit haar stoel opgestaan, had mij tegen zich aan getrokken en gaf mij een kus... maar hij was niet als die van gisteren, lang en brandend, maar licht en koel.

En volgens mij was dit de kus die voor mij meer lust en leed inhield dan ooit enige andere, die ik van een door mij beminde vrouw ontving.'

Piero dronk zijn beker leeg, stond op en beantwoordde de hoffelijkheden der Venetianen; toen pakte hij een van de kandelaars, wenste de abt met een hoofdknik goedenacht en liep de kamer uit. Het was vrij laat geworden, en ook de beide vreemdelingen gingen nu meteen naar bed.

'Wat vond jij ervan?' vroeg Luigi, toen ze al in het donker lagen.

‘Jammer, hij wordt oud,’ zei Giambattista en geeuwde. ‘Ik ben werkelijk teleurgesteld. In plaats van een goede novelle kraamt hij jeugdherinneringen uit!’

‘Ja, dat is zo bij oude mensen,’ antwoordde Luigi en strekte zich onder de lakens uit. ‘Toch vertelt hij schitterend, en verbazingwekkend is ook wat voor een goed geheugen hij heeft.’

Terzelfder tijd begaf de oude Piero zich naar bed. Hij was moe geworden. Ook betreurde zijn ijdelheid het nu dat hij niet iets anders ten beste had gegeven, wat hij immers gemakkelijk had kunnen doen.

Eén ding echter stemde hem blij en deed hem hartelijk lachen, namelijk dat zijn improvisatietalent toch altijd niet achteruit was gegaan. Want zijn verhaal met het landhuis, de neef, de dienstmaagd, de laurierstruik en de beide kussen was niets dan een verzinsel geweest, op het ogenblik zelf voor het ogenblik bedacht.

10 De meerman

(naar een oude kroniek)

Ondanks de vele humanisten die Italië aan het begin van de vijftiende eeuw telde, speelden zich indertijd tussen Milaan en Napels veel verbazingwekkender dingen af dan tegenwoordig; de kroniekschrijvers uit die tijd zetten ten minste, ondanks hun incidentele wijsneuzigheid, om de haverklap grote ogen op en maken met de bij hun beroep passende trouwhartigheid gewag van zeer wonderlijke zaken. Zulk een, door talrijke ooggetuigen bevestigde gebeurtenis uit voornoemde tijd is de volgende:

Een stad aan zee, een weliswaar niet grote, maar oeroude, hoogvermaarde en door vele coryfeeën op het gebied van kunst en wetenschap bewoonde stad, liet op de standplaats van een sinds lang van de aardbodem verdwenen Neptunustempel een mooie kerk verrijzen. Deze werd voltooid en ingewijd, en door een ieder met trots en vreugde bezocht en bekeken, behalve door de inwoners van het naijverige dichtstbijzijnde stadje.

Korte tijd na de inwijding van die kerk door de bisschop stak er een hevige storm op, die met ongekende kracht vier dagen en nachten woedde. Verschillende vissersbootjes vergingen met man en muis, een zeilschip met een kostbare lading zonk vlak voor de kust, en van de toren van de zopas gebouwde kerk werd het loodzware, vergulde kruis afgerukt. Het stortte neer op de kerk, sloeg door het dak heen en bleef verwoest en verbogen binnen in de balken hangen. Sommigen vonden dat het nu de vorm had van een drietand

en maakten daaruit op dat het een wraakoefening van de beledigde zeegod betrof. Anderen probeerden de onhoudbaarheid van deze bewering te bewijzen, men wond zich op over het probleem en weldra was de hele stad daarover in rep en roer. De grote geschiedkundige Markus Salestris las in de raadzaal een verhandeling voor over het wezen en de geschiedenis der zeegoden, een kloek stuk werk door-schoten met oude citaten en toespelingen op zowel de werken der schrijvers uit de Oudheid als der kerkvaders, dat ten slotte culmineerde in de overtuiging dat de zeegoden van weleer ofwel uitgeroeid ofwel toch naar onbekende en verlaten oceanen aan gene zijde der continenten waren uitgeweken.

De beroemde redenaar Caesarius diende hem in een openbare voordracht van repliek. Met alle respect voor de geleerdheid en verdiensten van Salestris beweerde hij met overtuiging het tegendeel en maakte voor velen zijn visie heel aannemelijk door zowel uit kronieken als uit scheepsberichten van vrij recente datum vele gevallen op te sommen van ontmoetingen tussen mensen en heidense zeedieren.

Intussen was de verschrikkelijke storm gaan liggen, en al was de zee nog vrij roerig, toch konden de vissers en de andere mensen die hun beroep aan het strand uitoefenden, weer aan de slag.

Toen kwamen op een morgen vissersvrouwen naar de stad en bazuinden krijsend rond dat op de zandkust van de zee een man was aangespoeld, naakt en half door zeewier overdekt. Zij vermoedden dat dit het stoffelijk overschot was van een der in de storm om het leven gekomenen en al gauw ging er een grote schare deels hulpvaardigen, deels nieuwsgierigen met hen mee naar de kust. Zij namen stokken, netten en touwen mee, enkelen maakten ook hun boot vlot en zo naderden zij het lichaam dat niet ver van het strand, ogenschijnlijk in slingerplanten verstrikt, op de maat

van de hem nog omringende branding op en neer deinde. Vrouwen jammerden en baden, jongemannen en kinderen keken met afgrijzen naar het bleek glanzende lichaam dat nu eens zichtbaar werd tot aan de borst, dan weer enkel nog een hand boven water vertoonde.

Vanwege de onveilige zeebodem en de vele ondiepe plaatsen vond men het raadzaam het lijk vanuit drie boten met een sleepnet aan wal te trekken. Ervaren mannen volvoerden dit, en het lukte.

Maar de menigte toeschouwers slaakte een kreet van ontzetting toen het door het net omsloten lichaam zich plotseeling heftig bewoog. Het rukte aan het net en wickte met de armen, en onverhoeds stootte het zo'n wild en verschrikkelijk gebrul uit dat iedereen het van schrik bestierf. Tegelijk wierp het lichaam zich als in een kramp omhoog, en nu kon men zien dat het met een geweldige vissestaart in plaats van benen was toegerust.

'Een monster! Een meerman! Een zeemonster!' riepen allen door elkaar, en menigeen sloeg op de vlucht. Maar de mannen in de boten hielden ondanks de schrik stand en trokken met overmacht de onontkoombaar in het zeewier verstrikte aan land. Daar bonden zij de geheel door het net omsnoerde meerman nog met sterke touwen vast, wierpen hem op een tweewielige kar en reden hem onder enorm veel bekijks en geschreeuw van het volk naar de stad.

Hier was inmiddels door degenen die eerder weggevlucht waren het nieuws door alle straten verspreid, en op het marktplein, waar de mannen zich met de kar heen spoedden, stroomde op dat moment een ontelbare volksmenigte samen.

'Doodslaan!' en 'vierendelen!' riepen honderden zonder ophouden. Maar niemand waagde zich in de buurt van de gevangene, die bovendien met een wakend oog werd omringd door de mannen die hem hadden opgebracht.

Onder de mannen van naam en gezag die, te zamen met

de burgemeester, in vrij groten getale waren komen opdagen, werd druk beraadslaagd. De geschiedkundige Salestris en de redenaar Caesarius waren de eersten die naar het op de kar liggende monster toe gingen om het goed te bekijken. Hoe ver hun meningen anders ook uiteenliepen, zij waren het er toch over eens dat men moest proberen het leven van de vreemdeling te sparen. En zij wisten, tegen de wil van de menigte, van die mannen gedaan te krijgen dat zij de gevangene, gebonden en wel, in de marktput wierpen, waar hij dadelijk onder water verdween.

Rond de put werden schildwachten uitgezet en het volk hing nog lang opgewonden op het plein rond, terwijl de Raad met inbegrip van de voornoemde geleerden in het stadhuis beraadslaagde over de verder te nemen maatregelen. Salestris en Caesarius kregen toestemming en opdracht om de zeegod zoveel mogelijk te onderzoeken en zo mogelijk met hem te praten.

Zij begaven zich naar de put waar de wachtposten hen tegen het opdringen der nieuwsgierigen beschermden. De meerman lag op de bodem van het diepe, stenen bekken en het lukte pas na ettelijke uren hem met brood en vissen naar de oppervlakte te lokken. Eindelijk dook hij op en bleek dat hij zich inmiddels van het net en de touwen had ontdaan. De beide geleerden sloegen een kruis, waar de meerman om lachte. Toen richtte eerst de een en toen de ander het woord tot hem, zowel in het Italiaans als in het Latijn. Maar hij verstond hen niet, al leek hij ingespannen te luisteren, en probeerde ten dele met gebaren, ten dele met onbegrijpelijke klanken van een vreemde taal iets te zeggen.

Een tweede beraadslaging in het stadhuis bleef zonder resultaat. Caesarius sprak de overtuiging uit dat het mogelijk moest zijn zich aan de vreemdeling in een of andere taal verstaanbaar te maken. Daarop werd een uit zuidelijke landen afkomstige schipper gevonden, die als hoofd van een rederij in het stadje leefde en het Saraceens meester was.

Ook hij sprak met het monster en werd niet begrepen. Doch hij achtte het waarschijnlijk dat het Grieks sprak, want de klanken daarvan deden hem denken aan die van de Griekse taal, die hij dan wel niet verstond, maar tijdens zeereizen wel eens had horen spreken.

Het ging er nu dus om iemand te vinden die Grieks kende. Maar er werd niemand gevonden, want de kennis van die taal was destijds weinig verbreid. Maar Salestris, de geschiedkundige, wist dat de in de naaste omgeving woonachtige dokter Charikles Griekse boeken bezat en zich op zijn Griekse studies beroemde. Alleen voelde niemand ervoor de gehate naburige stad de overwinning te gunnen en Charikles te laten halen.

Maar tijdens een laatste zitting laat op de avond kwam men ten slotte toch tot de conclusie dat men er juist aan deed de uitheemse dokter en geleerde in het geheim te ontbieden, en Caesarius nam dat op zich, zij het met tegenzin. De volgende morgen vroeg begaf hij zich te paard naar de niet erg ver verwijderde stad, ging bij Charikles op bezoek, maakte hem veel complimenten en vroeg hem tenslotte zonder opzien met hem mee te gaan. Charikles vond dat hij er volstrekt geen belang bij had de rivale van zijn vaderstad een dienst te bewijzen, maar omwille van de wetenschap en tegen een redelijke beloning wilde hij dan wel meegaan.

En zo stonden in de late namiddag de notabelen van de stad, de geleerden en dokter Charikles aan de rand van de put. Het zeemonster dook uit het water op en legde zijn beide armen op de stenen rand. Charikles sprak het in het Latijn en Italiaans toe, maar zonder resultaat. Toen begon hij Grieks te praten en nauwelijks had hij enkele zinnen gezegd of ook het monster stootte enkele exotische klanken uit.

‘Het is voor elkaar,’ zei de dokter tegen de omstanders, ‘hij geeft me antwoord.’

‘Het komt mij anders toch voor,’ meende Salestris, ‘dat het monster niet dezelfde taal spreekt als uedele.’

‘Dat hebt u goed gehoord,’ gaf de vreemdeling glimlachend ten antwoord. ‘De zeegod spreekt dan wel Grieks, maar het in onbruik geraakte Ionische dialect, hetzelfde waarin de gezangen van Homerus zijn geschreven.’

Hij praatte verder met het monster tot dit, het beu lastig te worden gevallen, onderdook en in het diepe water verdween. Daarop liet hij in het raadhuis zijn onderhoud notuleren. De meerman had volgens de notulen meegedeeld dat hij een afgezant was van de god Poseidon. Deze zou er boos om zijn dat op de plaats van zijn vroegere tempel een vreemd godshuis was neergezet; daarom had hij die storm ontketend, vissers en zeelieden met have en goed vernietigd en de toren en het dak van de nieuwe tempel beschadigd. Indien de inwoners van de stad het mochten wagen deze beschadiging te herstellen, zou zijn wraak geen grenzen kennen. Maar bovendien verlangde hij als zoenoffer dat er op de zuil van de marktput een standbeeld zou worden geplaatst.

Charikles kreeg een aardig geschenk en werd door twee notabelen tot halverwege naar zijn stad terug begeleid. Het zeemonster slaakte de nacht daarop tot drie maal toe een ijzingwekkende kreet en was ’s morgens spoorloos verdwenen. Spoedig daarna werd boven de put een metalen Neptunusbeeld geplaatst, en het gat in het dak van de nieuwe kerk bleef open en liet zonneschijn en regen door. Dit droeg bij tot het snelle verval van het gebouw, tegenwoordig staat het er niet meer; het werd in de zeventiende eeuw vervangen door een mooie Barokkerk.

II De dwerg

Aldus begon de oude verhalenverteller Cecco die avond op de kade:

Met uw welnemen, dames en heren, zal ik u vandaag eens een heel oud verhaal vertellen, over een mooie vrouw, een dwerg en een liefdesdrank, over trouw en ontrouw, liefde en dood, over dingen dus waar alle avonturen en verhalen van vroeger en nu over gaan.

Signorita Margherita Cadorin, de dochter van de edelman Battista Cadorin, was in haar tijd van alle mooie vrouwen in Venetië de mooiste, en de op haar gedichte strofen en liederen waren talrijker dan de boogramen der paleizen langs het Canal Grande en dan de gondels die op een voorjaarsavond tussen de Ponte del Vin en de Dogana drijven. Een honderdtal jonge en oude edellieden, zowel uit Venetië als uit Murano, en ook uit Padua, kon geen nacht de ogen sluiten zonder van haar te dromen, noch 's morgens wakker worden zonder naar haar aanblik te verlangen, en de hele stad telde maar weinig jonge meisjes van adel, die nog nooit jaloers waren geweest op Margherita Cadorin. Het past mij niet haar te beschrijven, ik volsta ermee te zeggen dat ze blond, lang en slank was als een jonge cipres, dat de lucht haar haar en de grond haar voetzolen streelde en dat Titiaan, toen hij haar zag, de wens moet hebben uitgesproken een heel jaar lang niets en niemand anders te willen schilderen dan alleen deze vrouw.

Aan kleren, kant, Byzantijns goudbrokaat, edelstenen en

sieraden schortte het de schoonheid niet, het ging er in haar paleis veeleer rijk en chic aan toe: men liep er over kleurige dikke tapijten uit Klein-Azië, de kasten borgen voldoende zilveren huisraad, de tafels glansden van fijn damast en schitterend porselein, de vloeren der woonvertrekken bestonden uit fraaie mozaïeken, en de zoldering en muren waren ten dele bedekt met gobelins op brokaat en zijde, ten dele met fraaie en vrolijke schilderijen. Aan bedienden was eveneens geen gebrek, noch aan gondels en roeiers.

Maar al deze heerlijke en plezierige dingen werden echter ook in andere huizen aangetroffen; er waren grotere en rijkere paleizen dan het hare, beter gevulde kasten, kostbaarder huisraad, tapijten en sieraden. Venetië was destijds erg rijk. Maar het kleinood dat de jonge Margherita geheel alleen bezat en dat de jaloezie opwekte van vele rijkeren, was een dwerg, Filippo genaamd, een wonderlijk klein ventje, nog geen drie el hoog en voorzien van twee bochels. Filippo was op Cyprus geboren en had, toen Vittoria Battista hem van een reis meebracht, alleen Grieks en Syrisch gekund, maar nu sprak hij een zo zuiver Venetiaans alsof hij langs de Riva of in het kerspel van San Ciobbe ter wereld was gekomen. Zo mooi en slank zijn meesteres was, zo lelijk was de dwerg; bij zijn misvormde postuur vergeleken leek zij twee keer zo lang en koninklijk als de toren van een vrijstaande kerk naast een vissershut. De handen van de dwerg waren rimpelig, bruin en in de gewrichten krom, zijn manier van lopen onuitsprekelijk lachwekkend, zijn neus veel te groot, zijn voeten breed en naar binnen gericht. Maar hij ging gekleed als een vorst, in zuivere zijde en goudkleurige stof.

Alleen al dit uiterlijk maakte de dwerg tot een kleinood; misschien bestond er niet alleen in Venetië, maar in heel Italië, Milaan niet uitgezonderd, wel geen wonderlijker en potsierlijker iemand; en menige majesteit, hoogheid en excellentie zou voor het mannetje beslist zijn gewicht in goud

hebben betaald als het daarvoor te koop was geweest.

Maar ook al bestonden er misschien aan hoven of in rijke steden wel enkele dwergen die Filippo in kleinheid en lelijkheid evenaarden, aan esprit en talent deden zij allen toch ver voor hem onder. Wanneer het alleen op schranderheid was aangekomen, had deze dwerg rustig in de Raad van Tien kunnen zitten of een gezantschap kunnen beheren. Niet alleen sprak hij drie talen, hij was ook in geschiedenis, raadgevingen en bedenksels zeer bedreven, kon even goed oude verhalen vertellen als nieuwe verzinnen en was niet minder doorkneed in goede adviezen dan in vileine streken, en als hij dat wilde, wist hij iedereen met hetzelfde gemak zowel aan het lachen als tot wanhoop te brengen.

Op heldere dagen, wanneer de Donna op haar balkon zat om haar prachtige haar in de zon te bleken, zoals indertijd alom in de mode was, was zij steeds vergezeld van haar beide kameniersters, haar Afrikaanse papegaai en de dwerg Filippo. De dienstmaagden bevochtigden en kamden haar lange haar, spreidden het om te bleken uit over de grote zonnehoed, besprenkelden het met rozendauw en Griekse lotions, en intussen vertelden zij alles wat er zich in de stad had afgespeeld en op het punt stond zich te gaan afspelen: sterfgevallen, feestelijkheden, huwelijken en geboorten, diefstallen en komische voorvallen. De papegaai klapperde met zijn fraaigekleurde vleugels en volvoerde zijn drie kunstjes: een liedje fluiten, mekkeren als een geit en 'goedenavond' roepen. De dwerg zat ernaast, stilletjes op zijn hurken in de zon, en las in oude boeken en oorkonden, evenmin acht slaand op het gebabbel van de meisjes als op de dansende muggen. Telkenmale gebeurde het dan dat de bonte vogel na enige tijd knikkebolde, geeuwde en insliep, dat de dienstmaagden langzamer gingen praten, ten slotte zwegen en hun taak stilzwijgend met vermoeide bewegingen verichtten; want bestaat er een plaats waar de middagzon verzengender en slaapverwekkender kan branden dan op het

dakterras van een Venetiaans paleis? Dan raakte de meesteres ontstemd en viel fel uit zodra de meisjes haar haar te droog lieten worden of zelfs onhandig beetpakten. En dan volgde het ogenblik waarop zij riep: 'Neem hem dat boek af!'

De dienstmaagden namen het boek van Filippo's knieën, en de dwerg keek vertoornd op, bedwong zich echter meteen en vroeg beleefd wat zijn meesteres wenste.

En zij beval: 'Vertel mij een verhaal!'

Daarop antwoordde de dwerg: 'Ik zal erover nadenken' en dacht na.

Dan kwam het wel eens voor dat hij haar al te lang aarzelde, zodat zij hem berispelend toeriep. Maar hij schudde gelaten zijn zware hoofd, dat voor zijn lichaam veel te groot was, en antwoordde kalm: 'Jullie moeten nog even geduld hebben. Goede verhalen zijn net als edel wild. Ze leven in het verborgene, en men moet dikwijls lang aan de ingang der ravijnen en bossen op hen staan loeren. Laat mij nadenken!'

Maar wanneer hij voldoende had nagedacht en begon te vertellen, dan hield hij niet meer op voor hij klaar was, onafgebroken kabbelde zijn verhaal voort als een van een gebergte komende rivier, waarin alle dingen zich spiegelen, van de kleine grashalmen tot aan het blauwe hemelgewelf. De papegaai sliep, in zijn slaap af en toe met zijn kromme snavel knarsend, de kleine kanalen lagen er onbeweeglijk bij, zodat de spiegelbeelden der huizen vast stonden als echte muren, de zon brandde op het platte dak en de dienstmaagden vochten wanhopig tegen de slaap. Maar de dwerg was niet slaperig en werd een tovenaars koning zodra hij met zijn kunst begon. Hij doofde de zon uit en leidde zijn stil luisterende meesteres eerst door donkere, angstaanjagende bossen, dan naar de blauwe, koele zeebodem en vervolgens door de straten van vreemde fabelachtige steden, want hij had de vertelkunst in het morgenland geleerd, waar de vertellers hoog in aanzien staan, magiërs zijn en met de zielen

der toehoorders spelen als een kind met zijn bal.

Vrijwel nooit begonnen zijn verhalen in vreemde landen, waar de ziel van de toehoorder niet gemakkelijk op eigen kracht heen vermag te vliegen. Maar hij begon steeds met dat wat men met zijn ogen kan zien, hetzij met een gouden haarspeld, hetzij met een zijden sjaal, altijd begon hij met iets van nabij en van dat moment, en voerde de fantasie van zijn meesteres ongemerkt waarheen hij wilde, terwijl hij over de voormalige eigenaars van zulke kleinoden of over hun meesters en verkopers begon te vertellen, zodat het verhaal, natuurlijk en langzaam voortkabbelend, van het balkon van het paleis naar het schip van de handelaar, van het schip naar de haven en op het schip en naar iedere verste plaats ter wereld versprong. Wie naar hem luisterde, meende de reis zelf te maken, en terwijl hij nog rustig in Venetië zat, dwaalde zijn geest al vrolijk of angstig over verre zeeën en door sprookjesachtige landstreken. Op zo'n manier vertelde Filippo.

Behalve zulke wonderbaarlijke, veelal oosterse sprookjes gaf hij ook ware avonturen en gebeurtenissen van weleer en thans ten beste: over koning Aeneas' omzwervingen en ontberingen, over het rijk Cyprus, over koning Johannes, over de toverkunstenaar Vergilius en over de verre reizen van Amerigo Vespucci. Daarenboven verstond hij zelf de kunst om de uitzonderlijkste verhalen te verzinnen en voor te dragen. Toen zijn meesteres hem op een dag bij de aanblik van de dommelende papegaai vroeg: 'Jij die alles weet, wat droomt mijn vogel nu?', toen dacht hij slechts heel even na en begon meteen een lange droom te vertellen, als was hij zelf de papegaai, en toen hij daar mee klaar was, ontwaakte juist de papegaai, mekkerde als een geit en klapwiekte met zijn vleugels. Of Margherita nam een steentje, wierp dat over de balustrade van het terras naar beneden in het water van het kanaal, zodat men het hoorde opspatten, en vroeg: 'Wel Filippo, waar komt mijn steentje nu terecht?' En met-

een begon de dwerg te vertellen hoe het steentje in het water bij kwallen, vissen, krabben en oesters terecht kwam, bij verdronken schepelingen en watergeesten, kabouters en zee-meerminnen, wier leven en lotgevallen hij goed kende en die hij precies en uitvoerig wist te beschrijven.

Ook al was signorita Margherita, zoals zo veel rijke en mooie vrouwen, hooghartig en hardvochtig, toch had zij veel sympathie voor haar dwerg en lette erop dat iedereen hem goed en met egards behandelde. Alleen zij zelf plaagde hem wel eens voor de grap, hij was immers haar eigendom. Nu eens nam zij hem al zijn boeken af, een ander maal sloot zij hem op in de kooi van haar papegaai, dan weer liet zij hem op de parketvloer van een zaal struikelen. Maar zij deed dit allemaal niet met boos opzet, ook Filippo beklagde zich nooit, maar hij vergat niets en verwerkte in zijn fabels en sprookjes zo nu en dan kleine toespelingen, hints en steken onder water, die Margherita zich dan ook rustig liet welgevalen. Zij hoedde zich er wel voor hem al te zeer te prikkelen, want iedereen dacht dat de dwerg in het bezit was van occulte kennis en verboden middelen. Zo wist men zeker dat hij de kunst verstond om met sommige dieren te spreken en dat hij onfeilbaar was in het voorspellen van het weer en van stormen. Maar hij zweeg meestal wanneer iemand hem met zulke vragen lastig viel, en wanneer hij dan zijn scheve schouders optrok en zijn zware, stijve hoofd probeerde te schudden, vergaten de vragenstellers louter van de lach wat zij hadden willen vragen.

Zoals ieder mens de behoefte heeft om de een of andere levende ziel te zijn toegedaan en liefde te bewijzen, zo had ook Filippo behalve zijn boeken nog een bijzondere vriendschap, namelijk met een klein zwart hondje dat hem toebehoorde en zelfs bij hem sliep. Het was het geschenk van een onverhoord gebleven amant aan Margherita en was door zijn meesteres aan de dwerg afgestaan, zij het ook onder speciale omstandigheden. Direct de eerste dag al had het

hondje namelijk een ongeluk gehad en was het geraakt door een dichtgeklapt valluik. Omdat het een pootje had gebroken, zou het worden afgemaakt; toen had de dwerg gevraagd of hij het dier mocht hebben en het ten geschenke gekregen. Dank zij zijn goede verzorging was het er bovenop gekomen en hing met grote dankbaarheid aan zijn redder. Maar het genezen pootje was krom gebleven, zodat het hondje hinkte en aldus nog beter bij zijn mismaakte meester paste, waarover Filippo menige grap te horen kreeg.

Al was deze liefde tussen de dwerg en het hondje in de ogen der mensen wellicht lachwekkend, zo was deze er niet minder oprecht en hartelijk om, en volgens mij werd menig rijk edelman door zijn beste vrienden niet zo innig liefgehad als de krompotige Bolognezer door Filippo. Deze noemde hem Filippino, waaruit de afgekorte troetelnaam Fino ontstond, behandelde hem even beminlijk als een kind, sprak met hem, speelde hem lekkere hapjes toe, liet hem in zijn kleine dwergebed slapen en speelde dikwijls lang met hem, kortom hij spendeerde alle liefde, die zijn arme en ontheemde leven rijk was, aan het schrandere dier, en incasseerde om zijnentwil veel spot van de bedienden en zijn meesteres. En jullie zullen zo dadelijk zien hoe weinig belachelijk deze affectie was, want niet alleen over de hond en de dwerg, maar over het hele huis heeft deze het grootste onheil gebracht. Ik hoop dat jullie het daarom niet vervelend vinden dat ik zoveel woorden heb vuil gemaakt aan een klein, verlamd schoothondje, want er zijn voorbeelden te over waarin veel geringere oorzaken grote en zware lotgevallen hebben teweeggebracht.

Terwijl zo veel deftige, rijke en knappe mannen hun oog op Margherita lieten vallen en haar beeltenis in hun hart omdroegen, bleef zij zelf even trots en koud alsof er geen mannen op de wereld waren. Zij was namelijk niet alleen tot aan de dood van haar moeder, een zekere Donna Maria uit het huis der Giustiniani, zeer streng opgevoed, doch be-

zat ook van nature een hoogmoedig, zich tegen de liefde verzettend karakter en zij stond terecht bekend als de wreedse schone van Venetië. Om harentwil viel een jonge edelman uit Padua in een duel tegen een Milanese officier, en toen haar dit ter ore kwam en men haar de voor haar bestemde laatste woorden van de gevallene overbracht, zag men nog geen glimp van een schaduw over haar witte voorhoofd glijden. Met de op haar geschreven sonnetten dreef zij altijd en eeuwig de spot, en toen eens vrijwel tegelijkertijd twee minnaars uit de meest voorname families in de stad serieus naar haar hand dongen, dwong zij haar vader, ondanks zijn fel protest en overredende woorden, beiden af te wijzen, waar een langdurige familievete uit voortvloeide.

Maar de kleine gevleugelde godheid is een schavuit en laat zich niet graag een buit ontglippen, en zo'n mooie al allerminst. Men heeft maar al te dikwijls meegemaakt dat juist de ongenaakbare en trotse vrouwen het snelst en hevigst verliefd worden, zoals op de meest strenge winter gewoonlijk ook het warmste en lieflijkste voorjaar volgt.

Het gebeurde bij gelegenheid van een feest in de Muranese tuinen dat Margherita haar hart verloor aan een jonge ridder en zeeschuimer, die zo juist uit de Levant was teruggekeerd. Hij heette Baldassare Morosini en deed noch aan adel, noch aan deftigheid van voorkomen enigermate onder voor de vrouw, wier oog op hem was gevallen. Aan haar was alles licht en broos, aan hem donker en sterk, en het was hem aan te zien dat hij lange tijd op zee en in den vreemde had vertoefd en van avonturen hield; over zijn gebruinde voorhoofd flitsten zijn gedachten als bliksemschichten, en boven zijn fikse, gebogen neus brandden zijn ogen, vurig en doordringend.

Het kon niet uitblijven dat ook hij Margherita weldra opmerkte, en zodra hij haar naam had vernomen, legde hij het er meteen op aan om aan haar vader en haar zelf te worden

voorgesteld, wat onder veel plichtplegingen en vleiende woorden geschiedde. Tot het einde van de feestelijkheid die bijna tot middernacht duurde, hield hij zich, voor zover het fatsoen dat maar toeliet, voortdurend in haar nabijheid op, en zij luisterde naar zijn woorden, ook wanneer ze tot anderen dan tot haar zelf waren gericht, aandachtiger dan naar het Evangelie. Zoals men zich kan indenken, werd Baldassare meermaals dringend verzocht om over zijn reizen, daden en overwonnen gevaren te vertellen, en hij deed dat zo innemend en vrolijk dat iedereen met plezier naar hem luisterde. In werkelijkheid waren al zijn woorden slechts bestemd voor een enkele toehoorder, en deze liet er zich geen letter van ontgaan. Hij vertelde zo luchtig over de meest bizarre avonturen, als moest een ieder ze zelf al hebben meegemaakt, en plaatste zich zelf niet al te zeer op de voorgrond, waar zeeschuimers, en dan vooral de jonge, anders doorgaans zo sterk in zijn. Maar één keer, toen hij vertelde over een gevecht met Afrikaanse piraten, maakte hij gewag van een zware verwonding, waarvan het litteken dwars over zijn linkerschouder liep, en Margherita luisterde ademloos, verrukt en ontzet tegelijk.

Ten slotte vergezelde hij haar en haar vader naar hun gondel, nam afscheid en bleef nog lang staan om het fakkelschijnsel van de over de donkere lagune wegglijdende gondel na te kijken. Pas toen hij die volkomen uit het oog had verloren, keerde hij naar zijn vrienden in een tuinhuisje terug, waar de jonge edellieden, waaronder ook enkele knappe meisjes, nog een deel van de zoele nacht doorbrachten bij gele Griekse wijn en rode zoete alkermes. Onder hen bevond zich een zekere Giambattista Gentarini, een van de rijkste en levenslustigste jonge mannen van Venetië. Deze ging naar Baldassare toe, raakte zijn arm aan en zei lachend: 'Hoezeer hoopte ik dat je ons vannacht de liefdesavonturen van je reizen zou vertellen! Daar komt nu waarschijnlijk niets van, nu de schone Cadorin je hart gestolen heeft. Maar

weet je eigenlijk dat dit mooie meisje van steen is en geen ziel heeft? Zij is als een schilderij van Giorgione, op wiens vrouwenfiguren waarlijk niets valt aan te merken, behalve dan dat ze niet van vlees en bloed zijn en alleen voor ons oog bestaan. Serieus, ik raad je aan bij haar uit de buurt te blijven – of voel je er soms voor om als derde afgewezen en tot voorwerp van spot voor de bedienden der Cadorins te worden?’

Baldassare lachte echter alleen maar en vond het niet nodig zich te rechtvaardigen. Hij dronk een paar bekers zoete, oliekleurige Cypruswijn leeg en begaf zich eerder dan de anderen naar huis.

De volgende dag al bezocht hij op een gunstig uur de oude heer Cadorin in diens mooie kleine paleis en legde het er op alle mogelijke manieren op toe bij hem in de smaak te vallen en zijn sympathie te winnen. 's Avonds bracht hij met enkele zangers en troubadours de mooie jongedame een serenade, met gunstig resultaat: zij stond aan het raam te luisteren en liet zich zelfs heel even op het balkon zien. Natuurlijk sprak onmiddellijk de hele stad erover, en de boemelaars en kletskousen wisten al te roddelen over de verlovings en de vermoedelijke huwelijksdag, nog voordat Morosini zijn beste kleren had aangetrokken om de vader van Margherita zijn aanzoek over te brengen; hij versmaadde het namelijk om overeenkomstig de toenmalige etikette niet in eigen persoon, maar door een of twee van zijn vrienden om haar hand te vragen. Maar spoedig genoeg smaakten die babbelzieke alleswetters het genoeg hun voorspellingen bevestigd te zien.

Toen Baldassare aan vader Cadorin de wens te kennen gaf zijn schoonzoon te worden, geraakte deze in niet geringe verlegenheid.

‘Mijn beste jongeman,’ zei hij bezwerend, ‘ik onderschat waarlijk niet de eer die uw aanzoek voor mijn huis betekent. Desondanks zou ik u met klem willen vragen van uw voor-

nemen af te zien, dat zou u en mij veel verdriet en ongerief besparen. Aangezien u zo lang op reis en ver van Venetië bent geweest, weet u niet in wat voor misère het ongelukzalige meisje me al heeft gebracht door zonder enige reden reeds twee eervolle aanvragen af te wijzen. Van liefde en mannen wil zij niets weten. En ik geef toe dat ik haar wel wat heb verwend en te zwak ben om haar halsstarrigheid met strengheid te breken.'

Baldassare luisterde beleefd, maar trok zijn aanvraag niet in, doch deed zijn uiterste best om de bange, oude man moed in te spreken en in een betere stemming te brengen. Ten slotte beloofde de man met zijn dochter te spreken.

Het laat zich raden hoe het antwoord van de signorita uitviel. Weliswaar maakte zij ter bekrachtiging van haar trots enkele onbeduidende tegenwerpingen en speelde vooral voor haar vader nog een beetje de dame, maar in haar hart had zij ja gezegd nog voordat dit was gevraagd. Direct na ontvangst van haar antwoord verscheen Baldassare met een bevallig en kostbaar geschenk, schoof zijn verloofde een gouden verlovingsring aan haar vinger en kustte voor het eerst haar mooie, trotse mond.

Nu hadden de Venetianen iets om naar te kijken, te be-roddelen en om jaloers op te zijn. Niemand kon zich herinneren ooit zo'n schitterend paar te hebben gezien. Beiden waren rijzig van gestalte en de vrouw maar een fractie kleiner dan hij. Zij was blond, hij was donker, en beiden droegen zij het hoofd frank en vrij, want zowel aan adel als aan trots deden zij niet in het minst voor elkaar onder.

Maar één ding beviel de beeldschone bruid niet, en wel dat haar verloofde verklaarde dat hij binnenkort nogmaals naar Cyprus moest om aldaar belangrijke zaken af te wikkelen. Pas nadat hij van daar zou zijn teruggekeerd, zou het huwelijk plaatsvinden, waar de hele stad zich nu al op verheugde als op een publiek feest. In de tussentijd gingen de verloofden ongestoord op in hun geluk; Baldassare liet het

niet ontbreken aan allerlei uitstapjes, geschenken, serenades en verrassingen, en wanneer het maar even kon, was hij samen met Margherita. Ook maakten zij, zich aan de strenge zeden onttrekkend, samen in het geheim tal van tochtjes in een overdekte gondel.

Zoals Margherita hovaardig en een klein beetje wreed was, als niet te verwonderen bij een verwende jonge edelvrouwe, zo was haar verloofde, van huis uit opvliegend en weinig gewend om met anderen rekening te houden, er door zijn zeemansleven en zijn vroege successen niet zachtvaardiger op geworden. Hoe ferventer hij als minnaar de sympathieke en deugdzame had gespeeld, des te meer gaf hij, nu het doel was bereikt, toe aan zijn natuur en haar driften. Van huis uit onstuimig en heerszuchtig had hij zich als zeeschuimer en rijke handelaar volledig aangewend zijn eigen genoegens na te jagen en zich niet te bekommeren om andere mensen. Het was vreemd hoe hem van begin af aan in de omgeving van zijn verloofde tal van dingen tegenstonden, het meest de papegaai, het hondje Fino en de dwerg Filippo. Telkenmale als hij hen zag, ergerde hij zich en deed hij alles om ze te plagen of ze hun eigenares tegen te maken. En telkenmale als hij het huis betrad en zijn zware stem op de wenteltrap weerklonk, vluchtte het hondje jankend weg en begon de vogel te krijsen en met zijn vleugels te slaan; de dwerg trok alleen een zuur gezicht en zweeg halsstarrig. Rechtvaardigheidshalve moet ik zeggen dat Margherita, zo niet voor de dieren, dan toch wel voor Filippo menig goed woordje deed en de arme dwerg soms probeerde te verdedigen; maar toch durfde zij haar geliefde niet in het harnas te jagen en kon of wilde zij menige kleine plagerij en wreedheid niet verhinderen.

Met de papegaai was het snel afgelopen. Op een dag dat Morosini hem weer plaagde en met een stokje naar hem prikte, pikte de vertoornde vogel naar zijn hand en haalde met zijn sterke en scherpe snavel een van zijn vingers open,

waarop Morosini hem zijn nek liet omdraaien. Hij werd in het smalle, donkere kanaal aan de achterzijde van het huis geworpen en door niemand betreurd.

Niet beter verging het spoedig daarna het hondje Fino. Het had zich, toen de verloofde van zijn meesteres op een keer het huis betrad, in een donkere hoek van de trap verstopt, zoals het zich toen had aangewend steeds onzichtbaar te worden wanneer deze man in aantocht was. Maar Baldassare, wellicht omdat hij iets in zijn gondel had laten liggen wat hij geen bediende wilde toevertrouwen, daalde vlak daarop onverwachts weer de treden van de trap af. In zijn verrassing begon de geschrokken Fino luid te blaffen en sprong zo haastig en onhandig op dat hij Baldassare bijkans ten val bracht. Struikelend bereikte deze, tegelijk met de hond, de vestibule, en daar het beestje in zijn angst doorrende naar de hoofdingang, vanwaar enkele brede stenen treden beneden naar het kanaal leidden, gaf hij hem grimmig vloekend zo'n harde schop dat het hondje ver in het water werd geslingerd.

Op dat ogenblik verscheen de dwerg, die Fino had horen blaffen en janken, in de deuropening en ging naast Baldassare staan, die lachend toekeek hoe het half verlamde hondje angstig probeerde te zwemmen. Tegelijk verscheen, op het lawaai afkomend, Margherita op het balkon van de eerste verdieping.

'Stuur in 's hemelsnaam de gondel naar de overkant,' riep Filippo haar buiten adem toe. 'Laat hem opvissen, meesteres, nu meteen! Hij verdrinkt! O Fino, Fino!'

Maar Baldassare lachte en hield met een bevel de roeier tegen, die de gondel al wilde losmaken. Nogmaals wilde Filippo zich met smeekbeden tot zijn meesteres wenden, maar Margherita verliet op dat ogenblik het balkon zonder een woord te zeggen. Toen knielde de dwerg voor zijn kwelgeest neer en smeekte hem het leven van de hond te sparen. Baldassare wendde zich wrevelig af, beval hem streng in

het huis terug te keren en bleef zolang bij de gondeltrap staan tot de kleine, proestende Fino onder water verdween.

Filippo had zich naar de bovenste verdieping onder het dak begeven. Daar zat hij in een hoekje, steunde met zijn grote hoofd op zijn handen en staarde voor zich uit. Er kwam een kamenierster om hem bij zijn meesteres te ontbieden, en toen kwam hem een bediende roepen, maar hij verroerde zich niet. En toen hij 's avonds laat nog alsmaar daar boven zat, ging zijn meesteres zelf met een lantaarn in de hand naar hem toe. Zij bleef voor hem staan en keek hem een poosje aan.

'Waarom sta je niet op?' vroeg ze toen. Hij gaf geen antwoord. 'Waarom sta je niet op?' vroeg ze opnieuw. Toen keek het mismaakte kereltje haar aan en zei zacht: 'Waarom hebt u mijn hond omgebracht?'

'Dat heb *ik* niet gedaan,' rechtvaardigde zij zich.

'U had hem kunnen redden en hebt hem laten omkomen,' klaagde de dwerg. 'O mijn lieveling! O Fino, o Fino!'

Toen raakte Margherita ontstemd en beval hem vloekend op te staan en naar bed te gaan. Hij gehoorzaamde haar zonder een woord te zeggen en bleef drie dagen lang zwijgen als een dode, raakte het voedsel nauwelijks aan en sloeg geen acht op wat er om hem heen gebeurde en gezegd werd.

In die dagen werd de jonge vrouw door een grote onrust bevangen. Van diverse zijden had zij namelijk dingen over haar verloofde gehoord die haar met ernstige zorgen vervulden. Men zei te weten dat de jonge heer Morosini op zijn reizen een groot rokkenjager was geweest en op Cyprus en elders een heel stel minnaressen had zitten. In werkelijkheid was dat ook zo, en Margherita raakte van angst en twijfel vervuld en kon vooral aan de aanstaande nieuwe reis van haar verloofde slechts met de bitterste zuchten denken. Ten slotte hield zij het niet meer uit en op een morgen dat Baldasare bij haar thuis was, vertelde zij hem alles en verheimelijkte hem geen van haar bange voor gevoelens.

Hij glimlachte. 'Wat men jou, mijn liefste en schoonste, heeft verteld, is wellicht ten dele gelogen, voor het grootste deel echter waar. De liefde is als een golf, zij komt, tilt ons op en voert ons met zich mee, zonder dat wij ons ertegen kunnen verzetten. Maar desondanks weet ik maar al te goed wat ik mijn verloofde en dochter uit een zo edel geslacht verschuldigd ben, je hoeft je dan ook geen zorgen te maken. Ik heb zo hier en daar tal van mooie vrouwen gezien en ben op menigeen verliefd geworden, maar niet een evenaart jou.'

En omdat er van zijn kracht en vermetelheid een betovering uitging, hulde zij zich in stilzwijgen, glimlachte en streekte zijn harde, gebruinde hand. Maar zodra hij haar verliet, keerden al haar bange voorgevoelens weer terug en lieten haar geen rust, zodat deze zo ongemeen trotse vrouw nu het geheime, verootmoedigende verdriet der liefde en jaloezie ervoer en in haar zijden lakens halve nachten niet kon slapen.

In haar nood wendde zij zich opnieuw tot haar dwerg Filippo. Die gedroeg zich intussen weer net als vroeger en deed of hij de smadelijke dood van zijn hondje nu had vergeten. Net als anders zat hij weer op het dakterras boeken te lezen of te vertellen, terwijl Margherita in de zon haar haar bleekte. Slechts eenmaal werd zij nog aan het voorval herinnerd. Toen zij hem namelijk op een keer vroeg waar hij toch zo diep over nadacht, zei hij met een vreemde stem: 'God zegene dit huis, weledele meesteres, dat ik dood of levend spoedig zal verlaten.' – 'Waarom dan?' gaf zij ten antwoord. Daarop haalde hij op zijn lachwekkende wijze zijn schouders op en zei: 'Ik heb er zo'n voorgevoel van, meesteres. De vogel is weg, de hond is weg, wat moet de dwerg er dan nog?' Zij verbood hem daarop ernstig zo te spreken en hij sprak er niet meer over. De vrouw was van mening dat hij er niet meer aan dacht en nam hem weer volledig in vertrouwen. Wanneer zij met hem over haar bezorgdheid

sprak, nam hij het echter voor Baldassare op en liet op geen enkele manier merken dat hij hem nog iets kwalijk nam. Zo herwon hij in hoge mate de vriendschap van zijn meesteres.

Op een zomeravond, toen een zachte bries uit zee een weinig koelte bracht, stapte Margherita met haar dwerg in haar gondel en liet zich naar het open water roeien. Toen de gondel in de buurt van Murano kwam en Venetië nog slechts als een wit droombeeld in de verte op de gladde, glinsterende lagune dreef, beval zij Filippo een verhaal te vertellen. Zij lag op de zwarte peluw uitgestrekt, de dwerg hurkte tegenover haar op de bodem, met zijn rug naar de hoge voorsteven van de gondel. De zon hing aan de rand van de verre bergen, die door een roze nevel nauwelijks zichtbaar waren; in Murano begonnen enkele klokken te luiden. De gondelier bewoog, door de warmte bevangen, loom en half slapend zijn lange vaarboom, en zijn gebogen gestalte weerspiegelde zich samen met de gondel in het door zeewier doorschoten water. Af en toe voer vlakbij een vrachtscheepje voorbij of een vissersboot met een latijns zeil, waarvan de spitse driehoek voor een ogenblik de verre torens der stad verhulde.

‘Vertel me een verhaal!’ beval Margherita, en Filippo boog zijn zware hoofd, speelde met de vergulde franjes van zijn zijden jasje, dacht een poosje na en vertelde toen het volgende voorval:

‘Een merkwaardig en ongewoon iets beleefde eens mijn vader in de tijd dat hij nog in Byzantium woonde, lang voordat ik werd geboren. Hij oefende indertijd het beroep uit van arts en adviseur in moeilijke gevallen, aangezien hij zowel de geneeskunst als de magie van een Pers, die in Smyrna woonde, had geleerd en op beiderlei gebied een grote kennis had verworven. Omdat hij echter een eerlijk man was en zich noch op verlakkerijen, noch op vleierijen, doch al-

leen op zijn kunst verliet, had hij veel te lijden onder de afgunst van menige zwendelaar en kwakzalver, en zag hij al geruime tijd verlangend uit naar een gelegenheid om naar zijn geboorteland terug te keren. Maar mijn arme vader wilde dat beslist niet eerder doen voordat hij tenminste een klein vermogen in den vreemde had verworven, want hij wist dat de zijnen bij hem thuis in armelijke omstandigheden verkommerden. Hoe minder het geluk in Byzantium daarom met hem was, terwijl hij het menige bedrieger en beunhaas toch moeiteloos tot rijkdom zag brengen, des te bedroefder mijn goede vader werd en hij vertwijfelde bijna aan de mogelijkheid om zich zonder kwakzalverspraktijken uit deze nood te redden. Want het ontbrak hem geenszins aan cliënten, en hij heeft er honderden in de moeilijkste omstandigheden geholpen, maar dat waren voor het merendeel arme en eenvoudige mensen, van wie hij zich zou hebben geschaamd om meer dan een kleinigheid voor zijn diensten aan te nemen.

In de dermate bedroevende situatie was mijn vader al besloten de stad te voet en zonder geld te verlaten of op een schip aan te monstereen. Maar hij nam zich voor nog een maand te wachten, want het leek hem volgens de regels der sterrenkunde heel goed mogelijk dat hem binnen deze termijn een gelukkig voorval zou overkomen. Maar ook deze tijd verstreek zonder dat er iets van dien aard was voorgevallen. Bedroefd pakte hij dus op de laatste dag zijn schamele bezittingen bij elkaar en besloot de volgende morgen op te breken.

Op de avond van de laatste dag wandelde hij buiten de stad over het zeestrand op en neer, en men kan zich wel voorstellen dat zijn gedachten daarbij erg troosteloos waren. De zon was al lang ondergegaan, en reeds verspreidden de sterren hun witte licht over de kalme zee.

Toen hoorde mijn vader plotseling heel dichtbij een luid en klaaglijk zuchten. Hij keek in het rond en omdat hij nie-

mand gewaar kon worden, schrok hij geweldig, want hij vatte het op als een slecht voorteken voor zijn vertrek. Maar toen het klagen en zuchten zich nog luider herhaalde, vermande hij zich en riep: "Wie is daar?" En terstond hoorde hij een geplons aan de zeeoever, en toen hij zich daar naar toe wendde, zag hij in het bleke schijnsel der sterren een lichte gedaante liggen. In de veronderstelling dat het een schipbreukeling was of een bader, liep hij er hulpvaardig op af en zag nu tot zijn verbazing de mooiste, slanke en sneeuw-witte zeemeermin met haar halve lichaam boven het water uitsteken. Maar wie schetst zijn verbazing toen de nimf met een vleierende stem het woord tot hem richtte: "Ben jij niet die Griekse magiër, die in de Gele Straat woont?"

"Die ben ik," antwoordde hij allervriendelijkst, "wat wilt u van mij?"

Toen begon de jonge zeemeermin opnieuw te klagen, haar mooie armen uit te strekken en smeekte mijn vader onder vele zuchten zich haar verlangen ter harte te nemen en haar een sterke liefdesdrank te bereiden, daar zij in vergeefs verlangen naar haar geliefde wegkwijnde. Daarbij keek zij hem met haar mooie ogen zo smekend en bedroefd aan dat het zijn medelijden opwekte. Hij besloot meteen haar te helpen; alleen vroeg hij tevoren op welke wijze zij hem zou belonen. Toen beloofde zij hem een parelketting, zó lang dat een vrouw die acht keer om haar hals zou kunnen winden. "Maar die schat," vervolgde zij, "zul je pas ontvangen als ik heb gezien dat je toverkunsten hun werking hebben gedaan."

Daarover hoefde mijn vader niet in zijn rats te zitten, van zijn kunst was hij zeker. Hij haastte zich terug naar de stad, brak zijn goed ingepakte bundel weer open en bereidde de gewenste liefdesdrank met zulk een spoed, dat hij al even na middernacht weer op die plaats aan de kust was, waar de zeemeermin op hem wachtte. Hij stelde haar een piepklein flesje met de kostbare vloeistof ter hand en onder uitbundige

dankzeggingen vroeg zij hem de volgende avond weer ter plaatse te zijn om de beloofde rijke beloning in ontvangst te nemen. Hij ging heen en bracht de nacht en de dag in opperste verwachting door. Want ook al koesterde hij ontrent de kracht en de werking van zijn drank generlei twijfels, zo wist hij toch niet of er op het woord van de nimf staat zou zijn te maken. In zulke gedachten verzonken verwoegde hij zich bij het invallen van de volgende avond weer op dezelfde plaats, en hij hoefde niet lang te wachten tot ook de zeemeermin in zijn nabijheid uit de golven opdook.

Maar wat schrok mijn arme vader toen hij zag wat hij met zijn kunst had aangericht! Toen namelijk de nimf glimlachend naderbij kwam en in haar rechterhand de zware parelketting naar hem uitstrekke, zag hij in haar arm het stoffelijk overschot van een uitzonderlijk mooie jongeling, in wie hij aan zijn kleding een Griekse schipper herkende. Zijn gezicht was doodsbleek en zijn lokken dreven op de golven, de waternimf drukte hem teder tegen zich aan en wiegde hem in haar armen als een klein jongetje.

Zodra mijn vader dit had gezien, slaakte hij een luide kreet en verwenst zich zelf en zijn kunst, waarop de vrouw met haar dode geliefde plotseling in de diepte verdween. Maar op de zandoever lag de parelketting, en nu het onheil toch niet meer ongedaan viel te maken, stak hij die bij zich en droeg haar onder zijn jas mee naar huis, waar hij de ketting uit elkaar nam om de parels afzonderlijk te verkopen. Met het gebeurde geld begaf hij zich op een naar Cyprus vertrekkend schip en meende nu voorgoed van alle ellende te zijn verlost. Maar het aan het geld klevende bloed van een onschuldige stortte hem van het ene ongeluk in het andere, zodat hij, door stormen en zeeroovers van al zijn bezittingen beroofd, zijn geboorteland pas na twee jaar als een tot de bedelstaf vervallen schipbreukeling bereikte.'

Gedurende dit hele verhaal lag zijn meesteres op haar kussen en luisterde heel aandachtig. Toen de dwerg was uitverteld en zweeg, sprak ook zij geen woord en volhardde in diep gepeins tot de roeier halt maakte en wachtte op het bevel om huiswaarts te keren. Toen schrok zij als uit een droom op, gaf de gondelier een teken en trok de gordijnen voor zich dicht. Het roer zwenkte ijlings, de gondel vloog als een zwarte vogel op de stad aan en de alleen neergehurkte dwerg keek rustig en ernstig over de donker wordende lagune, als dacht hij alweer over een nieuw verhaal na. Wel dra was de stad bereikt en de gondel spoedde zich door de Rio Panada en verschillende kleine kanalen naar huis.

Die nacht sliep Margherita erg onrustig. Door het verhaal over de liefdesdrank was zij, zoals de dwerg had voorzien, op de gedachte gekomen van hetzelfde middel gebruik te maken om het hart van haar verloofde vast aan zich te binden. De volgende dag begon zij er met Filippo over te praten, maar niet onomwonden, doch door uit schroom allerlei vragen te stellen. Zij liet doorschemeren dat zij nieuwsgierig was te weten hoe zo'n liefdesdrank was samengesteld, of er nu nog wel iemand was die het geheim van zijn toebereiding kende, of de drank geen giftige en schadelijke sappen bevatte en of de smaak ervan niet zo was dat degene die ervan dronk argwanig moest worden. De sluwe Filippo gaf op al deze vragen een onverschillig antwoord en deed of hij niets merkte van de geheime wensen van zijn meesteres, zodat zij steeds duidelijker taal moest spreken en hem tenslotte op de man af vroeg of er wellicht in Venetië iemand te vinden zou zijn die in staat was die drank te bereiden.

Toen lachte de dwerg en riep: 'U schijnt weinig vaardigheid achter mij te zoeken, mijn meesteres, als u denkt dat ik van mijn vader, die zulk een groot en wijs man was, niet eens deze eenvoudigste beginselen van de magie heb geleerd.'

‘Dus jij zou zelf zo’n liefdesdrank kunnen bereiden?’ riep de vrouw met grote vreugde uit.

‘Niets eenvoudiger dan dat,’ gaf Filippo ten antwoord. ‘Alleen kan ik toch niet inzien, waarvoor u mijn kunst nodig zou hebben, daar u immers het doel van uw wensen hebt bereikt en een van de mooiste en rijkste mannen tot verloofde hebt.’

Maar de schone bleef bij hem aandringen, en ten slotte gaf hij zich, ogenschijnlijk met tegenzin, gewonnen. De dwerg kreeg geld voor de aanschaf der benodigde kruiden en geheime middelen, en voor later, wanneer alles zou zijn gelukt, werd hem een aanzienlijk geschenk toegezegd.

Hij was al na twee dagen klaar met zijn voorbereidingen en droeg in een blauwglazen flesje, dat was weggenomen van de kaptafel van zijn meesteres, de toverdrank bij zich. Omdat het vertrek van Baldassare naar Cyprus al vlak voor de deur stond, was spoed geboden. Toen nu een der volgende dagen Baldassare zijn verloofde voorstelde ’s middags in het geheim een pleziertochtje te maken, daar vanwege de warmte in dit jaargetijde verder niemand pleziertochtjes ondernam, toen leek dit zowel Margherita als de dwerg de gelegenheid bij uitstek.

Toen op het vastgestelde uur Baldassare’s gondel bij de achteringang van het huis voorvoer, stond Margherita al klaar en had Filippo bij zich, die een fles wijn en een mandje perziken naar de boot bracht en zich, nadat de heer en vrouw des huizes waren ingestapt, eveneens in de gondel vervoegde en achterin aan de voeten van de roeier plaats nam. Het mishaagde de jonge heer dat Filippo meeging, maar hij liet na daar iets over te zeggen, daar hij er in deze laatste dagen voor zijn vertrek goed aan meende te doen zich meer dan anders naar de wensen van zijn geliefde te schikken.

De roeier duwde de boot van de wal af. Baldassare trok de gordijnen strak dicht en liefkoosde in de verscholen en overdekte zitruimte zijn verloofde. De dwerg zat rustig in het

achterste deel van de gondel en keek naar de oude, hoge en sombere huizen langs de Rio dei Baccaroli, waar de roeier het vaartuig doorheen loodste tot het bij het oude Palazzo Giustiniani, waarnaast destijds nog een kleine tuin lag, aan de uitgang van het kanaal de lagune bereikte. Nu staat op die hoek, zoals iedereen weet, het mooie Palazzo Barozzi.

Af en toe klonk uit de afgesloten ruimte een gesmoorde lach, het zachte gerucht van een kus of een flard van een gesprek op. Filippo was niet nieuwsgierig. Hij keek over het water, nu eens naar de zonnige Riva, dan weer naar de ranke toren van San Giorgio Maggiore of achterwaarts naar de leeuwenzuil van de Piazzetta. Af en toe knipoogde hij naar de ijverig zwoegende roeier, af en toe plonsde hij met een dun wilgetakje, dat hij op de bodem had gevonden, in het water. Zijn gezicht was even lelijk en star als altijd en weerspiegelde niets van zijn gedachten. Hij dacht juist aan zijn verdronken hondje Fino en aan de gewurgde papegaai en dacht bij zich zelf dat alle wezens, zowel dieren als mensen, voortdurend oog in oog staan met hun ondergang en dat wij op deze wereld niets vooruit kunnen zien en weten dan de wisse dood. Hij dacht aan zijn vader, aan zijn geboorteland en aan zijn hele leven, en een zweem van spot gleed over zijn gezicht toen hij bedacht dat vrijwel overal de wijzen in dienst staan van de dwazen en dat het leven van de meeste mensen op een slecht blijspel lijkt. Hij glimlachte, terwijl hij langs zijn rijke, zijden kleren omlaag keek.

En terwijl hij nog stilletjes zat te glimlachen, gebeurde waar hij de hele tijd op had gewacht. Van onder het gondeldak weerklonk de stem van Baldassare en vlak daarop die van Margherita, die riep: 'Waar heb je de wijn en de beker, Filippo?' Baldassare had dorst en het tijdstip was nu gekomen om hem met de wijn die drank toe te dienen.

Hij opende zijn kleine, blauwe flesje, goot de vloeistof in een drinkbeker en vulde hem bij met rode wijn. Margherita sloeg de gordijnen open, en de dwerg bediende hen, ter-

wijl hij zijn meesteres de perziken, doch haar verloofde de beker aanbood. Zij wierp hem een vragende blik toe en leek van onrust vervuld.

Baldassare hief de beker en zette hem aan zijn mond. Toen viel zijn blik op de nog voor hem staande dwerg en plotse-ling kreeg hij argwaan.

‘Stop,’ riep hij, ‘vlegels van jouw slag zijn nooit te ver-trouwen. Voor ik drink, wil ik jou er eerst van zien proeven.’

Filippo gaf geen krimp. ‘De wijn is goed,’ zei hij beleefd.

Maar Baldassare bleef argwanend. ‘Durf je er soms niet van te drinken, kereltje?’ vroeg hij boos.

‘Vergeef mij, heer,’ antwoordde de dwerg, ‘ik ben niet ge-wend wijn te drinken.’

‘Dan gebied ik het je. Voor jij er niet zelf van hebt ge-dronken, zal geen druppel over mijn lippen komen.’

‘Wees maar niet bang,’ glimlachte Filippo, maakte een buiging, nam Baldassare de beker uit handen, dronk er een slok uit en gaf hem terug. Baldassare keek hem daarbij toe, toen dronk hij de rest van de wijn in een forse teug op.

Het was warm, de lagune glansde in oogverblindende gloed. De gelieven zochten weer de schaduw der gordijnen op, maar de dwerg ging zijwaarts op de bodem van de gon-del zitten, streek met zijn hand over zijn brede voorhoofd en kneep, als leed hij pijn, zijn lelijke mond samen.

Hij wist dat hij over een uur niet meer in leven zou zijn. De drank was vergif geweest. Een zonderlinge verwachting maakte zich meester van zijn ziel, die zo vlak voor de poort van de dood stond. Hij keek achterom naar de stad en her-innerde zich de gedachten waaraan hij zich onlangs had overgegeven. Zwigend staarde hij over de glanzende wa-terspiegel en dacht over zijn leven na. Het was eentonig en pover geweest – een wijze in dienst van dwazen, een onno-zel blijspel. Toen hij merkte dat zijn hartslag onregelmatig werd en zijn voorhoofd zich met zweet overdekte, stootte hij een bittere lach uit.

Niemand sloeg er acht op. De roeier stond half te slapen, en achter de gordijnen was de mooie Margherita geschrokken in de weer met de plotseling onwel geworden Baldassare, die in haar armen stierf en koud werd. Met een luide kreet van ontzetting stormde zij naar buiten. Daar lag de dwerg, als was hij ingedommeld, in zijn prachtige zijden gewaad dood op de bodem van de gondel.

Dat was Filippo's wraak voor de dood van zijn hondje. De terugkeer van de onzalige gondel met de beide doden bracht heel Venetië in beroering.

Donna Margherita verviel tot waanzin, maar leefde nog vele jaren. Zo nu en dan zat zij achter de balustrade van haar balkon en riep naar iedere voorbijvarende gondel of boot: 'Redt hem! Redt de hond! Redt de kleine Fino!' Maar men kende haar al en sloeg er geen acht op.

12 Een avond bij doctor Faustus

Samen met zijn vriend doctor Eisenbart (de overgrootvader overigens van de later zo beroemde medicus) zat doctor Johann Faustus in zijn eetkamer. Het overvloedige avondmaal was afgeruimd, in de zware, vergulde bokalen geurde oude Rijnwijn, zo juist waren de beide muzikanten verdwenen, die onder het eten muziek hadden gemaakt, een fluitist en een luitspeler.

‘Nu zal ik je dan het beloofde bewijs leveren,’ zei doctor Faust en goot een slok van de oude wijn in zijn ietwat vet geworden keelgat. Hij was geen jonge man meer, het was twee of drie jaar voor zijn verschrikkelijke einde.

‘Ik vertelde je immers al dat mijn famulus somtijds van die grappige apparaten maakt, waarmee je het een en ander kunt zien en horen wat ver van ons verwijderd is of al lang tot het verleden behoort of nog in het verschiet ligt. We zullen het vandaag eens proberen met wat in het verschiet ligt. Die jongen heeft namelijk iets heel amusants en curieus uitgevonden, weet je. Zoals hij ons dikwijls in magische spiegels de helden en schonen uit het verleden heeft laten zien, zo heeft hij nu iets voor de oren uitgevonden: een geluidstrechter, die ons de geluiden te horen geeft welke in de verre toekomst op precies dezelfde plaats als waar het geluidsapparaat is opgesteld, zullen weerklinken.’

‘Zou je dienende genius je daarin niet wellicht wat bezwendelen, mijn beste vriend?’

‘Ik denk van niet,’ zei Faust. ‘Voor de zwarte magie is de

toekomst immers geenszins onbereikbaar. Zoals je weet, zijn we altijd van de vooronderstelling uitgegaan, dat de gebeurtenissen op aarde zonder uitzondering onderworpen zijn aan de wet van oorzaak en gevolg. Er kan dus aan de toekomst evenmin iets veranderd worden als aan het verleden: ook de toekomst is door de causaliteitswet vastgelegd, zij is er dus al, alleen zien en smaken wij haar nog niet. Zoals de wiskundige en de astronoom lang tevoren het intreden van een zonsverduistering precies kunnen berekenen, zo zou evengoed, wanneer wij een methode daarvoor hadden gevonden, ieder willekeurig ander deel van de toekomst voor ons zichtbaar en hoorbaar gemaakt kunnen worden. Mephistopheles heeft nu een soort wichelroede voor het oor uitgevonden, hij heeft een val gebouwd waarin de geluiden worden opgevangen die over enkele honderden jaren hier in dit vertrek zullen opklinken. Wij hebben dat herhaaldelijk uitgeprobeerd. Soms weerklinkt echter helemaal niets, dan zijn wij in de toekomst precies op een leemte gestuit, op een tijdstip waarop zich in ons vertrek niets hoorbaars afspeelt. Andere keren hebben wij van alles en nog wat gehoord, zo hoorden wij bij voorbeeld op een keer enkele mensen, die in de verre toekomst zullen leven, over een gedicht praten, waarin de daden van doctor Faust, de mijne dus, worden bezongen. Maar genoeg hierover, laten we het proberen.'

Op zijn roep verscheen in zijn gewone grijze monnikspij de huisgenius, hij plaatste een kleine machine met een geluidstrechter op tafel, drukte de mannen met klem op het hart dat zij zich gedurende het hele gebeuren van ieder commentaar moesten onthouden, toen draaide hij aan de machine, die met een zacht en teer geruis in werking trad.

Vrij lang hoorde men niets dan dit spannende geruis, waar de beide doctoren vol verwachting naar luisterden. Toen schilde plotseling een nooit eerder gehoord geluid op: een kwaadaardig, onstuimig, duivels gehuil, waarvan niet te zeggen was of het van een draak of bijvoorbeeld van

een woedende demon afkomstig was; ongeduldig, waarschuwend, vertoornd, bevelend schreeuwde het boze geluid, in korte, heftige stoten zich herhalend, als float er een achtervolgde draak door het vertrek. Doctor Eisenbart verbleekte en ademde verlicht op toen de vreselijke schreeuw, op steeds grotere afstand nog dikwijls herhaald, in de verte verklonk.

Er volgde een stilte, maar toen weerklonk een nieuw geluid: een mannenstem, als van op grote afstand, op een indringende, predikende toon. De toehoorders konden brokstukken verstaan van wat hij zei en op de klaargelegde schrijfleitjes noteren, zoals bij voorbeeld de zinsneden:

‘...en zo schrijdt, naar het lichtend voorbeeld van Amerika, het ideaal van het economisch bedrijf onstuitbaar zijn glorieuze vervolmaking en verwezenlijking tegemoet... Terwijl enerzijds het comfort in het leven van de arbeider een ongekende hoogte heeft bereikt,... en kunnen wij zonder aanmatiging zeggen dat de kinderlijke dromen van vroeger tijden van een paradijs door de hedendaagse produktietechniek meer dan...’

Wederom stilte. Toen volgde een nieuwe stem, een diepe, ernstige stem, die zei: ‘Mijne dames en heren, ik vraag u te luisteren naar een gedicht, een schepping van de grote Nikolaus Unterschwang, van wie wij wel mogen zeggen dat hij als geen ander het innerlijkste van onze tijd heeft blootgelegd en de zin en onzin van ons bestaan het wijste heeft doorzien.

*De schoorsteen houdt hij in zijn hand,
aan beide wangen draagt hij vinnen,
en naar de barometerstand
klimt hij langs ladders zonder sporten.*

*Zo beklimt hij lange ladders lang
met wolken in zijn mantelvoering,*

*na een leven wordt hij bang,
hem bevangt de wankelmoed.'*

Doctor Faust kon het grootste deel van dit gedicht opschrijven. Ook Eisenbart schreef ijverig mee.

Een slaperige stem, zonder twijfel de stem van een vrouw of juffer op leeftijd, werd hoorbaar, ze zei: 'Vervelend programma! Alsof ze alleen daar de radio voor hadden uitgevonden! Nou, nu komt er dan tenminste muziek.'

Daadwerkelijk barstte er nu muziek los, een wilde, geile, erg maatvaste muziek, nu eens schetterend, dan weer smachtend, een geheel en al onbekende, vreemdsoortige, onfatsoenlijke, boosaardige muziek, van huilende, kwakende en gakkende blaasinstrumenten, doortrild door gongslagen, somtijds overklommen door een zingende, huilende zangersstem, die woorden of verzen in een onbekende taal ten gehore bracht.

Ertussendoor weerklonk op regelmatige afstanden de geheimzinnige versregel:

*Met Gögö's haarverzorging
oogst men alom bewondering!*

Ook dat eerste, boosaardige, woedende, waarschuwend geluid, dat drakengebrul vol pijn en gramschap, klonk tussentijds telkens weer op.

Toen de huisgenius glimlachend zijn machine tot stilstand bracht, keken de beide geleerden elkaar vreemd aan, in een pijnlijk gevoel van verlegenheid en schaamte, als waren zij ongewild getuigen geworden van een onbetamelijk, verboden gebeuren. Beiden lazen zij hun notities over en lieten ze aan elkaar zien.

'Wat vind jij ervan?' vroeg Faust ten slotte.

Doctor Eisenbart dronk een lange teug uit zijn beker, hij keek naar de grond en in gedachten verzonken zweeg hij

lange tijd. Eindelijk zei hij, meer tegen zich zelf dan tegen zijn vriend: 'Het is ijzingwekkend! Er kan generlei twijfel over bestaan dat de mensheid, van wier leven wij zoëven een proefstuk hebben gehoord, waanzinnig is. Het zijn onze nazaten, de zonen van onze zonen, de achterkleinkinderen van onze achterkleinkinderen, die wij daar zulke bedenkelijke, treurige en verwarde dingen horen uitkramen, die zulke afgrijzenwekkende kreten uitstoten en zulke onbegrijpelijke kolderverzen zingen. Onze nazaten, mijn vriend, zullen in waanzin eindigen.'

'Dat zou ik niet zo stellig willen beweren,' meende Faust. 'Jouw mening heeft wel niets onwaarschijns, maar ze is toch pessimistischer dan nodig. Wanneer hier, op een enkele begrensde plaats ter wereld, zulke wilde, wanhopige, onbetamelijke en ongetwijfeld gekke klanken opklinken, dan hoeft dat nog niet te betekenen dat de hele mensheid geestesziek is geworden. Het is best mogelijk dat op de plaats waar wij ons bevinden, over enkele honderden jaren een gekkenhuis zal staan en dat wij daarvan brokstukken te horen hebben gekregen. Het is ook mogelijk dat een gezelschap van zwaar beschonkenen daar zijn invallen ten beste heeft gegeven. Denk eens aan het gebrul van een zich vermaken- de volksmenigte, aan een carnavalsfeest bij voorbeeld! Dat klinkt net zo. Maar wat mij tot nadenken stemt, dat zijn die andere geluiden, die schreeuwen die noch door mensensstemmen, noch door muziekinstrumenten kunnen zijn voortgebracht. Zij klinken, naar mij toeschijnt, absoluut duivels. Alleen demonen kunnen zulke geluiden uitstoten.'

Hij wendde zich tot Mephistopheles: 'Weet jij daar misschien iets over? Kun jij ons zeggen wat voor geluiden wij zoëven hebben gehoord?'

'Wij hebben,' zei de huisgenius glimlachend, 'inderdaad duivelse geluiden gehoord. De aarde, mijne heren, die immers reeds nu voor de grootste helft het eigendom van de duivel is, zal hem over een zekere tijd geheel toebehoren en

zal een deel, een provincie vormen van de hel. U hebt zich over de geluids- en woordentaal van deze hel op aarde ietwat hard en afwijzend uitgelaten, mijne heren. Maar het komt mij al met al toch opmerkelijk en verheugend voor dat er ook in de hel muziek en dichtkunst zal zijn. Het is Belial, onder wie deze afdeling ressorteert, hij kwijt zich heel aardig van zijn taak.'

13 Drie linden

Meer dan honderd jaar geleden stonden op het groene kerkhof van het Heilige Geest-ziekenhuis te Berlijn drie prachtige oude linden, die zo groot waren dat ze met de in elkaar verstrengelde takken en twijgen van hun reusachtige kruinen het hele kerkhof als een kolossaal dak overkoepelden. Over de herkomst van deze mooie lindebomen, die wederom eeuwen verder in het verleden ligt, gaat het volgende verhaal.

Er woonden in Berlijn drie broers die op zo'n innig vriendschappelijke en vertrouwelijke voet met elkaar stonden als men maar zelden ziet. Nu gebeurde het op een dag dat de jongste van hen 's avonds alleen uitging en daar zijn broers niets over zei, omdat hij in een afgelegen straatje met een meisje had afgesproken en met haar uit wandelen wilde gaan. Maar nog voor hij die plaats had bereikt en in zoete dromen verzonken voortstapte, ving hij uit een hoek tussen twee huizen, waar het donker en verlaten was, een zacht gekerm en gerochel op, waar hij terstond op af ging; want hij dacht dat daar een of ander dier of wellicht een kind dat een ongeluk was overkomen, op hulp lag te wachten. Toen hij de duisternis van de stille plaats binnenging, zag hij daar tot zijn schrik iemand in zijn eigen bloed liggen, boog zich over hem heen en vroeg medelijdend wat hem dan wel was overkomen, maar hij kreeg geen antwoord behalve een zwak gekreun en geslik, want de gewonde lag terneer met een messteek in zijn hart en stierf na enkele ogenblikken in

de armen van zijn helper.

De jongeman wist niet wat hij nu moest doen en begaf zich, aangezien de vermoorde verder geen teken van leven meer gaf, onthutst en radeloos met besluiteloze tred terug naar het straatje. Hier liep hij op dat moment echter twee patrouilles tegen het lijf en terwijl hij er nog over nadacht of hij hun hulp zou inroepen of zich maar liever stilletjes uit de voeten zou maken, zagen de patrouillewachters zijn geschrokken gezicht, liepen op hem af, zagen terstond het bloed aan zijn schoenen en de mouwen van zijn jas en arresteerden hem met geweld, zonder veel acht te slaan op wat hij hun nu op vleierende toon begon te vertellen. Zij vonden de dode vlakbij, die al koud begon te worden en namen de vermoedelijke moordenaar onverwijld mee naar de gevangenis, waar hij in de boeien gesloten en streng bewaakt werd.

De volgende morgen nam de rechter hem een verhoor af. Het stoffelijk overschot was naar de gevangenis overgebracht, en pas nu bij daglicht herkende de jongeman hem als een smidsknecht, met wie hij vroeger bij tijd en wijle bevriend was geweest. Voordien had hij echter verklaard dat hij de vermoorde niet kende en in het geheel niets van hem af wist. Daardoor werd de verdenking dat hij hem had doodgestoken, nog in hoge mate versterkt, en daar er in de loop van de dag getuigen werden gevonden die de dode hadden gekend, kwam ook aan het licht dat de jongeman eertijds als vriend met de smid was omgegaan, maar om een meisje met ruzie met hem had gebroken. Daar school maar weinig, doch wel een kleine kern van waarheid in, die ook de onschuldige, zijn onschuld bezwerend en niet om genade, maar om gerechtigheid smekend, onbevreesd toegaf.

De rechter twijfelde er niet aan dat hij de moordenaar was en dacht spoedig voldoende argumenten te vinden om hem te vonnissen en aan de beul uit te leveren. Hoe meer de gevangene ontkende en alles logenstrafte, des te meer hij

voor schuldig werd aangezien.

Ondertussen had een van zijn broers – de oudste was sinds de vorige dag voor zaken de stad uit – thuis tevergeefs op de jongste zitten wachten en naar hem gezocht. Toen hem ter ore kwam dat zijn broer gevangen zat en van doodslag werd beschuldigd, die hij halsstarrig ontkende, ging hij onmiddellijk naar de rechter.

‘Meneer de rechter,’ zei hij, ‘u hebt een onschuldige gevangen genomen, laat hem vrij! Ziet u, ik ben de moordenaar en ik wil niet dat een onschuldige het voor mij moet ontgelden. Ik leefde in vijandschap met de smid en heb jacht op hem gemaakt, en gisteravond trof ik hem toen hij vanwege een geheime behoefte die hoek binnenging, toen ben ik hem achterna gegaan en heb ik hem met het mes in zijn hart gestoken.’

Verwonderd hoorde de rechter deze biecht aan en liet de broer in de boeien slaan en veilig opsluiten tot er klaarheid in de zaak zou komen. Zo lagen de broers beiden in hetzelfde huis in de ketenen geslagen, doch de jongste wist niets van wat zijn broer voor hem had gedaan en bleef stug zijn onschuld betuigen.

Twee dagen gingen voorbij, zonder dat de rechter iets nieuws had kunnen ontdekken, en reeds was hij geneigd om de vermeende moordenaar, die zich zelf aanklaagde, te geloven. Toen keerde de oudste broer van zijn buitensteedse zaken naar Berlijn terug, trof thuis niemand aan en hoorde van de bureu wat er met zijn jongste broer aan de hand was en hoe de tweede zich om zijnentwil bij de rechter had aangegeven. Hij ging er nog in de nacht heen, liet de rechter wakker maken en knielde voor hem neer met de woorden: ‘Edelachtbare rechter! Er bevinden zich bij u twee onschuldigen in het gevang die door mijn schuld lijden. De smidsknecht heeft noch mijn jongste broer omgebracht, noch de ander, maar *ik* heb die moord begaan. Ik kan niet langer verdragen dat anderen voor mij gevangen zitten die geen en-

kele schuld hebben, en ik verzoek u met klem hen te laten lopen en mij in te rekenen, ik die bereid ben met mijn leven voor mijn misdaad te boeten.'

Nu was de rechter nog meer verbaasd en zag geen andere oplossing dan ook de derde broer gevangen te zetten.

Maar 's morgens vroeg, toen de wacht de jongste broer zijn brood der gevangenen door de deur aanreikte, zei hij tegen hem: 'Ik zou nu waarachtig wel eens willen weten wie van jullie drieën de onverlaat eigenlijk is.' Hoe hij ook bad en smeekte, de wacht wilde hem verder niets vertellen, maar uit diens woorden maakte hij op dat zijn broers waren gekomen om hun leven voor het zijne te offeren. Toen barstte hij in luid gehuil uit en eiste heftig naar de rechter te worden gebracht, en toen hij in boeien voor de rechter stond, barstte hij opnieuw in tranen uit en zei: 'O meneer, vergeeft u mij dat ik u zo lang om de tuin heb geleid! Maar ik dacht dat niemand mijn daad had gezien en niemand mijn schuld kon bewijzen. Maar nu zie ik wel in dat alles zijn gerechte loop moet hebben, ik kan me niet langer verzetten en wil bekennen dat toch *ik* de smid heb gedood en dat *ik* daar met mijn arme leven voor moet boeten.'

De rechter sperde zijn ogen wijd open en dacht dat hij droomde, zijn verwondering was niet te beschrijven en innerlijk begon hij voor deze vreemde zaak te huiveren. Hij liet de gevangene opnieuw opsluiten en bewaken, net zoals zijn beide broers, en zat lange tijd in gepeins verzonken, want hij zag wel in dat maar één van de broers de moordenaar kon zijn en dat de anderen enkel uit edelmoedigheid en zeldzame broederliefde zich zelf voor de beul hadden aangeboden.

Er kwam maar geen eind aan zijn gepeins, en hij begreep dat in deze gewone menselijke gedachten geen uitkomst brachten. Daarom liet hij de volgende dag de gevangenen onder strenge bewaking achter en begaf zich naar de keurvorst, aan wie hij dit merkwaardige conflict in alle duide-

lijkheid vertelde.

De keurvorst luisterde in opperste verbazing en zei ten slotte: 'Dat is een vreemd en uitzonderlijk geval! Ik voor mij geloof dat geen van drieën de doodslag heeft begaan, ook de jongste niet, die uw patrouilles hebben gearresteerd, doch dat alles waar is wat hij aanvankelijk vertelde. Maar omdat het een misdrijf aan goed en bloed betreft, kunnen wij de verdachte niet zomaar laten lopen. Daarom wil ik God zelf tot rechter over deze drie trouwe broers benoemen en hen aan zijn vonnis onderwerpen.'

En zo gebeurde het. Het was voorjaar, en op een heldere, warme dag werden de drie broers naar een groene plek gebracht, en elkeen werd een jonge, krachtige lindeboom gegeven die hij moest planten. Zij moesten hun linden echter niet met de wortels, maar met de jonge groene kruin in de aardbodem steken, zodat de wortels hemelwaarts wezen, en wiens boompje het eerst zou sterven of verdorren, zou voor de moordenaar worden aangezien en terechtgesteld.

Aldus deden de broers, en elkeen groef met zorg zijn kleine boompje met de takken de grond in. Er ging echter maar weinig tijd overheen of de bomen begonnen alle drie uit te botten en een nieuwe kruin te vormen, ten teken dat alle drie broers onschuldig waren en de linden groeiden verder, werden groot en stonden vele honderden jaren lang op het kerkhof van het Heilige Geest-ziekenhuis te Berlijn.

14 Anton Schievelbeyns onvrijwillige reis naar Oost-Indië

Zo heb ik, eensdeels ter eeuwige herinnering van mijn bedreven zonden en ingetreden betering, in de eerste plaats echter ter ere van God de Heer, alles bewaard en opgeschreven als mij, naar Zijn beschikking, op mijn merkwaardige zeereizen en in vreemde streken en landschappen is overkomen en wedervaren. In het bijzonder de opmerkenwaardige weldaden die de Heer in Zijn barmhartigheid aan mij als groot zondaar en onverlaat heeft verricht.

In de eerste plaats moet ik heel beknopt mijn vroegere omstandigheden en lotgevallen in herinnering brengen, toen ik op heel prille leeftijd op zee voer en vele zeldzame en verschrikkelijke avonturen beleefde. Toen bij de Kaap de Goede Hoop aangekomen, waar de Nederlanders hun onlangs opgezette vestiging naarstig verbeterden, deels vrijen, deels onvrijen, mij zo goed als maar kon opnamen. Want ik was inderdaad zwaar ziek en dacht dat mijn laatste uur had geslagen. Waarop ik heel goed herstelde en erg vrolijk was, ook die Nederlanders heel graag hielp en werk verrichtte, en ook later mijn geliefde vrouw, die destijds weduwe was, heb getrouwd. Ik was een rijk man geworden en ik bezat een huis, akkers en weilanden, en tweehonderd Afrikaanse schapen, witte en zwarte.

Zodra ik nu tot zulk een aanzienlijke welstand was geraakt – ik was voordien al een lichtzinnige broeder geweest – werd ik weldra door de duivel verleid en verviel allengs tot grote hoogmoed en slemppartijen, wilde een goed leventje

en weinig werken, kortom: er was niets dan genot, spektakel en een jolig leven. Ik had goede vrienden genoeg en alleen mijn vrouw zag het met schele ogen aan, stootte mij dikwijls aan en zei: jij luiwammes en booswicht, zie, wel dra komt satan je halen en moet je verbranden. Maar ik luisterde er niet naar. Ik was zelfs nijdig en had haar geslagen, maar ik was te bang voor haar. Zij was buitensporig sterk en bedrijvig, bad altijd tot God en zuchtte iedere dag, zij bestierde trouw ons hele bestaan, wat echter vergeefs was, want alles werd verspild en erdoorheen gejaagd. Heer, o Heer, vergeef mij in Uw grote genade, amen.

Daar de vrouw verstandig genoeg was en geen andere troost vond, beging zij openlijk een slinkse list, zoals ik hierna dadelijk zal vertellen. Op een avond at en dronk ik namelijk met twee of drie goede broeders, zoals zo dikwijls, en er was niets dan plezier, gezang en gelach in huis, ik ging ook laat naar bed, was lichtelijk beschonken en sliep zo vast als geen enkele noeste werker. Derhalve schrok ik ongemeen toen tegen de ochtend mij iemand uit bed trok en luid begon te schreeuwen. Maar mijn vrouw kwam binnen en zei: wees maar gerust, het gebeurt allemaal met mijn wil. Er stonden daar vier sterke mannen, die trokken mij mijn kleren aan, alles met de uiterste snelheid, sleepten mij naar buiten en zetten mij op een kar, ik werd terstond vastgebonden, verkeerde in grote doodsangst en vroeg klaaglijk wat er met mij ging gebeuren. Mijn goede vrouw huilde en zei met verdriet in haar stem: nu moet je afscheid nemen. Ik nam afscheid en kustte haar onder luid gehuil. De mannen klommen naast mij op de kar en gaven mij geen antwoord. En wij reden in snelle draf naar de haven, zij bonden mij van de bank los, brachten mij op een Nederlands schip en gaven mij over aan de kapitein. Zij stopten mij een brief in mijn hand, riepen adieu en gingen weer aan land. Ik wilde hen snel achterna, maar werd tegengehouden en bleef in diepe ellende op het schip achter. Later werd er voor mij nog een kleine

kist gebracht en een uur na de middag ging er een schot af en wij kozen het ruime sop.

Direct kwamen de mensen op mij af, namen mij mee, en ik moest de handen uit de mouwen steken: ik was matroos geworden, iets wat ik in mijn jonge jaren al was geweest en ik had nooit gedacht er nogmaals een te worden. Deze dag, die mij als de droevigste in mijn leven voorkwam, was de 23ste mei van het jaar zestienhonderdachtenvijftig. Weldra hoorde ik van mijn kameraden dat het schip, zo uit hun vaderland gekomen, op Batavia voer. Wij hadden vaderlandse waar aan boord en velerlei heren, die ten dele reislustige of ook geleerde mannen en doktoren waren; onder hen bevond zich ook mr. Walter Schultz uit Amsterdam, een arts en geleerd man, aan wie ik later mijn leven mocht danken.

Nauwelijks had ik een uur vrij of ik nam mijn brief ter hand, waarop stond: 'Aan mijn beste en waarde echtgenoot, de heer Anton Schievelbeyn.' Maar in de brief stond: 'Je moet nu afscheid nemen, wat mij erg verdriet, maar het kan niet anders. Vraatzucht en wellust is geen christelijk leven en je zou weldra ter helle moeten varen. Dat zal niet gebeuren en daarom heb ik je op een schip gestuurd om nuchter te worden en weer te leren werken. Met Gods hulp komt het wellicht weer met je in orde en zul je met grote vreugden huiswaarts keren. Bid ijverig en schrijf me een brief wanneer je in Batavia aankomt!'

Ik zag wel dat mijn vrouw mij te slim af was geweest. Dat beviel mij niet, ik vervloekte haar en besloot niet weer huiswaarts te keren, maar naar vreemde landen te reizen en daar te blijven zo lang het mij mocht bevallen. Ik verhardde dus mijn hart en was welgemoed, en alleen de zware dienst was mij niet naar de zin en stond mij tegen. Daarop sloot ik vriendschap met de schepelingen en was geheel onverschrokken. Zoals elke goede zeeman, ook als hij lang aan wal is geweest, steeds opnieuw vol blijdschap en moed is zodra hij het vasteland verlaat en weer over het water zeilt. Wanneer

ik alles zou vertellen wat mij onderweg is overkomen en wat ik beleefd heb, zou ik wellicht geen einde kunnen vinden. Maar ik zal het uiterst beknopt opsommen.

Toen wij de 39ste en 40ste breedtegraad op het zuidelijk halfrond hadden bereikt, stak er een gevaarlijke westenwind op. De lucht was koud en vol donkere wolken; maar al te vaak kletterde hagel op ons neer, ook sneeuw; maar de wind was ons gunstig, aangezien wij naar Oost-Indië wilden. Wij voeren verschrikkelijk snel, zeker vijfenveertig mijl per dag, een dag of veertien. Toen werd ons schip, als recht uit de hemel, overvallen door een gruwelijke wind, die men orkaan noemt, en vloog eerst rond het kompas. Niemand kon de ander meer verstaan, allen werden beroerd en schreeuwden: wij vergaan! Zij baden met een zonderling vuur: Heer, o Heer, help ons!, en waren volkomen wanhopig tot de langverbeide morgenstond aanbrak. Toen kregen wij wat meer moed en de storm luwde. Maar velen van ons werden ziek, hadden hoge koorts en aanvallen van razernij, en de beide geneesheren waren bestendig in touw. Ook ik, arme zondaar, lag in grote angsten terneer en meende te sterven. Toen wilde ik in mij zelf keren, zuchtte en begon te bidden. Maar Gods zegen rustte op de medicijnen, als mij de voornoemde mr. Schultz had gegeven, en ik herstelde na zes dagen, was ook meteen weer vrolijk en vergat alles. Maar een rijke koopmanszoon was ook ten prooi aan razernij, hij wierp zich in het water, er werd naarstig naar hem gezocht, maar hij bleef spoorloos.

Intussen geraakten wij in de zuidoostwinden en konden niet naar het gewenste Batavia, wij dreven rond. Wij kwamen in de zeeboezem Sillebar, op Sumatra. Maar ik kan niet opsommen wat daar gebeurde, wil alleen vermelden dat de Indianen, waarvan er ettelijke Orankay heetten, bedrieglijk en trouweloos waren. Daar groeien Indiaanse noten, vijgen, oranjeappels en dergelijke, maar wij kregen niets dan wat zoet water en de Indianen brachten twee goede tolken

om zeep, die om melk en eieren naar de markt waren gestuurd. Daarna raakten wij telkens weer verzeild in ongunstige winden, moesten somtijds zeven maal per dag het anker uitwerpen, en het was al september.

Maar eindelijk kwamen wij op 5 oktober in het wijdberoemde Batavia aan. Daar kwam meteen meneer de fiscaal op het schip om te zien of wij vreemde waar verborgen hadden. En er kwamen veel heidense Chinezen, waarvan er velen in Batavia wonen, kochten waren, brachten klappernoten, citroenen en vijgen mee en ik lag wederom drie dagen ziek van het te vele eten. Toen moesten wij het schip lossen en moest dit direct naar het muskaatland, Banda, zeilen. Alles was ook al in gereedheid, maar ik wilde in het heerlijke Batavia blijven, kreeg mijn geld en nam afscheid. Toen kruiste een schipper mijn pad, die naar Holland terug moest varen en mij in dienst wilde nemen. Nu kon ik huiswaarts keren, naar mijn vrouw, maar ik liet me niet vermurwen en wilde niet, de stad Batavia leek mij daarentegen van een bovenmatige verrukking en ik besloot daar te blijven.

In de eerste plaats wekten de voornoemde Chinezen mijn verbazing. Zij dragen hun haar onmenselijk lang, wat een oud gebruik is bij dit heidenvolk. En als iemand zijn haar afknijpt, vervalt hij in zulk een haat bij de Chinezen dat hem door geen enkele enige liefde wordt betuigd. Ook ziet men ze zonder onderbreking spelen en dobbelen, en verspeelt menigeen in korte tijd zijn hebben en houden, slaven en slavinnen, ja zelfs zijn vrouw en kinderen, die de ander tot zijn slaven maakt of de mooiste als bijslaapster behoudt. Zij trekken zich de baardharen uit, zodat hij die ze voor het eerst ziet, denkt dat het vrouwspersonen zijn, waardoor ook vele geile zeelui zijn misleid. Zij begraven hun doden op een speciale plaats voor de stad, in gewelfde muren, waarbij zij ongemeen veel kostelijke spijzen, specerijen alsmede beschilderd papier aan de duivel opofferen.

Heel anders van nature zijn de Indianen, van wie dikwijls

enkelen gemarteld en van onder af geradbraakt worden; want zij gebruiken zoveel opium (een gevaarlijke specerij) tot zij helemaal buiten zich zelf raken. Dan lopen zij door de straten en maken amok, dat wil zeggen dat zij iedereen, die hun weg kruist, om het leven willen brengen, en zij brengen er ook dikwijls velen om het leven, zij worden dan terstond geradbraakt. Want de justitie duldt zulke goddeloze dwaasheid niet.

Nu dacht ik eraan wat er in mijn brief stond, namelijk dat ik vanuit Batavia enig bericht naar mijn vrouw moest sturen. Ik droeg ook haar brief steeds bij me, maar ik wilde niet schrijven, was nog altijd boos op haar en was van plan haar voorgoed te verlaten. Hoe meer ik aan mijn vroegere, vermakelijke leven van genot terugdacht, des te minder beviel mij de list dat zij mij met geweld had weggebracht. Derhalve begaf ik mij naar een huis, alwaar vele zeelieden uit verschillende landen wonen en een lui leventje leiden, en trof daar Hollanders, Duitsers en Fransen. Onmiddellijk werd ik vriendelijk ontvangen, het ontbrak mij aan niets en ik was ook spoedig de vrolijkste van allemaal. Spelen, herrie maken en drinken waren aan de orde van de dag, er waren ook vrouwspersonen, dans en vele genietingen van allerlei aard; er kwamen Indianen en Chinezen, met snarenspeel en wonderzeldzame dansen, evenals toneel, alles uiterst opgesmukt en met heftig gezang.

Helaas moet ik bekennen dat ik, door een oude matroos verleid, twee keer het heidense gif opium gebruikte, ik werd doodziek, herstelde echter en heb er nooit meer naar getaald.

In hetzelfde huis, waarin ik mijn intrek had genomen en dat aan een Nederlander toebehoorde, woonde een Indiaans meisje, zij heette Sillah, was heel mooi, had ranke ledematen en was niet al te donker van kleur; zij viel bijzonder bij mij in de smaak, maar wilde niets van matrozen weten. Zij bezat het Turkse geloof, omdat zij in de plaats Japa-

re geboren was.

Dikwijls zwierf ik door de stad, deels alleen, deels met mijn makkers, ik bekeek vele en verbazingwekkende curiositeiten, ook tempels, heilige plaatsen, vreemde bomen en planten, palmen en kruidnagelbomen. Aldus smolt mijn geld en goed weg, niet anders dan maartse sneeuw. Ik wilde echter niet weer op een schip aanmonsteren. Toen kwam ik weer eens die zelfde Sillah tegen, en ik maakte haar complimenten en vroeg of ze me dan geen kus wilde geven. Zij antwoordde: nee, tenzij ik met haar trouwde. Waarop ik hard moest lachen en het meisje liet lopen.

Maar in januari monsterden de meesten van mijn makkers weer aan, elkeen op een schip, en verlieten mij in grote vriendschap en in tranen. Ik bleef helemaal alleen achter, had geen geld, zuchtte lankmoedig en wist niet wat te doen of waarheen te gaan.

In deze droevige tijd ging ik nogmaals naar Sillah en vroeg of zij met me wilde trouwen. Want ik had niemand verteld dat ik geen vrijgezel, doch reeds lang een getrouwd man was. Het meisje zei ja, doch dat wij in Batavia niet konden trouwen, maar op een ander eiland moesten gaan wonen. Daarom zocht ik een dienst, incasseerde handgeld bij een kapitein die naar Ambon zou varen, en zijn schip heette Henriette Louyse. Ook het meisje trad op dit schip in dienst, omdat ik de kapitein daarom verzocht. Wij vervoerden rijst en suiker, en hetzelfde schip moest kruidnagels alsmede nootmuskaat mee terug brengen naar Batavia.

Zo voeren wij op 7 februari uit en hoopten op deze eilanden een goede betrekking te vinden bij de onvolprezen Oostindische Compagnie, een ambitie die later ook werkelijk in vervulling ging. Wat er op deze reis allemaal gebeurde en hoe ontzettend veel wij moeten doormaken, wil ik niet allemaal opsommen, met inbegrip van onweer, storm en hoogste gevaren, zoals wij bij Zunda en elders moesten doorstaan; en wij geraakten dikwijls in zulk een zware nood

en benardheid dat wij allen baden (behalve mijn Sillah, want zij bezat het Moorse geloof) en zelfs de dapperste matrozen, en zware zondaars en vloekers, zachtjes begonnen te huilen. Wij verloren twaalf personen, waaronder een edelman. Deze was een neef van de gouverneur van Tarnaten, een klein eiland waar een vulkaan staat. Hij heette meneer Korss en sloeg over boord het water in.

Om kort te gaan, na al die gevaren gingen wij op 24 mei in Ambon voor anker, bij het slot Victoria. Daar verliet ik samen met Sillah het schip, dat alleen water en voedsel inlaadde en direct verder voer naar een andere haven. Wij overlegden nu wat ons te doen stond. Want het meisje had mij voordien al gezegd dat zij zo nodig bereid was haar heidendom af te leggen. Maar we vonden het nu beter om onze ware staat geheim te houden. Dus gaf ik haar voor mijn echtgenote uit en hebben derhalve geen bruiloft gevierd, noch gaf Sillah haar Turkse geloof op. Waarvoor God de Heer, in Zijn gerechtigheid, mij later op de proef gesteld en zwaar gestraft heeft.

Ik meldde mij in het slot Victoria bij meneer de gouverneur, Hutsert genaamd, en vroeg om een betrekking. Deze man wees mij, nadat hij mijn leugenachtige relaas had aangehoord, een tuin en een kleine rieten hut toe. Daar woonde ik van nu af aan, met mijn Indiaanse.

De eerste tijd was het fijn, wij rustten van onze gevaren uit. Ik had het erg naar mijn zin, want Indiaanse vrouwen zijn gewend om voor hun mannen te zorgen. Ik had iedere dag genoeg te eten en als ik had gegeten, lag ik in de hut en tobde weinig. Sillah werkte in de tuin, en vergaarde de kokosnoten, ook sago en kruidnagels. Wij woonden aldus bijna een jaar samen.

In die tijd begon het mij te berouwen dat ik niet meer op mijn hofstede, bij de Tafelberg, zat en wilde graag weer huiswaarts keren. Het ontbrak mij, moet u weten, aan weinig, ik had het best naar mijn zin, maar ik was ontevreden.

Ik kreeg hoogst zelden iets anders te eten dan sago en pinangnoten, ook gezouten vis, en at die gerechten dus steeds meer tegen. Ik was ook niet met Sillah in de echt verbonden en maakte mij dat tot een ernstig verwijt, omdat zij een goddeloze heidin was.

Nadat ik het menigmaal vergeefs had geprobeerd, stapte ik in maart 1660 ongemerkt alleen aan boord van een Nederlands schip, dat met nootmuskaat naar Batavia terugkeerde. Ik was zielsgelukkig toen wij steeds verder kwamen, wenste de goede Indiaanse heil en zegen en dacht dat ik weldra weer bij mijn werkelijke echtgenote zou zijn. Ik had in mijn zwakheid echter niet aan Gods voorzienigheid gedacht. Al heel spoedig keerden zich ongunstige winden tegen ons, wij konden de zeilen niet gebruiken en wierpen voortdurend het anker uit. Derhalve was er na enige tijd geen zoet water meer op het schip en geraakten wij in een verschrikkelijke nood. Velen werden ziek, en jammerden en klaagden erbarmelijk. In deze schrikwekkende misère kregen wij een eiland in zicht, gingen voor anker en zetten in aller ijl een boot uit waar zo'n vijftien man in gingen, en ik was daar één van. Wij roeiden uit alle macht naar de kust, maar zagen dat deze steil en rotsachtig was, er was geen hoop om aan land te komen, omdat de branding zo woest was dat wij bang waren dat ons bootje op de klippen te pletter zou slaan en ondersteboven zou worden gekeerd. Terstond ging onze hoop volledig in rook op. Maar enkelen van ons, en ook ik zelf, omdat wij konden zwemmen, sprongen over boord en bereikten heelhuids door de branding het land; maar één ging hierbij verloren. Terstond liepen wij naar een heldere beek, loofden God en een ieder dronk zoveel hij kon. Daarna wilden wij naar het strand teruglopen en degenen in de boot toeroepen. Toen zagen wij tot onze grootste schrik dat er geen boot meer was, en wij wisten niet of deze door de wind was afgedreven of helemaal in de golven was verdwenen. Wij riepen en schreeuwden uit alle

macht, maar vergeefs. Op dit afgrijselijke moment schrokken wij zozeer dat wij op de grond vielen en als het ware ontzield terneerlagen, want onze situatie was zo erbarmelijk dat wij niet konden hopen nog lang te leven en weer naar de bewoonde wereld te komen.

Tot op heden heb ik nooit gehoord waar onze boot terecht is gekomen, ik denk dat hij vergaan is. Wij waren met vijf man, schreeuwden nog een uur of twee en keken naar het kolkende water, huilden luid en riepen om hulp. Wij beraadslaagden daarop wat ons te doen stond, wisten geen raad, verbleven de nacht en een dag op die plaats en zouden spoedig van honger zijn omgekomen, want wij vonden niets te eten. Na die tijd zei er een, Köllen genaamd, dat hij daar niet langer wilde blijven, wij moesten maar met hem meegaan om niet helemaal te verhongeren. Ik was daartoe bereid, en nog iemand die Karlsen heette, maar de andere twee wilden niet, in de veronderstelling dat onze boot zou terugkomen. Onder veel tranen en allerhartelijkst gingen wij dus uiteen, lieten het tweetal op de oever achter en gingen het land in. Alom waren echter steile en verschrikkelijke bergen, om krachten te verzamelen aten wij de bladeren van een onbekende boom. Daarop begonnen wij de moeilijke hoogten te beklimmen, kwamen bij huiveringwekkende rotsen en ravijnen, hoorden wilde bergbeken bruisen en bleven de tweede dag volkomen uitgeput liggen, wij konden niet verder. De honger kwelde ons ontzettend, ik zou nu zelfs dankbaar zijn geweest voor een bord pinangnoten van de goede Sillah.

Wij lagen de hele nacht op de rotsen, zagen onze wisse dood voor ogen en riepen in diepste nood tot God. Een christelijk gebed is nooit vergeefs, ook niet als het volkomen vruchteloos lijkt. Onze barmhartige Vader verhoorde ons gejammer in de woestenij. Wij vatten frisse moed en sloegen een andere richting in om geen bevrijdingsmiddel onbeproefd te laten. Wij vonden enkele wortels en kruiden,

dronken uit de gevaarlijke beken, niet wetend of er soms krokodillen in zaten. Aldus naderden wij weer de kust, maar op een andere plaats.

Terwijl wij zo in het grootste gevaar verkeerden, werden wij aan de oever een klein vissersbootje gewaar, Canoa genaamd, waarover wij ons ten zeerste verheugden. Kort daarop ontdekten wij ook een voetpad, dat wij met een uitzonderlijke geestdrift volgden. Spoedig daarna vonden wij een kleine vissershut, in de dichte struiken, daarin bevond zich een oude Indiaanse kluizenaar die zich in deze verlatenheid met visvangst in leven hield. Toen deze ons zag, verstarde hij als het ware van schrik, want wij waren zo volledig uitgeput en aan het eind van onze krachten dat wij veeleer op dode dan op levende mensen leken; bovendien had hij (naar alle waarschijnlijkheid) nog nooit een paar blanke mensen gezien. Een van ons, Karlsen, richtte uiterst beleefd in het Maleis het woord tot hem en vertelde over onze beklagenswaardige rampspoed. De kluizenaar zette ons gedroogde vissen en rijst voor, en verzocht ons met klem ervan te eten. Wij dankten hem hartelijk en loofden God voor zulk een onverhoopte genade. Wij begonnen, zij het voorzichtig, te eten, gezien het feit dat onze ingewanden van het vasten als het ware verschrompeld waren. Wij betoonden ons zeer dienstwillig en gingen, na eerst wegwijs te zijn gemaakt, in een kleine kano op jacht, wat ons wonderwel afgang. Bij deze goede Indiaan bleven wij enkele maanden, vingen vissen en droogden ze op de rotsen, plantten wat rijst en leden geen gebrek. Wij werden echter met de dag bedroefder, want wij zagen er geen gat in om van daar naar andere landen, of naar ons vaderland, te komen. Onze kleren vielen helemal uit elkaar, onze haren en baard werden steeds langer, kortom, men zou ons eerder voor Indianen, of voor wilden of bosduivels, hebben aangezien dan voor een paar christenmensen. Maar al te vaak zei niemand een enkel woord, we zaten veeleer heel stil bij elkaar, hielden zacht

en wisten ons niet te troosten.

Op een avond, toen het hevig stormde en regende, lagen wij in de hut, konden niets uitrichten en hadden een klein vuurtje aangestoken. Toen stond een van ons op, wierp een stuk hout op het vuur en zei dat ieder zijn verhaal en lotgevallen moest vertellen, begon er ook zelf mee en vertelde alles wat hij wist. Daarna de tweede, daarna ik, en ik heb in mijn leven nooit zo veel en zo verschrikkelijke verhalen gehoord als op deze avond. Want ieder van ons had van alles en nog wat meegemaakt: schipbreuk, gevaren, honger en ziekte, en ook, in alle landen, vreemde volkeren en steden gezien.

Maar toen ik al mijn wederwaardigheden getrouw had opgenoemd, gingen beiden mij met woorden te lijf en riepen: jij booswicht, jij goddeloos mens, wat heb je gedaan, je hebt twee maal echtbreuk gepleegd. Ik schreeuwde terug, was koppig en wilde niets horen. Daarna werd ik echter erg bedroefd, zag plotseling mijn zonden en euvel daden in, knielde neer, huilde en bad vurig. Toen knielden ook de twee anderen naast mij op de grond, wij weeklaagden luid en baden vol vuur weer van dit eiland onder christenmensen in ons vaderland te mogen terugkeren, omdat wij zoveel armoede, misère en ontberingen hadden geleden. Het inzicht van mijn euvel daden drukte als een berg op mijn hart, ik vroeg mijn vrienden mij mijn zonden te vergeven, waarvoor God ons allen zo hard had gestraft. Toen troostten zij mij allerbeminlijkst, vergaven mij beiden en stonden mij gepast in mijn gebeden en verzuchtingen bij.

Bij tijd en wijle verkenden wij veelvuldig die streek, maar vonden geen uitweg of redding, ook durfden wij in de gammele kano niet verder de zee op. Twee keer zagen wij een schip, wij loofden God, schreeuwden en wuifden, ontstaken een groot vuur, maar allemaal tevergeefs. Wij wierpen ons wanhopig op de grond, vergoten hete tranen en jammerden. En toen wij daar lange tijd waren, stierf tot ons groot

verdriet de oude Indiaan en wij begroeven hem, bedenkend hoe wij aan hem alleen ons leven te danken hadden. Wij plaatsten ook een ebbehouten zerk op zijn graf, omdat in dit land veel van dat hout wordt gevonden.

In onze nood, want geen van ons wilde langer in deze vreemde en woeste streek blijven, stapten wij na vele oprechte gebeden in de kleine kano, wel wetend dat wij maar weinig kans hadden om levend de zee over te komen; desondanks wilden wij het erop wagen, omdat er verder geen redding was. Dus begaven wij ons in het bootje, namen gedroogde vissen, rijst en sago te eten mee en hadden een klein zeil opgezet. Zo voeren wij de weidse zee op, er was evenwel geen kans op naar een ander land te varen, maar wij hoopten en veronderstelden dat wij wellicht een ander schip zouden tegenkomen, dat ons met een aan boord aanwezige boot zou oppikken en bevrijden.

Toen wij twee dagen gezeild en geroeid hadden, zagen wij enorme, zwarte en bruine wolken ontstaan, wat water-trekkende wolken waren en als zodanig het water uit de zee tot zich trekken, ook wel waterhoos genaamd. Bij deze gruwelijke aanblik zonk alle moed ons in de schoenen, wij wierpen ons in de boot neer, weeklaagden en riepen om hulp, En in Zijn goedertierenheid erbarmde God zich over ons en zond een Engels schip. Maar nauwelijks hadden wij dit hulpmiddel van zijn barmhartigheid ontdekt, of met onbeschrijflijke stormwinden en geraas werden wij door een donderwolk overvallen, zodat de kano in de rondte getold, ondersteboven gekeerd, geheel aan splinters geslagen en vernield werd. En ik hoorde mijn vriend Köllen luid roepen: nu zij God ons genadig, wij zijn allen ten dode opgeschreven!

In zulke uiterste angst, en doodsgevaar, zette het vreemde schip een roeiboort uit, met vijf mannen erin, die ons met gevaar voor eigen leven redden, maar alleen mij en Köllen. Onze derde man, Karlsen, was al verdronken en de golfslag

was zo sterk dat wij niets meer van hem konden zien. Wij waren beiden volkomen uitgeput, werden naar het schip overgebracht, dat een Engels fluitschip was. Wij dankten deze mensen van harte, knielden neer en loofden God. Onmiddellijk werden wij naar bed gebracht, kregen wijn en geneesmiddelen, en de volgende dag was ik weer helemaal op verhaal gekomen. Ik liep over het Engelse schip rond. Maar plotseling schrok ik me een ongeluk, want onder de passagiers zag ik mijn Sillah, die ik voorheen op Ambon zo trouweloos had verlaten. Zij herkende mij echter niet, omdat mijn baard tot mijn middel reikte, ook was mijn gezicht zwart en wild geworden, en niemand had mij, evenmin als mijn makker, voor een christenmens aangezien. Ik hield me dus heel stil en verstopte me voor haar.

Zijne Majesteit de koning van Engeland leefde in die tijd echter niet op voet van vrede met de Nederlanders, daarom kon het schip niet in Batavia de haven binnenlopen. Ik vertelde de kapitein alles wat ons wedervaren en overkomen was, en allen, ook enkele voorname personen, vervielen in een niet geringe verbazing, ook medelijden, toen zij dit allemaal hoorden. Toen vroeg ik de kapitein heel vriendelijk mij mee te nemen naar de Kaap, waar mijn thuisland is, en bood ook vrijwillig mijn diensten aan. Deze goede man gaf mij toestemming, stuurde mij direct naar een scheepshut, beval mij te scheren en weer enigszins, als vroeger, een mens van mij te maken. Daar had ik allang naar verlangd, maar gehoorzaamde desondanks met tegenzin, want ik vreesde dat Sillah mij dan weer zou herkennen. Ik was erg bang voor dit Indiaanse meisje. Maar ik gehoorzaamde en zij kende mij niet terug, want ik was uiterlijk erg veranderd.

Op deze lange en bijzonder gevaarlijke reis overkwam ons nog veel tegenspoed en onheil, wat ik verzwijgen wil, omdat ik al zo lang en velerlei verteld en geschreven heb, waarmee ik meer dan genoeg heb gedaan. We bereikten eindelijk de Kaap en na zo lange tijd zag ik de Tafelberg terug, huilde

tranen met tuiten, wist ook niet of mijn vrouw en mijn vrienden nog in leven waren en beefde als een riet. Ik nam onder veel dankzeggingen afscheid, kuste en omhelsde de goede Köllen, in grote trouw en smart. Toen ging ik aan land, ik was vijf jaar weg geweest. In de stad kende niemand mij, er was daar een grote straat bijgebouwd, vele veranderingen en nieuwigheden niet meegerekend. Ik liep door de stad en door alle stegen alsof ik een vreemde was en ze nog nooit had gezien. Daarna liep ik het land in, over dezelfde weg waarlangs ik vijf jaar geleden was weggevoerd, en huilde van grote vreugde en angst. Toen zag ik dat mijn landerijen en bezittingen in de beste staat waren, de wijn en het maïs ook, en verlangde er van harte naar dit weer te bezitten, ook mijn dierbare vrouw terug te zien en aan mijn borst te drukken.

Na enige tijd bereikte ik mijn huis en bleef van angst en beven stilstaan. Ik hoorde in huis vele klaaglijke en jammerlijke geluiden, gehuil en geschreeuw, en wist niet wat het was. Terwijl ik daar nog zo stond en niet verder durfde, ging opeens de deur open en kwam mijn vrouw snikkend naar buiten, maar zag mij niet. Ik liep op haar af en stak haar mijn hand toe. Zij riep: wie ben jij? Ik zei: kijk me aan, ik ben je echtgenoot en ben vijf jaar op reis geweest! Toen herkende ze mij ook en schrok. Ik vroeg: vrouw, waarom huil je zo en ben je bedroefd? Zij gebod mij echter te zwijgen, leidde mij het huis binnen, echter niet naar de kamers, maar naar een magazijn op de bovenste verdieping. Toen sloot zij de deur met de uiterste zorg en beval mij al mijn wederbaren belevenissen getrouw en naar waarheid te vertellen. Ik vertelde haar alles, zij het dat ik om verschillende goede redenen met geen woord repte over Sillah, noch over de opium. Ze vroeg: waarom heb je me niet geschreven? Daarna begon zij weer opnieuw te huilen en zei: luister naar me!

Toen vertelde zij mij alles wat er was gebeurd. In oprechte trouw had zij twee jaar op mij gewacht en daarna had zij

een andere man genomen. Deze luisterde naar de naam Ehlers, hem behoorde nu mijn vrouw, hofstede en goed toe, en alles wat in vroeger tijden mijn eigendom was geweest. Maar nu lag die meneer Ehlers op sterven en daarom had de vrouw zo luid geweeklaagd en gesnikt. Ze zei: houd je hier verborgen tot hij gestorven is. En ik bleef, in grote nood en misère, vijf dagen en nachten in het magazijn verscholen; maar in mijn hart loofde ik de Heer voor zijn wonderbaarlijke en genadige lotsbeschikking en dankte hem met grote ijver. Toen nam Hij spoedig de heer Ehlers tot zich in zijn hemelse verblijf.

Daarna kwam ik behoedzaam uit die onprettige kamer te voorschijn, trok schone kleren aan, was weer ten volle een echtgenoot, en een rijk man, geworden, liefkoosde met vreugde mijn vrome vrouw en troostte haar in haar verdriet. Ik verviel daarentegen nimmer in mijn vroegere zonden, zoals hoogmoed en woeste zwelgpartijen, en leefde in goede eer en deugd. Daarbij helpe mij God voortaan in zijn onuitputtelijke genade. Amen. Heer help mij, o Heer, laat het welslagen! Amen.

15 De arrestatie

Op 30 juli 1672 was in zijn schuilplaats, vlak bij de Place Maubert, de heer De Sainte-Croix gestorven. De geschiedschrijvers, voor wie niets heilig is en die geen gevoel hebben voor de waarde van het gebaar, hoewel hun wetenschap zich eigenlijk met niets anders bezighoudt, de geschiedschrijvers hebben onlangs het bewijs geleverd dat hij, net als andere mensen, na vrij lang ziek te hebben gelegen in zijn bed is gestorven. Maar deze minderwaardige waarheid, zo het er al een is, zal ten spoedigste weer in het niet verzinken en blijven zal, hoe goedkoop, de mooie en gruwelijke legende van de dood van de gifmenger Sainte-Croix, die zich bij de vervaardiging van zijn poederfijne gifstoffen steeds door een glazen masker tegen het inademen van het dodelijke poeder beschermde, doch bij wie op zekere dag bij dit hachelijke karwei het masker van zijn gezicht gleed, zodat hij terstond in zijn verschrikkelijke laboratorium neerzeeg. Houdt men vast aan dit door feiten gestaafde verhaal, dan is tevens het zonderlinge feit verklaard dat de misdadiger al zijn gifstoffen en gevaarlijke paperassen zo achteloos liet liggen. Om kort te gaan, ik houd mij aan de legende en niet aan de geleerden, die wat hieronder wordt verteld onlangs dan ook inderdaad naar het rijk der fabelen hebben verwezen.

Op 30 juli dus was de gifmenger Sainte-Croix gestorven, de minnaar en handlanger van de mooie madame de Brinvilliers, en deze vrouw zag zich door de gerechtelijke inbe-

slagname van diens nalatenschap, die al haar brieven bevatte, in een bedenkelijk gevaar gebracht. Nauwelijks had zij gehoord dat de haar welbekende cassette van haar minnaar, waarin hij haar brieven bewaarde, in handen was van het gerecht of zij getroostte zich alle denkbare moeite om deze cassette ongeopend in haar bezit te krijgen. Toen het vermaledijde kastje op 22 augustus door het gerecht zou worden geopend en madame de Brinvilliers daarvoor werd uitgenodigd, liet zij zich vertegenwoordigen door haar zaakwaarnemer, en toen vlak daarna een medeplichtige van haar liefste werd gearresteerd, sloeg zij op de vlucht en begaf zich naar Engeland. Intussen liep haar proces de hele herfst en winter verder, en in maart werd het vonnis uitgesproken, dat voornoemde spitsbroeder tot radbraking, madame de Brinvilliers echter bij verstek tot de dood op het schavot veroordeelde. Zij was schuldig bevonden aan de gifmoord op haar vader en haar beide broers.

Aangezien tegelijkertijd haar bezittingen verbeurd werden verklaard en haar man, de merkwaardig indolente meneer de Brinvilliers, zich nu even weinig om zijn vrouw bekommerde als hij dat tijdens haar vrijage met Sainte-Croix had gedaan, geraakte de verwende vrouw spoedig in bedroevende omstandigheden en moet zelfs haar zuster – dezelfde zuster die zij jarenlang naar het leven had gestaan – om ondersteuning gesmeekt of toch van haar aangenomen hebben. De veroordeelde woonde in Londen en wist zich over de stand van haar affaire voortdurend op de hoogte te houden.

Koning Louis XIV stelde persoonlijk belang in haar proces en hij stond erop dat het recht ondanks alle hindernissen zijn beloop zou hebben. Zo werd in Londen fervent geprobeerd de uitlevering van de misdadigster te bewerkstelligen, maar door formaliteiten en kleine misverstanden meermaals vertraagd, zodat Madame nog altijd vrij rondliep, terwijl de koning van Engeland al haar uitlevering aan Frank-

rijk had toegezegd. En toen eindelijk de moeilijkheden waren overwonnen en aan alle voorwaarden voor deze uitlevering was voldaan, was madame de Brinvilliers uit Londen verdwenen.

Zij zou zich enige tijd in Picardië en in verschillende Hollandse steden hebben opgehouden, zou zijn gezien in Valenciennes en in Cambrai, en vluchtte ten slotte naar Luik.

Hier werd de vluchteling gastvrij opgenomen in een klooster en kon op deze plaats denken aan het gevaar te zijn ontsnapt. Inderdaad bleef zij hier zowel van spionnen als van angstaanjagende berichten verschoond en begon zozeer op verhaal te komen dat zij een liefdesverhouding aanging met een zekere Theria.

Merkwaardig is nu het feit dat deze gewetenloze, onstuipe en egoïstische vrouw voortdurend een geschrift bij zich droeg, dat zij haar biecht noemde en waarin zij haar hele leven had opgetekend, dat vanaf het verbazingwekkend vroegtijdige verlies van haar onschuld uit een doldwaze aan-eenschakeling van allerhand uitspattingen en misdaden bestond. Wij kunnen dat niet goed anders verklaren dan uit een aan bijgeloof grenzende angst voor de eeuwige straffen, zoals zij dan ook later door geen enkele nog zo smadelijke omstandigheid van haar terechtstelling zo diep onder de indruk leek als door de weigering van de heilige communie. Zo had zij dus, klaarblijkelijk om in de laatste nood eens een volledige biecht te kunnen afleggen, deze schrikwekkende lijst van haar misdaden en zonden samengesteld en bewaarde deze voortdurend op haar kamer in een speciaal juwelenkistje.

Overigens was haar tegenspoed niet bij machte de vermetele avonturierster al te diep te vernederen. Zij deed zelfs haar in Frankrijk achtergebleven man heel onnozel het voorstel zich weer bij haar te voegen, waar deze evenwel niet op inging. Voorlopig was zij ongestoord te gast in het voornoemde klooster en bedreef bij gebrek aan belangrijker ondernemingen haar onschuldige minnehandel met Theria,

wat haar echter niet belette ook op andere galante toenaaderingspogingen in te gaan.

Zo verscheen op een dag in maart bezoeks halve een Franse abbé in het klooster, vroeg naar Madame en werd door haar ontvangen. Het was een heel knappe, nog jonge man van goede manieren, wiens Parijse toonval Madame terstond prettig aandeed. Gevraagd naar het doel van zijn bezoek gaf hij het hoffelijkste antwoord.

‘Ik ben,’ zei hij eerbiedig, maar met een glimlach, ‘een vrij lange reis aan het maken, die mij het bezoeken van enkele kloosters tot plicht stelt. Toen hoorde ik heel toevallig en tot mijn opperste vreugde dat u, mevrouw, hier onderdak hebt gezocht en gevonden. En zo wilde ik de gelegenheid om een zo beroemde en eertijds zo zeer door het ongeluk achtervolgde vrouw te leren kennen en wellicht enkele woorden van troost tot haar te richten, niet onbenut laten. Iedereen in Parijs is begaan met uw zware lot en is verbaasd, ja verontwaardigd dat het uw tegenstanders is gelukt om ons parlement zo zeer tegen u in te nemen dat uw veroordeling mogelijk was. Maar des te meer verheugt het ons u hier in veiligheid te weten, waar u rustig de tijd kunt afwachten waarop u de gerechtigheid ten deel zal vallen, die wij in het Parijse vonnis zo zeer missen. Hoe zeer u, geachte mevrouw, in de Parijse society wordt gemist, daar kunt u zich geen voorstelling van maken.’

Dat was een geluid dat madame de Brinvilliers lang niet meer had gehoord. Een ogenblik vocht zij met tranen die in haar dreigden op te wellen, toen haar plotseling bij de vleiende woorden van de elegante abbé alles voor ogen stond wat zij had verloren. Ah, zij was nog altijd een schoonheid en van hoge adel, en al moest zij momenteel van het genot van haar roemruchte rijkdom afzien, zo kon dat toch niet al te lang duren.

Na een luchthartig, behoedzaam vertroostend en ten slotte heel wellevend babbelachtig gesprek van een uur nam de

abbé afscheid, kuste de blanke hand van de mooie vrouw en vroeg met klem of het hem was toegestaan nogmaals op bezoek te komen, voor geval, wat aannemelijk was, zijn verblijf in Luik nog een of twee dagen mocht duren. Met genoegen gaf de vrouw deze toestemming en voegde eraan toe dat de gelegenheid tot een herhaling van zulk een prettige en geestrijke conversatie maar al te waardevol voor haar was om die niet vurig te moeten wensen, en dat het voor haar werkelijk een tegenvaller zou zijn als de abbé niet zou terugkomen.

Het charmante mannetje nam afscheid, beloofde terug te zullen komen en liet de eenzame vrouw in de aangenaamste opwinding achter. Zij had aan hem te danken dat zij zich sinds een uur weer helemaal dame uit de grote wereld en gevierde aristocrate voelde, en het wilde haar voorkomen dat zij genoeg indruk op de deftige man had gemaakt dat hij zijn verblijf in Luik ook zonder andere oorzaken heel goed om harentwil wat zou kunnen verlengen.

Dit vermoeden van de ervaren vrouw bleek daags daarna niet ongegrond. Hij verscheen vrij vroeg op de dag, doch niet vroeger dan bij voorbeeld het ontvangstuur van een voorname vrouw tijdens haar verblijf op het land zou plaatsvinden; meneer de abbé, in zijn kostuum van fijne zijde, bracht een rond dit jaargetijde kostbaar boeket lelietjes-vandalen mee en hervatte het gesprek weldra op het punt waar hij het de vorige dag had afgebroken. Die dag waren de stemming en het gedrag der beiden veel ongedwongener en vrijer dan daags ervoor; over het verschrikkelijke proces en de beklagenswaardige positie van mevrouw werd ditmaal met geen woord gesproken, maar zij babbelden amusant en vriendschappelijk, de vrouw liet enkele verrukkelijke koketterieën opflitsen, die de man met complimenten beantwoordde, en deze complimenten gleden in fijne schakering hoe langer hoe meer van het terrein der maatschappelijke conventie over naar dat van de persoonlijke en momentane

galanterie, ja, het vermetele heerschap veroorloofde zich ten slotte een kus op de schouder van Madame, een kus die nauwelijks werd bestraft. Nu bekende hij, plotseling in vuur en vlam en op zijn knieën zinkend, dat hij de vorige dag weliswaar nog van zins was geweest om die dag uit Luik te vertrekken, maar dat hij nu onmogelijk weg kon gaan en het liefst al zijn levensdagen in dit kamertje zou slijten, aan de voeten van deze verrukkelijke vrouw. Hij hield haar hand vast, die hij met kussen overdekte en legde in diepe ontroering zijn hoofd in haar schoot: en zij streefde hem glimlachend met liefkozende handen over zijn gladde, zwarte haar.

‘Meneer de abbé,’ zei ze eindelijk vriendelijk, ‘u vergeet dat wij ons in een klooster bevinden. Hoezeer uw jeugd en uw genegenheid voor mij me ook behagen, even zeker moet ik eraan herinneren dat ik als gast van dit heilige huis en als arme vervolgde vrouw bijzondere egards in acht moet nemen. U zult dat begrijpen en mij niet blootstellen aan het gevaar hier mijn gastrecht te verspelen.’

‘Maar natuurlijk, mijn kleinood,’ fluisterde de minnaar blozend, ‘hoe zou ik ooit het geringste kunnen doen wat u niet naar de zin was! Staat u mij daarom toe, allermooiste, u morgen op een veilige plaats op te wachten en u voor een plezierritje in mijn rijtuig uit te nodigen. Ach, wat houd ik toch veel van u, mijn bijou!’

Zij bood nog enig vormelijk verweer, vervolgens werd het rendez-vous, met inachtneming van veel voorzichtigheid, voor de volgende dag op een bepaalde plaats buiten de stad afgesproken, en nu drukte de jongeman voor het eerst zijn verovering tegen zich aan en gaf haar, zonder dat zij tegenstribbelde, net zoveel kussen als hij maar wilde. Daarop duwde zij hem naar de deur en bracht de rest van de dag vergenoegd in gedachten aan het nieuwe, plezierige avontuur door.

Zij las ook wat in haar op schrift gestelde biecht en dacht

dit keer niet aan de hellestraffen, maar zag haar vermetele, eigengerechtigte leven vanaf de hoogte van het ogenblik als een mooie, ontembare vuurgloed, die nog in volle pracht staat en waarvan het uitdoven nog ver in het verschiet ligt.

De volgende dag maakte zij zorgvuldig toilet, stak enkele der geurende lelietjes-van-dalen in haar décolleté en ging te voet, in een donkere jas gehuld, naar de plaats van samenkoms. Voor de stad, tussen de muren van twee tuinen, bleef zij staan, snoof de milde, naar aarde ruikende voorjaarslucht in en wachtte op haar galant. En reeds na enkele minuten hoorde zij achter zich op de weg een rijtuig rijden dat snel naderbij kwam. Zij ging langs de kant van de vochtige weg staan – het rijtuig kwam de hoek om, minderde vaart en stopte precies bij haar. Onder het neergelaten lederen dak zag zij het gezicht van de abbé, dat zich naar haar toe boog en met een glimlach zette zij haar voet op de treeplank.

Op dat ogenblik hoorde zij voetstappen achter zich, voelde zich door sterke armen vastgegrepen, zag zich, plotseling schrikkend, door drie, vier, vijf vreemde mannengezichten omgeven en zakte, toen zij de uniformen van de Parijse politie herkende, met een waanzinnige schreeuw, die de paarren schichtig maakte, in elkaar.

Toen zij na enkele minuten weer bijkwam, zat zij in een ijlings voortsnellende tweespanner naast de abbé, die echter die dag in uniform was en zich haar koel als officier van justitie voorstelde. Het was korporaal Desgrais, die de Parijse volksvertegenwoordiging eropuit had gestuurd om de veroordeelde in hechtenis te nemen en die zijn opdracht met behulp van die liefdeskomedie ten uitvoer had gebracht, omdat hij een arrestatie in het klooster uit vrees voor een eventuele volksopstand niet wilde riskeren.

Daarmee is het verhaal over madame de Brinvilliers ten einde; en hoe woedend zij het door Desgrais in beslag genomen manuscript van haar biecht ook bevocht, zo hoefde zij om de volledigheid daarvan niet bezorgd te zijn, want in de

korte tijdsspanne tussen haar arrestatie en haar terechtstelling te Parijs was haar generlei gelegenheid meer geboden om de merkwaardige lijst naar deze of gene kant te verrijken.

16 De bosmens

Bij het begin der eerste tijdperken, nog voordat de jonge mensheid zich over de aarde had verspreid, leefden de bosmensen. Deze huisden dicht opeen en schuw in het schemerduister van de tropische oerwouden, in voortdurende strijd met hun soortgenoten, de apen, en boven hun doen en laten stond als enige godheid en enige wet: het woud. Het woud was geboorteplaats, toevluchtsoord, wieg, nest en graf, en buiten het woud kon men zich geen leven voorstellen. Men vermeed tot aan de zoom ervan door te dringen en wie daar ooit door bijzondere lotgevallen bij de jacht of op de vlucht verzeild was geraakt, vertelde met angst en beven over de witte leegte daarbuiten, waar men naar hun zeggen het verschrikkelijke niets in een dodelijke zonnegloed zag flonkeren. Er leefde daar een oude bosman die tientallen jaren geleden, door wilde dieren achtervolgd, over de uiterste rand van het woud was gevlucht en op slag blind was geworden. Hij was nu een soort priester en heilige en heette Mata dalam (hij die het oog inwendig heeft); hij had het heilige woudlied gedicht, dat bij zware onweersbuien werd gezongen, en naar hem luisterden de bosmensen. Dat hij de zon met zijn ogen had aanschouwd, zonder daaraan te sterven, dat was zijn roem en zijn geheim.

De bosmensen waren klein, bruin en ruig behaard, zij liepen voorover gebogen en hadden ogen als schichtig wild. Zij konden zoals mensen en zoals apen lopen en voelden zich hoog in het takwerk van het woud even zeker als op de

grond. Huizen en hutten kenden zij nog niet, maar wel enkele wapens en gereedschappen, ook sieraden. Zij wisten hoe ze uit harde houtsoorten bogen, pijlen, speren en strijdknotsen moesten maken en hoe halssnoeren van raffia, met gedroogde bessen of noten behangen, ook droegen zij om hun hals of in hun haar hun kostbaarheden: everzwijntanden, tijgerklauwen, papegaaieveren en rivierschelpen. Mid-den door het oneindige woud stroomde de grote rivier, de bosmensen durfden zijn oever echter alleen in het nachtelijk duister te betreden, en velen hadden de rivier nog nooit gezien. De moedigeren slopen soms 's nachts, schuw en loerend, uit het struikgewas te voorschijn, dan zagen zij in het zwakke licht de olifanten baden, keken door de overhangende boomtoppen en zagen geschrokken in het netwerk der veelarmige mangroven de fonkelende sterren hangen. De zon zagen zij nooit, en het gold al als uiterst gevaarlijk om zomers haar spiegelbeeld te aanschouwen.

Tot die stam van bosmensen, over wie de blinde Mata dalam de scepter zwaaide, behoorde ook de jongeling Kubu, en hij was de leider en afgevaardigde der jongeren en ontevredenen. Er waren namelijk ontevredenen sinds Mata dalam ouder en heerszuchtiger was geworden. Tot dusver was het zijn voorrecht geweest, dat hij, de blinde, door de anderen van voedsel werd voorzien, ook vroeg men hem om raad en zong zijn woudlied. Maar allengs voerde hij allerlei nieuwe en lastige gebruiken in, welke hem naar hij zei door de godheid van het woud in een droom waren geopenbaard. Een paar jongeren en twijfelaars beweerden evenwel dat de oude man een bedrieger was en alleen zijn eigen voordeel najoeg.

Het nieuwste dat Mata dalam had ingevoerd, was een nieuwe-maan-viering, waarbij hij in het midden van een kring zat en de tamtam sloeg. Maar de andere bosmensen moesten net zo lang in het rond dansen en het lied golo elah daarbij zingen tot zij doodmoe waren en door hun knieën

zakten. Dan moest een ieder met een doorn zijn linker oor doorboren, en de jonge vrouwen moesten naar de priester worden geleid, en hij doorboorde van elkeen het oor met een doorn.

Aan dit gebruik had Kubu zich samen met enkele van zijn leeftijdgenoten onttrokken, en hun bedoeling was om ook de jonge meisjes tot verzet te overreden. Eenmaal zag het er voor hen naar uit dat zij zouden overwinnen en de macht van de priester zouden breken. De oude man hield namelijk weer nieuwe-maan-feest en doorboorde de vrouwtjes het linker oor. Maar een krachtig jong meisje schreeuwde er verschrikkelijk bij en stribelde tegen, en daarbij overkwam het de blinde dat hij haar met de doorn in haar oog stak, en het oog liep door. Nu schreeuwde het meisje zo wanhopig dat allen kwamen toelopen, en toen men zag wat er was gebeurd, zweeg men onthutst en nors. Maar toen nu de jongeren zich er triomfantelijk in mengden en toen Kubu de priester bij zijn schouder durfde te pakken, toen stond de oude man van zijn trommel op en sprak met een kraaiend spottende stem zulk een gruwelijke vloek uit dat allen ontzet terugdeinsden en het hart van de jongeling zelf stilstond van afgrijzen. De oude priester zei woorden, waarvan niemand de precieze betekenis kon begrijpen, maar waarvan het soort en de toon woest en huiveringwekkend aansloot bij de gevreesde heilige woorden der godsdienstoefeningen. En hij vervloekte de ogen van de jongeling, die hij de gier als prooi toebedeelde, en vervloekte zijn ingewanden, waarover hij voorspelde dat ze op zekere dag in het vrije veld in de zon zouden liggen te roosteren. Maar toen ontbood de priester, die op dat ogenblik meer macht bezat dan ooit, het jonge meisje nogmaals bij zich en stak de doorn ook in haar tweede oog, en iedereen keek er met afgrijzen naar en niemand durfde te ademen.

‘Je zult buiten sterven,’ had de oude man Kubu als vloek toegevoegd, en sindsdien meed men de jongeling als een on-

geneeslijk zieke. 'Buiten' – dat betekende: buiten de geboorteplaats, buiten het schemerdonkere woud! 'Buiten', dat betekende verschrikking, zonnehitte en gloeiende, dodelijke leegte.

Hevig ontsteld was Kubu ver weggevlucht, en toen hij zag dat iedereen voor hem terugweek, toen verborg hij zich in een holle boomstam en gaf zich verloren. Dagen en nachten lag hij daar, schommelend tussen doodsangst en koppigheid, en onzeker of nu de mensen van zijn stam zouden komen om hem te doden of dat de zon zelf in het woud zou doordringen, hem belegeren, achtervolgen en om het leven brengen zou. Maar er kwam noch een pijl, noch een speer, noch een zon, noch een bliksemstraal, er kwam niets dan een diepe verslapping en de brullende stem van de honger.

Toen stond Kubu weer op en kroop, nuchter en bijna met een gevoel van teleurstelling, de boom uit.

'De vloek van de priester heeft niets te betekenen,' dacht hij verwonderd, en toen zocht hij naar voedsel, en toen hij had gegeten en weer leven door zijn ledematen voelde circuleren, keerde trots en haat in zijn ziel terug. Nu wilde hij niet meer naar de zijnen terugkeren. Nu *wilde* hij een eenzame en verstotene zijn, iemand die men haatte en die de priester, die blinde schurk, krachteloze vervloekingen nariëp. Hij wilde alleen zijn en alleen blijven, maar voordien wilde hij wraak nemen.

En hij liep voort en dacht na. Hij dacht na over alles wat ooit twijfels bij hem had opgeroepen en hem als bedrog was voorgekomen, en vooral over de trommel van de priester en over zijn feesten, en hoe meer hij nadacht en hoe langer hij alleen was, des te helderder hij het kon zien: ja, het was bedrog, het was allemaal enkel leugen en bedrog. En toen hij al zo ver was, dacht hij nog verder door en richtte zijn waakzaam geworden wantrouwen ten volle op alles wat voor waar en heilig doorging. Hoe stond het bij voorbeeld met de bosgod en het heilige woudlied? O, ook dat stelde niets

voor, ook dat was zwendel! En een heimelijke huivering overwinnend zette hij het woudlied in, smadelijk met verachtelijke stem en alle woorden verdraaiend, en hij riep drie keer de naam van de bosgodheid, die behalve de priester niemand op straffe van de dood mocht uitspreken, en alles bleef rustig, en geen bliksem flitste neer!

Menige dagen en weken zwierf de vereenzaamde aldus rond, met rimpels boven zijn ogen en met een priemende blik. Hij ging ook, wat nog niemand had gedurfd, bij volle maan naar de oever van de rivier. Daar keek hij eerst het spiegelbeeld van de maan en vervolgens de volle maan zelf en alle sterren lang en vermetel in de ogen, en er geschiedde hem geen kwaad. Hele maannachten zat hij aan de oever, zwolg in de verboden lichtroes en liet zijn gedachten de vrije loop. Vele vermete en verschrikkelijke plannen welden in zijn ziel op. De maan is mijn vriend, dacht hij, en de ster is mijn vriend, maar de oude blinde is mijn vijand. Dus is het 'buiten' wellicht beter dan ons binnen, en misschien is de hele heiligheid van het woud ook maar kletspraat! En hij kwam, generaties op alle mensen voor, op zekere nacht op het stoutmoedige en schitterende idee dat men heel goed enkele boomtakken met bast aan elkaar kon binden, erop kon gaan zitten en de rivier kon afdrijven. Zijn ogen fonkelden en zijn hart bonsde heftig. Maar dat was niets gedaan; de rivier zat vol krokodillen.

Dan bestond er dus geen andere weg naar de toekomst dan het woud aan zijn rand te verlaten, voor geval er al een einde van het woud bestond, en zich dan aan de gloeiende leegte, aan het boze 'buiten' over te leveren. Dat monster, de zon, moest opgezocht en overwonnen worden. Want – wie weet? – misschien was ook de oeroude leer van de verschrikkelijkheid van de zon zomaar een leugen!

Deze gedachte, de laatste in een vermete, koortsachtig wilde reeks, deed Kubu huiveren. Dat had in alle tijden nog nooit een bosmens gewaagd, om vrijwillig het woud te

verlaten en zich aan de verschrikkelijke zon bloot te stellen. En wederom liep hij dagen achtereen met zijn gedachte rond. En eindelijk vatte hij moed. Hij sloop bevend in de helle middag naar de rivier, naderde loerend de flonkerende oever en zocht met bange ogen de beeltenis van de zon in het water. De glans veroorzaakte een felle pijn in zijn verblinde ogen, hij moest ze snel weer sluiten, maar na een tijdje waagde hij het er weer op en toen nog eens, en het lukte. Het was mogelijk, het was te verdragen, en het maakte zelfs blij en moedig. Kubu had vertrouwen in de zon gekregen. Hij hield van haar, ook als zij hem mocht doden, en hij haatte het oude, donkere, stinkende woud, waar de priesters kwaakten en waar hij, de jonge en moedige, in ongenade gevallen en uitgestoten was.

Nu was zijn besluit rijp geworden en hij plukte de daad als een zoete vrucht. Met een nieuwe, snelle hamer van ijzerhout, die hij een heel dunne en lichte steel had gegeven, ging hij de volgende morgen vroeg op zoek naar Mata dalam, vond zijn spoor en vond hem zelf, sloeg hem met de hamer op zijn hoofd en zag zijn ziel uit diens van pijn vertrokken mond ontsnappen. Hij legde hem zijn wapen op zijn borst, opdat men zou weten door wie de oude man was gestorven, en op het gladde vlak van de hamer had hij met de scherf van een schelp moeizaam een afbeelding gekrast, een cirkel met verscheidene rechte stralen: de beeltenis van de zon.

Moedig aanvaardde hij zijn trektocht naar het verre 'buiten' en liep van de morgen tot aan de avond in een rechte lijn, sliep 's nachts in de takken van een boom en zette in de vroege tocht voort, vele dagen lang, over beken en zwarte moerassen, en ten slotte over oplopend land en met mos begroeide steenlagen, als hij nog nooit had gezien, en eindelijk steiler opwaarts, door ravijnen opgehouden, het gebergte in, alsmaar door het eeuwige woud, zodat hij ten slotte onzeker en treurig werd en de gedachte overwoog of

het de schepselen van het woud dan misschien toch door een god verboden was om hun geboorteplaats te verlaten.

En toen kwam hij op een avond, nadat hij sinds lange tijd alsmear geklommen had en in steeds hogere, drogere en ijelere luchtstreken was gekomen, onverhoeds bij een einde. Het woud hield op, maar daarmee ook de aardbodem, hier stortte het woud in het luchtledige alsof de wereld op die plaats in tweeën was gebroken. Te zien was er niets als een zwakrode gloed in de verte en boven enkele sterren, want de avond was al ingevallen.

Kubu ging op de rand van de wereld zitten en bond zich aan de klimplanten vast om niet naar beneden te vallen. Zonder een oog dicht te doen, bracht hij de nacht in huivering en wilde opwinding door, en bij het eerste kriecken van de morgen sprong hij ongeduldig overeind en wachtte, over de leegte gebogen, de dag af.

Gele strepen mooi licht gloeiden in de verte op, en de hemel leek als in afwachting te beven, zoals Kubu beefde die nog nooit de geboorte van een dag in het verre luchtruim had gezien. En gele lichtbundels vlamden op, en plotseling sprong aan gene zijde van het immense ravijn de zon groot en rood de hemel in. Zij sprong op uit een oneindig grijs niets, dat terstond blauwzwart werd: de zee.

En voor de bevende bosman lag het 'buiten' ontsluitend. Voor zijn voeten stortte de berg omlaag tot in onkenbare rokende diepten, tegenover hem verhief zich rozig en als een juweel een rotsgebergte, terzijde lag ver en reusachtig de donkere zee, en de kust liep er wit en schuimig met kleine wuivende bomen omheen. En boven dit alles, boven deze duizend nieuwe, vreemde geweldige vormen verhief zich de zon en goot een gloeiende stroom van licht uit over de wereld die in vrolijke kleuren ontbrandde.

Kubu was niet in staat de zon in haar gezicht te kijken. Maar hij zag haar licht in kleurrijke stromen rond de bergen, rotsen, kusten en verre blauwe eilanden stromen, en hij zonk

neer en boog zijn gezicht ter aarde voor de goden van deze stralende wereld. Ach, wie was hij, Kubu?! Hij was een klein, vies dier, dat zijn hele kleurloze leven in het schemer-duistere moeras van het dichte woud had doorgebracht, schuw en duister en onderworpen aan gemene en onbeduidende godheden. Maar hier was de wereld en haar oppergod was de zon, en de lange, smadelijke droom van zijn woudleven lag achter hem en begon reeds nu in zijn ziel te vervagen, zoals het vale beeld van de dode priester. Op handen en voeten klom Kubu langs de steile afgrond naar beneden, het licht en de zee tegemoet, en over zijn ziel trilde in een vluchtige roes van geluk de droomvoorstelling van een lichte, door de zon geregeerde aarde, waarop heldere, bevrijde wezens in het licht leefden en aan niemand ondergeschikt waren dan aan de zon.

17 Een trekdag honderd jaar geleden

I

Op de helling van een open, zuidwaarts met wijngaarden bedekte heuvel doken, met snelle sprongen als uitgelaten schooljongens, vlak na elkaar twee jongemannen te voorschijn, in reiskleding en elk met zijn trekkersbagage aan een riem over zijn schouder.

‘Hallo, ik ben de eerste!’ riep Jonas Finckh lachend en als winnaar triomferend in de voor de grap gehouden wedloop om de heuvelkam en de eerste aanblik van het Bodenmeer.

Zijn vriend, naar wie Jonas roepend omkeek, was al vlak achter hem en trad nu, met een kleur van het harde lopen en diep herademend, naast hem te voorschijn, diep onder de indruk van de voor hem terugwijkende, immense weidsheid.

‘Het Bodenmeer!’ zei hij zacht tot zich zelf, zich gelukkig en ongelovig bevestigend dat hij nu dit beroemde water, waarover hij van kind af aan veel had gehoord, waarlijk voor ogen en bijna bereikt had.

‘Jazeker, het Bodenmeer,’ stemde Jonas in. ‘Dit keer is ons hardlopen dus niet vergeefs geweest als reeds twee keer eerder vandaag. Maar daarvoor gunnen wij ons zelf nu een kwartier rust om in alle behagen de heerlijkheid te aanschouwen.’

Zij wierpen hun ransel af en gingen langs de verhoogde kant van de weg op het bemoste muurtje zitten. Zij waren

beiden onderweg op de eerste grotere reis van hun jonge leven, vol ongedurige ontvankelijkheid voor de schoonheid van de wereld en vol bange verwachtingen van haar wonderen, tot loutere overgave en bewondering bereid en tegelijk vol veroveringszucht en gevoelens van triomf. Sinds vier dagen nu was van uur tot uur voor hen een nieuw stuk wereld opengegaan, waarover zij voorheen nog niets of alleen van horen zeggen en uit ongeliefde schoolwijsheid hadden geweten; zij waren door dalen en over rivieren gekomen, waarvan zij de namen sinds jaren wel hadden gekend, zonder zich bij hun vreemde klank iets voor te stellen, en zij hadden zich er dag aan dag verlangend op verheugd nu weldra de grens en het grote meer te bereiken en nieuwe, vreemde landen binnen te gaan. Want hun bedoeling was om via enkele Alpenwegen Italië te bezoeken, waarheen hun verlangen reeds lang het Paradijs had verlegd.

Hoeveel zij intussen op hun tot dusver afgelegde weg daarover hadden gepraat, en hoe begerig zij hun Italië en land van verlangen in hun ziel koesterden, op deze vrije heuvelkruin vergaten zij het een tijdje toch ten volle en verloren zij zich in de roes van hun eerste beleven in de grootsheid en oneindige menigvuldigheid van het uitzicht, dat zich aan hun voeten en ver weg naar drie windstreken in kleurige pracht uitstreckte. Voor hen glooide in flauw hellende heuvelplateaus met wijnranken en boomgaarden het land neerwaarts naar het meer, waarvan het blauwe en soms oogverblindend spiegelend oppervlak bijkans rimpelloos in grote uitgestrektheid schitterde en het gehele land onmetelijk weids, licht en helder maakte. Kleinere heuvels met wazige bosruggen omsloten te rechter zijde het reusachtige meerbekken, op hun toppen schitterden burchten, kloosters en boerenhoeves, aan hun voeten vleide het blauwe water zich teder in ronde, zacht vervloeiende inhammen. Langs deze inhammen her en der lagen klein, stil en schoon de dorpen in het duister der boomgaarden en de stadjes met

kerktoren en kasteel, enkele dromerige landhuizen, nietig en merkwaardig helder te zien, en langs de oever van het meer, spaarzaam verdeeld, dreven de vaartuigen der schippers en vissers.

'O, een zeil!' riep Gustav Weizsäcker in verrukking uit, toen hij voor het eerst in zijn leven, in een zonneflonkering de zwevende, witte driehoek van een rank zeil fel zag opflitsen.

Toen raakte zijn vriend Finckh zachtjes zijn arm aan en wees hoog in de verte, naar het zuiden, en Gustav volgde deze met blij verschrikte blik en zag zwijgend, met zijn arm om de schouder van zijn kameraad geslagen, het lang verwachte, veelbesproken en met verlangen verbeide gebergte, dat hun beiden nu toch volkomen verrassend en nieuw tegemoettrad. Ginds aan gene zijde lagen wolkige nevels grijs en wit dampend rond de voet en de halve hoogte der Alpen, en alleen de toppen verhieven zich teer en helder en als van glas in hun zwijgende, eerbiedwaardige reeks in het blauw van de zomerse hemel, onaards, wat vorm en kleuren betreft veeleer verwant aan het hemelrijk dan aan de aarde en desondanks geweldig en als dreigend.

Onwillekeurig waren zij overeind gesprongen en stonden lang, verblijd en geboeid, te kijken, in de diep opwindende, met een zachte en raadselachtige smart gepaard gaande zwelling des harten, waarmee de jeugd op machtige en verrassende gezichtsindrukken en belevenissen antwoordt.

Zij waren uit elkaar gaan staan en keken lange tijd, door de grootsheid van wat zij zagen overweldigd, zwijgend neerwaarts en over het meer en langs de inhammen, en steeds weer naar de Alpen aan de overkant, waarvan de donkere rotskammen en witte sneeuwvelden, klippen, spelonken en bergtoppen in de spiegel van het zonlicht hun duizendvoudige vormen en geheimenissen aan de verbeelding prijsgaven.

Een gevoel van schaamte weerhield de vrienden ervan elkaar aan te kijken, de armen om elkaar heen te slaan en hun

ontroering te uiten, totdat Jonas Finckh, niet langer in staat zich in te houden, dansend en zwaaiend met zijn hoed in luid gejubel en gejoel zijn buitensporige vreugde de vrije loop liet. Hij wierp zijn hoed en wandelstok de lucht in, ving ze lopend weer op, drukte zijn vriend heftig aan zijn borst, liet hem terstond weer los en zeeg buiten adem en lachend op het muurtje langs de weg neer. De jongensachtige uitbarsting, waarachter hij zijn ontroering verborg, kwam ook aan de ander ten goede, die zich nu beheerst en blij met glanzende ogen tot hem wendde.

Naar het gebergte aan de overkant wijzend riep hij geestdriftig uit: 'Dat moet de Säntis zijn, die hoge spitse daar vooraan, en daar links loopt onze weg, morgen of overmorgen zitten we midden in de Alpen! Zeg, het is allemaal precies zoals ik het me altijd heb voorgesteld, en zelfs nog mooier!'

Zij namen hun ransel weer op en liepen langzaam verder, bergafwaarts naar het helderblauw oplichtende meer, en hoe begerig zij ook telkens weer de verte met hun blik maten en die hele schoonheid deelachtig en meester te worden verlangden, zij vonden toch geen innerlijke rust om in overpeinzingen verzonken stil te blijven staan, maar moesten door trekkersdrift voortgejaagd alsmaar sneller lopen om er zelf middenin te zijn. Weldra onttrok het sneeuwgebergte en het landschap in de verte zich aan hun blik achter de kruinen der fruitbomen, die zich steeds dichter en donker-groener boven hen samenvoegden, totdat de steil afhellende weg zoetjes aan vlakker werd en hen langzamer naar de oever van het meer voerde. Hier verwelkomden de poort en de steeg van een klein aardig stadje de trekkers vriendelijk groetend, met bloemenplanken voor blinkende vensters, zacht ambachtsgedruis en uitnodigende kroegborden.

Maar hoe vriendelijk de zonnige steeg ook lachte en hoe vertrouwelijk 'De Snoek' en 'Het Anker', 'De Linde' en 'De Adelaar' ook groetten, de jonge mannen liepen er in een-

stemmig ongeduld aan voorbij, het meer tegemoet. Dat keek hen aan het eind van een zijsteeg onverhoeds in hun gezicht; haastig namen zij de weg daarheen en de stad uit en hielden, verblind, voor het stralende water stil. Daar omgaf hen nieuw en kostelijk vreemd de wonderlijke geur van het meer en het nimmer aanschouwde strandleven: jongens op blote voeten met lange vishengels, opgespannen, fonkelende visnetten, lichte roeibootjes, aan paaltjes gebonden en licht schommelend, verder het meer op voor anker gelegd barken en zeilboten; andere, op het droge getrokken, lagen groot en donker op het afhellende strand.

En ver weg lag in honderd parelmoeren kleuren het imposante meer, waar zij overheen zouden varen. Al was het ook nog niet de haven van Genua en nog geen zuidelijke zee, toch gaven de uitgestrektheid van het water, de geur van het meer en de silhouetten van de boten en zeilen daarvan een krachtig voorproefje, en zonder het te zeggen of zich daarvan werkelijk bewust te zijn, dachten de jongelingen in stilte aan Homerus en aan de zeevaarder Odysseus.

Nu gingen zij op zoek naar de schipper die hen over het grote meer zou zetten. Zij vonden hem, een kleine man met een grijze baard, bezig aan zijn veerboot en vroegen hem of hij hen wilde overvaren en hoe lang hij daarvoor nodig had.

‘Een paar uur wel,’ zei hij langzaam. ‘Maar de jonge heren moeten nog wachten; daarvoor krijgen ze later gezelschap. Er zijn al vreemde gasten, een meneer en een jongedame; die hebben gisteren hun rijtuig vooruitgestuurd en willen vandaag over het water verder. En over een half uur komt de postwagen aan, die brengt waarschijnlijk ook nog passagiers mee.’

Gustav Weizsäcker betoonde zich over het antwoord ietwat teleurgesteld. ‘Ik had het mij zo mooi voorgesteld,’ zei hij bedroefd, ‘om deze overtocht enkel met zijn tweeën in een klein bootje te maken.’

‘Dat kunt u krijgen,’ zei de oude man vriendelijk, ‘wan-

neer u daar op staat en enig geduld wilt hebben. Alleen kost dat nu eenmaal vier gulden, en op de grote veerboot, die toch gaat, betaalt een ieder maar twintig kreuzer en heeft gezelschap op de koop toe. Ook is in het kleine bootje al menigeen onwel geworden als het al te hard waaide en hij geen zeeheld was.'

'Ach wat!' riep Jonas, 'natuurlijk varen wij met de anderen mee. Die guldens hebben wij toch al niet voor het oprapen, en zeehelden zijn wij ook niet. Ik niet althans.'

Zijn vriend stemde daarmee in; zij bespraken plaatsen en lieten hun bagage en jassen meteen op het imposante schip liggen. Toen gingen zij behoedzaam naar het stadje terug, bekeken het marktplein en de schone straatjes, lachten naar de van hun spel naar hen omkijkende kinderen, kochten brood bij de bakker, bij de slager een worst en lieten in 'De Linde' hun nieuwe veldflessen vullen met rode wijn uit die streek. Daarna vonden zij nog tijd om de kerktoren te beklimmen en van bovenaf over het land uit te kijken, tot een zwaar paardengetrappel, belgerinkel en wielengeknars de nadering van de postwagen aankondigden. Toen spoedden zij zich de toren en de naaste weg naar het strand en de haven af om vooral de veerboot niet te missen.

Daar ging intussen nog wel enige tijd mee heen. Wel stonden de deftige vreemde gasten, die omwille van de mooie watertocht hun rijtuig leeg verder hadden laten rijden, al klaar voor de reis op de achterplecht van het schip bij hun leren koffer; maar twee andere medepassagiers liepen nog rustig over het strand heen en weer, terwijl over de loopplank allerlei vrachtgoederen naar de veerboot werden gebracht. Er werden verscheidene kisten, balen en manden overgesleept en verstouwd, vervolgens een grote waterkuip vol levende vissen en ten slotte nog enkele vaten, en de jonge reizigers keken naar deze eenvoudige werkzaamheden met het enthousiasme en het plezier, waarmee alle landrotten het scheepsbedrijf bekijken wanneer zij het nog nooit

of maar zelden hebben gezien. Zij zagen het beiden voor de eerste keer, en hun leek deze manier van reizen mooier en verlokender dan welke ook.

Zodra de loopplank vrij kwam, gingen zij omzichtig aan boord van het schip. De talmende medepassagiers werden nu tot spoed gemaand en stapten in als mensen die dat niet voor de eerste keer doen; zij riepen degenen die aan de wal stonden groeten, opdrachten en schertsende woorden toe, en het zware schip werd door twee roeiknechten met een stok van de oever afgeduwd. Daarna werden de grote, breedgeschoebde roeiwielen op de maat in beweging gebracht en begon de reis.

2

De vreemde meneer had intussen met zijn dochter op het midden van het schip de ereplaats ingenomen. Voor hem en haar waren daar speciaal twee gemakkelijke, lage kussenstoelen neergezet, terwijl de gewone passagiers van twee houten bankjes gebruik konden maken. De vreemdeling was een gemakkelijk, doch chic geklede man van zeker zestig jaar, zijn dochter een jong, zeer fraaigevormd meisje, wier gezicht echter voor de helft schuilging achter een blauwige sluier. Zij zaten beiden in de nonchalante houding van rijke mensen in hun erestoelen, de vader van een met leer beklede verrekijker voorzien, keken naar het meer en in de verte en spraken somtijds halfvloed tegen elkaar. Jonas had hen bijna voor Engelsen aangezien en had voor de nobele oude man reeds de ere naam 'de Lord' bedacht. Later bleek echter dat zij Duitsers waren en uit Bremen stamden, waarop Jonas de Lord met enige spijt in een Senator omdoopte.

Na enig rondscharrelen waren ook de vrienden gaan zitten; terwijl zij zo kalm voortvoeren, ebde hun vroegere op-

winding en ongedurigheid weer weg en zij wenden eraan om op het blauwe water en midden in het fraaie tafereel te zijn.

Van de overige tochtgenoten hield de ene zich bij de roeiers en de waren op en viel later, toen de warmte toenam, op een stapel lege zakken in slaap. De ander nam bij de trekkers plaats; weldra voegde de oude schipper zich erbij, en terwijl de jonge mensen naar de namen van enkele plaatsen en bergen, naar het weer en de afstanden informeerden, ontstond een ongedwongen gesprek en een sfeer van vertrouwen. Toen nu Jonas Finckh zijn worst aan stukken had gesneden, die zijn vriend en zich zelf had voorgezet en ervan had gegeten, de beker met wijn echter ook aan de schipper en de andere man had aangeboden, toen zei de kleine schipper vertrouwelijk: 'Zo, jongemannen, nu hebben wij van jullie wijn gedronken en zullen de gastvrijheid bij de eerstvolgende gelegenheid graag beantwoorden. Wij zijn beiden thuis in de omgeving van het meer; ik heb mijn schip en broodwinning hier, en hij daar is kastelein in Appenzell. Maar u komt van verder weg, en men kent u niet. Wanneer u er dus zin in hebt, aan tijd zal het niet ontbreken, vertelt u ons dan in het kort iets: wie u bent, waar u vandaan komt en wat u zoal op reis zoekt.'

'Dat kan gebeuren en is spoedig gezegd,' gaf Finckh ten antwoord. 'Wat mij zelf betreft, ik heb vier jaar lang (het komt mij echter veel langer voor) filologie gestudeerd en moet later de schooljongens thuis Latijn bijbrengen. Ik heb gestudeerd in Heidelberg en Tübingen; mijn geboorteplaats is evenwel in Reutlingen, hoewel men dat naar ik hoop niet aan mijn tongval hoort. En mijn reis voert mij met een kleine omweg naar Rome, waar de paus regeert en waar vroeger het beste Latijn werd gesproken. Ik heb met les geven en overschrijven een reisgeld verdiend, en omdat dat niet voldoende zou zijn geweest om naar Rome te komen, heeft een oude oom, bij wie mijn reislust beter in de smaak valt dan

mijn beroep van schoolmeester, het ontbrekende bijgepast en mij deze goede stok hier met de hertshoornen handgreep cadeau gedaan, waarmee hij zelf jaren geleden als jonge goudsmit door de wereld gezworven en het ambacht begroet heeft. Nu is het jouw beurt, Gustav!

De aangesproken vriend glimlachte en bloosde, hij was noch filoloog, noch verder zo welbespraakt als Jonas. Ook had hij gemerkt dat de beide deftige vreemdelingen met welbehagen en lichtelijk geamuseerd van hun conversatie kennis namen. Maar hij overwon snel zijn schroom en deed zijn woordje niet slecht. Zijn geboortestreek was het benedendal van de Neckar, en als zijn vader nog in leven zou zijn, dan had ook hij wel een behoorlijk vak moeten studeren en een beroep moeten leren. Maar zijn vader was jong gestorven en hij had met de beste wil van de wereld geen plezier kunnen hebben in school en leren. En daar zijn moeder hem altijd al had verwend, had zij hem zuchtend ten slotte toegestaan datgene te worden wat hij van kindsbeen af had willen worden, namelijk schilder. Nu had hij de academie achter de rug, had hij ook een kleine beurs gekregen en was hij op weg naar Italië, het paradijs der schilders, waarheen zijn waarde jeugdvriend en halve neef hem vergezelde. Nog stond hij tegenover hem in het voordeel, want Finckh moest na twee, drie maanden weer naar huis terugkeren en schoolmeester worden, terwijl hij er zelf in volle vrijheid op uit trok en in het mooie Italië naar hartelust zou mogen rondzwerven en schilderen.

Wederom hadden de vreemdelingen toegeluisterd, geglimlacht en elkaar toegeknikt, en nu trad de 'Lord' op het kleine gezelschap toe en zei: 'Aangezien wij zo dicht bij elkaar onze gesprekken toch niet goed kunnen isoleren, vraag ik u om toestemming aan de uwe te mogen deelnemen.' De man uit Appenzell nam zijn hoed af, de vrienden stonden op en maakten een buiging en met hun hulp werden de beide pronkstoele erbij gesleept en de beide kampen verenigd.

‘Wie u bent, weet ik nu al,’ zei de vreemdeling beleefd in zijn noordelijke tongval. ‘Over ons beiden valt niet veel te vertellen. Ik kom uit Bremen en ben noch een geleerde, noch zelfs een kunstenaar, maar slechts een koopman. Ik moet voor zaken naar Milaan, en aangezien mijn dochter veel over Italië gehoord en veel zin in de reis had, heb ik haar meegenomen en deze mooie route gekozen. En passant kan ik dan ook de stad Chur bekijken, waar een oude vriend van mij, een Grauwbunderlander, zijn zaak en zijn domicilie heeft. Met hem ben ik vele jaren geleden in Oost-Indië geweest.’

‘Nou, dan hebt u al een aardig stuk rondgereisd,’ gaf de schipper toe, en men sprak erover hoe wonderlijk mensen met elkaar in contact kunnen komen, elkaar uit het oog kunnen verliezen en elkaar weer tegen het lijf kunnen lopen, waarvan een ieder een of ander voorbeeld wist te vertellen.

De filoloog raakte met zijn Senator in een geanimeerd gesprek, waar ook de anderen naar luisterden en waarin de levenservaring van de oude koopman lustig opwoog tegen de vraaglust en belezenheid van zijn partner. De schilder hield zich heel rustig en keek in de glanzende verte, langs het meisje uit Bremen heen, en wanneer hij zijn blik maar iets omlaag richtte, kon hij haar blauwomfloerste hoofd en haar opziggewende gezicht bekijken, waarvan zij de sluier had weggenomen en dat met bruinachtige bleekheid onder donkerblonde haren gelijkmoedig voor zijn verrukte oog stond. Hij zag de voorname houding van haar ranke hals, de dikke wenkbrauw boven haar ernstige oog, de fijne, smalle neus en de smalgesneden, felrode mond. Dit was allemaal heel anders dan hij zich een schone van de Noordzee had voorgesteld, maar het was over het geheel en in het bijzonder heel bekoorlijk. Hij bewonderde haar vrije gedrag en de noblesse van haar bewegingen, hij bewonderde de stille gelijkmoedigheid, waarmee zij aan de gesprekken voorbijgaand haar schrandere hoofd naar het landschap richtte, hij bewonderde de rust, de onbewogenheid en de wel afgeme-

ten manieren van een rijke, goed opgevoede, aan reizen en de wereld gewende vrouw. En toch ontroerde hem iets in haar, als moest hij een teder medelijden hebben met haar die zo ver boven hem verheven was en stellig in hem niets anders kon zien dan een jonge, onelegant geklede, verlegen en lompe kerel, die zijn eerste reis maakt. Wat hem zo ontroerde, was wellicht het lichte contrast tussen haar damesachtig volmaakte, koel beheerste verschijning en haar grote jeugd. Hij zelf, die bij haar vergeleken zo schooljongensachtig en gewoonweg onopvallend was, was zeker wel drie, vier jaar ouder dan zij.

Op de oever aan gene zijde schitterden steden in het groen, in de bergen warrelden wolkennevels. Meeuwen scheerden over het schip heen en stootten zo nu en dan korte, schrille, ietwat krassende kreten uit.

Terwijl het gesprek een tijdje stil lag, hoorde men van ver op het land, vanuit de bergen, meermaals een volle, melodisch zuivere jodelroep opklinken en boven het stille water versterven.

‘Heb je dat gehoord?’ riep de kandidaat begerig. ‘Dat was gejodel, vanuit Zwitserland! Nietwaar, schipper?’

‘Jazeker,’ glimlachte de oude man. ‘Hebt u dat nog nooit gehoord?’

‘Nee, wij horen dat voor het eerst. Wat klinkt dat mooi!’

‘Wel, als u zo iets zo graag hoort, dan moet u zich maar eens wenden tot mijn vriend Tobler daar! Die komt uit Appenzell en weet hoe dat moet.’

Nu werd de man uit Appenzell, die zich tijdens de gesprekken tot dusver in een bescheiden, doch oplettend zwijgen had gehuld, door de drie reizigers uitbundig gevraagd zijn kunst te laten horen.

‘Nu ja,’ lachte hij vrolijk, ‘als het niet te grof is en de jongedame niet ontstemt.’

‘Wat vind jij ervan, Christa?’ vroeg de man uit Bremen, en nu verzocht ook zij de Zwitser erom, en die stond op,

ging een weinig opzij staan en begon te jodelen. Hij liet de toon aanzwellen, overslaan, langzaam verklinken en snel opbruisen, klagen en wild jubelen, zodat het hele oneindige dal van het meer erdoor vervuld leek. Allen luisterden verwonderd en bijzonder aangedaan; het vreemde gezang was zo oorspronkelijk en tegelijk zo afgemeten kunstvol, zozeer van de geest van een vrolijk, doch trots herdersvolk vervuld, als kwam het over uit vroeger eeuwen, en paste toch in de dag en in het landschap gelijk het blauw van het meer, de zon en het wolkenspel.

Nog eenmaal zette de man uit Appenzell in: een ingewikkelde, veelvoudige, snelle tonenreeks, die somtijds werd verscheurd door een volkomen wilde, roofvogelachtige schreeuw en melodieus in langgerekte, aanzwellende klaagtonen eindigde. Daarna ging hij weer op zijn vorige plaats zitten en beantwoordde hij de uitbundige loftuitingen van zijn toehoorders slechts met een stil, boerensluw lachje.

Bij de jongedame leken de tonen bijzonder in de smaak te vallen. Haar vader knikte haar vrolijk toe en zei: 'Nergens klinkt gezang toch beter en waardiger als op het water! Jammer, dat wij niet allemaal zangers zijn!'

Hier gaf Jonas Finckh de schilder een veelbelovende knip-oog. Die gebaarde blozend en afwerend terug, maar te laat, want reeds richtte zijn vriend zich tot de vreemdelingen en verzocht om gehoor voor een eenvoudig, oud lied. Zangers volgens de regels der kunst waren zij weliswaar niet, hij en zijn vriend, en geen van hen beiden kon trillers voortbrengen, maar zij hadden altijd plezier gehad in mooie, eenvoudige volkswijsjes en die dikwijls met elkaar gezongen.

'Welk dan?' vroeg Gustav verlegen. Maar toen Jonas een grof, oud studentenlied voorstelde, dat het beste op hen beiden en hun toestand van toepassing zou zijn, weerde de schilder dat verontwaardigd af en begon, om ieder protest te verijdelen, nu zelf onverhoeds te zingen:

*'Innsbruck, ik moet je verlaten,
langs wegen trek ik voort,
den vreemde tegemoet...'*

De zwijgzame jongeman bleek niet op zijn mondje gevallen toen het op zingen aan kwam. Voor zich omlaag kijkend, zong hij met een vaste, mooie tenor het oude, prachtige lied zeker en krachtig ten einde; de filoloog nam de tweede stem voor zijn rekening; zij deden het schitterende lied alle eer aan.

De schilder had gewild dat het lied nog twintig coupletten had geteld in plaats van slechts drie; hij bloeide al zingend op en smaakte daarbij een heerlijk, teder geluksgevoel, als was zijn gezang enkel tot het mooie meisje uit Bremen gericht en een groet en bekentenis aan haar. En toen hij aan het slot zong: 'Tot ik weerom kom,' toen wilde het woord in zijn keel blijven steken en in zijn hart pijn doen. Want hoe lang duurde het nog voor dit schip op het strand zou aanleggen, de schipper huiswaarts zou keren, de mooie liefde in haar rijtuig zou vertrekken en hij te voet een andere weg zou gaan en alles zich in alle windrichtingen verspreiden als had het nooit bestaan!

Voorlopig was het zoete ogenblik echter nog tegenwoordige tijd en hem viel het geluk ten deel een echo van zijn lied op het gezicht van het meisje te mogen waarnemen. De mondelinge dankbetuiging liet zij echter aan haar vader over, die terstond om een nieuw lied verzocht, maar de vreemdheid en koelheid was enigermate van haar gezicht geweken en heel warm, waarderend en dankbaar blikte zij naar hem over, naar hem die zij tot dusver door haar strenge voornaamheid op een ijzige afstand had gehouden. De schilder voelde echter wel dat zij hem ook zo nog geenszins voor haarsgelijke aanzag, maar toch was de starheid gebroken en had plaats gemaakt voor een soort menselijk begripen, voor een welwillend laten gelden, ja voor bewondering.

Nu had hij nog tal van tedere en mooie liederen geweten die hij maar al te graag voor haar had gezongen, maar dit keer hield Jonas Finckh voet bij stuk; er was nu genoeg gezwijmeld, er moest nu ook iets vrolijks aan bod komen. Daar waren ook de schipper en de Zwitser het mee eens en dus zong het tweetal toen een krachtig studentenlied over bier, degengekletter en schulden, dat de schilder niet zeer uit het hart kwam. En dit keer lachte de schone, klapte in haar handen en werd erg vrolijk. Maar hem, hoe graag hij haar bijval ook hoorde en haar een plezier deed, hem was haar vorige, peinzende blik toch veel liever geweest. Nu was de barrière er plotseling weer en hij vatte het dom genoeg zo op als lachte zij niet enkel om het lied, maar evenzeer om de zangers, die zij voor opgeblazen studentjes aanzag.

Die laatste passagier, die vooraan op de zakken had liggen slapen, voegde zich nu opgefrist bij hen en ging met de man uit Appenzell een zakelijk gesprek aan. De Bremers schoven hun deftige stoelen weer iets terzijde, zij het ook niet terug in de vroegere ongenaakbaarheid.

3

‘Het is een eigenaardig gevoel,’ zei Finckh tegen de man uit Bremen, ‘om zo op reis een korte tijd met geheel vreemde mensen samen te zijn, die men vermoedelijk nooit terug zal zien.’ De groothandelaar glimlachte en knikte: ‘Ja, op reis is dat niet anders. Dan moet men leren zich naar elkaar te schikken en zo mogelijk vreugde aan elkaar te beleven, en men mag uit geen enkele ontmoeting meer dan het ogenblikkelijke profijt willen trekken.’

Dit was vriendelijk en zonder enige bijbedoeling gezegd. Maar de jonge schilder, in de argwanende gevoeligheid der verliefden, wilde daarin van de oude man een vermaan en een waarschuwing bespeuren, als vreesde hij dat zij de gunst

van deze kennismaking op reis soms zouden misbruiken en onwelvoeglijk zouden trachten te verlengen.

‘Aangezien ik een schilder ben,’ zei hij langzaam, ‘komt het huidige ogenblik mij voor als een erg mooi schilderij. Het prachtige meer, de verre Alpen – en om zich zelf en ons een plezier te doen, heeft onze hemelse Vader nu vandaag niet alleen een extra mooie dag geschapen, maar heeft hij op dit schip ook nog een paar mensen met elkaar in aanraking gebracht, die houden van wat mooi is en daarvan weten te genieten. Zo zijn dan deze paar uur van onze boottocht, die ik nooit vergeten zal, als een mooi, in zich zelf volmaakt beeld, dat men wellicht goed in zijn herinnering zal bewaren, maar dat – als ieder beeld – nu juist maar één enkel losgemaakt ogenblik is. Het is zuiver tegenwoordige tijd, door geen vroegere betrekkingen en door geen najagen van of zelfs maar hoop op toekomstige verstoord.’

Ietwat verwonderd luisterde de vriendelijke man naar deze onverwachte woorden van de tot dusver zo zwijgzame jongeling. Toen gaf hij met een hoffelijk gebaar ten antwoord: ‘Heel goed, meneer de kunstenaar. Ik heb u naar ik hoop wel zo ongeveer begrepen en wil u graag gelijk geven. Overigens kunt u met een gerust geweten tevreden zijn over onze tocht van vandaag, aangezien u niet alleen hebt genoten, maar ook gever bent geweest. Ik kan mij zelf daarentegen niet verhelen, dat ik in deze uren weliswaar veel moois heb genoten, mijnerzijds echter niet het minste heb gepresteerd.’

De jongelingen interrompeerden hem met enkele afwevende hoffelijkheden, en vooral de schilder was geenszins van mening tijdens deze boottocht minder ontvangen dan gegeven te hebben. Doch hij durfde deze overtuiging, die in een lofprijzing van het mooie meisje had moeten uitklinken, niet te uiten.

‘Welnu,’ vervolgde de oude man, ‘in elk geval zou ik de enige gelegenheid om u mijn dankbaarheid en oprechte ge-

voelens te betonen niet voorbij willen laten gaan en verzoek de heren na aankomst aan land ons nog bij een vrolijke maaltijd gezelschap te houden.'

Weizsäcker was, hoezeer het vooruitzicht op nog een uur in de nabijheid van het meisje hem ook wilde verlokken, door zijn gedachten aan het afscheid reeds al te diep in zelfkwellerij verzonken om er vrijmoedig op in te kunnen gaan en zich erover te kunnen verheugen. Als zij door hun gezang vader en dochter een plezier hadden kunnen doen en zich hun gezelschap waardig hadden kunnen betonen, dan zou hun dit genoeg nu niet door een middag- of avondeten worden afgekocht. Het scheen hem toe dat hij daardoor de mooie vreemdelinge waarlijk ten volle het recht gaf om hem met geringschatting voor een arme sloeber en rondtrekkend student aan te zien. Daarom gaf hij door zijn antwoord opnieuw aanleiding tot verwondering.

'Geachte heer,' zei hij namelijk ernstig, 'uw vriendelijke uitnodiging is meer dan wij ooit verdiend hebben. Wij hebben toch immers voor ons eigen plezier gezongen. Het zou mij spijten van u iets te moeten aannemen wat ik noch verdiend, noch beoogd heb.'

'Maar, beste man,' riep de koopman met verbazing uit, 'dat meent u toch zeker niet serieus!'

Maar Jonas Finckh kwam meteen kordaat tussenbeide: 'Natuurlijk meent hij het niet serieus! Hij moet alleen altijd zo plechtig doen. Mijn beste Gustel, waarom zouden wij dan niet met meneer en zijn dochter gaan eten? Kom, doe niet zo mal, we zijn zo aan wal.'

Daar bleef het bij, terwijl iedereen nu naar voren drong en de landingsplaats bekeek, waar onder hoge olmen, de weg naar het nabijgelegen stadje verbergend, een gezellige herberg met blinkende vensters lag.

Het was halverwege de middag toen de vrolijke boot aan land aanlegde en zijn passagiers vrijgaf. De schipper droeg zelf de weinige bagage van de koopman en zijn dochter

naar de herberg en keerde weltevreden met zijn beloning naar zijn vaartuig terug, waar hij meteen de beide kostbare stoelen opzij zette en zorgzaam met een beschermende linnen doek overdekte.

De passagier uit Appenzell en de andere man verlieten groetend het gezelschap en vertrokken. De beide vrienden betaalden de schipper het nodige, namen afscheid van hem en gaven de roeiknechten, zoals zij de Senator hadden zien doen, een fooi. Daarna droegen zij hun ransels naar de herberg, waar het meisje reeds in was verdwenen. Haar vader beraadslaagde in de vestibule met de kastelein. Toen trad hij omkijkend te voorschijn, werd de wachtenden gewaar en riep hun toe: 'Helaas moet ik de heren om enig geduld vragen, wij kunnen pas over een uur eten. Maar ik reken op u! Verveel u niet al te zeer, terwijl ik intussen wat uitrust.'

Zij namen vluchtig afscheid, en Finckh zei dat hij veel zin had om een eindje te roeien. Met gemak overreedde Weizsäcker hem alleen in de gondel van de kastelein plaats te nemen, waarin hij, tot vermaak van twee toekijkende jongetjes, heftig en onhandig aan de slag ging met het ongewende roeimaterieel, zodat het water rond hem opspatte. De schilder liep intussen langs het strand tot aan de uiterste uitloper van de kleine baai, vanwaar de breeduit gelegen herberg alsook de olmen, de kleine scheepshaven en een stuk van het meer te zien was als een vredig afgerond schilderijtje. Hij had uit zijn ransel enig schildergerei en een blad van het fijnste en duurste papier meegenomen, waarvan hem de vezel en de zachte korrel bijzonder lief waren. Nu ging hij, innerlijk onrustig, op de lichtglanzende stronk zitten van een waarschijnlijk kortgeleden afgezaagde boom en begon behoedzaam het kleine lieflijke landschap te tekenen, met het huis waarin hij wist dat het meisje te rusten lag.

Hij had een gedegen opleiding genoten en had vooral slag van het nauwkeurig natekenen en zacht inkleuren van landschappen. Het was zijn stijl niet om verwoed het aan-

zicht van een landschap of architectuur met houtskool te omlijnen, daar krachtige schaduwen in te werpen en er in een vloek en een zucht iets genie-achtigs bij te toveren. Hij hield er veel meer van, en daar oefende hij zich in, om met een fijn potlood getrouw iedere contour en iedere verheugende lieflijkheid van een streek zorgvuldig na te tekenen, ook op de tak de zingende vogel niet over te slaan en overal naar vermogen de vreugdevolle eerbied tot uitdrukking te brengen, die hij voor ieder schepsel Gods, ook voor het kleinste, voelde.

Van deze bezigheid, dit vrome en consciëntieuze doen, ging ook nu een kalmerende betovering uit, en terwijl zijn onervaren en nog kinderlijke hart zich tegen de pijn van een uitzichtloze verliefdheid te weer stelde, kwam hem van alle kanten, van het vredige water, van de volle rulle boomkruinen en struiken, van de keien en kiezelstenen langs de oever de zachte troost tegemoet, waarvan geen enkel zuiver hart verstoken blijft, zolang het God in zijn werken weet te eren. Liefdevol kopieerde zijn potlood de lieflijke vormen van de baai en de strenge van de veerboot in ruste, liefdevol ook ieder venster en iedere richel van het huis. Toen hij zag dat hij niet voldoende tijd zou hebben om het blad in te kleuren, besteedde hij dubbele zorg aan de tekening en schaduwing, gaf het loof der olmen en kastanjes zijn recht en onthield aan geen der vele palen van de tuinhaag zijn schaduw.

De vrucht van zijn ijver, als die mooi genoeg zou uitval-
len, had hij als aandenken en afscheidsgeschenk het meisje uit Bremen toegedacht, terwijl hij daarmee ook de aangeboden maaltijd zijn wellicht toch ietwat aalmoesachtige karakter meende te ontnemen. Het kwam hem wenselijk voor dat de jonge vrouw het een of ander van hem in handen had, opdat toch een zwak getuigenis van wat was geweest en een lichte aansporing tot herinnering voorhanden zou zijn. Dit strookte geenszins met de verstandige woorden die hij kortelings over de waarde van het heden had gesproken, echter

wel met zijn gevoelens op dat moment en met het lied, dat hem van op het schip nog in de oren klonk en dat hij nu, terwijl hij de laatste zuivere lijnen op zijn kunstwerk aanbracht, nogmaals heel zachtjes, en wellicht toch tot aan het huis hoorbaar, inzette en ten einde zong:

*Innsbruck, ik moet je verlaten,
langs wegen trek ik voort
den vreemde tegemoet;
mijn vreugde is mij ontnomen,
die ik niet verwerven kan
waar ik in misère verkeer.*

*Groot leed moet ik nu dragen
dat ik in klaaggezag enkel nog
uitspreek tot mijn liefste;
Ach lief, nu schenk mij arme
in je hart je mededogen
dat ik zo ver weg moet zijn.*

*Mijn troost over alle vrouwen,
is dat in alle eer ik jou
steeds trouw zal blijven,
nu moet God jou bewaren
en sparen in alle deugd
totdat ik wederkeer!*

Tegelijk met het gezang was ook de tekening tot voltooiing gekomen en leek de kunstenaar weliswaar lang niet goed en waardevol genoeg, zij het toch niet geheel onwaardig, om hem bij het meisje te vertegenwoordigen en haar als een teken van onuitgesproken genegenheid en als herinnering aan mooie reizen zo lang en ver te vergezellen als haar welgevallig zou zijn.

Terwijl hij nog, het blad bekijkend, in gepeins was ver-

zonken en menige begerige gedachte met het onmogelijke liet spelen, kwam kandidaat Finckh om de baai aangeroeid, met een vastere slag al dan een uur geleden, maar ook vermoed en ten zeerste de maaltijd verbeidend.

‘Nog ijverig aan het werk?’ riep hij over naar zijn vriend, die schichtig uit zijn zelfvergetelheid opschrikte.

Fluks wilde de schilder van zijn zitplaats opspringen, maar viel met een afschuwelijk gevoel van onverklaarbare verlamming terug, en toen hij zich geschrokken en verward onder het toeziend oog van zijn lachende kameraad nogmaals probeerde op te richten, hield dezelfde onbehaaglijke hindernis hem wederom vast.

Met ontzetting begreep Gustav Weizsäcker op slag ten volle zijn positie. Ach, hij was noch verlamd, noch vastgespijkerd, maar zijn broek kleefde vastvergroeid aan de nog harsige boomstronk waarop hij zat. Nogmaals probeerde hij voorzichtig los te komen. Het lukte niet, en nu riep hij klaaglijk zijn vriend te hulp. Half geschrokken zocht deze haastig een nabije plaats om aan te leggen, voer het zand op en kwam vragend aanlopen.

Toen hij zag en hoorde in welke situatie de schilder verkeerde, moest hij eerst niet weinig lachen. Maar spoedig werd ook hem het noodlottige van de situatie duidelijk.

‘Ik weet geen andere oplossing,’ zei hij toen vastberaden, ‘dan dat je uit je broek glipt. Die zullen we dan met enige voorzichtigheid wel ongehavend losmaken. Wanneer je je lostrekt, scheurt je broek aan flarden.’

Daartoe was Gustav evenwel niet te bewegen. Er was zo te zien weliswaar geen mens in de buurt, maar de plaats waar hij zat was vanuit het huis uit alle vensters zichtbaar. En hij had zich zelf liever omgebracht dan mogelijk te moeten meemaken dat het meisje uit Bremen in een venster verscheen en hem, smadelijk achterwaarts kruipend, zijn vastgegroeide broek zou zien verlaten. Nee, er moest een meer edele weg worden gekozen.

Hij bezwoer zijn vriend om alleen naar de maaltijd te gaan. Of hij de anderen maar wilde zeggen dat hij ziek was, of weggelopen, of verdronken. Maar Jonas was een andere mening toegedaan. En die zette hij door.

Hij telde tot drie, en met zijn hulp trok Gustav zich met een wanhopige ruk met geweld van zijn verraderlijke zitplaats los. Het wonder geschiedde: de nieuwe broek van stevige loden stof weerstond de aanval met glans. Hij was ongeschonden en vertoonde enkel een paar vlekken, waar zij zich nu niet om konden bekommeren.

Met een zucht van verlichting liep de bevrijde schilder met zijn vriend naar de herberg, na een korte tijd te hebben gewacht, werden zij door de waardin afgehaald en naar een lichte, kleine zaal op de bovenste verdieping gebracht.

4

Hier troffen zij in het midden van het vriendelijke vertrek een voor vier personen mooi en overvloedig gedekte tafel aan, met fonkelende, van een voet voorziene glazen en tafelsilver op smetteloos damast, verscheidene borden op elkaar en flessen met rode en witte wijn binnen handbereik. Dat was nog eens een andere manier van reizen en eten dan de sobere voetreizigers gewend waren. De schilder had zijn tekening voorlopig verborgen onder het op een tafel in de voorkamer gelegen linnengoed, hij had ook tijd gevonden om op de donkere trap met een zakdoek en een zakmes zijn zitvlak wat af te krabben. Hij waagde het er voorzichtig op om op een stoel plaats te nemen en constateerde tot zijn grote vreugde dat de kleefkracht van de hars zo ver was gebroken, dat hij bij enige omzichtigheid wel mocht hopen te allen tijde weer met goed fatsoen te kunnen opstaan.

Staande aan een venster wachtte het tweetal in lichte bevangenheid op wat er komen ging. Het meer, dat nog in de

volle zon lag, reflecteerde een reeds avondlijk, warm licht dat weerkaatste op de muren van de kamer, die met een nieuw, rijkelijk met figuren doorschoten behang vol mythologische afbeeldingen overdekt waren.

Met een schoon schort voor zette de waardin de soep op tafel en tegelijkertijd kwamen de gastheer en zijn dochter binnen; de oude man alleen geborsteld, geschoren en gefatsoeneerd, maar zijn dochter omgekleed, in een donkerblauwe zware avondjapon en zorgvuldig gekapt, zodat terstond, ondanks enige schroom der gasten, een vleug van feestelijkheid en luister werd meegevoerd. Men begroette elkaar uitbundig en tevreden en nam onverwijld aan de mooie tafel plaats. De vrouw diende het eten op, de waard zelf in zijn lakense jas zorgde voor het inschenken; op de krachtige soep volgde een schotel met voortreffelijke vissen uit het meer, over wier eigenlijke, zoölogisch juiste namen men het echter niet eens werd.

Toen op de plaats van de visschotel een malse kalfsbout werd neergezet, hadden de gasten hun schutterige bevangenheid al wel zo ongeveer afgelegd, vooral de jongeman uit Reutlingen spande zich in voor een grootscheeps, niet bepaald geleerd, doch waardig tafelgesprek. De schilder, die af en toe ongezien de kleefkracht van zijn broek beproefde en zo nodig verstolen met zijn vlakke linkerhand tussen zichzelf en de zitting van zijn stoel een scheiding probeerde te bewerkstellingen, had het geluk de mooie vreemdelinge in het beste licht tegenover zich te zien zitten. Hij had de elegante behendigheid bewonderd waarmee zij het witte vlees der vissen van de graten losmaakte (die de waardin verontschuldigend 'dorens' noemde), en voelde bij haar aanblik, hoezeer zij in ieder opzicht ook zijn meerdere leek, toch weer die onverklaarbare ontroering, alsof dit liefvallige schepsel een bijzondere bescherming en een bijzonder tedere liefde nodig had. Zij gaf hem intussen geen enkele aanleiding tot enigerlei bescherming en hulp, maar voorzag

daarentegen zijn bord herhaaldelijk met lekkere hapjes wanneer hij zich zelf te karig had bedacht. Zij vroeg naar de oogmerken van zijn reis en hoe hij dan verder in het verre wilde land zo alleen dacht te leven. Toen deed hij haar al vertellende een boekje open over zijn bescheiden schildersleven en zij ervoer geamuseerd hoe hij zijn kleine huishouding te voeren en zelfs een weinig te koken wist.

Haar kwamen die kleine aangelegenheden grappig en onderhoudend voor, en telkens als hij van onderwerp veranderend over andere dingen begon te praten, over de schilderijen die hij hoopte te schilderen en dergelijke, wat groot, ernstig en belangrijk voor hem was, bracht zij hem steeds weer op die huisvrouwelijke beuzelarijen terug en kwam in alle gauwigheid over hem en zijn leven oneindig veel meer aan de weet dan hij over het hare. Nog had hij zelf dat niet in de gaten, want geven en nemen is voor verliefden immers een en hetzelfde.

Beneden stond de fraaie reiskoets van de man uit Bremen al klaar, en ook de jonge vrienden wilden voor de avond nog een eind weegs te voet afleggen. De oude heer merkte tijdens het gesprek op dat het heel goed mogelijk was dat ze elkaar nog eens zouden tegenkomen, wellicht in Milaan, doch de opmerkzaam luisterende schilder vermocht in zijn woorden generlei uitnodiging te onderkennen, en er werd evenmin gewag gemaakt van een Milanees adres. Het was niet anders, het afscheid was ophanden en op een weerzien viel niet te hopen.

Toen men dan met goede wensen voor een verdere plezierige reis met het laatste glas klonk en van de gezellige tafel opstond, snelde Weizsäcker naar de voorkamer, haalde zijn tekening te voorschijn en overhandigde die aan het meisje. Zij bekeek het blad papier met verrassing, wilde niet geloven dat het een geschenk voor haar zou zijn, overhandigde het aan haar vader en vond dat zij dat niet mocht aannemen. Ook haar vader maakte enige bedenkingen, schikte

zich er echter al gauw in en zei vriendelijk: 'U wilt ons laten zien dat een kunstenaar altijd de rijkere en gever is wanneer hij met gewone burgers te maken krijgt. Daar hebt u gelijk in. Ik heb geen verstand van kunst, mijn beste, en ik kan geen loflied op uw talent aanheffen, dat zou aanmatigend zijn. Maar wanneer ik jullie beide jonge mensen bezie, zoals jullie daar jullie eerste reis naar den vreemde maakt, dan moet ik mij daarin verheugen en moet jullie beiden wensen: blijf nog lange tijd zulke goede vrienden en zulke montere reisgezellen!'

Met die woorden scheidden zij van elkaar, en na luttele oogenblikken marcheerden Jonas en Gustav de tuin uit de avondkleurige verte tegemoet, de een door de goede wijn opgetogen en vrolijk fluitend, de ander zwijgzaam en berustend. Hij stelde zich in gedachten een schilderij voor, dat hij later zou schilderen: een stralende zomerhemel, waarin zich verre hoge bergen verheffen, en beneden een warm en glinsterend uitgestrekt meer, en op de voorgrond de balustrade van een schip, waaraan een mooi bruinig-bleek meisje, wiens halve voorhoofd door een blauwe sluier is bedekt, staat uit te kijken.

Ze hadden nog geen half uur gelopen of er klonk achter hen op het harde wegdek paardegetrappel en een zacht geratel van wielen; zij gingen wachtend langs de kant van de weg staan, en vlak voordat het snelle, goede voertuig hen bereikte, zetten zij met krachtige stem in:

*Ach, God, hoe pijn doet scheiden,
heeft mij mijn hart verwondt;
zo rijd ik in draf over de heiden...*

Uit de bruine koets groetten in het voorbijrijden, knikkend en glimlachend, het grijsbaardige gezicht van de koopman en het jonge van zijn dochter; beiden zwaaiden uitbundig naar buiten, en toen ze al ver weg waren, wapperde nog

eenmaal aan de kant van het meisje een blauwe sluier uit het voortsnellende en weldra aan het oog onttrokken rijtuig.

‘Had een tuintje aangelegd...’ zette Jonas Finckh het tweede couplet van het ingestemde lied in, want als rechtgeaarde zangers waren zij beiden gewend geen half werk af te leveren. Maar de schilder deed niet mee, hij liep met gebogen hoofd voort, en toen zijn vriend hem aanriep en hem aanspoorde om verder te zingen, schudde hij zijn hoofd, haalde zijn zakdoek te voorschijn en begon verwoed zijn neus te snuiten.

18 Binnen en buiten

Er was een man, Friedrich geheten, die zich bezighield met geestelijke dingen en kennis bezat op velerlei gebied. Maar de ene soort kennis was voor hem niet gelijk aan de andere en de ene gedachte niet aan de andere, doch hij hield van één speciale manier van denken, en de andere manieren verachtte en verafschuwde hij. Wat hij liefhad en vereerde, dat was de logica, die zo voortreffelijke methode, en verder over het algemeen dat wat hij 'wetenschap' noemde.

'Twee maal twee is vier,' placht hij te zeggen, 'daar geloof ik in, en vanuit deze waarheid moet de mens het denken beoefenen.'

Dat er ook andere soorten van denken en inzicht bestonden, was hem weliswaar niet onbekend, maar 'wetenschap' was dat niet, en hij had er niets mee op. Al was hij vrijdenker, hij was niet onverdraagzaam jegens de religie. Dit berustte op een stilzwijgende overeenstemming tussen de wetenschapbeoefenaars. Hun wetenschap had zich sedert enkele eeuwen vrijwel met alles beziggehouden wat op aarde voorhanden en wetenswaardig is, met uitzondering van één enkel onderwerp; de menselijke ziel. Deze aan de religie over te laten en haar speculaties over de ziel dan wel niet au sérieux te nemen, maar toch oogluikend toe te staan, was zo mettertijd in zwang geraakt. Jegens de religie gedroeg dus ook Friedrich zich verdraagzaam, maar uit de grond van zijn hart haatte en verafschuwde hij alles wat hij als bijgeloof onderkende. Al hadden vreemde, ongecultiveerde en

onderontwikkelde volkeren zich daarmee beziggehouden, al had er in de grijze Oudheid een mystiek of magisch denken bestaan, sinds er een wetenschap en logica bestond, had het geen zin meer om die verouderde en twijfelachtige werktuigen te gebruiken.

In die zin sprak en dacht hij, en wanneer hij in zijn directe omgeving sporen van bijgeloof gewaar werd, dan werd hij kregelig en voelde zich als in aanraking met iets vijandigs.

Maar het meeste wekte het zijn woede op als hij zulke sporen onder zijnsgelijken moest aantreffen, onder ontwikkelde mannen, die vertrouwd waren met de grondslagen van het wetenschappelijk denken. En niets was pijnlijker en onverdraaglijker voor hem als die lasterlijke gedachte, welke hij de laatste tijd soms ook onder mannen met een hoge ontwikkeling moest horen uitspreken en uiteenzetten, die absurde gedachte dat het 'wetenschappelijk denken' mogelijkerwijs geen hoogste, geen tijdloze, eeuwige, voorbestemde en onwankelbare denktrant zou zijn, doch slechts een van de vele, een tijdelijke, voor verandering en ondergang niet gevrijwaarde manier van denken. Deze oneerbiedige, vernietigende, vergiftigende gedachte bestond, dat kon ook Friedrich niet ontkennen, hij was her en der, ten overstaan van de door oorlog, revolutie en honger overal ter wereld ontstane misère, als een waarschuwing opgedoken, als een bezweringsformule door een witte hand op een witte muur geschreven.

Hoe meer Friedrich eronder gebukt ging dat deze gedachte voorhanden was en hem zo diep kon verontrusten, des te hartstochtelijker bestreed hij deze en degenen die hij ervan verdacht er heimelijk in te geloven. Want openlijk en onomwonden hadden uit de kring der waarlijk ontwikkelden vooralsnog maar heel weinigen deze nieuwe leer gehuldigd, een leer die wanneer zij zich zou verbreiden en aan macht zou winnen, leek voorbestemd om iedere geestelijke cultuur op aarde te vernietigen en de chaos te ontketenen. Welnu, zo

ver was het nog niet gekomen, en die enkelingen die zich openlijk voor die gedachte uitspraken, waren nog zo gering in aantal dat men ze als zonderlinge en grillige excentriekelingen kon opvatten. Maar een druppel van het vergif, een uitstraling van die gedachte, viel nu eens hier, dan weer daar waar te nemen. Onder de mensen uit het volk en de halfintellectuelen viel toch al een verbazend groot aantal nieuwe leren, geheime leren, sekten en volgelingen te constateren, daarvan wemelde het in de wereld, overal waren bijgeloof, mystiek, spiritisme en andere duistere machten bemerkbaar, die nodig bestreden moesten worden, maar die de wetenschap, als uit een gevoel van verborgen zwakte, voorlopig stilzwijgend ongemoeid liet.

Op zekere dag kwam Friedrich in het huis van een van zijn vrienden, met wie hij in onderlinge samenwerking al vele studies had volvoerd. Nu had hij deze vriend al vrij lang niet meer gezien, zoals zich dat kan voordoen. Terwijl hij de trap van dat huis opliep, probeerde hij zich te herinneren wanneer en waar hij de laatste keer met deze vriend samen was geweest. Maar hoezeer hij zich anders ook op zijn goede geheugen mocht beroemen, hij kon het zich niet meer in herinnering brengen. Ongemerkt raakte hij daardoor enigszins ontstemd en uit zijn humeur, waaruit hij zich, toen hij voor de deur van zijn vriend stond, met geweld moest verheffen.

Maar nauwelijks had hij Erwin, zijn vriend, begroet, of er viel hem in diens vriendelijke gezicht een bepaalde, als hem ontziende glimlach op, die hij vroeger niet aan hem gekend meende te hebben. En nauwelijks had hij deze glimlach gezien, die hij de vriendelijkheid ervan ten spijt terstond als in zekere zin spottend of vijandig ervoer, of hij herinnerde zich ogenblikkelijk ook datgene waar hij zo juist nog zo geheel vergeefs in zijn herinnering naar had gezocht: zijn laatste samenzijn met Erwin, vrij lang geleden, en dat zij indertijd weliswaar zonder ruzie, doch in inner-

lijke onenigheid en ontstemming uit elkaar waren gegaan, omdat Erwin, naar hem toescheen, zijn toenmalige aanval-
len op het rijk van het bijgeloof al te weinig had onder-
steund.

Het was vreemd. Hoe had hij dat helemaal kunnen verge-
ten! En nu wist hij ook dat hij alleen daarom zijn vriend
zo'n lange tijd niet meer had opgezocht, alleen vanwege die
ontstemming, en dat hij dat zelf al die tijd wel had geweten,
hoewel hij voor zich zelf een groot aantal andere redenen
had opgesomd voor het steeds weer opschorten van dit be-
zoek.

Nu stonden zij tegenover elkaar, en het kwam Friedrich
voor dat de smalle kloof van destijds zich inmiddels angst-
wekkend had vergroot. Tussen hem en Erwin ontbrak, naar
hem gevoelsmatig toescheen, op dat moment iets wat er an-
ders altijd was geweest, een behaaglijk gevoel van gemeen-
schappelijkheid, van elkaar onmiddellijk begrijpen, ja zelfs
van sympathie. In plaats daarvan was er een leemte, een
kloof, een vreemdheid. Zij begroetten elkaar, spraken over
het jaargetijde, over kennissen, over hoe het met hen ging
— en God mag weten hoe het kwam, bij ieder woord had
Friedrich het verontrustende gevoel de ander niet helemaal
te begrijpen, door hem niet werkelijk gekend te zijn, zijn
woorden langs hem te zien afglijden, geen gemeenschappe-
lijke basis voor een werkelijk gesprek te kunnen vinden. Ook
lag er op Erwins gezicht nog altijd die vriendelijke glimlach,
die Friedrich al bijna begon te haten.

Tijdens een pauze in het moeizame gesprek keek Fried-
rich de welbekende studeerkamer rond en zag aan de muur,
losjes met een punaise vastgeprikt, een blad papier hangen.
De aanblik daarvan deed hem vreemd aan en riep oude her-
inneringen op, want terstond schoot hem te binnen dat het
eens in hun studentenjaren, lang geleden, een gewoonte van
Erwin was geweest om van tijd tot tijd de uitspraak van een
denker of het gedicht van een dichter op deze manier voor

ogen en in herinnering te houden. Hij stond op en liep naar de muur om het papier te lezen.

Daar stonden in Erwins fraaie handschrift de woorden: 'Niets is buiten, niets is binnen, want wat buiten is, is binnen.'

Verblekend bleef hij een ogenblik staan. Daar was het! Daar stond hij voor wat hij vreesde! Op een ander tijdstip zou hij vrede hebben gehad met dit papier, zou hij het oogluikend hebben toegestaan, als een gril, als een onschuldige en tenslotte een ieder veroorloofde liefhebberij, wellicht als een kleine, verschoning behoevende sentimentaliteit. Maar nu lag dat anders. Hij voelde dat deze woorden niet omwille van een vluchtige, poëtische stemming waren opgeschreven, niet vanwege een gril had Erwin na zovele jaren een jeugdgewoonte in ere hersteld. – Wat hier stond, als bekentenis van hetgeen zijn vriend op dat ogenblik bezighield, was mystiek! Erwin was een afvallige.

Langzaam keerde hij zich naar hem toe, wiens glimlach opnieuw hel oplichtte.

'Verklaar me dit eens!' verzocht hij hem met nadruk.

Erwin knikte, een en al vriendelijkheid.

'Heb je die spreuk nog nooit gelezen?'

'O jawel,' riep Friedrich, 'natuurlijk ken ik hem. Het is mystiek, het is gnosticisme. Wellicht poëtisch, maar... Mag ik je vragen mij die spreuk uit te leggen en waarom hij bij jou aan de muur hangt.'

'Graag,' zei Erwin. 'De spreuk is een eerste inleiding tot een kennistheorie waar ik mij op dit moment in verdiep en waar ik al veel innerlijke vreugde aan te danken heb.'

Friedrich beheerste zijn ontstemming. Hij vroeg: 'Een nieuwe kennistheorie? Bestaat er zo iets? En hoe wordt die genoemd?'

'O,' zei Erwin, 'nieuw is die alleen voor mij. Zij is al erg oud en eerbiedwaardig. Zij heet magie.'

Het woord was gevallen. Door een zo openlijke bekente-

nis nu toch hogelijk verrast en verschrikt, voelde Friedrich zich met een angstwekkende huiver in de persoon van zijn vriend geconfronteerd, ja oog in oog met zijn aartsvijand. Hij zweeg. Hij wist niet of woede of huilen hem nader stond, hem beving het bittere gevoel van een onvervangbaar verlies. Lange tijd zweeg hij.

Toen begon hij met een gekunstelde spot in zijn stem: 'Je wilt nu dus een magiër worden?'

'Ja,' zei Erwin zonder te aarzelen.

'Een soort tovenaarsleerling, nietwaar?'

'Juist.'

Wederom zweeg Friedrich. In de kamer ernaast hoorde je een klok tikken, zo stil was het.

Toen zei hij: 'Je weet dat je daarmee iedere band met de serieuze wetenschap prijsgeeft – en daarmee ook iedere band met mij?'

'Ik hoop van niet,' gaf Erwin ten antwoord. 'Maar als dat dan beslist zo zou moeten zijn... wat kan ik er dan aan doen?'

Friedrich viel schreeuwend uit: 'Wat je eraan kunt doen? Met dit spelletje, met dit treurige en onwaardige toverge-loof breken, volledig en voorgoed ermee breken! Dat staat je te doen als je mijn respect wilt behouden.'

Erwin glimlachte een weinig, hoewel ook hij nu niet vrolijk meer leek.

'Je praat alsof,' zei hij zo zachtjes dat Friedrichs woeden-de stem nog tijdens zijn stille woorden in de kamer leek na te klinken, 'je praat alsof dat aan mij was, alsof ik dat voor het kiezen had, Friedrich. Dat is niet zo. Ik heb het niet voor het kiezen. Niet *ik* heb voor de magie gekozen. Zij heeft mij gekozen.'

Friedrich slaakte een diepe zucht. 'Het ga je goed,' zei hij moeizaam en stond op, zonder de ander een hand toe te steken.

'Niet zo,' riep nu Erwin luid. 'Nee, niet zo mag je van mij weggaan. Stel dat een van ons stervende was – en zo is het!'

– en wij afscheid moesten nemen.'

'Maar wie van ons, Erwin, is er dan stervende?'

'Vandaag ben ik dat wel, vriend. Wie opnieuw geboren wil worden, moet bereid zijn te sterven.'

Nogmaals ging Friedrich voor het blad papier staan en las de spreuk over het binnen en het buiten.

'Goed dan,' zei hij ten slotte. 'Je hebt gelijk, het heeft geen zin om woedend uit elkaar te gaan. Ik zal doen wat je zegt en wil ervan uitgaan dat een van ons beiden stervende is. Ook ik zou immers stervende kunnen zijn. Ik wil, voor ik je verlaat, een laatste verzoek tot je richten.'

'Graag,' zei Erwin. 'Zeg me welk genoeg ik je ten afscheid kan bewijzen?'

'Ik herhaal mijn eerste vraag, dat is tegelijk mijn verzoek: verklaar mij die spreuk, zo goed als je kunt!'

Erwin dacht kort na en zei toen: 'Niets is buiten, niets is binnen. De religieuze betekenis daarvan is je bekend: God is overal. Hij is in de geest en is ook in de natuur. Alles is goddelijk, omdat God het Al is. Wij noemden dat vroeger pantheïsme. Dan de filosofische betekenis: ons denken is gewend aan de scheiding tussen buiten en binnen, maar deze is er niet noodzakelijk voor. Het is voor onze geest mogelijk zich achter de grens terug te trekken die wij voor hem hebben getrokken, in het hiernamaals. Aan gene zijde der paarsgewijze tegenstellingen, waaruit onze wereld bestaat, beginnen nieuwe, andere inzichten. – Maar, beste vriend, ik moet je het volgende bekennen: sinds mijn denken zich heeft gewijzigd, bestaan er voor mij geen ondubbelzinnige woorden en spreuken meer, doch heeft ieder woord een tienvoudige, ja honderdvoudige betekenis. En juist hier begint waar jij bang voor bent: magie.'

Friedrich fronste zijn voorhoofd en wilde hem onderbreken, maar Erwin keek hem tot kalmte manend aan en vervolgde met een helderder stem: 'Sta mij toe dat ik je een voorbeeld meegeef! Neem iets van mij mee, een of ander

voorwerp, en kijk daar zo nu en dan even naar, dan zal de zin over het binnen en buiten je weldra een van zijn vele betekenissen laten zien.'

Hij keek om zich heen, pakte van de lijst aan een muur een klein lemen poppetje met een glasachtig oppervlak en gaf het aan Friedrich. Hij zei erbij: 'Neem dit hier mee als mijn afscheidsgeschenk. Wanneer dit ding dat ik je nu in handen geef, zal ophouden buiten je te zijn en in je is, kom dan weer naar mij toe! Maar als het buiten je blijft, altijd net als nu, dan zal ook het afscheid, dat je nu van mij neemt, voor altijd gelden!'

Friedrich wilde nog velerlei zeggen, maar Erwin reikte hem zijn hand, drukte deze en zei vaarwel met een uitdrukking op zijn gezicht die geen woord meer toeliet.

Friedrich ging weg, de trap af (wat was het ontzettend lang geleden dat hij deze trap was opgegaan!), hij liep door de straten naar huis, met het kleine lemen poppetje in zijn hand, radeloos en in zijn hart ongelukkig. Voor zijn huis bleef hij staan, schudde een ogenblik grimmig zijn vuist, waarin hij het poppetje vasthield, en had veel zin het belachelijke ding op de grond aan gruzelementen te smijten. Hij deed het niet, beet op zijn lippen en ging zijn huis binnen. Nog nooit was hij zo opgewonden, zozeer door tegenstrijdige gevoelens gepijnigd geweest.

Hij zocht een plaatsje voor het geschenk van zijn vriend en zette het poppetje op de bovenste plank van een boekenkast. Daar bleef het om te beginnen staan.

Soms keek hij er in de loop van de dag naar, piekerend over het poppetje en de herkomst ervan, en piekerend over de zin die dit dwaze ding voor hem mocht hebben. Het was een klein beeldje van een mens, een god of een afgod, met twee gezichten, zoals de Romeinse godheid Janus had bezeten, nogal grof uit leem vervaardigd en met een gebrande, ietwat barstig geworden laag glazuur bedekt. Het kleine beeldje zag er grof en nietig uit, het was stellig geen werk-

stuk van Romeinse of Griekse makelij, veeleer dat van een onderontwikkeld natuurvolk in Afrika of op de eilanden in de Stille Zuidzee. Op de beide gezichten, die volkomen aan elkaar gelijk waren, lag een matte, lome, ietwat grijnzende glimlach – het was ronduit onaangenaam hoe de kleine kobold voortdurend zijn onnozele glimlach verspilde.

Friedrich kon niet wennen aan dit beeldje. Het stond hem bepaald tegen en mishaagde hem, het stond hem in de weg, het stoorde hem. Hij haalde het al de volgende dag naar beneden en zette het op de kachel, en op een andere dag zette hij het op een kast. Steeds weer kwam het hem onder ogen, als drong het zich op de voorgrond, glimlachte kil en stomp-zinnig tegen hem, maakte zich belangrijk en vroeg om aandacht. Na een week of twee, drie nam hij het op en zette het in de voorkamer, tussen de foto's uit Italië en de kleine beuzelige souvenirs die daar stonden en waar nooit iemand naar keek. Nu zag hij het afgodsbeeldje tenminste alleen nog op ogenblikken dat hij uitging of thuiskwam, en dan liep hij er snel langs heen, zonder het ooit nog nader te bekijken. Maar ook hier stoorde het ding hem nog, zonder dat hij het zich zelf bekende.

Met dit stuk ceramiek, met dit tweekoppige misbaksel hadden verdriet en ellende hun intrede in zijn leven gedaan.

Op een dag, na maanden, keerde hij van een korte reis thuis – hij maakte nu van tijd tot tijd zulke uitstapjes als doolde hij door iets rusteloos om –, ging zijn huis binnen, liep door de voorkamer, werd door de huishoudster verwelkomd en las brieven die op hem hadden liggen te wachten. Maar hij was onrustig en verstrooid, alsof hij iets belangrijks had vergeten; geen enkel boek lokte hem aan, in geen enkele stoel vond hij rust. Hij ging bij zich zelf te rade, probeerde het zich te herinneren, – hoe was dat zo plotseling ontstaan? Had hij iets belangrijks verzuimd? Zich geërgerd? Iets ongezonds gegeten? Hij giste en zocht, het schoot hem te bin-

nen dat dit storende gevoel zich bij het binnenkomen in zijn huis, in de voorkamer, meester van hem had gemaakt. Hij liep naar de andere kamer en onwillekeurig zocht zijn eerste blik naar het lemen beeldje.

Een vreemde schrik bekreep hem toen hij het afgodsbeeldje niet meer zag. Het was verdwenen. Het ontbrak. Was het op zijn kleine lemen pootjes weggegaan? Weggevlogen? Had een toverspreuk het teruggeroepen naar de plaats waar het vandaan was gekomen?

Friedrich verzamelde zijn krachten, glimlachte en schudde vermanend zijn hoofd over zijn bangigheid. Toen begon hij rustig te zoeken, door de hele kamer. Toen hij niets vond, riep hij de huishoudster. Zij kwam, was verlegen en bekende terstond dat zij het ding bij het opruimen uit haar handen had laten vallen.

‘Waar is het?’

Het was er niet meer. Het had zo stevig geleden, dat kleine ding, ze had het immers zo vaak in handen gehad, en toch was het in louter kleine brokken en scherven gebroken, niet meer te repareren; zij had de brokstukken aan de glazenmaker laten zien, die haar had uitgelachen, en ze toen weggegooid.

Friedrich stuurde zijn huishoudster weg. Hij glimlachte. Hij had er niets op tegen. Het was waarachtig niet jammer van het afgodsbeeldje. En nu was het onding weg, nu zou hij rust hebben. Had hij dat ding toen maar meteen, de eerste dag al, aan stukken geslagen! Wat had hij al die tijd niet geleden! Wat had dat afgodsbeeldje toch loom, zo zonderling, zo geniepig, zo boosaardig, zo duivels tegen hem geglimlacht! Nu het weg was, kon hij het zich zelf wel bekennen: hij was bang, echt en oprecht bang geweest voor die lemen godheid! Was deze niet het zinnebeeld en teken voor alles wat voor hem, Friedrich, stuitend en onverdraaglijk was, voor alles wat hij van meet af aan als schadelijk, vijandig en bestrijdenswaardig had onderkend, voor alle bijgeloof, alle

duisternis, alle gewetens- en geestesdwang? Vertegenwoordigde deze niet die griezelige macht, die men onderaards zo nu en dan voelde woelen, die verre aardbeving, die naderende ondergang van cultuur, die zich dreigend aankondigende chaos? Had dat snode beeldje hem niet zijn beste vriend ontnomen – nee, niet alleen ontnomen –, ja zelfs tot vijand gemaakt! – Nu was het ding weg. Weg! Stukgesmeten. Afgedaan. Het was goed zo, het was zo veel beter dan wanneer hij het zelf had stukgeslagen.

Zo dacht of sprak hij bij zich zelf en wijdde zich als anders aan zijn bezigheden.

Het was echter als een doem. Juist nu hij enigszins aan het belachelijke beeldje gewend was geraakt, nu diens aanblik op zijn gewone plaats op tafel in de voorkamer hem zo allengs een weinig vertrouwd en onverschillig was geworden – nu begon het ontbreken ervan hem te kwellen! Ja, hij miste het telkens als hij door die kamer liep, hij zag daar niets meer dan die lege plek, waar het anders had gestaan, en van deze plaats ging een leegte uit die de hele kamer met vreemdheid en starheid vervulde.

Moeilijke, moeilijke dagen en nog moeilijker nachten braken er voor Friedrich aan. Hij kon niet meer door de voorkamer lopen, zonder aan het afgodsbeeldje met de twee gezichten te denken, zonder het te missen, zonder er zich in gedachten mee verbonden te voelen. Het werd een obsessie voor hem. En lang niet alleen wanneer hij door de kamer liep, was hij bezeten door deze obsessie, ach nee, zoals die plek op de leeggeworden tafel leegte en verlatenheid uitstraalde, zo straalden deze dwangmatige gedachten in zijn innerlijk uit, verdrongen langzaam al het andere, vraten om zich heen en vulden ook hier alles met leegheid en vreemdheid.

Telkens weer stelde hij zich dat beeldje in alle duidelijkheid voor, alleen al om zich zelf duidelijk te maken hoe onzinnig het was om het verlies ervan te betreuren. Hij stelde

het zich voor in heel zijn domme lelijkheid en barbarij, met zijn lege of ook listige glimlach, met zijn twee gezichten – ja, het gebeurde dat hij, als gedwongen, vol haat met een vertrokken mond die glimlach probeerde te imiteren. Hij werd achtervolgd door de vraag of beide gezichten werkelijk volkomen aan elkaar gelijk waren geweest. Had niet het ene, wellicht enkel door een kleine oneffenheid of een barstje in het glazuur, een iets andere uitdrukking gehad? Iets vragends? Iets van een sfinx? En hoe griezelig of vreemd toch was de kleur van dat glazuur geweest! Groen, ook blauw, ook grijs, maar ook rood zat er in, een glazuur dat hij nu dikwijls in andere voorwerpen terugvond, in het opglanzen van een ruit in de zon, in de spiegel van een nat wegdek.

Over dat glazuur dacht hij veel na, ook 's nachts. Het viel hem ook op wat voor een merkwaardig, vreemd en lelijk klinkend, onvertrouwd, bijna malicieus woord dat was: 'glazuur!' Hij ontleedde het woord, hij spleet het vol haat uiteen, en eens draaide hij het ook om. Toen luidde het 'ruuzalg.' De duivel moge weten waar dat woord nu weer zijn klank aan ontleende? Hij kende dat woord 'ruuzalg', heel zeker, hij kende het, en wel als een vijandig en onvriendelijk woord, een woord met lelijke en storende bijbetekenissen. Lange tijd martelde hij zich ermee, eindelijk schoot hem te binnen dat ruuzalg hem aan een boek herinnerde, dat hij jaren geleden op reis had gekocht en gelezen en dat hem ontzet, geërgerd en toch heimelijk gefascineerd had en dat *Vorstin Russalka* geheten had. Het was reeds als een vloek – alles wat met het beeldje, met het glazuur, met het blauw, met het groen, met de glimlach verband hield, betekende iets vijandigs, stak, kwelde, bevatte gif! En hoe hoogst eigenaardig had *hij* destijds niet gelachen, Erwin, zijn vroegere vriend, toen hij hem het afgodsbeeldje in handen had gegeven! Hoe hoogst eigenaardig, hoe hoogst veelzeggend, hoe hoogst vijandig!

Friedrich weerde zich dapper, en op vele dagen niet zonder succes, tegen dit dwangmatige van zijn gedachten. Hij voelde duidelijk het gevaar – hij wilde niet waanzinnig worden! Nee, dan liever sterven. Verstand was nodig, leven was niet nodig. En hij kwam op de gedachte dat misschien juist dat magie was, dat Erwin hem met behulp van dit beeldje op de een of andere manier had betoverd en dat hij als slachtoffer, als pleitbezorger van de ratio en de wetenschap, tegen deze duistere machten het onderspit dolf. Maar – als dat zo was, als hij dat ook maar voor mogelijk kon houden –, dan *bestond* er immers magie, dan *bestond* er immers tovenarij! Nee, dan liever sterven!

Een arts adviseerde hem wandelingen en afwassingen, ook zocht hij 's avonds zo nu en dan verstrooiing in een kroeg. Dat hielp echter weinig. Hij vervloekte Erwin, hij vervloekte zich zelf.

Op een avond lag hij, zoals hem in die tijd dikwijls overkwam, vroegtijdig en angstig wakker in bed, zonder de slaap weer te kunnen vatten. Hij voelde zich helemaal niet lekker en verontrust. Hij wilde nadenken, hij wilde troost zoeken, wilde zich zelf een bepaald soort zinnen toevoegen, goede, kalmerende, vertroostende zinnen, iets van de opmonterende rust en helderheid als de zin: 'Twee keer twee is vier.' Er viel hem niets in, maar toch stamelde hij, half verdwaasd in zijn toestand, klanken en lettergrepen, allengs vormden zich woorden op zijn lippen, en meerdere malen zei hij, zonder een betekenis daarbij gewaar te worden, hetzelfde kleine zinnetje, dat daar op de een of andere manier in hem was ontstaan. Hij stamelde het, als om zich eraan te verdoven, om daaraan als langs een balustrade weer tastend zijn weg te vinden naar de verloren slaap, op de smalle, smalle weg, waarnaast de afgrond lag.

Maar plotseling, terwijl hij wat luider sprak, drongen de gestamelde woorden tot zijn bewustzijn door. Hij kende ze. Ze luiden: 'Ja, nu ben je binnen in mij!' En bliksemsnel

wist hij het. Hij wist wat dat betekende, dat het de lemen godheid gold en dat hij nu, op dit grauwe nachtelijke uur, precies en stipt datgene had vervuld wat Erwin hem op die angstwekkende dag had voorspeld: dat nu dat beeldje, dat hij toen verachtelijk in zijn vingers had gehouden, niet meer buiten hem, maar binnen in hem was! 'Want wat buiten is, is binnen.'

Met een ruk opspringend voelde hij zich door ijs en vuur doorstroomd. De wereld draaide om hem in het rond, waanzinnig staarden de planeten hem aan. Hij schoot in zijn kleren, stak licht op, verliet zijn bed en zijn huis en liep in het holst van de nacht naar het huis van Erwin. Daar zag hij licht branden achter het welbekende raam van de studeerkamer, de huisdeur was niet vergrendeld, het was of alles hem verwachtte. Hij stormde de trap op. Hij ging trillend Erwins studeerkamer binnen en plantte zijn bevende handen op zijn tafel. Erwin zat bij de lamp in het zachte licht, in gepeins verzonken en met een glimlach op zijn gezicht.

Vriendelijk stond Erwin op. 'Je bent gekomen. Dat is goed.'

'Heb je mij verwacht?' fluisterde Friedrich.

'Ik heb je verwacht, zoals je weet, vanaf het ogenblik dat je hier wegging en mijn kleine geschenk meenam. Is dat gebeurd wat ik destijds heb gezegd?'

Friedrich zei met een zachte stem: 'Het is gebeurd. Het afgodsbeeldje is nu binnen in mij. Ik verdraag het niet langer.'

'Kan ik je helpen?' vroeg Erwin.

'Ik weet het niet. Doe zoals je wilt. Vertel me meer over je magie! Vertel mij, hoe het afgodsbeeldje weer uit mij naar buiten kan.'

Erwin legde zijn hand op de schouder van zijn vriend. Hij leidde hem naar een leunstoel, waar hij hem in neer duwde.

Toen sprak hij op hartelijke toon tot Friedrich, met een glimlach en een bijna moederlijke stem: 'Het afgodsbeeldje

zal weer uit je naar buiten komen. Vertrouw mij. Vertrouw je zelf. Je hebt eraan leren geloven. Leer er nu van te houden! Het is binnen in je, maar het is nog dood, het is nog een spook voor je. Wek het tot leven, praat ermee, stel het vragen! Het is immers van jou zelf! Haat het niet meer, wees er niet bang voor, kwel het niet – wat heb jij dat arme afgodsbeeld gekweld, dat toch jou zelf was! Wat heb je je zelf gekweld!’

‘Is dit de weg naar de magie?’ vroeg Friedrich. Hij zat diep weggezonden in zijn stoel, als oud geworden, zijn stem klonk zacht.

Erwin zei: ‘Dit is de weg, en de moeilijkste stap heb je wellicht al gedaan. Je hebt ervaren dat buiten binnen kan worden. Je bent aan gene zijde der tegenstellingenparen geweest. Het kwam je voor als een hel: leer, mijn vriend, dat het de hemel is! Want het is de hemel die je te wachten staat. Zie je, dat is magie: buiten en binnen verwisselen, niet uit dwang, niet lijdend, zoals jij het hebt gedaan, maar uit eigen vrije wil. Roep het verleden, roep de toekomst op: beide zijn in je! Je bent tot op heden de slaaf van je innerlijk geweest. Leer daar meester over te zijn. Dit is magie!’

19 In het Presselse tuinhuis

een vertelling uit het oude Tübingen

Het speelde in de jaren twintig van de vorige eeuw, en al was 's werelds loop indertijd anders dan nu, toch scheen de zon en vlood de wind niet anders over het groene, vredige Neckardal dan vandaag en gisteren. Een mooie, vrolijke voorzomerdag was boven de bergweide opgegaan en stond feestelijk boven de stad Tübingen, boven het slot en de wijngaarden, de Neckar en de Ammer, boven het seminarie en de seminariekerk, weerspiegelde in de frisse, heldere rivier en zond dartelende, tedere wolkschaduw en over het schelzonnige plaveisel van het marktplein.

In het theologisch seminarie was de lawaaierige jeugd zo juist van de middagtafel opgestaan. In keuvelende, lachende en kibbelende groepjes slenterden de studenten door de oude, hol klinkende gangen en over de geplaveide binnenplaats, die een gekartelde schaduwlijn dwars doormidden deelde. Vrienden stonden paarsgewijs in vensters en open kamerdeuren bijeen; uit vrolijke, ernstige, opgewekte of dromerige jongelingsgezichten weerkaatste de mooie, warme zonnige dag, en in van verwachting bezielde jeugd straalde menig nog zo jongensachtig voorhoofd, waarvan de dromen nu nog levend zijn en waarvan de namen heden weer door dankbare en dweepzuchtige jongelingen worden vereerd.

Aan een gangvenster, met zijn gezicht naar de Neckar, stond de jonge student Eduard Mörike en keek tevreden uit over het groene middaglandschap; een zwaluwenpaar zwenkte jubelend in grillige speelse wentelingen door de

zonnige lucht voorbij, en de jongeman glimlachte gedachte-loos met zijn eigenzinnig mooie pruimemond.

De ongeveer twintigjarige, die bij zijn vrienden geliefd was om zijn onuitputtelijk blij sprankelende humeur, overkwam het niet zelden dat in vrolijke, goede ogenblikken de hele omgeving voor hem plotseling tot een betoverd tafereel verstarde, waarin hij met verbaasde ogen stond en de raad-selachtige schoonheid van de wereld als een waarschuwing en bijna als een zachte, heimelijke pijn ervoer. Zoals er voor een gereedstaande zoutoplossing of een koud, stil winterwater slechts een geringe aanraking nodig is om zich plotseling tot kristallen aaneen te sluiten en gekluisterd te verstarren, zo was met die zwaluwenvlucht voor het jonge dichtergermoed de Neckar, de groene rij stille boomtoppen en het met ijle nevels overdekte berglandschap daarachter plotseling verstart tot een bovenaards en gelouterd tafereel, dat met de verheven, plechtig-milde stem van een hogere, dichterlijke werkelijkheid tot zijn ontvankelijke zintuigen sprak. Mooier en olijker speelde nu het blijde licht in de zware, bladrijke boomtoppen, innerlijker en veelzeggender vervloede de bergketen in de versluisde verte, onstoffelijker glimlachte van de oever het gras en het struikgewas opwaarts, en donkerder, krachtiger sprak de stromende rivier als vanuit voorwereldlijke godendromen, als dongen het boomgroen en het gebergte, het ruisen van de rivier en de vlucht der wolken dringend naar verlossing en een eeuwig voortbestaan in de ziel van de dichter.

Nog begreep de bevangen jongeling de smekende stemmen niet helemaal, nog rustte de innerlijke roeping om een verfraaiende spiegel voor de schoonheid van de wereld te zijn, pas half bewust in de influisteringen van dat mooie, vrolijk-ernstige voorhoofd, en nog was het besef van een vereenzamende onderscheiding niet met zijn pijnen tot in de ziel van de dichter doorgedrongen. Wel vluchtte hij dikwijls uit zulke ogenblikken van spookachtige betovering

plotseling met losbarstende pijn en behoefte aan troost als een geschrokken kind naar zijn vrienden en verlangde hij in nerveuze eenzaamheid hevig naar muziek, een gesprek en een innigst samenzijn, maar nog was hij zich de onder honderd stemmingen verborgen zwaarmoedigheid en het in alle vreugden voortdorstende ongenoegen niet bewust. En nog glimlachten zijn mond en zijn ogen in ongebroken levensfrisheid, en van die geheime trekken van gebondenheid en levensangst, die wij in het beeld van de geliefde dichter kennen, was er nog niet een op zijn reine gezicht gekomen, hetzij dan als een vluchtig voorbijglijdende schaduw.

Terwijl hij daar zo stond te kijken en met tedere, ontluikende zintuigen de jonge zomerdag inzoog, voor ogenblikken helemaal alleen, in zich zelf verloren en buiten de tijd, kwam een student met lawaaierige onstuimigheid de trap afgerend. Hij zag de in zich zelf verzonkene staan, kwam met stormachtige sprongen op hem af en sloeg de dromer met beide handen krachtig op zijn smalle schouders.

Geschrokken en uit diepe dromen opgeschrikt keerde Mörike zich om, met afweer en een glimp van belediging op zijn gezicht en met grote, milde, nog door de glans van de korte geestvervoering omfloerste ogen. Maar terstond glimlachte hij weer, greep een van de om zijn nek geslagen handen en hield deze vast.

‘Waiblinger! Ik had het kunnen weten. Wat doe je? Waar ren je nu weer naar toe?’

Wilhelm Waiblinger keek hem met zijn flikkerende, helblauwe ogen aan en zijn volle, gekrulde mond vertrok zich pruilend als een verwende en ietwat geblaseerde vrouwenmond.

‘Waar naar toe?’ riep hij op zijn heftige en rusteloze manier. ‘Waar zou ik anders heen vluchten, bij jullie gepredestineerde paapse dikzakken vandaan, als naar mijn Chinese toevluchtsoord buiten in de wijngaard, of wellicht liever meteen naar de een of andere kroeg, om mijn ziel met bier

en wijn te overspoelen tot enkel nog de hoogste bergen boven de vuilnis en de drek uitsteken? O, zeeëgel, jij zou nog de enige zijn met wie ik samen kon gaan, maar weet je, misschien ben jij tenslotte ook enkel zo'n geniepigerd en onbetrouwbare filister. Nee, ik heb niemand meer hier in deze hel, ik heb geen enkele vriend, binnenkort zal helemaal niemand meer met mij mee willen gaan! Ben ik soms geen hansworst, geen schurftige egoïst en losbandige zuiplap? Ben ik soms geen verrader, die de zielen van zijn vrienden verkoopt, iedere arme ziel voor een dukaat aan de uitgever Franckh in Stuttgart?'

Mörike glimlachte en keek zijn vriend in diens opgewonden en onstuimige gezicht, dat hem zo vertrouwd en zo vreemd was in zijn mengeling van lompe openheid en pathetisch komediespel. De lange, wapperende lokken waarmee Waiblinger in Tübingen was verschenen en die hem op zoveel roem en spot te staan waren gekomen, waren sinds enige tijd gesneuveld. Hij had ze in een ogenblik van ontroering door de vrouw van een kennis met een schaar laten afknippen.

'Ja, Waiblinger,' zei Mörike langzaam, 'je maakt het iemand eigenlijk niet gemakkelijk. Je lokken heb je indertijd opgeofferd, maar dat je je hebt voorgenomen om voor de middag geen bier meer te drinken, dat heb je naar het schijnt weer vergeten.'

Met een overdreven gebaar van verachting keek de ander hem aan en wierp zijn atletenhoofd achterover.

'Ach jij! Nou begin jij ook nog te preken! Daar ontbrak het mij net nog aan. Het is een ellende. Maar ik zeg je, jij gezalfde des Heren, jij zult op een dag in een mufte dorpspastorie zitten en zeven jaar dienst doen om de nurkse dochter van je broodheer en intussen een buik krijgen, en je zult de gedachtenis aan je betere dagen voor een linzenschotel verkopen en je jeugdvriend verloochenen omwille van een salarisverhoging. Want weet je, het zal een schande en een

doodzonde zijn om door te gaan voor de vriend van Waiblinger, en zijn naam dient te worden uitgewist in de herinnering der goeden en vromen. Zeeëgel, jij bent achterbaks en het is mijn doem dat ik je vriend moet zijn, want ook jij vindt mij een verworpene, en als ik in de vertwijfeling van mijn ziel naar je toe kom en mij aan je hart werp, dan verwijt je mij dat ik bier heb gedronken! Nee, ik heb maar één vriend, een enkele vriend, en naar hem ga ik toe. Die is mijnsgelijke, en zijn hemd hangt uit zijn broek, en hij is sedert twintig jaar even gek als ik weldra ook zal zijn.'

Hij zweeg, frutselde druk aan zijn lang neerhangende halsdoek, die hij onder zijn vest stopte, en vervolgde plotseeling veel zachter en bijna smekend: 'Zeg, ik wil naar Hölderlin toe. Kom, ga je mee?'

Met een onbestemd en weids gebaar wees Mörike met zijn hand door het open raam. 'Kijk eens naar buiten! Hoe dat er allemaal zo vredig bij ligt en ademt in de zon, dat is zo mooi. Zo heeft Hölderlin dat ook eens gezien toen hij zijn ode op het Neckardal heeft gedicht. Ja, ik ga mee, natuurlijk.'

Hij ging voorop, maar Waiblinger bleef een ogenblik staan en keek naar buiten, als had Mörike hem pas werkelijk de ogen geopend voor de schoonheid van het vertrouwde beeld. Toen legde hij, hem haastig achterop lopend, zijn hand op de arm van zijn vriend en knikte meermalen peinzend, en zijn onrustige gezicht was stil en gespannen geworden.

'Ben je boos op me?' vroeg hij kortaf.

Mörike lachte alleen en liep verder.

'Ja, het is mooi daar buiten,' vervolgde Waiblinger, 'en daar heeft Hölderlin wellicht zijn mooiste verzen gedicht, toen hij het Griekenland van zijn ziel in zijn geboorteland begon te zoeken. Jij begrijpt dat ook beter dan ik, jij kunt zo'n brok schoonheid heel stilletjes opnemen, wegdragen en dan eens weer uitstralen. Dat kan ik niet, nog niet, ik kan niet zo rustig, stil en zo vervloekt geduldig zijn. Wel-

licht later ooit, als ik bekoeld, uitgeraasd en oud ben.'

Zij betraden de binnenplaats van het seminarie en overschreden de schaduwgrens. Waiblinger nam zijn hoed af en ademde gulzig de warme zonlucht in. Langs oude, stille huizen, waarvan de groenhouten luiken aan de zuidkant tegen de hitte gesloten waren, daalden zij de steeg af tot aan het huis van meubelmaker Zimmer, waar een netjes opgestapelde lading verse denneplanken in de stralende warmte glansde en geurde. De huisdeur stond open en alles was stil, de patroon hield nog middagpauze.

Toen de jongelingen het huis binnengingen en zich naar de trap wendden, die omhoog leidde naar de erkerkamer van de waanzinnige dichter, ging in de donkere vestibule een deur open: uit een doorzond woonvertrek drong in straalbundels een zacht licht naar buiten en daarin verscheen een jong meisje, de dochter van de meubelmaker.

'Goedendag, juffrouw Lotte!' zei Mörike vriendelijk.

Zij keek een ogenblik lichtblind de schaduwrijke ruimte in, toen kwam zij naderbij. 'Goedendag, heren! Ach, u bent het? Goedendag, meneer Waiblinger! Ja, hij is boven.'

'Wij willen hem mee uit wandelen nemen, als dat mag?' zei Waiblinger met een flemende stem, die hij jegens alle jonge en knappe meisjes in gebruik had.

'Dat is goed, bij dat mooie weer. Gaan de heren weer naar het Presselse tuinhuis?'

'Ja, juffrouw Lotte. Kan iemand hem daar later misschien komen afhalen? Ik vraag het maar. Als het niet schikt, brengen wij hem zelf weer terug. We komen altijd graag bij u over huis, juffrouw.'

'Ach wat! Nee, ik kom hem dan wel halen. Als hij maar niet te lang in de hete zon blijft, dat doet hem geen goed.'

'Goed dat je het zegt, ik zal eraan denken. Nou, tot ziens dan maar!'

Zij verdween, en met haar vluchtte de lichtvloed achter de kamerdeur terug. De beide studenten liepen de trap op

en zagen dat de deur naar Hölderlins kamer half open stond. Met de lichte schroom en bevangenheid, die hem ondanks herhaalde bezoeken telkens voor deze drempel beving, liep Mörike langzaam naderbij. Waiblinger liep sneller vooruit en klopte op de deurpost, en omdat er geen antwoord uit de kamer klonk, duwde hij de zacht in zijn scharnieren knarsende deur behoedzaam verder open, en beiden gingen naar binnen.

Zij zagen in het heel eenvoudige, maar aardige en lichte vertrek, waarvan de ramen op de Neckar uitzagen, de rijzige gestalte van de ongelukkige in een raam geleund kijken naar de vlak onder de erker voortstromende rivier. Hölderlin stond zonder jas in hemdsmouwen, de slanke hals onbedekt en met zijn hoofd licht neerwaarts naar de rivier gebogen. Vlak bij het raam stond zijn schrijftafel; ganzeveren staken in een inktkoker, een lag er over verschillende beschreven vellen papier heen. Een zwakke tochtwind kwam vanaf het raam en ritselde in de bladen.

Op het geluid daarvan keerde de dichter zich om, hij nam de binnengekomenen waar en keek hen uit zijn mooie, heldere ogen aan, terwijl zijn blik het eerst op Mörike viel, die hij niet scheen te herkennen.

Verlegen maakte deze een kleine buiging en zei schuchter: 'Goedendag, meneer de bibliothecaris! Hoe gaat het met u?'

De dichter sloeg zijn ogen neer, liet zijn nog op de vensterbank rustende hand zinken en maakte een zeer diepe buiging, terwijl hij onverstaanbare en nederige woorden mompelde. Telkens weer maakte hij in een huiveringwekkend mechanische onderdanigheid een buiging, boog zijn mooie, lichtelijk grijs geworden hoofd diep terneer en vouwde zijn handen samen op zijn borst.

Waiblinger trad naar voren, legde een hand op zijn arm en zei: 'Zo is het wel genoeg, waarde meneer de bibliothecaris!'

Nogmaals boog Hölderlin diep en mompelde met ge-

smoorde stem: 'Ja, koninklijke majesteit. Zoals uwe majesteit beveelt.'

En terwijl hij Waiblinger in de ogen keek, herkende hij hem, zijn vriend en veelvuldig bezoeker; hij staakte zijn buigingen, liet zich de hand schudden en werd rustig.

'Wij willen gaan wandelen!' riep de student hem toe, die tegenover deze zieke iets van zijn prikkelbaar ongelijkmatige wezen verloor en in de omgang met de vereerde schim een hem anders nauwelijks eigen goedheid en milde superioriteit aan de dag legde, zoals hij in het algemeen tot geen mens in een zo gelijkmatige en liefhebbende verhouding leefde als tot de geesteszieke dichter, die meer dan dertig jaar ouder was en die hij nu eens zacht en ontziend als een braaf kind, dan weer ernstig en vererend als een edele vriend wist aan te pakken.

Met verwondering en verlegen ontroering zag de student Mörke nu hoe zijn onstuimige en opvliegende vriend zich met een zeldzaam teder mededogen en met een zekere geoefendheid en behendigheid over de zieke ontfermde.

Waiblinger scheen in Hölderlins kamer precies de weg te weten. Van een spijker achter de deur haalde hij de geklede jas van de waanzinnige te voorschijn, uit een schuifla zijn wollen halsdoek, en hij hielp de volgzame zieke in zijn kleren als een moeder haar kind. Hij wiste met zijn zakdoek het stof van Hölderlins knieën, hij spoorde diens grote zwarte hoed op en borstelde die zorgvuldig schoon, en in de tussentijd praatte hij met hem en monterde hem voortdurend op: 'Ziezo, meneer de bibliothecaris, nu zijn we er bijna, jawel. Zo is het in orde, zo is het goed. We gaan naar buiten, naar de bomen en de bloemen, het is mooi weer vandaag. Zo, nu uw hoed nog op, s'il vous plaît.' Waarop de oude dichter niets ten antwoord gaf dan eenmaal op beleefd verstrooide toon de woorden: 'Uwe genade beveelt het. Je vous remercie mille fois, meneer von Waiblinger.' Hij liet zich verzorgen en hield gewillig stand, en zijn eerbiedwaardige ge-

zicht met de slechts gedeeltelijk verwoeste adellijk mooie trekken leek nu eens vol verstrooide onverschilligheid, dan weer in een heimelijk geamuseerde hoge superioriteit toe te kijken.

Mörike had zich intussen naar de schrijftafel begeven en las staande, echter zonder het blad ter hand te nemen, in een der opengeslagen manuscripten. In metrisch onberispelijke en fraaie verzen was daar een stuk van het schaduwleven van de verwarde dichtergeest opgetekend: vluchtige, dikwijls door onzin onderbroken gedachten en mild beklag, doorschoten met beelden vol zuivere aanschouwelijkheid, in een gevoelige, welverzorgde taal vol muziek, zij het telkens weer verstoord en teniet gedaan door plotseling erin verzeild geraakte woorden en zinnen van een ongevaarlijke en droge kanselarijstijl.

‘Zo, nu kunnen we gaan,’ riep Waiblinger, toen ze klaar waren, en Hölderlin volgde hem gedwee, niet zonder al lopend nog te herhalen: ‘Meneer de baron beveelt. Uwe genade onderdanigst ter beschikking.’

Mager en groot liep Friedrich Hölderlin achter Waiblinger aan de trappen af, door de omheinde tuin en steeg, de grote hoed tot vlak boven zijn ogen neergetrokken, zachtjes in zich zelf mompelend en ogenschijnlijk zonder de wereld een blik te verwaardigen. Maar bij de brug over de Neckar, waar twee kleine barrevoetse jongetjes op hun hurken met een dode hagedis zaten te spelen, bleef de slanke, waardige gestalte een ogenblik staan om voor de beide kinderen diep zijn hoed af te nemen. Mörike liep naast hem, en her en der keek men uit vensters en huisdeuren de groteske, kleine stoet na, zij het zonder veel opwindning en nieuwsgierigheid, want iedereen kende de gekke dichter en was van zijn lot op de hoogte.

Zij beklommen langs lieflijke en met struikgewas begroeide tuinhellingen en wijngaardmuurtjes de zonnige Österberg. Voorop liep statig de krachtige gestalte van

Waiblinger, die reeds lang uit ervaring wist dat Hölderlin nooit voorop liep en leiding nodig had. Deze schreed langzaam en ernstig voort, zijn blik meestal op de grond gericht, en naast hem liep de broze Mörike, evenals zijn kameraad in het zwart gekleed. In de spleten der wijnbergmuren bloeide her en der blauwrode ooievaarsbek en wit duizendblad, daar trok Hölderlin soms enkele stengels af en nam die mee. De hitte scheen hem niet te deren, en toen zij boven stil hielden, keek hij voldaan om zich heen.

Hier stond het Chinese tuinhuisje van opperpredikant Pressel, dat in de zomer altijd aan studenten werd afgestaan en nu al geruime tijd, zolang de weergesteldheid dat toestond, overdag door Waiblinger werd bewoond. Die haalde een grote smeedijzeren sleutel uit zijn zak, beklom de paar stenen treden naar de ingang, opende de deur en wendde zich met een plechtig uitnodigend gebaar tot zijn gast: 'Treedt u binnen, meneer de bibliothecaris, en weest u welkom!'

De dichter nam zijn hoed af, liep naar boven en betrad het kleine koddige huisje dat hem al lang bekend en lief was. Nauwelijks was ook Waiblinger binnengekomen, of Hölderlin richtte zich tot hem met een diepe, eerbiedige buiging en zei opgewekter dan anders: 'Uwe genade hebt bevolen. Ik heb de eer u te groeten, meneer de baron. Uwe heerlijkheid zal mij in uw bescherming nemen. Votre très humble serviteur.'

Daarop ging hij voor de schrijftafel staan en staarde met diepe belangstelling omhoog naar de muur, waar Waiblinger in grote Griekse lettertekens de geheimzinnige spreuk 'Een en Al' had aangebracht. Voor deze tekens bleef hij minutenlang in gespannen overpeinzing staan. In de vage hoop hem nu voor een gesprek toegankelijk te vinden, liep Mörike op hem toe en vroeg behoedzaam: 'U schijnt deze spreuk te kennen, meneer de bibliothecaris?'

Maar Hölderlin deinsde dadelijk achteruit en verschanste zich in zijn ondoordringbare hofceremonieel. 'Majesteit,' zei

hij uiterst plechtig, 'dit kan en mag ik niet beantwoorden.'

Hij had de lukraak bijeengegaaide bos bloemen nog in zijn hand, die hij nu langzaam met zijn vingers uit elkaar plukte en in de zakken van zijn jas stopte. Ondertussen was hij bij het brede, lage venster gaan staan, dat over de lichte wijngaard en de diepergelegen tuinen heen een weids en stil uitzicht bood op het rivierdal en op de hoge bergen van de bergweide. Verzonken in de aanblik van het heldere, vredige zomerlandschap bleef hij staan, diep de zuivere, van zonneschijn en bloeiende wijnranken vervulde lucht inademend, en aan zijn ontspannen en gelukzalige uitdrukking op zijn gezicht was te merken dat zijn ziel nog in de oude tederheid en heilige ontvankelijkheid voor dit tafereel open stond en antwoord gaf.

Waiblinger nam hem de hoed uit zijn hand en overreedde hem ertoe op de vensterbank te gaan zitten, wat hij terstond deed. Daarop kreeg eerst Hölderlin en daarna Mörike uit handen van de gastheer een weltoebereide tabakspijp, en nu zat de zieke dichter vergenoegd en tevreden te roken, zweeg en keek rustig het zomerse dal in. Zijn rusteloze gemompel was verstomd, en wellicht was zijn vermoeide geest weergekeerd naar de hoge sterrenbeelden van zijn herinnering, onder welke hij eens de kortstondige, heerlijke bloei van zijn leven had gevierd en waarvan sinds twee decennia niemand hem meer de namen had horen noemen.

Zwijgend hadden de vrienden een tijdje de rook uit hun pijp gezogen en naar de stille man bij het raam gekeken. Toen stond Waiblinger op, nam een schrift dat op tafel lag ter hand en zei met een plechtige stem: 'Vereerde gast, het is u welbekend dat wij gedrieën een collegium van dichters zijn, ook al mag geen van ons jonge beginnelingen zich vergelijken met de dichter van de onsterflijke *Hyperion*. Wat zou er nu vanzelfsprekender en mooier kunnen zijn dan dat ieder van ons iets van zijn gedichten of gedachten voordraagt? In dit schrift hier heb ik verschillende dingen uit

uw laatste geschriften bijeengebracht, meneer de bibliothecaris, en ik verzoek u vriendelijk ons er iets uit voor te lezen!’

Hij overhandigde Hölderlin het schrift dat deze meteen scheen te herkennen. Hij stond op, begon door het kleine vertrek op en neer te lopen en las plotseling met een luide stem en met een zekere aangrijpende hartstochtelijkheid het volgende voor: ‘Wanneer iemand in de spiegel kijkt, een man, en ziet daarin, als geschilderd, zijn beeltenis: het lijkt op de man. Ogen heeft ’s mensen beeltenis, licht daarentegen de maan. Koning Oedipus heeft een oog teveel mischien. Het leed van deze man, het lijkt onbeschrijfelijk, onuitsprekelijk, onuitdrukbaar. Wanneer het toneelstuk zo iets uitbeeldt, komt het daar vandaan. Maar hoe vergaat het mij nu, heug ik je mij nu? Als beken sleurt het einde van iets mij voort dat zich als Azië uitstrekt. Natuurlijk, dit leed, dat heeft Oedipus. Natuurlijk is het daarom. Heeft Hercules ook geleden? Jazeker. Hebben de Dioscuren in hun vriendschap niet ook leed gedragen? Als Hercules met God strijden, dat is namelijk leed. Maar leed is ook als iemand met zomersproeten is bezaaid, geheel overdekt is met vele vlekken! Dat doet de mooie zon. De jongelingen wijst zij de weg met de bekoorlijkheden van haar stralen als met rozen. Het leed dat Oedipus heeft gedragen, is net als dat van een arme man die klaagt dat hem iets ontbreekt. Zoon Laios, arme vreemdeling in Griekenland! Leven is dood, en dood is ook een leven...’

Tijdens het voorlezen was zijn pathos nog alsmaar toenomen, en de studenten hadden de merkwaardige, soms diepzinnig en verschrikkelijk belangwekkend luidende woorden niet zonder angst en heimelijke huiver gevolgd.

‘Wij danken u!’ zei Mörike. ‘Wanneer hebt u dat geschreven?’

Maar de zieke hield er niet van om ondervraagd te worden, hij ging er niet op in. In plaats daarvan hield hij de jon-

geling het schrift voor ogen. 'Kijkt u eens, hoogheid, hier staat een puntkomma. De wens van uwe hoogheid is mijn bevel. Non, votre Altesse, de gedichten hebben komma's en punten nodig. Uwe genade beveelt dat ik mij terugtrek.' Met die woorden ging hij weer in het venster zitten, begon op zijn gedoofde pijp te zuigen en richtte zijn blik op de verre Rossberg, waarboven een lange, smalle wolk met gouden randen hing.

'Jij hebt toch ook iets om voor te lezen?' vroeg Waiblinger aan zijn vriend.

Mörike schudde zijn hoofd en streek met zijn vingers door zijn blonde, vrouwelijk fijne haar. Verborgten in zijn kleine, hoge lessenaar bewaarde hij thuis op zijn kamer in het seminarie sinds kort twee nieuwe gedichten, die 'An Peregrina' getiteld waren en waarvan geen van zijn vrienden afwist. Wel waren enkelen van hen op de hoogte van de zonderlinge romantische liefde, waarvan die liederen het mooie getuigenis waren; met Waiblinger had hij er echter nooit over gesproken.

'Wat ben jij toch een dwarskop!' riep Waiblinger teleurgesteld uit. 'Waarom doe je tegenover mij eigenlijk zo geheimzinnig? Over je gedichten hoor ik niets meer, en hierboven is meneer ook al in geen weken meer gezien! Louis Bauer gedraagt zich precies hetzelfde. Jullie zijn vervloekte lafaards, jullie toonbeelden van deugdzaamheid!'

Mörike wiegde onrustig zijn hoofd heen en weer. 'Laten wij ten overstaan van hem daar maar geen ruzie maken,' zei hij zachtjes met een gebaar naar het venster. 'Wat evenwel dat toonbeeld van deugdzaamheid betreft, daar vergis je je in. Mijn beste, ik heb de laatste week weer eens acht uur in de cel gezeten. Dat zou me bij jou moeten rehabiliteren. En binnenkort kan ik jou ook weer iets voorlezen.'

Waiblinger had de kraag van zijn hemd wijd open geknoopt en zijn jasje uitgetrokken, zijn machtige, donkerbehaarde borst keek door de spleet van zijn hemd. 'Jij bent

me een diplomaat!' riep hij vijandig, en alles waar hij sinds weken onder leed en waar hij niet mee in het reine kwam, welke weer met hernieuwd losbrekende heftigheid in hem op. 'Je weet nooit waar je met jou aan toe bent. Maar ik wil het nu weten. Waarom mijden jullie mij allemaal? Waarom komt niemand meer naar mij toe op de wijnberg? Waarom loopt Gfrörer weg als ik hem wil aanspreken? Ach, ik weet het allemaal wel! Jullie zijn bang, bang als armzalige, ellendige seminaristen! Jullie zijn net als de ratten die een schip voor de ondergang verlaten! Want dat ik eerstdaags uit het seminarie word gegooid, dat weten jullie immers beter dan ik zelf. Ik ben getekend als een boom die omgehakt moet worden, en jullie trekken je terug en kijken met de handen in de zakken toe hoe lang ik het nog maak. En als ze mij dan omzagen, dan zijn jullie de slimmeriken en kunnen jullie zeggen: "Hebben wij het niet al lang gezegd?" Wil de burgerman ergens waarlijk lol in hebben, dan moet iemand teleurgesteld worden, en dit keer ben ik dat. En jij, jij bent ook op de hand van diegenen aan de overzijde, en van jou is het niet rechtvaardig, want jij bent waarachtig toch meer waard dan die hele troep. Jij en ik, wij zouden met elkaar dat hele gespuis in de lucht kunnen laten springen. Maar nee, jij hebt je Bauer en je Hartlaub, die lopen je na en verbeelden zich dat zij ook zo'n soort genie zijn als zij zich aan jouw vuur warmen. En ik kan alleen rondlopen en aan mij zelf verstikken tot ik het loodje leg! Het is maar goed dat ik Hölderlin heb. Als je het mij vraagt, hebben ze hem inder tijd in het seminarie van Tübingen zijn ruggegraat gebroken.'

'Ja, nu moet ik bijna lachen,' begon Mörike vergoelijkend. 'Je verwijt me dat ik nooit meer naar je tuinhuis kom. Maar waar zitten wij dan juist nu? En ik ben ook al een paar keer de Österberg opgegaan, maar Waiblinger was er niet, Waiblinger moest zonodig in de *Becke*, in de *Lammwirt* en in andere kroegen rondhangen. Misschien zat hij ook wel

hier binnen en wilde hij alleen maar niet opendoen toen ik aanklopte, zoals hij dat ook op een keer Ludwig Uhland heeft geleverd.' Hij strekte zijn hand naar zijn kameraad uit. 'Kijk, Wilhelm, je weet dat ik het niet altijd met je eens kan zijn – dat ben je zelf niet eens. Maar als je denkt dat ik je niet meer mag of zelfs beweert dat mijn plaatsje in het seminarie mij te lief is en ik bang ben als je vriend te worden aangemerkt, dan moet ik gewoon lachen. Ze mogen me liever acht dagen in de cel stoppen dan dat ik een vriend verraad. Weet je het nu?'

Waiblinger drukte de hem toegestoken hand zo krachtig dat zijn vriend zijn mond van pijn vertrok. Onstuimig viel hij hem, die zich nauwelijks verweren kon, om zijn nek, plotseling stonden zijn ogen vol tranen en zijn overslaande stem klonk hoog en jongensachtig. 'Ik weet het wel,' riep hij snikkend, 'ach, ik weet wel dat ik je helemaal niet waard ben. Dat domme drinken heeft me aan lager wal gebracht. Je weet niet hoe ellendig ik er aan toe ben, wat ik doormaak en mij nog om zeep brengt, dat ken jij allemaal niet, jij kent de vrouw niet, die verrukkelijke, raadselachtige vrouw, aan wie ik doodbloed.'

'Die ken ik wel!' zei Eduard droog, en met geringe verbittering jegens zijn vriend dacht hij aan zijn eigen verdriet om Peregrina.

'Die ken je niet, zeg ik je, al heb je haar ook gezien en ken je haar naam. Zeg, is zij niet waanzinnig mooi? Kan zij er soms wat aan doen dat zij een jodin is, en zou zij zo razend mooi kunnen zijn als zij dat niet was? Ik verbrand aan haar, ik kan niet meer lezen, niet slapen, niet dichten; pas sinds ik haar boezem gekust en aan haar hals gehuild heb, weet ik wat het lot is.'

'Het lot is altijd liefde,' zei Mörrike zacht en dacht meer aan Peregrina dan aan zijn vriend, wiens stormachtige ontboezeming hem pijnlijk was.

'Ach jij,' riep Waiblinger pijnlijk en zakte in zijn stoel

achterover, 'jij bent een heilige! Jij staat overal enkel als oppasser bij en hebt overal enkel deel aan het mooie en lieflijke, niet aan het giftige en lelijke. Jij bent zo'n stille, goede ster, maar ik, ik ben een wilde nutteloze fakkel en brand's nachts op. En ik wil het ook zo, ik wil verflakkeren en opbranden, het is goed zo en niet jammer van me. Als ik voordien nog maar eenmaal iets goeds en groots tot stand kon brengen, slechts een enkel edel en voldragen werk. Het heeft allemaal niets om het lijf wat ik heb gemaakt, allemaal zwak en ijdel en in mij zelf bevangen! Hij kon het, hij daar in het venster. Hij heeft zijn *Hyperion* neergezet, een sterrenbeeld en monument van zijn grote ziel! En jij kunt dat ook, jij zult in alle stilte grote en goede werken scheppen, jij ondoorgrondelijke die ik nooit helemaal in zijn hart kan kijken! O, ik ken ze allemaal door en door, die vrienden, Pfizer in Stuttgart en Bauer, en allemaal bij elkaar, ik heb ze doorzien, geleegd en verbruikt — als noten, als noten! Alleen jij hebt altijd standgehouden, alleen jij hebt je geheim in je zelf bewaard. Jou ken ik nog altijd niet, jou kan ik niet openbreken en verbruiken! Met mij gaat het al bergaf en jij staat nog aan het begin. Het zal mij vergaan zoals onze Hölderlin, en de kinderen zullen mij uitlachen. Maar ik heb geen *Hyperion* geschreven!

Mörike was heel ernstig geworden. 'Jij hebt *Phaeton* geschreven,' zei hij vriendelijk.

'*Phaeton*! Toen wilde ik Grieks zijn, en hoe leugenachtig, hoe afzichtelijk is die boel niet geworden! Praat me nooit meer over mijn *Phaeton*! Van jou kan ik het niet geloven als je dat werk nog prijst, jij staat zo hoog boven dat bespottelijke produkt! Nee, het is niets waard, en ik ben een knoeier, een ellendige knoeier! Mij vergaat het altijd zo, met levendige vreugde begin ik aan een dichtwerk, en het bloeit en bruist in mij en laat mij dag en nacht niet los tot ik de streep onder het laatste hoofdstuk heb gezet. Dan denk ik wonder wat gepresteerd te hebben, en na een poosje, als ik er weer

naar kijk, is alles flets en grauw of alles schel en verkeerd en overdreven. Ik weet dat dit bij jou heel anders ligt, jij maakt weinig en hebt er de tijd voor nodig, maar dan is het ook goed en mag het gezien worden. Bij mij resulteert ieder idee meteen in een boek, en ik moet zeggen dat er niets heerlijkers bestaat dan er, in de roes en het vuur van zijn schepingsdrang, zo op af te stormen en zich zelf leeg te gieten. Maar naderhand, naderhand! Dan grijnst de satan je aan en laat je zijn paardepoot zien, en je geestdrift was bedrog en je edele roes was inbeelding! Het is een vloek!

‘Zo moet je niet praten,’ begon Mörike welwillend en met troostrijke stem. ‘Wij zijn bijna nog kinderen, jij en ik, wij mogen nog iedere dag weggooien wat wij anderendaags gemaakt en mooi gevonden hebben. Wij moeten nog experimenteren, leren en wachten. Goethe heeft ook dingen geschreven waarvan hij niets meer wil weten.’

‘Natuurlijk, Goethe!’ riep Waiblinger geprikkeld. ‘Dat is ook zo’n man van het geduld, van het afwachten en bijeen sparen! Ik mag hem niet!’

Plotseling zweeg hij, en beide jongelingen keken verwonderd op. Verontrust door de luidruchtige en heftige conversatie had Hölderlin zijn plaats aan het venster verlaten, nu stond hij Mörike aan te kijken; zijn gezicht trilde onrustig, en zijn magere, lange figuur zag er behoeftig en lijdend uit.

Daar beiden onthutst zwegen, boog Hölderlin zich over Mörike’s stoel, raakte voorzichtig zijn schouder aan en zei met een merkwaardig holle stem: ‘Nee, uwe genade, meneer Goethe in Weimar, meneer Goethe... ik kan en mag mij daarover niet uitspreken.’

De spookachtige interventie van de waanzinnige en zijn ogenschijnlijk inhaken op hun gesprek, wat bij hem hoogst zelden voorkwam, had de vrienden griezelig aangedaan en bijna schrik aangejaagd.

Nu begon Hölderlin weer door de kleine kamer te lopen, treurig en angstig heen en weer te lopen als een gevangen

grote vogel, en in zich zelf onverstaanbare woorden te mompelen.

'We hadden hem helemaal vergeten!' riep Waiblinger vol spijt uit en was als veranderd. Wederom ontfermde hij zich over de dichter als een beminnelijke ziekenbroeder, geleidde hem terug naar het venster, prees het uitzicht en de heerlijke lucht, bracht de op de grond liggende pijp weer in orde en troostte en kalmeerde moederlijk. En wederom kreeg Mörike zijn veeleisende en ongemakkelijke vriend, toen hij hem zo hartelijk en liefderijk bezig zag, opnieuw zeldzaam lief en maakte zich heimelijk verwijten hem sinds lang werkelijk te hebben verwaarloosd. Hij kende Waiblingers zucht tot overdrijven en de griezellig snelle wisseling van diens stemmingen, maar wat Mörike van horen zeggen over die gevaarlijke jodin wist, was stellig bedenkelijk, en de voorgaande uitbarsting van zijn vriend had hem danig verontrust. De zachtzinnige en gevoelige Mörike had in Waiblinger steeds een prototype van onverwoestbare jeugdige overmoed en rijkelijk stuwende kracht gezien; maar nu maakte de door drank en psychische zelfvernietiging beschadigde en misvormde mens ook op hem een beklemmende indruk, als ging hij vertwijfelend op een aflopend pad alsmaar dieper een hem onwelgevallig lot tegemoet. Ook de zeldzame vertrouwddheid, ja vriendschap van zijn vriend met de geesteszieke kwam hem vandaag angstig belangwekkend voor.

Vreedzaam zat intussen zijn vriend naast zijn arme gast in het venster, de van jeugd blakende naast de grijs geworden en uitgebluste man; de omlaag gezakte zon weerkaatste warmer en kleuriger op het gebergte, in het dal dreef een lang vlot van dennestammen de rivier af, er zaten studenten op, die in het zonlicht met blinkende drinkbekers zwaaiden en uit volle borst een vrolijk lied zongen, zodat het tot op deze stille hoogte opschalde.

Mörike ging bij het tweetal staan en keek mee naar buiten. Mooi en mild lag het geliefde landschap aan zijn voeten, in

heldere glans flikkerde de Neckar op, en met de verzadigde, zoele lucht waaide het gezang en het tomeloos jeugdjoelt als met warme levensadem opwaarts. Waarom zaten zij, die dichters van de overvloed, de oude en de jonge, hier zo arm en berooid, en waarom stond hij er zelf, door wankele vriendschappen en door een beschamend uitzichtloze liefde uit balans gebracht, zo onvoldaan en treurig naast? Was dat alleen zijn gevoeligheid en zwakheid, dat hij zo dikwijls door droeve stemmingen werd geteisterd? Of was het werkelijk het lot van de dichters, dat voor hen geen zon kon schijnen, waarvan zij de schaduw niet in hun eigen ziel moesten vergaren?

Medelijdend overpeinsde hij het leven van Hölderlin, die eens niet alleen een dichter, maar ook een begaafd filoloog en edelgezind opvoeder was geweest, met Schiller in contact gestaan en als huisonderwijzer ten huize van Charlotte von Kalb gewoond had. Hölderlin was, net als Mörike, leerling geweest aan het seminarie en had pastoor moeten worden, en daartegen had hij zich verzet, zoals ook Mörike van plan was zich ertegen te verzetten. Zijn wil had Hölderlin doorgezet, maar hij had daarbij zijn beste krachten verbruikt! En hoe had de wereld de ontrouw geworden seminarist, de zachtmoedige, schuchtere dichter ontvangen! Niets was hem ten deel gevallen dan armoede, vernedering, honger en ballingschap tot hij het hoofd in de schoot legde en ten prooi viel aan de tientallen jaren durende ziekte, die minder op waanzin geleek dan op een diepe vermoeidheid en een uitzichtloze berusting van zijn uitgeputte geest en hart. Daar zat hij nu met zijn goddelijke voorhoofd en zijn nog altijd aandoenlijk helder kijkende ogen, een schim van zich zelf, teruggezonden in een lege, van ontwikkeling gespeende kindsheid; en wanneer hij nog vellen papier volschreef, waaruit somtijds een waarlijk mooi gedicht als een helder oog opblikte, dan was dat toch niets meer dan het spel van een kind met bonte mozaïekstenen.

Terwijl Mörike zo ontdaan en peinzend achter het tweetal stond, keerde Hölderlin zich naar hem toe en keek een poosje strak en zoekend in diens fijnbesneden, bijzonder terre, ietwat weke jongelingsgezicht, waarvan het voorhoofd en de ogen vol jeugdige bezieling waren. Wellicht voelde de oude man hoezeer deze jongen op hem leek; wellicht herinnerde de zuiverheid en bezielde uitstraling van dit voorhoofd en de diepe, nog van geen tederste waas beroofde jongelingsdroom in die prachtige ogen hem wel aan zijn eigen jeugd; maar het is niet zeker, of deze eenvoudige gedachtengang niet ook reeds te vermoeiend voor zijn denken was, wellicht rustte zijn ondoorgrondelijke, ernstige blik slechts in zuiver zingenot op het gezicht van de student.

Terwijl zij alle drie een poosje zwegen en ieder de nagalm van de voorafgaande levendige discussie in zich zelf voelde natrillen, kwam juffrouw Lotte de wijnberg op. Waiblinger zag haar van verre aankomen en keek met stil genoegen naar het naderen van de krachtige meisjesgestalte, en toen zij dichterbij kwam en hem, die haar met een luide aanroep begroette, met een glimlach toeknikte, sprong hij door het lage venster en liep haar de laatste passen tegemoet.

‘Ik reken het mij tot een eer,’ riep hij uitbundig en wees uitnodigend langs de stenen trap omhoog, ‘ik reken het mij tot een eer in deze hut ook eens zo’n knap meisje te mogen begroeten. Komt u binnen, waarde juffrouw Lotte, drie dichters zullen aan uw voeten knielen.’

Het meisje lachte, en haar gezonde gezicht gloeide rood van het snelle de berg oplopen. Zij bleef op de kleine trap staan en luisterde geamuseerd naar de woorden van de student, maar schudde toen kort haar blonde hoofd. ‘Blijft u maar liever staan, meneer Waiblinger, aan knielen ben ik niet gewend. En geeft u mij mijn dichter terug, aan die ene heb ik genoeg.’

‘Maar u komt toch zeker wel even binnen! Het is een tempel, juffrouw, en geen rovershol. Bent u dan helemaal niet

nieuwsgierig?’

‘Dat gaat nogal, meneer Waiblinger. Eigenlijk heb ik mij een tempel altijd anders voorgesteld.’

‘Zo? En hoe dan wel?’

‘Ja, dat weet ik niet. In elk geval indrukwekkender en zonder tabaksrook, weet u. Nee, doet u geen moeite meer, u bedoelt het toch niet serieus. Ik kom niet binnen, ik moet meteen weer terug. Brengt u alleen Hölderlin naar buiten, alstublieft, dan kan ik hem naar huis brengen.’

Na nog enkele grappen en complimenten ging hij naar binnen en gaf de zieke een teken om weg te gaan, hij overhandigde hem zijn hoed en begeleidde hem naar de deur. Hölderlin scheen met tegenzin te vertrekken, men zag het aan zijn blik en zijn weifelende bewegingen, maar geen smeekbede of woord van spijt kwam over zijn lippen.

Met de onberispelijke voorkomendheid, waarachter hij zich sedert zovele jaren voor iedereen verschanste en verborgen hield, richtte hij zich met een blik en een buiging eerst tot Mörike, daarna tot Waiblinger, liep volgzzaam naar de deur en wendde zich daar met een laatste buiging om: ‘Ik groet uwe excellentie alleronderdanigst. Uwe excellentie hebt bevolen. Uw onderdanigste dienaar, mijne heren.’

Vriendelijk nam Lotte Zimmer hem buiten bij de hand en leidde hem weg, en de twee studenten bleven op de trap staan en zagen de vertrekkenden, de lange statige man aan de hand van zijn verzorgster, tussen de wijnstokken door de berg afdalen en snel kleiner worden. Haar blauwe jurk en zijn grote zwarte hoed waren nog lang te zien.

Mörike zag zijn vriend met bedroefde blik de uit het oog verdwijnende ongelukkige volgen. Hem was eraan gelegen de gevoelige en opgewonden Waiblinger opvrolijkend te verstrooien; ook wilde hij zelf voorkomen dat hij in de ontroering van een onbewaakt moment mogelijk al te veel van zijn innerlijk zou onthullen, want Waiblinger was sinds

maanden zijn onvoorwaardelijke vertrouweling niet meer. Mörike, die zich op eenzame dagen urenlang aan een ongegronde weemoed kon overgeven, hield daar niet van en hoedde zich ervoor om dit facet van zijn gecompliceerde wezen aan anderen te laten zien, en wel het minst aan deze vriend, die er zelf zoveel van hield om in een welhaast weerzinwekkend prijsgeven van zijn innerlijk te zwelgen.

Snel besloten om de betovering te verbreken en samen met zijn vriend zijn toevlucht te nemen tot de vrolijke kant van het leven, sloeg hij zich kletsend op zijn knie, trok een geheimzinnig gezicht en zei op een toon van slecht geveinsde onverschilligheid: 'Ik heb dezer dagen overigens een oude bekende teruggezien.'

Waiblinger keek hem aan en zag dat zijn beweeglijke gezicht was overwaasd door het zwak flitsende weerlichten van losbrekende humor, zijn gekrulde mondhoeken trokken zich als experimenterend in sarcastische plooiën, zijn magere wangen spanden zich in schalkse luim over zijn geprononceerde jukbeenderen en zijn samengeknepen ogen schenen van ingehouden pret te ritselen.

'O ja, wie dan?' vroeg Waiblinger in blij spanning. 'Kom, laten we naar binnen gaan.'

In het kamertje trok Mörike de luiken half dicht, zodat ze in het weldadig warme schemerduister zaten. Hij liep elastisch heen en weer, plotseling bleef hij voor Waiblinger staan, schaterlachte vrolijk en stak van wal: 'Ja, God mag het weten, die man noemde zich Vogeldunst, museumdirecteur Joachim Andreas Vogeldunst uit Samarkand, en hij beweerde op een belangrijke, uiterst belangrijke en succesvolle zakenreis te zijn. Hij kwam uit Stuttgart met de complimenten van Schwab en Matthisson – onmogelijk hem af te schepen! – en hij wilde nog die zelfde avond met de extra postkoets verder naar Zürich, waar hij door hoogstaande beschermheren met ongeduld werd verwacht. Alleen de faam van deze verrukkelijke pleisterplaats der muzen, zei

hij, en de bijzondere roem en glorie van het theologisch seminarie, deze eerwaardige bakermat der meest excellenten geesten, hadden hem ertoe kunnen brengen zijn haastige reis voor enkele uren te onderbreken, en hij had er geen spijt van, nee, waarachtig, hij hoopte er nooit spijt van te hebben, hoewel zijn vrienden in Zürich, Milaan en Parijs hem geen uur dat hij te laat kwam zouden vergeven. Inderdaad, Tübingen was heel charmant, en vooral zo tegen de avond heerste er in de lanen langs de Neckar een bepaald ravissant clair-obscur van een hoogst pittoreske delicatessen, zagezegd romantisch-poëtisch. De emier van Belutschistan, die hem had opgedragen om de afbeeldingen van alle mooie steden van Europa in gravures te verzamelen en voor Zijne Hoogheid mee te brengen, zou verrukt zijn, en waar dan wel een goede graveur woonde, *un bon graveur sur cuivre*, maar dat spreekt voor zich, een vakman, een ware kunstenaar vol esprit en gevoel. Ja, of hier overigens warme bronnen waren? Niet? Hij meende er toch over gehoord te hebben... of nee, dat was in Baden-Baden, dat moest van hieruit toch heel dichtbij zijn. En of de dichter Schubart nog leefde – hij bedoelde die ongelukkige, die door Frederik de Goede aan de Hottentotten was verkocht en daar het Afrikaanse volkslied had gedicht. O, was hij gestorven? *Hélas!* De arme stakker! Intussen was het mij toch heel vreemd te moede in de tijd dat de man zijn woordenvloed afratelde en daarbij met zijn lange, dunne vingers aan zijn zilveren jasknoppen draaide. Je hebt hem al eens eerder gezien, dacht ik alsmaar, die directeur Vogeldunst met zijn warme bronnen en zijn lange, dunne spinvingers! Daarop haalt de man een doosje uit zijn blauwe, lange lakense jas, die hem van achteren tot zijn schoenen neerhing, een houten, gedraaid doosje, en als hij het openschroeft en in zijn spookachtige handen ronddraait, een snuifje neemt en onderwijl in zijn jammerlijk opgewonden blijdschap zo schel en hoog begint te blaten, en als hij dan zo minzaam en uiterst vriendelijk weet

te glimlachen en met zijn vingernagels op het doosje de Parijse mars trommelt, dan voel ik mij als in een droom en verlies mij in gissingen, zoals een kandidaat tijdens zijn examen wanneer het netelig wordt, zodat het zweet hem uitbreekt en zijn brilleglazen beslaan. Meneer Joachim Andreas Voegeldunst uit Samarkand vergunde mij echter geen ogenblik om na te denken, net alsof hij wist hoe het mij te moede was, daar kwaadaardig behagen in schepte en mij nog heel lang in mijn piepzak wilde laten zitten. Hij vertelde over Stuttgart en over de lieflijke gedichten van de heer Matthison, die hij hem zelf eigenhandig had voorgelezen en waaraan door kenners een zekere interessant-pikante bleekzucht niet kon worden ontzegd, en terzelfder tijd vraagt hij uiterst dringend of de directe postroute van hier naar Zürich niet over Blaubeuren loopt, hij had namelijk over een stuk lood gehoord, dat daar ergens moest liggen en dat wellicht uitstekend in zijn eersterangsverzameling van bezienswaardigheden zou passen. Vervolgens was hij ook van plan om het Bodensee meer op te zoeken om daar *en passant* bij het graf van dokter Mesmer zijn gebed te verrichten. Van het dierlijk magnetisme was hij namelijk een oud en getrouw aanhanger, zoals hij ook aan professor Schelling de bekendheid met de geest der *universi* te danken had en over het geheel genomen een oprechte vriend van ontwikkeling genoemd mocht worden. Hij had tenminste de fantasie-stukken van Hoffman in het Perzisch vertaald, liet al zijn kleren in Parijs maken, en was ook door wijlen de pasja van Assoean met een waardevolle orde gedecoreerd. Deze stelde een ster voor, waarvan de punten uit krokodilletanden bestonden, en vroeger had hij die orde graag op zijn borst gedragen, maar er eens een Berlijnse hofdame onder het dansen haar hals mee verwond, om welke reden hij er sindsdien van had afgezien deze fraaie decoratie te dragen. Maar terwijl hij dat zegt, strijkt meneer de museumdirecteur met zijn vlakke hand zachtjes over zijn schedel, en dat deed het

mannetje zo liefkozend en zefirisch, dat het niet veel scheelde of ik zou in schaterlachen zijn uitgebarsten. Want nu kende ik hem... wie was het?’

‘Wispel!’ riep Waiblinger verrukt uit.

‘Goed geraten. Het was Wispel. Maar hij was veranderd, dat moet ik toegeven. Heel langzaam begon ik dus mijn ontdekking kenbaar te maken en ik zei eerst dat ik het gevoel had hem vroeger al eens te hebben gezien. Hij glimlacht. Hij was voor het eerst van zijn leven in dit charmante land en in deze verrukkelijke stad, waarvan hij overigens vooral niet mocht vergeten het beeld als gravure mee te nemen, maar hoewel het hem erg speet dat hij het zich niet kon herinneren, was het misschien toch best mogelijk dat ik hem al eens eerder had gezien. In Berlijn misschien? Of wellicht in Petersburg? Nee? Of in Venetië? Op Korfoe? Niet? Ja, dan speet het hem, dan moest het wel een aangename vergissing van meneer de magister zijn. Nee, zei ik, het schiet mij zo juist te binnen, het was in Orplid. Hij staat een ogenblik versted. Orplid? Juist ja, daar was hij ook een keer geweest, als gezelschapsheer bij de oude koning Ulmon, die echter helaas in de tussentijd gestorven moest zijn. — Dan kent u misschien ook onze vriend Wispel? vroeg ik en kijk hem recht in zijn ogen. Ik kan er een eed op doen dat hij het was, maar denk je dat hij een krimp gaf? Niets van dien aard! Wi... Wips... Wipf... zegt hij nadenkend en doet net of hij de wildvreemde naam absoluut niet kan uitspreken.’

‘Geweldig!’ jubelde Waiblinger. ‘Echt iets voor hem, die windbuil, die Vogeldunst! Maar wat wilde hij dan eigenlijk van je?’

‘Ach, niets bijzonders,’ lachte Mörike, ‘ik vertel het je zo. Maar nu moet ik eerst even naar buiten.’

Hij duwde de luiken weer open, de avond buiten was goud van kleur en blauw de in nevels gehulde bergen.

Hij liep naar buiten, maar kwam na een minuut al weer de deur binnen, volkomen veranderd: zijn gezicht zeld-

zaam slap en met een zoetig getuiste mond, zijn ogen leeg en rusteloos, zijn haar wat over zijn voorhoofd gestreken, waardoor hij ontzettend veranderde, met zwevende, vogelachtige bewegingen van zijn armen en handen, met naar buiten gespreide voeten op de toppen van zijn tenen huppelend, Wispel ten voeten uit. Daarenboven had hij zich een hoge, zeldzaam onnozele, wufte stem aangemeten.

‘Goedenavond, meneer de magister!’ begon hij en maakte als een man van de wereld een compliment, terwijl hij met de vingertoppen van zijn linkerhand zijn hoed bij de rand vasthield. ‘Goedenavond, ik heb de eer en het genoegen mij aan u als museumdirecteur Vogeldunst uit Samarkand voor te stellen. Ik mag wel even bij u rondkijken? Een aangenaam verblijf hierboven, *en effet*, staat u mij toe u met dit delicate tusculum te feliciteren?’

‘Wat voert u hier naar toe, Wispel?’ vroeg Waiblinger nu.

‘Vogeldunst, alstublieft. Ook moet ik u onderdanigst verzoeken mij niet met u aan te spreken, niet vanwege mijn onbeduidende persoon, maar uit respect voor de diverse hoge en gedistingeerde heren, bij wie ik de eer heb in dienst te staan.’

‘Welnu, meneer de directeur, waarmee kan ik van dienst zijn?’

‘U bent magister Waiblinger?’

‘Jawel.’

‘Heel goed. U bent dichter. U bent een poëtisch genie. O, alstublieft, geen onnodige bescheidenheid! Men is van uw merites op de hoogte. Ik ken uw onsterfelijke werken, meneer. Drie dagen in de *Phaeton* of de Griekse liederen in de onderwereld. Wat? Nee, doet u geen moeite, ik ben volledig op de hoogte.’

‘Vooruit dan maar, verdulleme, meneer de directeur in de bovenwereld!’

‘Hooft meneer de magister in het Tübinger seminarie thuis? Dan zou ik alleronderdanigst willen navorsen of me-

neer het daar ook naar zijn zin heeft?’

‘Naar mijn zin? Op het seminarie? Nou man, dan moest ik wel een rund zijn. De zaak heeft evenwel twee kanten: de heren van het seminarie zijn over mij namelijk net zomin te spreken als ik over hen.’

‘Heel goed, *très bien*, mijn beste! Helemaal als ik het mij heb gewenst. Ik verkeer namelijk in de *aimabele* positie me-
neer de magister een heel aangename verbetering van zijn omstandigheden te kunnen offeren.’

‘O, zeer verplicht. Mag ik vragen...?’

Mörike-Wispel deed een klein pasje achteruit, legde voorzichtig zijn hoed op een boekenplank neer, volvoerde met zijn armen de subliemste vliegbewegingen en kweelde met een hoge, schelle stem, doch op een geheimzinnig gedempte toon: ‘U ziet in mij, mijn beste, een bescheiden man, een man van weinig verdiensten wellicht, maar een man, mijnheer, die zonder grootspraak het zijne weet te doen en die reeds de hoogste heren tot hun tevredenheid heeft gediend. Staat u mij toe dat ik het heel kort maak, zoals een man past wiens tijd bijzonder kostbaar is. Ik heb de meest vleierende aanbevelingsbrieven van de heren Matthisson en Schwab in mijn zak. Het gaat om een niet onbelangrijke kwestie. Luistert u en let u goed op mijn woorden! Ik zoek een remplaçant voor Friedrich Schiller.’

‘Voor Schiller! Ja, mijn beste man...’

‘U zult mij begrijpen, ja, ik vlei me met de gedachte dat u het met mij eens zult zijn. Luistert u! Tot de vooraanstaande mannen, aan wie ik wel eens mijn geringe diensten wijd, behoort Lord Fox in Londen, een van de meest gedistingeerde en rijkste mannen van Engeland, pair van Groot-Brittannië, vriend en vertrouweling van Zijne Majesteit de koning, zwager van de minister van financiën, peetvader van prins Jakob van Cumberland, eigenaar van de graafschappen...’

‘Ja, ja, zo is het wel genoeg. En wat is er met die Lord?’

‘De Lord weet mijn talenten te waarderen, ja, ik mag mij zijn vriend noemen, meneer de magister. Hij was eens met het hof op jacht in Wales, toen stelde hij mij aan baron Castlewood voor met de waarlijk joviale woorden: “Deze man is een juweel, waarde baron!” Een andere keer, toen prinses Viktoria juist ter wereld was gekomen... ik was destijds uit Spanje teruggekeerd...’

‘Goed, goed, maar gaat u verder! Lord Fox...’

‘Lord Fox is een uitzonderlijk man, meneer de magister. Ik had indertijd de eer hem in zijn eigen rijtuig op jacht te mogen vergezellen. Het was een vossejacht, meneer, en op vossen wordt in Engeland te paard gejaagd, het is het lievelingsvermaak van de adel, *vous savez*. Ook de beroemde Lord Chesterfield moet een groot vossejager zijn geweest, evenals Lord Bolingbroke. Hij stierf aan bloedvergiftiging.’

‘Komt u toch ter zake, mijnheer!’

‘Dat ben ik voortdurend. Een vossejacht is zelfs een heel charmante zaak, al is een Russische buffeljacht wellicht nog interessanter. Ik heb zo’n buffeljacht in de Oeral bijgewoond. Maar om kort te gaan, de hoge heren in Engeland hebben merkwaardige en, *je vous assure*, dure liefhebberijen. Ik heb een meneer gekend van de Oostindische Compagnie, die niets deed dan vanwege een pijn in zijn linker knie alle artsen van heel Europa bij zich te ontbieden. Ik beval hem indertijd de lijfarts van de keurvorst van Braunschweig aan... nu heb ik zijn naam vergeten...’

‘Welke naam? Van de keurvorst?’

‘Nee, van de lijfarts. Ik ben ontroostbaar, dat had ik nooit voor mogelijk gehouden; het gebeurt inderdaad zelden dat mijn geheugen mij in de steek laat. Hij was een erg handige man, die zijn vak verstond. Overigens heeft hij die meneer in Engeland toch niet kunnen helpen, en hij beweerde naderhand dat de pijn van die man in het geheel niet te verhelpen was, omdat die alleen in zijn verbeelding bestond. Maar hoe dan ook, de Engelsman was niet tevreden, het

was voor mij een waarlijk *embarras*. – Maar u viel mij in de rede. Het gaat er dus om een remplaçant te vinden voor Friedrich Schiller. Lord Fox wil namelijk een Duitse dichter in zijn collectie hebben. Ik zelf heb hem daartoe overreed, en waarom zou hij niet? Hij bezit een Tibetaanse priester, een Japanse zwaarddanser, een tovenaars uit het maangebergte en twee echte heksen uit Salamanca. U weet dat ik in zekere zin zelf zo iets als een *homme de lettres* ben, en aanzien ik vele reizen maak en velerlei kennissen heb, kon ik de wellicht niet geheel oninteressante waarneming doen dat zeer veel Duitse dichters Zwaben zijn en dat erg veel van die Zwabische dichters tot het theologisch seminarie behoren en dat zeer velen van hen weinig in hun schik lijken over hun fortuin. *Eh bien!* toen dacht ik bij me zelf Lord Fox een Zwabische dichter te kunnen bezorgen. Hij betaalt de reis en geeft tweeduizend talers per jaar. Het is niet bepaald veel, maar je kunt ervan leven. Mijn informaties in het buitenland hebben uitgewezen dat Friedrich Schiller de beroemdste Zwabische dichter is, en ik ben naar Jena gereisd om hem mijn eer te betuigen. Helaas vernam ik dat de heer Schiller al geruime tijd geleden was gestorven. Lord Fox wil echter een levende dichter hebben, *vous comprenez...*?

Midden in zijn zin zweeg Mörike plotseling. Vanuit de stad sloeg de kerkklok van het seminarie, de zon stond al laag. Het was zeven uur.

‘O wee, daar komt weer een berisping van!’ riep Mörike ietwat ongerust. ‘We zijn nooit op tijd terug in het seminarie en ik heb net nog in de cel gezeten.’

‘Het zou wat,’ zei Waiblinger boos, ‘het is alleen jammer van Wispel. Die stomme kerkklok ook! Kom, laten we nog een keer beginnen!’

Maar Mörike schudde zijn hoofd; hij was plotseling ont-nuchterd. Bedachtzaam fatsoeneerde hij zijn haar en sloot een ogenblik zijn ogen; zijn gezicht zag er moe uit. ‘Ga je

mee?' vroeg hij toen. Als ik de portier wat bid en smeek, laat hij ons misschien toch nog binnen.'

Waiblinger stond in dubio. De mooie jodin, zijn kwade lot, verwachtte hem tegen de avond. Hij had haar sinds een uur volkomen vergeten, sinds lang had hij zich niet zo prettig gevoeld. Intussen begon hij de luiken te sluiten, Mörrike hielp mee, toen liepen zij beiden uit het donker geworden tuinhuis de zoete avond in, die roodachtig gloeide op de stenen traptreden.

Nu sloot Waiblinger de deur van buiten af. 'Nee,' zei hij, terwijl hij de sleutel uit het slot trok, 'ik blijf vanavond buiten. Maar ik vergezel je nog naar de stad. Het is fijn geweest vanmiddag, ik ben al lang niet meer zo vrolijk geweest. Weet je, het gaat slecht met me, en je moet het mij niet kwalijk nemen als ik misschien wat tegen je heb geschreeuwd. Het is allemaal voor mij zelf bedoeld, ook wat misschien tot jou gericht was, en wanneer je slecht over me denkt, dan kun je beslist niet slechter over me denken dan ik zelf doe.'

Zij liepen in het avondlicht bergafwaarts in de richting van de stad, die met rokende schoorstenen en schuins bezonde daken bescheiden en dicht opeen de imposant oprijzende kerk van het seminarie omklemde.

'Zeg, ga maar liever mee naar het seminarie!' begon Mörrike na een lange pauze smekend. 'Niet vanwege de portier. Maar dan zouden wij vanavond samen wat kunnen lezen, in de *Hyperion* of in Shakespeare, dat zou fijn zijn.'

'Ja, dat zou fijn zijn,' verzuchtte Waiblinger. 'Maar ik heb al een afspraak; het gaat niet. Wij zullen binnenkort weer eens hier samen buiten zijn, dan moet ook jij je gedichten meebrengen. Het was toch een heerlijke tijd toen Louis Bauer en Gfrörer nog kwamen en wij daar in het tuinhuis gekheid uithaalden! Wie weet hoe dikwijls wij nog bij elkaar kunnen zijn, erg lang kan dat niet meer duren. Voor mij is in Tübingen geen plaats en ruimte meer.'

'Zo moet je niet denken. Je hebt nu een tijdlang wat

woest geleefd en je vijanden gemaakt; dat kan allemaal weer anders worden.'

Zijn stem klonk zacht en vertroostend, maar zijn vriend schudde overtuigd zijn imposante hoofd, en zijn eigenzinnige, ietwat opgezwollen gezicht werd bitter.

'Zeg nu zelf: wat zou ik er tenslotte aan hebben als ze mij werkelijk op het seminarie zouden houden? Dan zou ik toch mijn examen moeten afleggen en pastoor moeten worden of wellicht schoolmeester. Vicaris Waiblinger! Hulppredikant Waiblinger! Ik weet dan wel niet wat er ooit van mij moet worden, maar dat niet, dat heel beslist niet! Er valt hier ook niet bepaald veel te leren, onze leraren zijn immers zeurkousen, Haug wellicht uitgezonderd. Nee, ik laat het er nu helemaal op aankomen! Ik moet het op eigen kracht proberen, net als indertijd de arme Hölderlin, en ik ben sterker dan hij. Ik ben helaas niet zo rein en nobel als hij, maar ik heb meer kracht en ben warmbloediger. Het zou het beste zijn als ik nu meteen mijn biezen pakke, je kunt er niet jong genoeg mee beginnen als je een eigen leven wilt veroveren. Maar je weet wat mij in Tübingen vasthoudt – aan deze liefde wil ik groot worden of te gronde gaan!'

Hij zweeg plotseling, alsof hij te veel had gezegd, en bij de volgende hoek stak hij de ander zijn hand toe.

'Welaan, goedenavond, Mörike, en een groet aan Wispel!'

'Dat zal ik overbrengen.'

Zij hadden elkaar de hand geschud, toen keerde Mörike nog eenmaal terug. Hij keek zijn vriend recht in zijn ogen en zei op een ongewoon ernstige toon: 'Je mag niet vergeten wat voor talenten je hebt! Geloof me, men moet zich veel kunnen onzeggen als men groot wil worden en iets behoorlijks tot stand wil brengen.'

Met die woorden liep hij weg, en zijn vriend bleef hem staan nakijken en zag hoe de tengere jongeling zich nu met plotselinge haast in de richting van de Bursagasse en het seminarie spoedde. Waiblinger, die anders geen vermaning

verdroeg, was oneindig dankbaar voor deze woorden, want hij onderkende wel hun meest heimelijke en meest delicate betekenis: dat Mörike in hem geloofde. Dat was voor hem, die zo dikwijls aan zich zelf twijfelde, een troost en een krachtige waarschuwing.

Langzaam liep hij verder, naar het huis van zijn mooie jodin, de fatale zuster van professor Michaelis.

Terzelfder tijd liep Friedrich Hölderlin rusteloos zijn erkerkamer op en neer. Hij had zijn avondsoep genuttigd en zijn bord, zoals zijn gewoonte was, voor de deur op de grond gezet. Hij wilde niets in zijn kamer dulden wat niet zijn eigendom was, en tot de beperktheid van zijn in zich zelf teruggetrokken leven behoorde geen bord noch een glas, geen schilderij noch een boek.

Die middag klonk krachtig in hem na: het geliefde stille huisje in de wijngaard, het weidse, van zomer verzadigde landschap, het schitteren van de rivier en het studentengezang, de aanblik en het gesprek van de twee jonge mannen, vooral van die mooie en broze, wiens naam hij niet wist. Al was hij moe, onrust joeg hem telkens weer de kamer op en neer, heen en weer, en zo nu en dan bleef hij aan het venster staan en keek hij verloren de avond in.

Wederom had hij vandaag de stem van het leven vernomen, en deze klonk vreemd en opwindend in zijn schimmenrijk na. Jeugd en schoonheid, geestrijk gesprek en verre gedachtenwerelden hadden tot hem gesproken, tot hem, die eens bij Schiller te gast en een genodigde aan de tafel der goden was geweest. Maar hij was moe, hij was niet meer bij machte naar de gouden draden te grijpen, niet meer bij machte het veelstemmig gezang van het leven te volgen. Hij was enkel nog in staat de ijle, op zich zelf staande melodie van zijn eigen verleden te horen en dat was niets anders dan oneindig verlangen zonder vervulling geweest. Hij was oud, hij was oud en moe.

Bij het laatste licht van de verstervende dag nam de zie-

ke man nogmaals zijn pen ter hand, en onder de warrige, klankloze verzen, waarmee een daar gelegen vel grof papier overdekt was, schreef hij in zijn mooie, elegante handschrift deze korte en droevige klaagzang:

*Das Angenehme dieser Welt hab ich genossen,
der Jugend Freuden sind wie lang! wie lang! verflossen.
April und Mai und Julius sind ferne,
ich bin nichts mehr, ich lebe nicht mehr gerne.*

Niet lang daarna moest Wilhelm Waiblinger het seminarie en Tübingen verlaten. Het was hem beschoren het geluk en de misère van de vrijheid in snelle, dorstige teugen te drinken en vroeg uitgeblust te raken. Hij emigreerde naar Italië en heeft zijn geboorteland en zijn vrienden niet terug gezien. Arm en verlaten is hij als een gemeden avonturier in Rome uitgedoofd en spoorloos verdwenen.

Mörike bleef op het seminarie, maar kon er aan het einde van zijn studietijd niet toe besluiten pastoor te worden. Na mislukte pogingen in de wereld en uitzichtloze gevechten moest hij er eindelijk toch aan geloven. Maar zoals hij nooit een echte pastoor werd, zo is hem nooit een echt leven en geluk ten deel gevallen. Met smart resigneerde hij en schreef in met moeite uitgespaarde, goede uren zijn onverwelkbare gedichten.

Friedrich Hölderlin bleef in zijn erkerkamer te Tübingen en leefde nog ongeveer twintig jaar in zijn dode schemering voort.

20 De man met de vele boeken

een vertelling

Er leefde eens een man, die zich al in zijn jonge jaren uit het spektakel des levens, dat hem angst aanjoeg, in zijn boeken had teruggetrokken. Hij woonde in zijn huis, waarvan de kamers vol boeken stonden en had nauwelijks enige omgang en contacten behalve met zijn boeken. Daar hij door de hartstocht voor het ware en het schone was vervuld, scheen het hem veel juister toe dat hij in nauwe omgang leefde met de meest edele geesten der mensheid dan zich bloot te stellen aan de toevalligheden en de toevallige mensen die het leven hem anders wellicht had toebedeeld.

Zijn boeken waren alle uit de Oudheid, over de wijzen en dichters der Grieken en Romeinen, wier taal hij liefhad en wier wereld hem zo sereen en welgeschapen voorkwam dat hij dikwijls nauwelijks begreep, waarom de mensheid deze hoge paden al lang verlaten en voor zoveel dwaalwegen had ingeruild. Op het gebied van wetenschap en dichtkunst hadden die ouden allerwegen het beste al gedaan, er was later weinig meer bijgekomen, Goethe misschien, en wanneer de mensheid intussen vorderingen had gemaakt, dan was dat alleen op gebieden die hem koud lieten en hem overbodig en oppervlakkig voorkwamen: in het bouwen van machines en oorlogswapens en in het omzetten van het levende in het dode, in het omzetten van de natuur in getallen of in geld.

Een sereen, vredig en gelijkmatig leven leidde deze lezer, Hij liep door zijn kleine tuintje, met dichtregels van Theo-

kritus op de lippen, hij verzamelde spreuken der Ouden en volgde in nageeneugte de vlucht van hun mooie gedachten, vooral die van Plato. Soms gevoelde hij in zijn leven een zekere armoede en beknutting, alleen hij wist van de oude wijzen dat het geluk van de mens niet van velerlei afhing en dat een verstandig iemand in trouw en zelfbeperking zijn heil vond.

Eens wedervoer dit rimpelloze leven een onderbreking doordat de lezer op een reis, die hij naar een bibliotheek van het buurland ondernam, een avond in de schouwburg doorbracht. Er werd een treurspel van Shakespeare opgevoerd, dat hij uit zijn schooltijd wel kende, maar dan wel juist zo zoals men op scholen dingen leren kan. Nu zat hij in het hoge schemerduistere theater, ietwat terneergeslagen en verstoord, want hij hield niet van mensenmenigten, maar weldra voelde hij zich aangesproken en meegesleept door de geest van dit dichtwerk. Hij zag dat de spelers zich maar matig van hun taak kweten, en was over het geheel genomen geen toneelliefhebber, maar door al deze hindernissen heen trof hem toch een straal, een kracht, een sterke bekoring, die hij nog nooit had gesmaakt. Bedwelmd liep hij na afloop van het treurspel het theater uit, zette plichtmatig zijn reis voort en bracht daarvan alle werken van de Engelse schrijver mee naar huis. Daar las hij nu, zat hij als verdoofd *King Lear*, *Othello*, *Romeo en Julia* en al die stukken te lezen, en een storm van hartstocht, demonie en fantastisch leven teisterde hem. De dagen gingen voor hem in een roes voorbij, hij ervoer het als een geluk dat een nieuw stuk wereld voor hem was ontsloten, en lange tijd leefde hij in zijn huis en tuin, voortdurend omgeven door de personages van die onbegrijpelijke schrijver, die alles op zijn kop leek te zetten wat de Grieken hadden vastgesteld en die desondanks gelijk had en iedere tegenspraak overwon.

Voor de eerste keer was er een bres geslagen in de wereld van de lezer, was er lucht van buiten in zijn klassieke rust

doorgedrongen – of was het wellicht veeleer zo dat er iets binnen in hem zelf was ontwaakt en met onrustige vleugels sloeg? Wat was dit merkwaardig, wat was dit nieuw! Deze schrijver, die toch al lang dood was, leek in het geheel geen idealen te hebben of heel andere dan die der schrijvers uit de Oudheid, voor deze Shakespeare was de mensheid ogen-schijnlijk geen gedachtentempel, maar een zee vol stormen, waarop spartelende mensen voortdreven, gelukzalig in hun verrukking, dronken van hun lot! Deze mensen bewogen zich als sterrenbeelden, elk in de voorbeschikte kringloop van zijn baan, met onverminderde kracht, met een eeuwige drang, ook waar de baan naar de afgrond en de ondergang leidde.

Toen de lezer, als een ontwakende na een bacchanaal, zich eindelijk weer op zich zelf en op eertijds bezon en tot zijn Latijnse en Griekse schrijvers terugkeerde, toen smaakten zij anders, smaakten zij ietwat laf, ietwat oud, ietwat vreemd. Toen waagde hij zich aan enkele boeken van eigentijdse schrijvers. Maar die bevielen hem niet, het leek allemaal om kleine en onbelangrijke dingen te draaien, en het leek allemaal maar half serieus te zijn bedoeld.

Zijn honger naar grote, nieuwe bekoringen en impulsen raakte de man echter niet meer kwijt. Wie zoekt, zal vinden. En het eerste wat hij vond, was het boek van een Noor, Hamsun genaamd. Een merkwaardig boek en een merkwaardig schrijver. Deze man scheen zijn leven lang – hij zou nog leven – alleen en stormachtig door de wereld rond te dolen, zonder doel, zonder geloof, half verwend en half verwilderd, eeuwig op zoek naar een gevoel dat hij her en der voor ogenblikken in de harmonie van zijn hart met de wereld om hem heen leek te vinden. Deze schrijver wekte geen mensenwereld tot leven zoals Shakespeare, hij sprak meestal over zich zelf. Maar bij vele passages beving de lezer een diepe ontroering en dikwijls een bittere smart, en soms moest hij opeens, en op een nieuwe manier, plotseling

lachen. Wat een kind was deze schrijver, wat een weerspannig jongetje was hij! Maar hij was verrukkelijk, en wie hem las, voelde vallende sterren neersuizen en hoorde verre brandingen bulderen.

Verder vond de boekenman een dik boek dat *Anna Karenina* heette en toen gedichten van Richard Dehmel. En hij vond niet veel later de boeken van Dostojewski. Sinds hij aan Shakespeare was begonnen, was het alsof de literatuur hem naliep, als stuitte hij her en der, zodra hij een leegte begon te bespeuren, door magie juist op datgene wat hem nu aanspreken, wat hem nu in vervoering brengen kon. Hij huilde en lag slapeloos na het lezen van die Russische boeken, hij slingerde zijn Horatius in een hoek en gaf een groot aantal van zijn oude boeken weg. Er viel hem daarbij één in handen, een Latijns, dat hij vroeger weinig had gewaardeerd. Nu legde hij het apart en las het weldra. Het waren de bekentenissen van Augustinus. Van hem keerde hij weer naar Dostojewski terug.

Op een dag tegen het vallen van de avond, hij had zich moe gelezen en zijn ogen deden hem pijn, hij was ook niet jong meer, verzonk hij in gepeins. Boven een van zijn hoge boekenrekken stond van vroeger her in gouden letters die Griekse spreuk, die betekent: 'Doorzie je zelf!' Die sloeg bij hem aan. Want hij kende zich zelf niet, sinds lang wist hij niets meer van zich zelf. Nu ging hij ieder invoelbaar spoor na, hij zocht verwoed naar de tijden dat een gedicht van Horatius hem in verrukking of een gezang van Pindarus hem in vervoering had gebracht. Destijds had hij, uit die oude boeken, in zich zelf iets geweten dat mensheid heette, met de schrijvers was hij held, heerser en wijze geweest, hij had regels gegeven en regels geëerbiedigd, en in majestueuze waardigheid was hij, de mens, uit de chaos der zielloze natuur te voorschijn getreden, het heldere licht tegemoet. – Nu was dit allemaal vernietigd en in het niets opgelost. Hij had niet alleen rovers- en liefdesverhalen gelezen en daar

plezier aan beleefd, nee, hij had ook liefgehad, gemoord, gehuild, gezondigd en gelachen, hij was in afgronden van misdaad, van misère, van waanzinnige, onbestendige instincten en begeerten verzeild geraakt, hij had met vlijmende angst en wellust het afstotelijke en verbodene doorwroet!

Zijn overpeinzingen wierpen geen vruchten af. Weldra zat hij weer koortsig over zonderlinge boeken gebogen. Hij verzwolg de zondige lucht der opwindende verhalen van Oscar Wilde, hij verloor zich in de weemoedig sceptische verkenningen van Flaubert, hij las gedichten en toneelstukken der moderne en allermmodernste schrijvers, die wars leken van al het geordende, al het Griekse en klassieke, die oproer en anarchie predikten, het meest lelijke verheerlijkten en met het meest verschrikkelijke de spot dreven. En hij vond dat ook zij op de een of andere manier gelijk hadden, ook dat was in de mens aanwezig, ook dat moest er zijn. Het was een leugen het te verheimelijken. Het was een leugen zich aan de hele bloedige chaos van het leven te onttrekken.

Daarop volgde een grote uitputting en vermoeidheid. Er waren geen boeken meer die hem tegemoetkwamen, waarin nieuwe en imposante dingen hem aanspraken. Hij was ziek, hij voelde zich oud en bedrogen. Een droom bracht hem zijn toestand onder ogen. Hij droomde dat hij enkel van boeken een hoge muur aan het oprichten was. Die werd alsmaar hoger, hij zag niets dan deze muur, het was zijn taak om alle boeken der wereld hier tot een grote stellage op te stapelen. Toen begon plotseling een gedeelte van de stellage te wankelen, boeken gleden weg, vielen met luid geraas in de diepte, een vreemd licht viel door gapende leemtes naar binnen, en aan de andere kant van de boekenmuur zag hij iets heel verbazingwekkends, zag hij in licht en damp een reusachtige chaos, een kluwen van personages en formaties, mensen en landschappen, stervenden en barenden, kinderen en dieren, slangen en soldaten, brandende steden en ondergaande schepen, verdwaasd klonk er geschreeuw

en wild gejuich uit op, er vloeide bloed, er stroomde wijn, fakkels straalden schel en vermetel, – en hij ontwaakte en sprong overeind, gepijnigd door een zware druk op zijn hart, en toen hij zo in het maanlicht ontstemd in zijn stille kamer stond, de bomen achter het raam en het boek op zijn nachtkastje gewaar werd, toen wist en voelde hij plotseling alles:

Hij was bedrogen, alles was hem door de neus geboord! Hij had gelezen, hij had bladzijden omgeslagen, hij had papier gevreten – ach, en daarachter, achter de schandelijke boekenmuur, daar was het leven geweest, daar hadden harten gebrand, hartstochten gewoed, daar was bloed en wijn gevloeid, was liefde en misdaad bedreven. En niets van dat alles had aan hem toebehoord, niets was van hem geweest, niets had hij in handen gehad, niets dan schrale platte schaduwen en papier, in boeken!

Hij ging niet eerst weer naar bed. Hij rende, vluchtig aangekleed, de stad in, liep in het schijnsel der lantaarns door honderd straten, keek duizend blinde, zwarte ramen binnen en luisterde aan honderd gesloten deuren. De morgen brak aan, de straten ontwaakten, als een overgebleven dronkaard zwierf hij door het bleke ochtendlicht, een bezwijming nabij. Een bleek, zwak en ziekelijk uitziend meisje kruiste zijn pad, hij zonk voor haar neer en zij nam hem met zich mee.

In haar kamer zat hij op een armelijk bed, waarboven een Japanse waaier was opgespannen, vol stof en spinrag. Daar zat hij en zag hoe zij met zijn daalders speelde, en wederom pakte hij haar hand vast en zei: 'Laat me niet alleen! Help me! Ik ben oud, ik heb niemand behalve jou. Blijf bij me! Wellicht staat mij niets meer te wachten dan ziekte en dood, maar dat wil ik op zijn minst zelf ten volle doormaken, op zijn minst lijden en sterven wil ik zelf, wil ik met mijn eigen bloed en hart. Wat ben jij mooi! Doet het pijn als ik je beet pak? Nee! O, je bent vriendelijk. Denk je eens in, ik was mijn

leven lang begraven, enkel en alleen in papier begraven! Weet jij hoe dat is? Niet? Des te beter! O, wij zullen nog leven, wij zullen leven. Is de zon al opgegaan? Voor de eerste keer zal ik de zon zien.'

Het meisje glimlachte, streelde zijn rusteloze handen en luisterde. Zij begreep hem niet, en zij zag er in het grauwe morgenlicht verlopen en ellendig uit, ook zij had de hele nacht op straat gezworven. Zij glimlachte, en zij zei: 'Ja, ja, ik zal je helpen. Wees maar kalm, ik zal je wel helpen.'

21 Ziegler

In de Brauergasse woonde eens een jongeman die Ziegler heette. Hij behoorde tot degenen die wij elke dag en steeds weer op straat tegenkomen en wier gezicht wij ons nooit goed kunnen inprenten, omdat zij allen te zamen een en hetzelfde gezicht hebben: een collectief gezicht.

Ziegler was alles en deed alles wat zulke mensen altijd zijn en doen. Hij was niet onbegaafd, maar ook niet begaafd, hij hield van geld en vermaak, kleepte zich graag smaakvol en was even lafhartig als de meeste mensen: zijn leven en gedragingen werden minder door driften en aspiraties geregeerd dan door verboden, door de angst voor straf. Daarbij had hij vele aardige karaktertrekken en was hij al met al een verheugend normaal iemand, voor wie zijn eigen persoon erg dierbaar en belangrijk was. Zoals iedereen hield hij zich zelf voor een persoonlijkheid, terwijl hij slechts een exemplaar was en zoals iedereen zag hij in zich zelf, in zijn lot, het middelpunt van de wereld. Twijfels kende hij in de verste verte niet en wanneer feiten in strijd waren met zijn wereldbeschouwing, sloot hij afkeurend zijn ogen.

Als kind van zijn tijd had hij behalve voor geld voor nog een andere grootheid een grenzeloos respect: voor de wetenschap. Hij zou niet hebben kunnen zeggen wat wetenschap eigenlijk was, hij dacht daarbij aan zo iets als statistiek en ook een weinig aan bacteriologie, en hem was maar al te goed bekend hoeveel geld en eer de staat voor de wetenschap over had. In het bijzonder respecteerde hij het kan-

keronderzoek, want zijn vader was aan kanker gestorven, en Ziegler veronderstelde dat de inmiddels zo hoog ontwikkelde wetenschap niet zou toelaten dat hem eens hetzelfde overkwam.

Uiterlijk onderscheidde Ziegler zich door zijn poging zich iets boven zijn financiële draagkracht te kleden, steeds in overeenstemming met de mode van het jaar. Want de modes van het kwartaal en van de maand, die zijn financiën al te zeer te boven zouden zijn gegaan, verachtte hij natuurlijk als onnozele zwendel. Hij had een hoge dunk van karakter en deinsde er niet voor terug om onder zijnsgelijken en op veilige plaatsen superieuren en regeringen te hekelen. Ik sta misschien wel te lang stil bij deze persoonsbeschrijving. Maar Ziegler was werkelijk een verrukkelijke jongeman en wij hebben veel aan hem verloren. Want in weerwil van al zijn plannen en gerechtvaardigde toekomstverwachtingen kwam hij vroegtijdig en op een zonderlinge manier aan zijn einde.

Kort nadat hij in onze stad was komen wonen, besloot hij eens het er een zondag van te nemen. Hij had nog geen echte vrienden gemaakt en had zich uit besluiteloosheid nog bij geen enkele vereniging aangesloten. Misschien was dit wel zijn ongeluk. Het is niet goed dat de mens alleen is.

Zodoende was hij erop aangewezen zich in de bezienswaardigheden van de stad te verdiepen, waarover hij consciëntieus informaties inwon. En na rijp beraad viel zijn keuze op het historisch museum en de dierentuin. Het museum was op zondagmorgen gratis en de dierentuin 's middags tegen gereduceerd tarief te bezichtigen.

In zijn nieuwe wandelkostuum met stoffen knopen, waar hij erg van hield, ging Ziegler op zondag naar het historisch museum. Hij nam zijn dunne, elegante wandelstok mee, een vierkante, roodgelakte stok, die hem houding en zwier verleende, maar hem tot zijn grote misnoegen, voor hij de zalen binnenging, door de portier werd afgenomen.

In de hoge vertrekken was velerlei te zien, en de vrome bezoeker prees in zijn hart de almachtige wetenschap, die ook hier blijk gaf van haar verdienstelijke betrouwbaarheid, zoals Ziegler uit de zorgvuldige opschriften op de vitrines concludeerde. Oude rommel, zoals roestige deursleutels, gebroken kopergroene halssnoeren en dergelijke, kreeg door deze opschriften een verbazingwekkende importantie. Het was geweldig waar die wetenschap zich al niet mee inliet, hoe zij alles beheerste, alles wist te benoemen – o nee, de wetenschap zou zeker al spoedig de kanker afschaffen en misschien wel het hele sterven.

In de tweede zaal trof hij een glazen kast aan, waarvan de ruit zo voortreffelijk spiegelde, dat hij op een onbewaakt ogenblik zijn kostuum, kapsel en kraag, de vouw in zijn broek en de stand van zijn das met zorg en bevrediging kon controleren. Met een zucht van verlichting liep hij verder en verwaardigde enkele voortbrengselen van oude houtsnijwerkers zijn aandacht. Vakkundige kerels, zij het in hoge mate naïef, dacht hij welwillend. En ook een oude staande klok met ivoeren, bij het slaan van de klok een menuet dansende poppetjes bekeek hij met een geduldige en goedkeurende blik. Toen begon het hem allemaal wat te vervelen, hij geeuwde en haalde om de haverklap zijn horloge te voor-schijn, waar hij best mee voor de dag kon komen: het was van zuiver goud en een erfstuk van zijn vader.

Er restte hem, zoals hij tot zijn spijt zag, tot aan het middageten nog een zee van tijd, en dus ging hij een ander vertrek binnen, dat zijn nieuwsgierigheid weer in zijn ban wist te houden. Het bevatte voorwerpen van het middeleeuwse bijgeloof, toverboeken, amuletten, heksenpraal en in een hoek een complete alchimistische werkplaats met een smidse, vizels, buikige glazen, verdroogde varkensblazen, blaasbalgen enzovoorts. Deze hoek was door een wollen koord afgescheiden, op een bord stond dat het verboden was de voorwerpen aan te raken. Maar dat soort borden wordt

nooit erg nauwkeurig gelezen, en Ziegler bevond zich helemaal alleen in het vertrek.

Hij stak zonder aarzelen zijn arm over het koord heen en betastte enkele der grappige voorwerpen. Over die Middeleeuwen en zijn koddige bijgeloof had hij al gehoord en gelezen; hij begreep niet hoe de mensen zich destijds met van die kinderachtige dingen hadden kunnen bezighouden, en dat men die hele heksenzwendel en al die flauwe kul niet eenvoudigweg had verboden. De alchimie was daarentegen misschien nog wel te verontschuldigen, omdat daaruit de zo nuttige scheikunde was voortgekomen. Mijn God, en dan te bedenken dat die smeltkroezen om goud te maken en al die stompzinnige toverrommel wellicht toch noodzakelijk waren geweest, omdat er anders nu geen aspirine en geen gasbommen zouden bestaan!

Achteloos nam hij een klein donker balletje in zijn hand, net een pil van de dokter, een verdroogd ding zonder gewicht, draaide het tussen zijn vingers en wilde het net weer terugleggen toen hij voetstappen achter zich hoorde. Hij draaide zich om, er was een bezoeker binnengekomen. Ziegler geneerde zich dat hij het balletje in zijn hand had, want hij had het verbodsbord natuurlijk toch gelezen. Daarom sloot hij zijn hand, stak hem in zijn zak en liep de deur uit.

Pas op straat schoot hem de pil weer in gedachten. Hij haalde deze te voorschijn en wilde hem weggooien, maar eerst bracht hij de pil naar zijn neus en rook er aan. Het ding had een weeë, harsachtige geur, die hij prettig vond, zodat hij het balletje weer in zijn zak stak.

Hij ging nu het restaurant binnen, bestelde een maaltijd, snuffelde in enkele kranten, frunnikte aan zijn das en wierp de gasten, al naar gelang hoe zij gekleed waren, deels respectvolle, deels hoogmoedige blikken toe. Maar toen het eten een tijdje op zich liet wachten, haalde Ziegler zijn bij vergissing gestolen alchimistenpil te voorschijn en rook eraan. Daarna kraste hij er met de nagel van zijn wijsvinger op, en

eindelijk gaf hij naïef gevolg aan een kinderlijke opwelling en bracht het ding naar zijn mond; in zijn mond loste het zich snel op, zonder vies te smaken, zodat hij het met een slok bier door zijn keelgat spoelde. Meteen daarop kwam ook zijn eten.

Om twee uur sprong de jongeman uit de tramwagon, betrad het voorportaal van de dierentuin en nam een zondagskaartje.

Vriendelijk glimlachend ging hij het apenhuis binnen en vatte post voor de grote kooi der chimpansees. De grote aap gaf hem een knipoog, knikte hem goeiig toe en zei met een diepe stem: 'Hoe is het ermee, broertjelief?'

Van afgrijzen en verwonderde schrik vervuld wendde de bezoeker zich ijlings af en hoorde op zijn aftocht de aap achter zich schelden: 'Trots is hij ook nog die vent! Platvoet, stommeling!'

Snel begaf Ziegler zich naar de meerkatten. Die waren uitgelaten aan het dansen en krijsten: 'Geef ons suiker, kameraad!' en toen hij geen suiker had, werden zij boos, deden hem na, noemden hem een armoedzaaier en lieten hem hun tanden zien. Dat verdroeg hij niet; onthutst en verward vluchtte hij naar buiten en wendde zijn schreden naar de herten en reeën, van wie hij een vriendelijker bejegening verwachtte.

Een grote prachtige eland stond vlak bij de afrastering en keek de bezoeker aan. Toen schrok Ziegler zich een hoedje. Want sinds hij de oude toverpil had ingeslikt, verstond hij de taal der dieren. En de eland sprak met zijn ogen, twee grote bruine ogen. Uit zijn verstilde blik sprak waardigheid, berusting en droefenis, en tegenover de toeschouwer drukte deze een superieure en ernstige verachting uit, een schrikwekkende verachting. Voor deze verstilde, majestueuze blik, las Ziegler, was hij met zijn hoed en stok, zijn horloge en zondagse kostuum niets dan een stuk vuil, een belachelijk en weerzinwekkend onderkruipsel.

Van de eland vluchtte Ziegler naar de steenbok, van daar naar de gemzen, de lama, de gnoe en de wilde zwijnen en beren. Beledigd werd hij door al deze dieren niet, maar door alle werd hij veracht. Hij luisterde naar hen en kwam uit hun gesprekken aan de weet hoe zij over de mensen dachten. Het was verschrikkelijk hoe zij over hen dachten. In het bijzonder verbaasden zij zich er over dat uitgerekend die lelijke, stinkende, onwaardige tweevoeters in hun fatterige vermommingsen vrij mochten rondlopen.

Hij hoorde een poema met haar jongen praten, een gesprek vol waardigheid en feitelijke wijsheid, zoals men onder mensen maar zelden hoort. Hij hoorde hoe een mooie panter zich kort en bondig in aristocratische bewoordingen uitliet over het uitvaagsel der zondagbezoekers. Hij keek de blonde leeuw in de ogen en ervoer hoe weids en wonder-schoon het leven in de wildernis is, waar geen kooien en geen mensen zijn. Hij zag een torenvalk somber en trots in verstarde melancholie op zijn dode tak zitten en zag de Vlaamse gaaien met bevalligheid, schouderophalen en humor hun gevangenschap verdragen.

Beduusd en losgerukt uit al zijn denkgewoontes wendde Ziegler zich in zijn vertwijfeling weer tot de mensen. Hij zocht naar een oog dat zijn nood en angst zou begrijpen, hij luisterde gesprekken af om iets vertroostends, verstandigs of verkwikkends te horen, hij sloeg de manier van doen der vele gasten gade om ook bij hen ergens waardigheid, natuur, adel en stille superioriteit te vinden.

Maar hij werd teleurgesteld. Hij hoorde de stemmen en woorden, zag de bewegingen, gebaren en blikken, en daar hij nu alles als door het oog van een dier zag, vond hij niets dan een ontaarde, simulerende, liegende en lelijke verzameling van op dieren gelijkende wezens die een malle mengeling leken van alle diersoorten.

Wanhopig doolde Ziegler rond, zich mateloos voor zich zelf schamend. Zijn vierkante stokje had hij al lang in de

struiken gegoooid, zijn handschoenen erachteraan. Maar toen hij nu zijn hoed afwierp, zijn laarzen uittrok, zijn das afrukte en zich snikkend tegen de omrastering van het elandenhok aan drukte, werd hij met veel opzien gearresteerd en naar een gekkenhuis gebracht.

De drieëntwintig verhalen uit deze bundel, voor het eerst verschenen in 1935, hebben Hesse meer dan een kwart eeuw beziggehouden. De publikatie van zijn boek was, volgens eigen zeggen, een van de mooiste data uit zijn auteursbestaan. De reikwijdte van deze bundel is bijzonder ruim: van de wereld der Thebeaanse legenden belandt de lezer in die der middeleeuwse Franciscanen. We beleven een avond met de fameuze *doctor mirabilis et diabolicus* Faustus en ontmoeten in het oude Tübingen de dichter Eduard Mörike. De belegering van Kremna voert ons naar de oudheid. We zwerven door Umbrië, door Hesse's geliefde Zwabenland, bezoeken Venetië en Berlijn. Deze bundel geeft zeer rijk geschakeerd het beste en briljantste van de grote verteller, de

schrijver met de ironische zin voor komedie en zelfspot, de schrijver met de voorkeur voor een ietwat melancholische wereldbeschouwing, de schrijver die de eeuwige polariteit tussen heftige levensdrang en ascetische zelfinkeer zo indringend en eenvoudig heeft weten te vertolken dat generatie na generatie opnieuw onontkoombaar in zijn ban raakt. Hij slaagt er op wonderlijke wijze in elke vertelling geheel de stijl en tongval te geven die bij de historische en legendarische achtergrond van het verhaal horen.

* Ik heb zijn boeken met grote bewondering en toenemende nieuwsgierigheid gelezen. – *Peter Handke*

* Ik ben een groot bewonderaar van zijn werk. – *Robert Musil*

ISBN 90 295 1905 3

GROTE
ABC